

Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

Національного
гірничого
університету

Науковий журнал

№ 2 (70) • 2020

Виходить 4 рази на рік • Заснований у березні 2003 р.

Економічна теорія
Економіка регіонів
Економіка промисловості
Економіка підприємства
Фінансовий ринок
Фінанси галузі та підприємства
Економіка природокористування
Економіко-математичні методи прийняття управлінських рішень
Менеджмент
Маркетинг
Розвиток економічної освіти

Дніпро
2020

Головний редактор	Г. М. Пилипенко
Заступники головного редактора	О. Г. Вагонова, О. І. Амоша
Голова редакційної ради	В. Я. Швець
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ (УКРАЇНА):	А. В. Бардась, І. П. Булеєв, А.Г. Герасименко, О.В. Єрмошкіна Ю. С. Залознова, М. І. Іванова, С. І. Кострицька, Є. В. Кочура, Н. І. Литвиненко, М. С. Пашкевич, Ю. І. Пилипенко, В. І. Прокопенко, Е. В. Прушківська, О. В. Трифонова, В. М. Шаповал.
ЗАКОРДОННІ ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:	В. Тарас (Університет Північної Кароліни, м. Грінсборо, США), М. Шефер (Науково-освітня асоціація «SEPIKE», м. Мюнхен, Німеччина), Ш. Форліч (Вища банківська школа, м. Вроцлав, Польща), Г. Кошебаєва (Карагандинський державний технічний університет, Казахстан).

Журнал включено до Переліку фахових видань України групи Б, в яких можуть друкуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата економічних наук Наказ МОН України від 28.12.2019 №1643.
Журнал індексується в: Google Scholar, Index Copernicus, ResearchBib з 2013 року.

Провідний редактор	Н. А. Черченко
Літературний редактор	М. Л. Ісакова
Комп'ютерна верстка	О. В. Казимиренко
Журнал зареєстровано	Журнал підписано до друку за рекомендацією вченої ради Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (протокол № 3 від 17.02.2020 р.) Наклад 300 прим. Зам. №____ Підписано до друку 20.02.2020 р. формат 60*90/8 Ум. друк. арк. 15. Папір офсетний.
Засновник та видавець	у Державному комітеті інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України. Свідectво про державну реєстрацію: КВ № 7070 від 18.03.2003 р.
Адреса видавця та редакції	Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» (Державний вищий навчальний заклад «Національний гірничий університет»), м. Дніпро. Інститут економіки промисловості Національної академії наук України, м. Київ. Свідectво суб'єкта видавничої справи ДК №1842 від 11.06.2004 р.
Виготовлення	49027, м. Дніпро, пр. Дмитра Яворницького, 19, корп. 1 Тел.: +380 (56) 47-15-66, +380 (97) 115-75-45 e-mail: PilipenkoA@nmu.org.ua , web: ev.nmu.org.ua Видавництво «Свідлер А.Л.» 49041, м. Дніпро, а/с 2493 Свідectво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи: серія ДК № 3876 від 10.09.2010 р.

Dnipro University of Technology

ECONOMICS BULLETIN

of the National
Mining University

Scholarly Journal

№ 2 (70) • 2020

Quarterly statement • Founded in March 2003

Economic theory
Regional economics
Industrial economics
Economics of enterprise
Financial market
Branch and business finance
Environmental management
Econometrics in management decision making
Management
Marketing
Development of economic education and training

Dnipro
2020

Chief Editor	H. M. Pylypenko
Deputy Chief Editors	O. G. Vagonova, O. I. Amosha
Head of editorial board	V. Ya. Shvets
EDITORIAL BOARD (UKRAINE)	A. V. Bardas, I. P. Bulieiev, A. H. Gerasymenko, O. V. Iermoshkina Yu. S. Zaloznova, M. I. Ivanova, S. I. Kostrytska, Ye. V. Kochura, N. I. Lytvynenko, M. S. Pashkevych, Yu. I. Pylypenko, V. I. Prokopenko, E. V. Prushkivska, O.V. Tryfonova, V. M. Shapoval
FOREIGN MEMBERS OF EDITORIAL BOARD	V. Taras (University of Northern Carolina, Greensboro, USA) M. Shefer (Scientific and educational association «SEPIKE», Magdeburg, Germany) S. Forlich (Wroclaw School of Banking, Wroclaw, Poland) G. Koshebayeva, Dr. Sc. (Econ.), (Professor, Management Department, Karaganda State Technical University, Kazakhstan)
	The Bulletin is included in the group B of the List of scientific professional editions of Ukraine which are entitled to publish the results of dissertations for obtaining the academic degrees of Doctor and Candidate of Sciences (Econ). Order of Ministry of Education and Science of Ukraine №1643 of December 28, 2019 The journal is indexed in: Google Scholar, Index Copernicus, ResearchBib since 2013.
Senior editor	N. A. Cherchenko
Language editor	M. L. Isakova
Technical editor	O. V. Kazymyrenko
	Passed for printing under recommendation of Academic Council of Dnipro University of Technology (transaction № 3 dated 17.02.2020) Number of copies printed 300. Order No ____. Passed for printing 20.02.2020 Sheet size 60*90/8 Presswork 15. Offset paper.
Journal was registered	at the State Committee for Informational Policy, Television and Radiobroadcasting of Ukraine on 18th March 2003. Certificate of state registration: KB # 7070.
Founder and editor	Dnipro University of Technology (State higher educational institution «National Mining University»), Dnipro, Certificate of Publisher ДК №1842 dated 11.06.2004 Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv
Address of editor and editorial office	19, Dmytra Yavornytskoho Ave., building 1, Dnipro, 49027 Tel.: +380 (56) 47-15-66, +380 (97) 115-75-45 e-mail: PilipenkoA@nmu.org.ua , web: ev.nmu.org.ua
Production	Publisher «Svidler A.L.», Dnipro, a / b 2493, 49041 Certificate of registration in the State Register of publishing: Series ДК № 3876 dated 10.09.2010

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Bilotserkivets V.V., Zavorodnia O.O., Alsufieva O. O. Innovative revival of the mining and metallurgical complex of Ukraine as the imperative of national competition policy.....	9
Алексєєнко Д. Д. Інституціональні чинники підвищення ефективності виробництва локальних суспільних благ в Україні	21
Герашенко С. О., Чорнобасєв В. В. Інституціональні чинники розвитку інноваційного підприємництва в Україні.....	30
Сластяникова А. І. Основні орієнтири розвитку інтелектуального підприємництва.....	37
Полякова О. М., Ліпська Т. І., Кучинська О. М. Державно-приватне партнерство як елемент механізму розвитку транспортної інфраструктури України	44

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Стукало Н. В., Литвин М. В. Перспективні сценарії досягнення сталого розвитку в умовах глобальних загроз.....	53
--	-----------

ФІНАНСИ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Божанова О. В., Петрова Л. В. Реформування податку з доходу фізичних осіб: сучасний стан та перспективи.....	65
Шишков С. Є., Шишкова Н. Л. Перспективи аудиторської діяльності на ринку капіталу України.....	75
Приходченко О. Ю. Система пенсійного забезпечення та методи її оцінки.....	88
Тригубченко А. В. Особливості макроекономічних індикаторів перекупленості та перепроданості на фондовому ринку.....	97

МАРКЕТИНГ

Лістрова О. С., Матвієнко О. О., Соломина Т. В. Інструменти інноваційного маркетингу готельного господарства	105
---	------------

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Проценко В. М. Концептуально-поведінкові основи інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту в умовах	
---	--

неоіндустріальної модернізації на засадах реінжинірингу	115
Ареф'єва О. В., Вовк О. М., Посипайко Є. А. Інтенсифікація формування матеріально-технічного забезпечення підприємства в умовах неоіндустріальної модернізації	123
Прохорова В. В., Божанова О. В. Стратегічно-орієнтовані напрями інноваційного розвитку промислового підприємства.....	132
Мушнікова С. А. Прогнозування рівня безпеки розвитку металургійних підприємств на основі кваліметричної моделі: науково-практичний аспект	141
Чобіток В. І. Концептуальні основи інтелектуалізації управління холістичним розвитком промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування	151
Кононенко Я. В. Забезпечення стандартів якості в інвестиційних проектах за умов невизначеності.....	158
Обиденнова Т. С., Дуднєва Ю .Е., Васильєва М. О. Управління командою проєкту в сучасних умовах	168
Тягнирядно О. М. Біржові інструменти управління ризиками сільськогосподарських товаровиробників.....	175
Лазебник Л. Л., Стефанюк В. М. Забезпечення прибутковості підприємства в умовах посилення конкуренції на прикладі компанії «Кернел».....	182
Зиз Д. О. Основні тенденції функціонування та передумови розвитку підприємств машинобудування.....	193

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Дудник А. В. Засади забезпечення екологічної безпеки промислово-міських агломерацій в контексті їх сталого розвитку.....	202
---	-----

CONTENTS

ECONOMIC THEORY

Bilotserkivets V. V., Zavorodnia O. O., Alsufieva O. O. Innovative revival of the mining and metallurgical complex of Ukraine as the imperative of national competition policy.....	9
Alekseenko D. D. Institutional factors of increasing the efficiency of local public goods production in Ukraine.....	21
Herashchenko S. O., Chornobayev V. V. Institutional factors of development of the innovative entrepreneurship in Ukraine.....	30
Slastyanikova A. I. Main guidelines for the intellectual business development.....	37
Poliakova O. M., Lipska T. I., Kuchinska O. M. Public-private partnership as an element of the transport infrastructure development mechanism in Ukraine.....	44

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Stukalo N. V., Lytvyn M. V. Perspective scenarios for achieving sustainable development in the context of global threats.....	53
--	----

FINANCES, ACCOUNTING AND TAXATION

Bozhanova E. V., Petrova L. V. Reform of personal income tax: modern condition and prospects.....	65
Shyshkov S. E., Shyshkova N. L. Prospects of audit activity on the capital market of Ukraine.....	75
Prykhodchenko O. Yu. Pension system and methods of its assessment.....	88
Trigubchenko A. V. Features of macro-economic indicators of overbuying and reselling of the stock market.....	97

MARKETING

Listrova O. S., Matviienko O. O., Solomyna T. V. Innovative marketing tools of the hotel industry.....	105
---	-----

ECONOMICS OF ENTERPRISE

Protsenko V. M. Conceptual-behavioral bases of intensification of industrial railway transport enterprises under conditions of neoindustrial modernization on the basis of re-engineering.....	115
---	-----

Arefieva O. V., Vovk O. M., Posypaiko Ye. A. Intensification of material and technical support formation of an enterprise in the conditions of neoindustrial modernization.....	123
Prokhorova V. V., Bozhanova E. V. Strategically-oriented directions of innovative development of industrial enterprises.....	132
Mushnikova S. A. Forecasting the level of safety of development of metallurgical enterprises on the basis of qualimetric model: scientific and practical aspect	141
Chobitok V. I. Conceptual bases for intellectualization of holistic development management of industrial enterprises of railway transport engineering.....	151
Kononenko Ya. V. Experience of providing quality standards in investment projects under uncertainty.....	158
Obydiennova T. S., Dudnieva Yu. E., Vasylieva M. O. Project team management in modern conditions.....	168
Tyagnyryadno O. M. Stock exchange instruments in risk management of agricultural manufacturers.....	175
Lazebnik L. L., Stefanyuk V. M. Ensuring entrepreneurship profit in conditions of increasing competition at the example of «Kernel» company.....	182
Ziz D. O. Main trends and prerequisites for the development of machine building enterprises	193

ENVIRONMENTAL ECONOMICS

Dudnyk A. V. Principles of ensuring the environmental safety of industrial and urban agglomerations in the context of their sustainable development.....	202
---	------------

INNOVATIVE REVIVAL OF THE MINING AND METALLURGICAL COMPLEX OF UKRAINE AS THE IMPERATIVE OF NATIONAL COMPETITION POLICY

V. V. Bilotserkivets, D.E., Professor, krumming@gmail.com, orcid.org/0000-0002-6740-4611,
O. O. Zavhorodnia, D.E., Professor, elenzavg@gmail.com, orcid.org/0000-0002-6546-1356,
O. O. Alsufieva, alsufjeva@i.ua, orcid.org/0000-0001-7484-4095,
National Metallurgical Academy of Ukraine,

Methods. The results are obtained with the following methods: analysis and synthesis in the identifying main actual problems of the Ukrainian mining and metallurgical complex (MMC) and in the studying the reasons for the gradual loss of its competitive advantages; structural analysis for research of the technological interactions of metallurgical and mining components of the MMC, statistical analysis, economic and mathematical modelling methods were applied in exploring the leading trends in the development of the national MMC and dynamics of its positions in global markets of ore metals and metal products.

Results. The main reasons for the negative tendencies in Ukrainian MMC development, for concomitant weakening of its international competitive advantages and the displacement of domestic exporters from the most dynamic high-tech segments of the world metal products market are identified and substantiated. It is empirically proven that despite the crisis situation, MMC is still the leading «driver» of the national industry and plays a crucial role in filling the income of the trade balance of Ukraine. The conceptual bases of the model of active state intervention in the processes of functioning and development of Ukrainian MMC are developed. Its strategic and tactical tasks, forms and instruments of implementation are discovered. The prerequisites for innovative renewal and technological modernization of MMC enterprises in the conditions of global competition are disclosed, in particular the mechanisms of their direct investment and budgetary state support are proposed. Taking into account the technological interactions (producer and consumer) of MMC constituents, the increase in domestic demand for metallurgical products a priori will become a powerful catalyst for the mining industry and will slow down inefficient and threatening for the future the export of depleting natural resources.

Novelty. There are proposed the measures aimed at revitalizing innovation and investment activity in the Ukrainian MMC with a focus on stimulation domestic demand for metal products within the framework of import-substitution policy. Recommendations were developed with bearing in mind the specifics of non-tariff neoprotectionism and the peculiarities of technological interactions between mining and metallurgical MMC's components.

Practical value. The obtained results will contribute to the improvement of the state industrial policy aimed at the development of Ukrainian mining and metallurgical complex, innovative strengthening of its international competitive advantages and overcoming the «resource curse» of the commodity economy.

Keywords: mining and metallurgical complex, world market, global competition, competitive advantages, competition policy, development strategy, export, innovation, import-substitution, protectionism.

Statement of problem. The mining and metallurgical complex (MMC) of Ukraine has been acting as the primary national economy driver of the development for the past two decades, providing the lion's share of exports and foreign exchange earnings. Precisely this complex came forward as the leading «growth pole» in the early 2000s. On the way to overcome the consequences of the post-socialist transformational crisis by domestic industry it became one of the most important locomotives.

No wonder that in terms of implementation, the implicitly declared task about the formation of the industrial-agrarian model of the national economy, it is MMC that acquires the key role, which largely determines both the logic and the content of a number of internal economic processes in Ukraine and the reference points of foreign trade policy.

Numerous specific attributes of the national economy model (from the specifics of tariff setting for cargo transportation, the fiscal mechanism for returning of value-added tax to exporters and rental legislation to the exchange rate policy of the National Bank of Ukraine and poly-vector foreign policy) were primarily by their origin obliged to the exclusive role of the MMC in it.

However, a crushing blow of the Great Recession of 2008–2010 made certain adjustments to the current situation. It weakened much the position of mining and metallurgical products producers both in Ukraine and in the global economy generally. The collapse in commodity prices, the sharp increase of the competitive struggle in the markets of low-technology processes goods under the influence of the countries of the BRICS group (Brazil, Russia, China, India, South Africa) led to a deterioration of the competitive positions of the majority of specialized domestic companies and, correspondingly, of the MMC in a whole. The direct consequence of the weakening of the competitive advantages of the MMC in the world market in the absence of adequate internal compensators for reducing the demand for its products was: catastrophic fall in Gross Domestic Product, decline in employment rate and real incomes of the population, and in the long term, externally defined degradation of the reproductive structure of the national economy, its technological simplification and agrarian-industrial peripheralization.

Despite the all acute, the solution to the problem of reviving the Ukrainian MMC in the post-recession period, unfortunately, was not adequately reflected in the works of representatives of the domestic scientific community.

The attempts that have been applied in practice in order to improve the competitive advantages of the domestic MMC in the global marketplace are based on the use of traditional instruments of national competition policy such as exchange rate depreciation, real wage decline, etc. They demonstrate rather low rate of efficiency in conditions of specificity of the modern globalization processes associated with the increasingly sophisticated methods of local selective protectionism that determines the relevance of the search for the adequate to the current competitive situation effective mechanisms for the revival of the MMC of Ukraine.

Analysis of recent papers. The study of the problem of the mining and metallurgical industries innovative development is based on the theoretical and methodological provisions of leading foreign and domestic scientists who work in this subject area. At the same time, four main groups of research works that form the theoretical and methodological foundation of the undertaken study can be singled out. Firstly, these are micro-level developments that reveal the possibilities, limitations and prospects for the activity of a separate enterprise of MMC as an initiator and implementer of specific innovation and investment projects [1–2]. Secondly, the research works which are devoted to the study of the meso-level of MMC, to the definition of determinants, trends and features of self-development and cluster-forming processes under context of competition in the national, regional and global markets [3–6]. Thirdly, these are research works that are concentrating their attention to the macro-problems' functioning and development of MMC. On the one hand, they reveal the tasks and the role of the state in providing the general innovation-investment climate that is comfortable for all participants. And, on the other hand, they determine the position of the state in implementation of the targeting policy which implies the accumulation of the material, labour, financial resources in certain priority national economy areas, the promotion of the effective industries development that play the role of «growth poles» [7–8]. Finally, the

fourth group of research works consist of thematic expert-analytical researches of international organizations (World Trade Association, World Economic Forum, United Nations Conference on Trade and Development, Organization for Economic Co-operation and Development and World Steel Association). These studies are saturated with statistical information, based on which, from the point of view of demand (consumption) and supply (production), the situation on the world markets of ore metals, cast iron, steel, steel products and steel-containing products is forecasted. The local (national) MMCs are considered in the context of their involvement in global value chains [9–10] and their role in implementing the global strategy of sustainable development [11], compliance its ecological values.

Aim of the paper. The purpose of the article is to study the processes occurring in the mining and metallurgical complex of Ukraine, and the search for mechanisms of its revival within the framework of national competition policy in the context of globalization. The solution of the specific tasks that had been raised in the study was carried out on the basis of the use of both general scientific methods and specific ones, such as: scientific abstraction that was applied in identifying the main problems of the Ukrainian MMC development in the modern period, analysis and synthesis that were used in studying the reasons for the weakening of the enterprises' competitive advantages of the mining

and metallurgical industries, structural and genetic methods were exploit in research of genetic features of the interaction of metallurgical and mining structural components of the MMC of Ukraine, economic and mathematical modelling methods was applied in explore the main trends in the development of the national mining and metallurgical complex and its positions in global markets.

Materials and methods. The sharp drop in exports volume of domestic MMC in period of crisis of second half of the 2000s (only in the export of non-precious metals from 27.59 billion dollars in 2008 to 12.81 billion dollars in 2009) was a vivid illustration of the catastrophic deterioration of its competitive positions in the global economy that led to a significant displacement of Ukrainian exporters from a number of traditional markets (Tab. 1). But, the transition to a positive trend in the economic dynamics of the countries-counterparties and the corresponding reversal of prices for the products of the MMC contributed to the gradual recovery of domestic exports that is reflected in Table 2. Even this, however, very unsure and ambiguous positive trends were not destined to gain a foothold. The weakening of the competitive position of the mining and metallurgical industries of Ukraine was even more aggravated by the loss of control on a series of the strategically important metallurgical enterprises and deposits which are developing coal of rank C–A that are located on the east and south of our country.

Table 1

The redistribution of world market segments between Top-15 steel-producing countries (suppliers), 2008–2019

Country	Rank – 2019	Rank – 2008	Tonnage	Share (%) of world crude steel output 2019	Change of countries share (%) of world crude steel output from 2008 till 2019	Index of market share growth / percent of 2011
China	1	1	996.3	53.3%	+15.2%	140
India	2	5	111.2	5.9%	+1.67%	139
Japan	3	2	99.3	5.3%	+0.76%	117
United States	4	3	87.9	4.7%	+0.63%	115
Russia	5	4	71.6	3.8%	–0.18%	95
South Korea	6	6	71.4	3.8%	–0.20%	95
Germany	7	7	39.7	2.2%	–0.31%	88
Turkey	8	11	33.7	1.8%	–0.35%	84
Brazil	9	9	32.2	1.7%	–0.80%	68
Iran	10	19	31.9	1.4%	–1.06%	57
Italy	11	10	24.5	1.3%	–1.30%	50
Taiwan, China	12	12	22.1	1.2%	–1.32%	48
Ukraine	13	8	20.8	1.1%	–1.69%	39
Viet Nam	14	18	20.1	1.1%	–2.16%	34
Mexico	15	15	18.6	1.0%	–3.60%	22

Source: [12]

The fixed growth in the share of the MMC products in the total volume of industrial products sold in Ukraine (after the maximum drop to 25.83 % in 2016 to 27.7% in 2019 (Tab. 2) can hardly be considered as representative evidence of positive changes in the context of a sharp drop in output in previous years, both in the MMC and in the national economy as a whole. Such an outstripping growth of its share in terms of the recovered dynamics of the national economy

only confirms, on the one hand, the status of one of the «growth poles» assigned to the MMC, which a priori should be as a locomotive and catalyst for domestic industry [6]. On the other hand, taking into account the internal dynamics of the MMC and the change in the ratio of its mining and metallurgical components (Fig. 3–4), it clearly indicates a negative technological vector and antiquity of the implemented national model of economic growth.

Table 2

Dynamics of economic results of Ukrainian MMC, 2010-2019*

Years	MMC's volume of output		MMC's total volume of sold products sold Ukraine		MMC's export	
	thsd. UAH	as share (%) of total Ukrainian output of industrial products	thsd. UAH	as share (%) of total Ukrainian sold industrial products	thsd. USD	as share (%) of total Ukrainian commodity export
2010	405678193.4	38.6%	370385355.3	31.55%	22100996.8	31.6%
2011	492346998.9	38.0%	480789303.1	32.51%	22100996.8	32.5%
2012	427120527.6	32.3%	415471146.7	27.38%	18889845.9	27.4%
2013	413243237.3	34.0%	415956060.6	27.84%	17570747.8	27.8%
2014	441082887.7	33.3%	442984151.7	28.26%	15229006.2	28.3%
2015	516302303.7	30.6%	526300390.6	27.45%	9470719.2	27.5%
2016	609259404.3	28.3%	617163561.6	26.34%	8338854.6	26.3%
2017	816705767.4	29.7%	807106376.0	28.20%	10124613.3	28.2%
2018	964007693.8	31.0%	978680867.1	29.63%	11632691.7	29.6%
2019**	No data		1029984000.0	30.43%	10257770.7	31.8%

* Here and hereinafter, since 2014 Ukrainian statistical data are presented excluding the temporarily occupied territories of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol and part of the anti-terrorist operation zone.

** Preliminary data.

Source: [13]

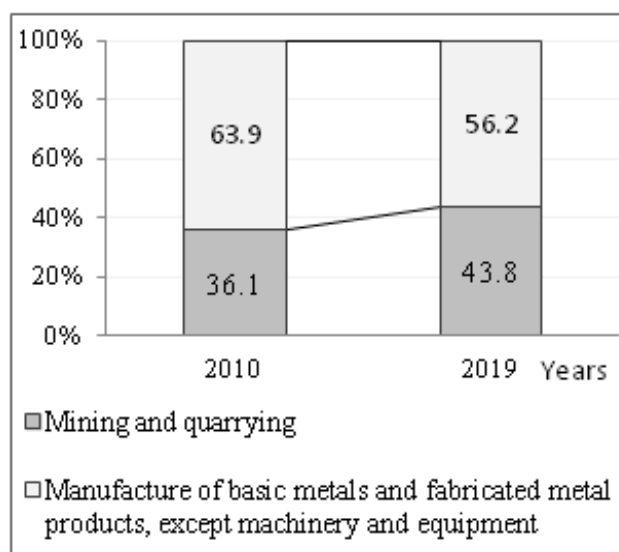

Fig. 1. Dynamics of the internal production structure of the Ukrainian MMC, 2010–2019 [13]

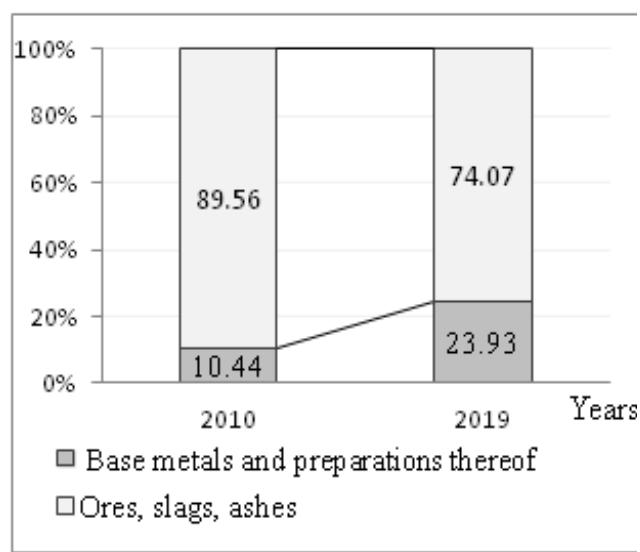

Fig. 2. Dynamics of the external export product structure of the Ukrainian MMC, 2010–2019 [13]

At the same time, if negative trends in the extraction of iron ore and the production of metallurgical products were a bit damped or even compensated (there is a «timid» resumption of growth in the production of steel ingots, a num-

ber of assortments of iron pipes, profiles, fittings, etc.) recently, then the situation in the coal industry continues to be critical. Table 3 shows reduction of coal mining in Ukraine by 2.53 times that happened in 2013–2019 [13].

Table 3

Volume's output of hard coal and non-agglomerated iron ores in Ukraine, 2011–2019

Years	Coal of hard		Non-agglomerated iron ores	
	mln.t	volume indices / percent of 2011	mln.t	volume indices / percent of 2011
2011	62.7	100	173	100
2012	65.7	105	176	102
2013	64.4	103	185	107
2014	64.4	103	184	106
2015	30.2	48	175	101
2016	31.6	50	168	97
2017	24.2	39	166	96
2018	26.3	42	161	93
2019	25.5	41	160	92

Source: [13]

In the conditions of the presence of incompletely loaded production capacities in the unoccupied territories, the domestic metallurgical industry was able to compensate for the losses incurred in the mid-2010s on the extensive basis partially. Metallurgical and mining industries, acting as structural components of the MMC [5; 14], are genetically interrelated (Fig. 3). Thus, changes in one component dictate transformations in the other one. They initiate synergistic interactions with positive feedback. At the same time, the mining industry of Ukraine accounts for about a quarter (20.45 %) of the consumption of metallurgical products, which in the conditions of recovery growth could not help leading to a change in the ratio between domestic and export consumption. Negative processes in the mining industry have led to an increase in the share of exported base metals from 56 % in 2014 to 60–62 % in subsequent years [13]. In this context, the positive prospects for the mining industry (the share of exports for the same period decreased from 29 % to 24–25%), and particularly for the coal mining industry, look rather elusive, especially for the group of coal grades mining of which was concentrated in the east of the country. The extensive way to restore

output volumes is doomed to failure in advance, and hopes for solving accumulated problems exclusively at the micro level, the possibilities of frontal investment and innovation expansion by attracting resources from external and internal market players in current political and economic conditions seem too illusory. A similar situation in the coordinates of the synergistic interaction of the metallurgical and mining industries outlines the very restricted limits of natural recovery of Ukrainian mining industry [16].

However, this does not exclude an innovative renaissance of the MMC. Moreover, such a revival is an indispensable imperative of national competition policy in the context of globalization. There is no doubt that the prerequisites for export-expanding, import-substituting and post-industrial economic growth are simultaneously laid down just exactly at the MMC level and, thus, the alternative opportunities for the development of Ukraine in the global and Euro-regional economic space are created [8]. It is about the formation of both price and quality potential of high competitiveness of national commodity production in the regional and world markets [6].

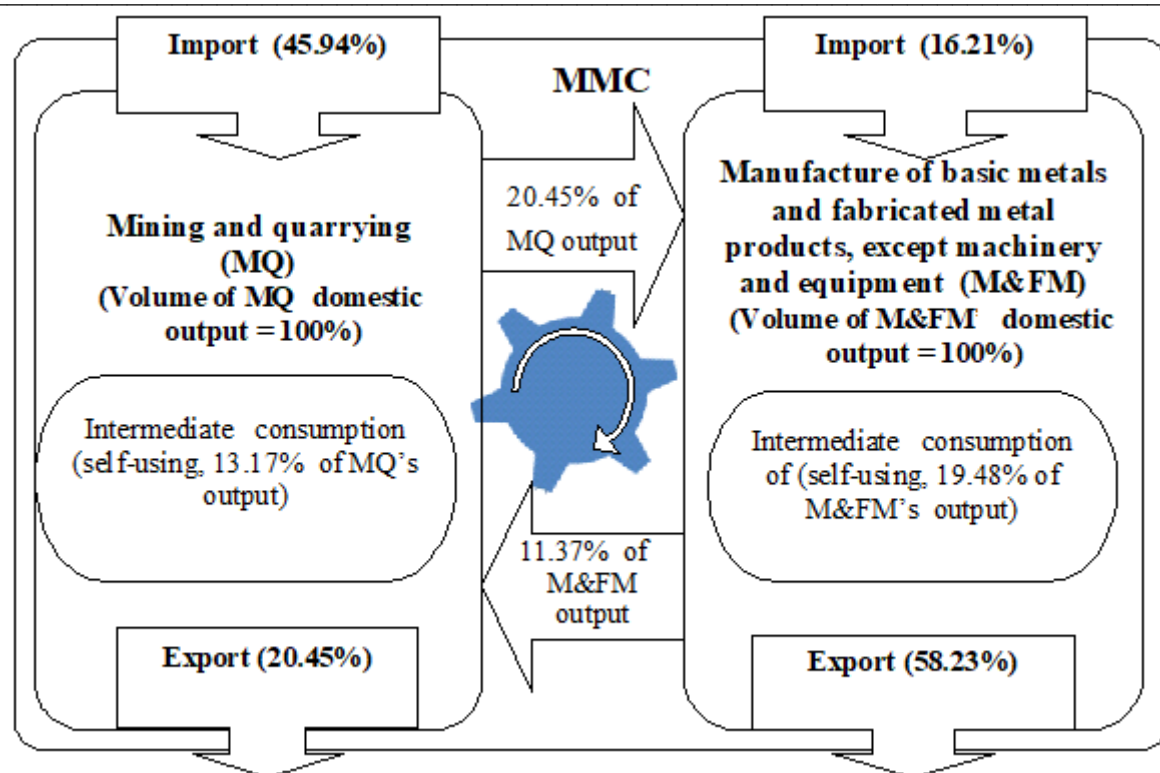

Fig. 3. Technological interactions as a source and autocatalyst for the development of Ukrainian MMC (developed by authors according to the «Input-Output Table», 2018) [13]

The weakness of one of the most important «growth poles», the unsure recovery of the leading driver of positive economic dynamics imposes a negative imprint on the entire national economy, slows down the renovation processes, and postpones the potential prospects for Ukraine's return to the group of world economic and technological leaders. Only the revival of the leading role of the state as an investor and capable of making massive investment injections in a number of priority areas innovative investor, is a condition for enhancing the competitive advantages of the domestic MMC and its sustainable recovery. Moreover, there are all objective prerequisites for such an ideology of state protectionism. There are indisputable arguments in favour of the leading role of the state in managing the innovative development of the MMC such as:

- the realities of post-industrialism, which predetermine the large-scale output of social and ecological externalities of innovative processes beyond the egocentric micro-worlds of the economic subjects, reflecting the key role of innovations in the growth of public welfare [7] and the strengthening of the country's status positions in the world table of ranks and elevating

innovative interests to the national ones as a result [17];

- the presence of the promising, but not fully have exhausted their potential of development and competitiveness, of mining and metallurgical productions of industrial type which significantly depend on centralized budget financing, representing by itself the third and fourth technological modes, with characteristic non-market technical and economic structure, excessive resource and energy intensity, high level of monopolization, traditions of state paternalism, relative innovative inertia (Table 4);

- the birth and formation of sprouts of post-industrial reproduction type meeting to international standards of national competitiveness and organic inclusion in global economic processes [6; 9]. Of course, the proto-structures of the post-industrial future, being at the initial stage of the life cycle, cannot develop on their own investment basis and require state support. And it should be not only in terms of resource provision, but also in terms of their initial «linking» to national reproduction, in subordination of their mechanisms of self-development to the realisation and protection of strategic national interests. Ignoring the latter circumstance has

led to the fact that over the years of independence the Ukrainian mining and metallurgical industry has become a raw, environmentally «dirty» appendage of foreign reproduction systems, largely «due to» offshore schemes depriving the national economy of billions of dollars of development currency resources [15]. Precisely in MMC with the connivance of insufficiently patriotic political and economic elite, the mechanism of the «resource curse» was launched. The metamorphoses associated with its functioning are predominantly regressive, mean the irretrievable loss of the natural resource component of

national wealth and constitute a threat for the economic future of the country. Chronic neglect of quality in favour of quantity, rent-oriented behaviour, the policy of temporary workers with no facing public resistance and the race for short-term opportunistic benefits lead to technological degradation of the industry, increasing its dependence on external forces of influence as the depletion of its own resource base and (or) the worsening conjuncture of world resource markets;

Table 4

Innovative activity's indicators of Ukrainian industry,
total and by performing types, 2011–2018

Indicators	Years	Industry of Ukraine	Mining and quarrying	Manufacture of basic metals and fabricated metal products, except machinery and equipment
Innovatively active part of enterprises as share (%) of observed enterprises	2011	21.01	13.38	15.34
	2014	12.1	7.73	17.27
	2018	16.4	4.74	18.06
Expenditures for research and development as share (%) of sold product value	2011	1.12	0.69	0.16
	2014	0.54	0.24	0.21
	2018	0.37	0.22	0.28
The sales of innovative products as share (%) of the total volume of sold industrial production (goods, services)	2011	3.8	0.02	3.76
	2014	2.5	0.06	6.21
	2018	0.8	0.98	6.4
Investment into new machines, equipment and tools as share (%) of capital investment	2011	7.30	1.42	4.40
	2014	5.90	0.99	2.41
	2018	4.91	0.83	4.92

Source: [13]

– actualization of the problems of regularity, proportionality and synchronization of the development of various symbiotic components of the mining and metallurgical industry, their progressive evolutionary transformation and technological compatibility (regulations, norms, standards, safety requirements, etc.), an objective impossibility to exclude or eliminate the existing disparities and discrepancies across the industry and the whole country with minimal time expenditure in private;

– strict conditions of global competition and restrictions associated with tariff protectionism of domestic producers in the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. Representatives of the mining and metallurgical industries are faced with the challenge of intensifying innovative development and raising the level of technological

and product competitiveness. In this situation, from all possible options for the state support of the MMC enterprises, the direct state investments have indisputable advantages. Unlike indirect fiscal stimulus instruments (grants, subsidies, subventions, concessional loans and tax preferences), theirs use cannot serve as a pretext for compensatory or anti-dumping investigations and the reason for imposing appropriate sanctions towards domestic exporters of mineral and metallurgical products;

– the existence of numerous problems of non-economic nature which successful solution requires the direct participation of the state. It is about establishing the rules of an economic game in the context of progressive erosion of property rights to an information and intellectual product, protection and lobbying of national in-

terests in the global economic system, transmission to the public consciousness the values, innovative, social and ecological attitudes that are adequate to the realities of post-industrialism;

– organic involving the community sector of the economy, and, firstly, its scientific and educational sphere into the innovation processes. In contrast to demand factors, under pressure from consumers' requests who are initiating modify ordinary innovations, it is science, and primarily fundamental academic science, that is the only source of breakthrough innovative ideas which ensure technological «leaps» of quality and turn growth into progressive development.

The task of diffusion of innovation, activation and expansion of the practice of research and production cooperation cannot be successfully solved without state participation and budget financing. In particular, we are of the opinion that it is necessary to establish legislatively a minimum budget quota under the item of expenditure «Fundamental and applied research and development in economic sectors» and give this item a protected status for restore the integrity of the innovation process «fundamental science → applied research → development work → production → consumption». Also in the context of the achievements of world mining and metallurgical science, an audit and selection of domestic scientific research for identifying breakthrough innovative ideas that can eventually initiate the design and implementation of high, critical and strategic technologies should be carried out. Such potential sources of comparative competitive advantages, intellectual and technological rent have to become the object of priority state support and must be included into the long-term budget program for the financing of scientific and technical work.

The restoration of the practice of government orders related to the improvement of production technology and including fully or partially budget financing of experimental developments can accelerate the obtaining of a real scientific and production result (for example, studies of the possibility of modifying domestic coal which are critical for raising the level of national energy and environmental safety; research of new technologies for increasing the efficiency of development of hydrocarbon deposits at great depths and new methods aimed at ensuring the ecological safety of high-performance coal

mines; technologies for smelting a wide range of anticorrosive steels and ferroalloys, the production of various porous materials, modern types of rolled products, pulverized coal, collecting and primary processing of scrap into metallurgical raw materials. Among the promising directions of metallurgy development are diversification of production and optimization of its structure as a result of increasing the nomenclature of special steels and alloys, rolled metal, aluminium foil, creation of new types of zirconium products, for example for power plants with direct conversion of fuel energy into electrical energy, increase production of rolled and corrosion-coated pipes, calibrated rolled products, bent profiles, as well as pipes for the thermal elements of atomic electric stations; introduction of energy and resource cost standards, etc. [16])

This will not only create an innovative platform for modernizing the domestic MMC, will preserve and strengthen the leading scientific schools, but also prevent uncontrolled leakage of innovative developments and technologies abroad, and will allow increasing foreign exchange earnings from the export of intellectual property in the long term.

As the practice of the last decade shows, in global competition on the markets of raw materials and metals, the advantages are received by countries with a capacious domestic market and consequently they become insensitive to the influence of external opportunistic destabilizers. There is no doubt that the strategically important task is to increase the quantity and improve the quality of domestic products consumption (Fig. 3), in this context the MMC requires the participation of the state in the process of coordinating development programs for the strategic development of the national economy. First and foremost, it comes for alignment of resource constraints and production capabilities of the MMC with the needs of the main consumers of its products for long-term balancing of supply and demand structure. At the same time, special attention should be paid to stimulation the production of high value-added steel products through the demand on it from the military-industrial complex, shipbuilding and aircraft building industries, the automotive industry, the construction industry, the nuclear and electric power industries.

Table 5
World structure of steel products use
by type of the largest consumers, 2018

Type of economic activity	Share (%) of worldwide use of apparent steel
Manufacture of motor vehicles, trailers and semi-trailers and other transport equipment	28%
Manufacture of basic metals, manufacture of fabricated metal products, except machinery and equipment	23%
Manufacture of special-purpose mechanic machinery	19%
Manufacture of electrical equipment	3%
Manufacture of other transport equipment	12%
Mining and quarrying	8%
Building & Infrastructure	4%
Others consumers	3%

Source: [12]

In the framework of state policy of import-substitution and stimulation of the domestic demand for the MMC products it is also advisable to apply such measures as: a total prohibition on the purchase of imported goods, analogue or close substitutes which are produced in Ukraine as applicable to all budget organizations and state-owned enterprises; the tariff escalation of imports; the legitimization of requirements for the minimum allowable content of local components in products that are sold on the domestic market; the support of the practice of counter-export purchases; the formation and dissemination of the ideology of national economic patriotism which also is manifested in the orientation of the domestic consumer to purchase goods of domestic production.

Conclusions. Prospects for the effective revival of MMC, that are based on our own strength and the remaining resource, production and technological potential, determine the conceptual foundations of the domestic model of state intervention in the processes of functioning and development of Ukrainian mining and metallurgical complex and set priorities, strategy, tactics, innovative vector, and the scale of investment expansion for this model.

The strategic imperative of the state model of MMC development is the comprehensive support of the primary specialized scientific and technical component of the innovation process, the activation of university/industry research collaborations and the stimulation of resource-saving technological innovations. The tactics must be focused on increasing the domestic demand for MMC products, including by expansion of import substitution and budget practice of targeted tender purchases. The increasing of domestic demand will lead to growth of profit expectations from realization of investment projects and, ultimately, to activation of innovation and investment processes in the business sector.

This requires, first of all, an extensive use of the arsenal of indirect fiscal regulation tools (such as tax preferences to innovators, soft loans, grants, subsidies) that increases strengthens of innovative private ownership interests and expands the financial possibilities for their implementation. On the other hand, the mechanisms of direct state investment and consumption should facilitate the launch and support of progressive technological changes in the domestic mining and metallurgical industries. In the context of globalization and market liberalization, direct investment support is preferable since it does not entail compensatory or anti-dumping investigations and is not the reason for imposing appropriate sanctions towards domestic exporters of mineral and metallurgical products.

Література

1. Мушнікова С. А. Сучасний стан та перспективи розвитку підприємств металургійної галузі України / С. А. Мушнікова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2019. – № 68. – С. 273–279.
2. Шацька З. Я. Шляхи підвищення ефективності діяльності підприємств гірничодобувної промисловості в сучасних умовах / З. Я. Шацька, Т. Д. Ганзюк // Економіка та управління підприємствами. Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 10. – С. 158–161.
3. Bilotserkivets V. V. Innovative challenges and post-crisis prospects of Ukrainian mining and metallurgical industry / V. V. Bilotserkivets, O. O. Zavhorodnia // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2017. – №2. – С. 149–156.
4. Бондар-Підгурська О. В. Науково-методичні аспекти інноваційного розвитку гірничодобувної промисловості в контексті сталого зростання / О. В. Бондар-Підгурська // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2014. – №1. – С. 143–152.

5. Венгер В. В. Внутрішній ринок як фактор розвитку металургійної галузі України / В. В. Венгер, В. М. Осипов // Економіка і прогнозування. – 2017. – №3. – С. 69–84.

6. Нікіфорова В. А. Неоіндустріальний розвиток металургії України: передумови, проблеми, напрями / В. А. Нікіфорова // Економіка промисловості. – 2016. – №3 (75). – С. 33–64.

7. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін.; НАН України. – К., 2015. – 336 с.: табл., рис.

8. Національні та глобальні детермінанти економічного зростання України: наукова доповідь / за ред. д. е. н. І. М. Бобух; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – Електрон. дані. – К., 2018. – 390 с., табл., рис. – Режим доступу: <http://ief.org.ua/docs/sr/299.pdf>

9. Кіндзерський Ю. В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації: монографія / Ю. В. Кіндзерський; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – Київ, 2013. – 536 с.

10. Excess capacity in the global steel industry: The current situation and ways forward [E-recourse]. – Retrieved from https://stats.oecd.org/Index.aspx?dataset-code=STI_STEEL_MAKINGCAPACITY

11. WEF. Mining & Metals in a Sustainable World 2050 [E-recourse]. – Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_MM_Sustainable_World_2050_report_2015.pdf

12. World Steel Association. Steel Statistics [E-resource]. – Retrieved from <https://www.worldsteel.org/steel-by-topic/statistics.html>

13. State Statistics Service of Ukraine [E-recourse]. – Retrieved from www.ukrstat.gov.ua

14. Укрметалургпром [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmetprom.org/>

15. Єщенко П. С. Економічне зростання без розвитку: причини та шляхи інноваційної трансформації економіки / П. С. Єщенко // Економіка України. – 2013. – №10. – С. 4–20.

16. Бойченко Б. М. Проблеми та перспективи розвитку металургійної промисловості України / Б. М. Бойченко, А. Ф. Гриньов, Ю. С. Проїдак, В. М. Тарасевич та ін. // Економіка України. – 2016. – №3. – С. 3–16.

17. Завгородня О. О. Функції інновацій та макроекономічні екстерналії інноваційної динаміки / О. О. Завгородня // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2015. – 3(15). – С. 31–42.

References

1. Mushnykova, S.A. (2019). Suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku pidpryyemstv metalurhiynoyi haluzi Ukrayiny. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, (68), 273–279.

2. Shatska, Z.Ya., & Hanzhuk, T.D. (2016). Shlyakhy pidvyshchennya efektyvnosti diyalnosti

pidpryyemstv hirnychodobuvnoyi promyslovosti v suchasnykh umovakh. Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy. Prychynomorski ekonomichni studiyi, Vyp. 10, 158–161.

3. Bilotserkivets, V.V., & Zavorodnia, O.O. (2017). Innovative challenges and post-crisis prospects of Ukrainian mining and metallurgical industry, Naukovyi visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu, (2), 149–156.

4. Bondar-Pidhurska, O.V. (2014). Naukovo-metodychni aspekty innovatsiynoho rozvytku hirnychodobuvnoyi promyslovosti v konteksti staloho zrostannya. Naukovyi visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu, (1), 143–152.

5. Venher, V.V., & Osypov, V.M. (2017). Vnutrishniy rynek yak faktor rozvytku metalurhiynoyi haluzi Ukrayiny. Ekonomika i prohnouzuvannya, (3), 69–84.

6. Nikiforova, V.A. (2016). Neoindustrialniy rozvytok metalurhiyi Ukrayiny: peredumovy, problemy, napryamy. Ekonomika promyslovosti, 3(75), 33–64.

7. Bobukh, I.M. (Ed) (2018). Natsionalni ta hlobalni determinanty ekonomichnoho zrostannya Ukrayiny: naukova dopovid. Kyiv, NAN Ukrainy, DU «Ін-т екон. та прогнозув. NAN Ukrainy». Received from <http://ief.org.ua/docs/sr/299.pdf>

8. Heyets, V.M. (2015). Innovatsiyna Ukrayina 2020: natsionalna dopovid, Kyiv, NAN Ukrainy.

9. Kindzerskiy, Yu.V. (2013). Promyslovist Ukrainy: stratehiya i polityka strukturno-tehnolohichnoyi modernizatsiyi: Kyiv, NAN Ukrainy, DU «Ін-т екон. та прогнозув. NAN Ukrainy».

10. Excess capacity in the global steel industry]. Retrieved from https://stats.oecd.org/Index.aspx?dataset-code=STI_STEEL_MAKINGCAPACITY

11. WEF. Mining & Metals in a Sustainable World 2050. – Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_MM_Sustainable_World_2050_report_2015.pdf

12. World Steel Association. Retrieved from <https://www.worldsteel.org/steel-by-topic/statistics.html>

13. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua

14. Ukrmetallurgprom. Retrieved from <http://www.ukrmetprom.org/>

15. Yeshchenko, P.S. (2013). Ekonomichne zrostannya bez rozvytku: prychny ta shlyakhy innovatsiynoyi transformatsiyi ekonomiky. Ekonomika Ukrainy, (10), 4–20.

16. Boychenko, B.M., Grinev, A.F. Proydak, Yu.S., Tarasevych, V.M. et al. (2016). Problemy ta perspektyvy innovatsiynoho rozvytku metalurhiynoyi promyslovosti Ukrayiny. Ekonomika Ukrainy, (3), 3–16.

17. Zavorodnia, O.O. (2015). Funktsionuvannya innovatsiy ta makroekonomichnykh eksternaliy inshykh innovatsiynykh dynamikiv. Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu, 3(15), 31–42.

ІННОВАЦІЙНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ГІРНИЧО-МЕТАЛУРГІЙНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ ЯК ІМПЕРАТИВ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ

В. В. Білоцерківець, д. е. н., професор, Національна металургійна академія України,

О. О. Завгородня, д. е. н., професор, Національна металургійна академія України,

О. О. Алсуф'єва, Національна металургійна академія України

Методологія дослідження. Результати отримані за рахунок застосування наступних методів: аналізу та синтезу – для виявлення основних актуальних проблем розвитку гірничо-металургійного комплексу (ГМК) України та причин поступової втрати його міжнародних конкурентних переваг; структурного аналізу – для дослідження особливостей технологічної взаємодії металургійної та гірничо-видобувної складових ГМК; статистичний аналіз, методи економічного та математичного моделювання – для дослідження провідних тенденцій розвитку національного ГМК та динаміки його позицій на світових ринках рудних металів та металевих виробів.

Результати. Виявлені та обґрунтовані основні причини негативних тенденцій у розвитку ГМК України, супутньої поступової втрати його міжнародних конкурентних переваг та витіснення вітчизняних експортерів з найбільш динамічних високотехнологічних сегментів світового ринку металопродукції. Емпірично доведено, що незважаючи на кризову ситуація, ГМК поки що залишається провідним «драйвером» національної промисловості й відіграє вирішальну роль у наповненні доходної частини торговельного балансу країни.

Розроблені концептуальні основи моделі активного державного втручання в процеси функціонування та розвитку ГМК України, визначені його стратегічні та тактичні завдання, форми та інструменти реалізації. Розкриті передумови інноваційного відновлення та технологічної модернізації підприємств ГМК в умовах глобальної конкуренції, зокрема запропоновані механізми їх прямої інвестиційної та бюджетної державної підтримки. З огляду на технологічні інтеракції (виробник продукції ↔ споживач продукції) складових ГМК, зростання внутрішнього попиту на продукцію металургійного виробництва апріорі стане потужним каталізатором розвитку гірничодобувної промисловості та дозволить сповільнити неефективний і загрозливий для майбутнього експорт вичерпних природних національних багатств.

Новизна. Запропоновано заходи, орієнтовані на поживлення інноваційно-інвестиційної діяльності в ГМК України з акцентом на стимулюванні внутрішнього попиту на металопродукцію у межах політики імпортозаміщення. Конкретні рекомендації розроблено із врахуванням специфіки нетарифного неопротекціонізму та особливостей технологічних взаємодій між гірничодобувною та металургійною складовими ГМК.

Практична значущість. Отримані результати сприятимуть удосконаленню державної промислової політики, спрямованої на розвиток гірничо-металургійного комплексу України, інноваційне посилення його міжнародних конкурентних переваг та здолання «ресурсного прокляття» сировинної економіки.

Ключові слова: гірничо-металургійний комплекс, світовий ринок, глобальна конкуренція, конкурентні переваги, конкурентна політика, стратегія розвитку, експорт, інновації, імпортозаміщення, протекціонізм.

ИННОВАЦИОННОЕ ВОЗРОЖДЕНИЕ ГОРНО-МЕТАЛЛУРГИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ КАК ИМПЕРАТИВ НАЦИОНАЛЬНОЙ КОНКУРЕНТНОЙ ПОЛИТИКИ

В. В. Белоцерковец, д. э. н., профессор, Национальная металлургическая академия Украины,

Е. А. Завгородняя, д. э. н., профессор, Национальная металлургическая академия Украины,

Е. А. Алсуфьева, Национальная металлургическая академия Украины

Методология исследования. Результаты получены за счет применения следующих методов: анализа и синтеза – для выявления для выявления основных актуальных проблем развития горно-металлургического комплекса (ГМК) Украины причин постепенной потери его

международных конкурентных преимуществ; структурного анализа – для исследования особенностей технологического взаимодействия металлургической и горнодобывающей составляющих ГМК; статистического анализа, экономико-математического моделирования – для исследования основных тенденций развития национального ГМК и динамики его позиций на мировых рынках рудных металлов и металлических изделий.

Результаты. Выявлены и обоснованы основные причины негативных тенденций в развитии ГМК Украины, сопутствующего ослабления его международных конкурентных преимуществ и вытеснение отечественных экспортеров из наиболее динамичных высокотехнологичных сегментов мирового рынка металлопродукции. Эмпирически доказано, что несмотря на кризисную ситуацию, ГМК все еще остается ведущим «драйвером» национальной промышленности и играет решающую роль в наполнении доходной части торгового баланса Украины.

Разработанные концептуальные основы модели активного государственного вмешательства в процессы функционирования и развития ГМК Украины, определены его стратегические и тактические задачи, формы и инструменты реализации. Раскрыты предпосылки инновационного обновления и модернизации предприятий ГМК в условиях глобальной конкуренции, в частности предложены механизмы их прямой инвестиционной и бюджетной государственной поддержки. Учитывая технологические интеракции (производитель продукции ↔ потребитель продукции) составляющих ГМК, рост внутреннего спроса на продукцию металлургического производства априори рассматривается как мощный катализатор развития горнодобывающей промышленности, позволяющий замедлить неэффективный и угрожающий будущему экспорт невозобновимых исчерпаемых природных национальных богатств.

Новизна. Предложены мероприятия, ориентированные на оживление инновационно-инвестиционной деятельности в ГМК Украины с акцентом на стимулировании внутреннего спроса на металлопродукцию в рамках политики импортозамещения. Конкретные рекомендации разработаны с учетом специфики нетарифного неопротекционизма и особенностей технологических взаимодействий между горнодобывающей и металлургической составляющими ГМК.

Практическая ценность. Полученные результаты будут способствовать совершенствованию государственной промышленной политики, направленной на развитие горно-металлургического комплекса Украины, инновационное усиление его международных конкурентных преимуществ и преодоление «ресурсного проклятия» сырьевой экономики.

Ключевые слова: горно-металлургический комплекс, мировой рынок, глобальная конкуренция, конкурентные преимущества, конкурентная политика, стратегия развития, экспорт, инновации, импортозамещение, протекционизм.

Надійшла до редакції 14.01.20 р.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЛОКАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ В УКРАЇНІ

*Д. Д. Алексєєнко, здобувач, НТУ «Дніпровська політехніка»,
darya.lesiv@gmail.com, orcid.org/0000-0001-8807-2858*

Методологія дослідження. У процесі дослідження були використані наступні методи: загального та особливого – при з'ясуванні специфіки інституціонального середовища виробництва локальних суспільних благ в Україні; економіко-математичного моделювання – при встановленні впливу параметрів соціального капіталу на результативність функціонування локальних спільнот; аналізу й синтезу – при виокремленні інституціональних механізмів підвищення ефективності виробництва локальних суспільних благ.

Результати. У статті проаналізовано особливості інституціонального середовища виробництва локальних суспільних благ в Україні. Розглянуто сутність інституціональної локальності як результату існуючої спільності між людьми, що проживають на певній території. Досліджено залежність між станом інституціонального середовища виробництва локальних суспільних благ, в основі якого є досягнутий рівень соціального капіталу відповідної громади, з одного боку, та рівнем її фінансових результатів, з іншого. У якості механізмів підвищення ефективності виробництва локальних суспільних благ запропоновані заходи посилення громадянського контролю за їх виробниками.

Новизна. На основі економіко-математичного моделювання залежності між показниками фінансового стану об'єднаних територіальних громад України та параметрами соціального капіталу доведено вплив останніх на ефективність надання локальних суспільних благ на певній території. Запропоновано інституціональні механізми підвищення ефективності виробництва локальних суспільних благ в частині посилення громадянського контролю за діяльністю виробників цих благ.

Практична значимість. Запропоновані методи стимулювання громадянської активності населення задля підвищення ефективності процесу виробництва та споживання локальних суспільних благ можуть бути використані в діяльності державних органів управління та громадських об'єднань з метою підвищення рівня життя населення, що проживає на певній території.

Ключові слова: інституціональні фактори, локальні суспільні блага, інституціональне середовище локальних суспільних благ, соціальний капітал, економіко-математична модель, об'єднані територіальні громади, локальні суспільні групи, методи регулювання.

Постановка проблеми. Економічні системи будь-яких рівнів функціонують під впливом значної кількості ендегенних та екзогенних факторів, серед яких особливе місце займають інституціональні чинники. Діючі в економічній системі норми та правила, а також особливості взаємодії різноманітних інститутів, багато у чому визначають умови життєдіяльності суспільства у цілому та можливості забезпечення його стійкого економічного розвитку.

У свою чергу, неодмінною умовою стійкості економічного розвитку суспільства є задоволення потреб населення у такій групі життєвих благ, як суспільні блага. Рівень задоволення в таких благах суспільного призначення, як якісні послуги охорони здоров'я, початкової та середньої освіти, безпеки, доступність до об'єктів соціальної інфраструктури, культури тощо є, з одного боку, показником фактичного рівня життя

населення та, з іншого, одним із найважливіших передумов прогресивного та сучасного розвитку держави у майбутньому. Тому для економічної теорії та практики є актуальним з'ясування особливостей виробництва суспільних благ в країні та пошук механізмів підвищення ефективності діяльності в даній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна економічна теорія достатньо активно розвиває проблематику суспільних благ, досліджує особливості їх виробництва та споживання, з'ясовує механізми регулювання суспільного сектора економіки. З вітчизняних вчених значний внесок в розвиток даної проблематики зробили О. Длугопольський [1], М. Кічурчак [2], А. Мельник, Г. Монастирський [3] та інші науковці. Разом з тим, достатньо багато аспектів функціонування суспільного сектору економіки та механізмів забезпечення суспільними благами високої якості ще не повною мірою вирішені в економічній теорії. Зокрема, потребує, на нашу думку, подальшого дослідження проблема інституціонального середовища виробництва суспільних благ в Україні, оскільки саме стан даного середовища багато у чому визначає рівень задоволення суспільства в даних благах.

Формулювання мети статті. Метою статті є аналіз особливостей інституціонального середовища виробництва локальних суспільних благ в Україні, а також встановлення залежності даного середовища та рівня ефективності надання локальних суспільних благ.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні в економічній науці не існує усталеного визначення такої категорії, як «інституціональне середовище». Найчастіше його визначають як певну сукупність інститутів, насамперед норм та правил, існуючих в суспільстві. Так, наприклад, за визначенням О. Уільмсона – це правила гри, які визначають контекст, в якому здійснюється економічна діяльність. Базові політичні, соціальні та правові норми утворюють основу виробництва, обміну та розподілу [4, с. 688]. Український вчений А. Ткач під інституціональним середовищем розуміє сукупність основоположних соціальних, політичних та

економічних правил, що обмежують людську поведінку [5, с.287] тощо.

У цілому погоджуючись з існуючими в світовій та вітчизняній економічній думці підходами до визначення сутності даної категорії, зауважимо, що при дослідженні інституціонального середовища виробництва суспільних благ необхідно враховувати особливості останніх, їх відмінності від приватних благ. Як відомо, основними ознаками суспільного блага: є неконкурентність або несуперництво – доступність всіх до такого блага; невиключеність – обмеження доступу споживачів до такого блага практично неможливе; неподільність – індивід не може сам вибрати обсяг споживання блага. Такі характеристики суспільних благ суттєво виокремлюють їх від групи «звичайних» ринкових (або приватних) благ, які, навпаки, є доступними лише для тих споживачів, які, обирають кількість необхідного їх товару та оплачують їх вартість, що, відповідно, робить неможливим споживання цих товарів іншими суб'єктами ринкового обміну.

Така специфіка суспільних благ суттєво звужує та модифікує правила гри при їх виробництві. На нашу думку, врегулювання діяльності людей у сфері надання суспільних благ здійснюється виключно на основі правил, більш того, інституціональний порядок, який встановився внаслідок виконання інститутами своєї упорядковуючої функції, є надіндивідуальним явищем. Відтак, ми визначаємо категорію «інституціональне середовище виробництва суспільних благ» як сукупність правил, що упорядковують діяльність людей по досягненню колективних цілей у сфері виробництва благ, які не можуть бути отримані для певної спільноти через ринок.

У свою чергу, є певна специфіка такої групи суспільних благ, як локальні. Суспільне виробництво неринкових товарів створює ситуацію, коли дії величезної кількості індивідів виявляються взаємозалежними: доступ одного суб'єкта до суспільного блага і його якість прямим і безпосереднім чином залежать від того, як себе поведуть інші індивіди. Оскільки у цю сферу залучається дуже велике число учасників взаємодій, то виникає проблема асиметричності інформації і, як наслідок, неможливість відслідкувати дії контрагентів. Саме тому в цій сфері так

важливими стають загальні орієнтири, похідні від широко розповсюджених угод, а також форми загальної оцінки, які здатні стати рамками у досягненні згоди.

Така згода з більшою легкістю досягається у невеликій за розміром групі, в якій взаємна узгодженість виникає на ґрунті передбачуваних і зрозумілих практик. Як приклад можна навести форми персоніфікованого обміну. В цьому випадку угоди укладаються між людьми, які або знають один одного особисто, або мають можливість отримати достовірну інформацію про їх репутацію, або ж їм доступні сигнали про належність останніх до членства у певних спільнотах. Слідування загальноновизнаним нормам поведінки, яке більш розповсюджене в невеликих групах, робить дану спільноту більш однорідною і за рахунок цього створює значно більші можливості для розробки загальної мети та поєднання зусиль заради її досягнення.

Це положення дозволяє нам окреслити межі взаємодії суб'єктів у виробництві суспільних благ і сприяння зростанню його ефективності. Ми вважаємо, що виробництво більшості таких благ має бути перенесеним на місцевий рівень і при їхньому виробництві має бути максимально залучений ресурс самих споживачів цих благ.

Найчастіше ефективність виробництва локальних суспільних благ пов'язували ефективність їх виробництва з локалізацією в межах певної території (селища, міста), вбачаючи у цьому переваги в порівнянні із загальнонаціональним рівнем, ми показали, що мешканці окремих адміністративних одиниць далеко не завжди можуть вважатися дійсною спільнотою у точному розумінні даного терміну, а значить, і не мати у розпорядженні дієвих інструментів досягнення згоди. Проживаючи на певній території вони часто виявляються соціально роз'єднаними, сповідують різні цінності і по різному реагують на формальні й неформальні норми. Як правило, у таких спільнотах відчувається дефіцит довіри до дій контрагентів, зменшується можливість постанови та досягнення загальних цілей і, як наслідок, збільшується вірогідність порушення норм і правил поведінки. Відповідно, ми є свідками відсутності підґрунтя для солідарності заради досягнення колективних цілей. Тому для

вирішення проблем ефективності виробництва суспільних благ важливою є не територіальна, а соціальна локальність, яку часто називають інституціональною [6]. На відміну від географічного (територіального) принципу, детермінованого місцем проживання індивідів, ми пропонуємо визначати малу групу – суб'єкта надання суспільних благ на певній території – з огляду на характер соціальних взаємодій, які встановлюються між її членами. Ключовими характеристиками таких взаємодій слід вважати:

- ідентичність, яка виникає на основі соціокультурних цінностей, які поділяють члени даної спільноти;

- слідування встановленим нормам поведінки, що дозволяє забезпечити достатній рівень однорідності смаків і переваг для прийняття групових рішень;

- громадянська активність у прагненні забезпечити власними зусиллями певний рівень добробуту для спільноти.

Вищевикладене дає підстави визначити суб'єкта надання локальних суспільних благ (малу групу), виходячи із принципу інституціональної локальності, яка є результатом існуючої спільноти між людьми, що проживають на певній території, а саму спільність вважати закономірним наслідком дотримання членами спільноти загальноновизнаних норм і правил поведінки. Локальна спільнота, якщо її розглядати у такому контексті, володіє значно вищими стимулами забезпечувати необхідний рівень локальних суспільних благ і має у своєму розпорядженні дієві ресурси впливу на підвищення ефективності їх виробництва.

Наближення виробництва суспільних благ до місцевого рівня робить прийняття таких рішень більш прозорим, оскільки в безпосередніх місцях їх споживання більш очевидними стають дійсні потреби населення, більш явно окреслюються ті сфери, куди саме необхідно спрямувати ресурси. Всередині локальних спільнот значно важче приховати інформацію про рентоорієнтовані наміри і дії місцевого політикуму – люди, які постійно взаємодіють між собою з легкістю виявляють прояви опортуністичної поведінки чиновників. В локальних спільнотах діють «вбудовані» механізми поповнення інформації, за рахунок яких споживачі можуть

використовувати не тільки ту інформацію, яку надають політики, але й ту, яку вони приховали. Люди, об'єднані інституціональною близькістю, реагують не тільки на інформацію, яка передається цілеспрямовано, але й отримують її у процесі спостереження, міжособистісного спілкування. Отже, всі угоди, які укладаються між місцевими органами влади та безпосередніми виробниками локальних суспільних благ дуже просто перевірити, оскільки асиметрична інформація (приховане знання) більшою мірою відсутня.

Ці особливості локальних спільнот дозволяють значно знизити й витрати з контролю за виконанням зобов'язань і задіяти менш витратний механізм примусу до їх виконання. Члени спільнот, які уклали контракт на виробництво блага і самі приймали участь у виборі напрямків і сфер фінансування, мають значно більшу зацікавленість у його виконанні, ніж третя сторона. Вони будуть слідкувати один за одним, викриваючи найменші прояви його порушення. Члени локальних спільнот самі припиняють шахрайство, оскільки це порушує їх права, і самостійно здійснюють нагляд за виконанням угод та застосовують примус до виконання встановлених правил. Обмеженість числа учасників групи створює також і більш потужний потенціал впливу на результати діяльності держави у виробництві локальних суспільних благ, а об'єднання зусиль дозволяє отримати порівняльні переваги у тиску на державу. Однак для цього необхідно, щоб члени спільноти поділяли загальні цінності, на основі яких формується необхідний рівень довіри, могли згуртуватися заради досягнення колективних цілей і проявляли громадянську активність.

Одним із дієвих способів забезпечення вищеназаних умов є створення різних асоціацій, альянсів, введення в дію проектних відносин. Подібні об'єднання різних людей за принципом спільності інтересів може слугувати підставою нарощування критичної маси соціального капіталу. В умовах недовіри до органів державної влади саме соціальний

капітал, серцевину якого формує довіра, є потужним ресурсом досягнення суспільних цілей.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок про суттєве зростання ефективності виробництва суспільних благ, якщо у ці відносини поряд з державою включаються локальні спільноти, які характеризуються інституціональною близькістю своїх членів. Ці угруповання приймають на себе зобов'язання звуження варіантів дій до певного, етично виправданого набору, і завдяки цьому не потребують виявлення колективних переваг. Між членами групи виникає спільність уподобань, яка ґрунтується на колективних уявленнях відносно цінностей, припустимих способів поведінки, які вводяться в дію культурою. Це набуває важливого значення при виконанні контрактів, оскільки виробництво локальних суспільних благ є імпліцитним (неявним контрактом), який укладається між державою і споживачами відносно того, що держава виробить необхідну кількість суспільного блага в обмін на лояльність споживачів-платників податків, які проголосують за її представників під час чергових виборів.

Як показує практика, серед груп, члени яких мали високі показники довіри, управління контрактним процесом щодо виробництва суспільних благ не вимагало високих витрат, а саме виробництво відзначалось значно більшою ефективністю.

Показовим у цьому відношенні є певні успіхи, які були досягнуті в Україні у процесі територіального об'єднання громад в рамках політики децентралізації.

Нами було проаналізовано фінансові показники ОТГ трьох областей (Дніпропетровської, Київської та Львівської) України, які відображають динаміку (за 2018 та 2019 роки) основного параметру добробуту членів даних громад. Для проведення економіко-математичного моделювання було згруповано дві групи показників – фінансових та соціального капіталу (див. табл.1).

Вихідні дані визначення залежності між станом інституціонального середовища виробництва локальних суспільних благ та рівнем розвитку ОПГ

Складові розвитку		Дніпропетровська область		Київська область		Львівська область		В середньому по Україні	
		2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Фінансова	Доходи загального фонду на 1-го мешканця (грн)	4923,3	6376,2	4389,8	6417,0	3042,0	4665,8	3712,2	4737,7
	Капітальні видатки на 1-го мешканця	1912,4	2428,8	1101,5	1773,1	1432,4	1807,9	1234,3	1546,6
	Питома вага заробітної плати у видатках загального фонду бюджету ОПГ, %	71,2	70,4	61,0	60,3	78,5	77,6	67,5	62,7
	Кількість ОПГ, одиниць	56	62	9	16	35	40	665	806
Соціальний капітал	Питома вага громадян, залучених до активної громадської діяльності, %	7,5	7,5	8,0	8,0	13,5	13,0	7,4	7,5
	Питома вага громадян, залучених до волонтерської діяльності, %	11,5	9,0	11,8	9,0	22,4	14,0	18,0	9,0
	Питома вага громадян, які є членами громадських організацій, %	4,2	3,6	6,0	4,6	3,1	2,8	5,2	3,8
	Рівень довіри до місцевих органів державної влади, %	13,0	13,0	5,0	10,0	3,0	7,0	13,0	17,0
	Рівень довіри до громадських організацій, %	62,0	50,0	51,0	40,0	65,0	70,0	45,0	43,4
	Рівень довіри до волонтерів, %	75,0	65,0	72,0	55,0	74,0	83,0	52,0	66,0
	Питома вага населення, які активно спілкуються через мережі Internet	57,0	75,1	56,0	56,3	52,0	58,4	56,4	62,6

Джерело: [7–12]

Результати економіко-математичного моделювання свідчать, що найбільш впливовими факторами впливу на рівень добробуту громад по вказаним областям та в середньому по Україні є: по групі фінансових показників – капітальні видатки на 1-го мешканця громади, а по групі параметрів соціального капіталу – рівень довіри до місцевих органів державної влади та громадських організацій. Значний вплив на добробут громад чинять також показники громадської діяльності та рівня спілкування громадян через соціальні мережі Internet. Вказані результати економіко-математичного моделювання доводять, на нашу думку, що одним із

найважливіших факторів зростання суспільного добробуту, підвищення ефективності суспільного виробництва, у тому числі й при виробництві локальних суспільних благ, є покращення інституціонального середовища нашої країни в розрізі нарощування соціального капіталу локальних соціальних груп.

Серед механізмів стимулювання зростання соціального капіталу, а, отже, підвищення ефективності інституціонального середовища виробництва локальних суспільних благ, можна виділити чотири групи заходів – ресурсні, інформаційні, організаційно-правові та контролюючі (див. рис. 1).

Рис. 1. Інституціональні механізми підвищення ефективності виробництва локальних суспільних благ

У сукупності запропоновані заходи повинні сприяти покращенню інституціонального середовища виробництва локальних суспільних благ, забезпечувати зростання рівня довіри населення до їх виробників та, в

кінцевому рахунку, стимулювати підвищення ефективності виробництва таких благ і, отже, рівень їх задоволення населенням.

Висновки. Інституціональне середовище виробництва суспільних благ – це

сукупність правил, що упорядковують діяльність людей по досягненню колективних цілей у сфері виробництва благ, які не можуть бути отримані для певної спільноти через ринок.

Зважаючи на специфіку локальних суспільних благ, при їх виробництві доцільно поряд з державою залучати локальні спільноти, які характеризуються інституціональною близькістю своїх членів. Локальна спільнота, за інших рівних умов, володіє значно вищими стимулами забезпечувати необхідний обсяг та якість локальних суспільних благ і має у своєму розпорядженні дієві ресурси впливу на підвищення ефективності їх виробництва [13]. Необхідною умовою цього є покращення інституціонального середовища такої діяльності шляхом нарощування соціального капіталу локальних соціальних груп.

Література.

1. Длугопольський О. В. Реформування суспільного сектору економіки та нові підходи до управління публічними фінансами / О. В. Длугопольський. – К.: ДННУ «Академія фінансового управління», 2012. – 279 с.
2. Кічурчак М. В. Відтворення суспільних благ в економічній системі України. – Дис. на зд. наук. ст. д-ра екон. наук. – Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, Львів, 2017. – 701 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/dis_kichurchak.pdf.
3. Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін: монографія / А. Ф. Мельник, Г. Л. Монастирський, Т. Л. Желюк [та ін.]; за заг. наук. ред. А. Ф. Мельник. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 528 с.
4. Уильямсон О. И. Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, «отношенческая контрактация» / О. И. Уильямсон. – СПб.: Лениздат, 1996. – 702 с.
5. Ткач А. А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія: навч. пос. / А. А. Ткач. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 304 с.
6. Олейник А. Модель сетевого капитализма / А. Олейник // Вопросы экономики. – №8. – 2003. – С. 132–149.
7. Четверте всеукраїнське муніципальне опитування. – Результати опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» від імені IRI, 20 січня. 10 лютого 2018 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ratinggroup.ua/getfile/279/municipal_survey_2018_final_ua.pdf.

8. П'яте всеукраїнське муніципальне опитування. – Результати опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» від імені IRI, 6 вересня. 10 жовтня 2019 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/regions/pyatyy_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html

9. Доступ домогосподарств України до інтернету у 2018 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) Статистичний збірник. – Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_Internet_2018.pdf

10. Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні / за наук. ред. О. Резніка. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. – 288 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://i-soc.com.ua/assets/files/book/reznik.o.s/sociological-dimensions-of-civil-society-in-ukraine.pdf>

11. Оцінка фінансових показників бюджетів 806 ОТГ. Рейтинг за 2019 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/12192>

12. Аналіз бюджетів 665 ОТГ за 2018 рік. У розрізі областей. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/10674?page=5>

13. Пилипенко Ю.І., Пилипенко Г.М. Інституціональні інновації як фактор інноваційного розвитку національної економіки / Ю. І. Пилипенко, Г.М. Пилипенко // Економічний вісник Національного гірничого університету. – №2, 2009. – С. 33-40.

References

1. Dluhopolsky, O.V. (2012). Reformuvannya suspilnoho sektoru ekonomiky ta novi pidkhody do upravlinnya publichnymy finansamy. K.: DNNU «Akademiya finansovoho upravlinnya».
2. Kichurchak, M.V. (2017). Vidtvorennya suspilnykh blah v ekonomichnyy systemi Ukrayiny. Doctor's thesis. Lvivskyy natsionalnyy universytet imeni Ivana Franka Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny, Lviv. Retrieved from http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/dis_kichurchak.pdf.
3. Melnyk, A.F., Monastyrskyy, H.L., & Zhelyuk, T.L. (2009). Modernizatsiia suspilnoho sektoru ekonomiky v umovakh hlobalnykh zmin. Ternopil: Ekonomichna dumka.
4. Ulyamson, O.Y. (1996). Ékonomycheskie instituty kapitalizma: Firmy, rynki, «otnoshencheskaya kontraktatsyya». Sankt-Peterburg: Lenizdat. .
5. Tkach, A.A. (2007). Instytutstionalna ekonomika. Nova instytutstional'na ekonomichna teoriya. K.: Tsentr uchbovoyi literatury
6. Oleynyk, A. (2003). Model setevoho kapytalyzma. Voprosy ékonomiky, (8), 132-149.
7. Chetverte vseukrayinske munitsypalne opytuvannya. Rezultaty opytuvannya, provedenoho sotsiologichnoyu hrupoiu «Reytynh» vid imeni IRI, 20 sichnya. 10 lyutoho 2018 r. Retrieved from

http://ratinggroup.ua/getfile/279/municipal_survey_2018_final_ua.pdf.

8. Pyate vseukrayinske munitsypalne opytuvannya. Rezultaty opytuvannya, provedenoho sotsiolohichnoyu hrupoyu «Reytynh» vid imeni IRI, 6 veresnya. 10 zhovtnya 2019 r. Retrieved from http://ratinggroup.ua/research/regions/pyatyy_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html

9. Dostup domohospodarstv Ukrayiny do internetu u 2018 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennya umov zhyttya domohospodarstv Ukrayiny) Statystychnyy zbirnyk. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publi-cat/kat_u/2019/zb/07/zb_Internet_2018.pdf

10. Sotsiolohichni vymiry hromadyanskoho suspil'stva v Ukrayini (2019). Kyiv: Instytut sotsiolohiyi

NAN Ukrayiny. Retrieved from <https://i-soc.com.ua/assets/files/book/reznik.o.s/sociological-dimensions-of-civil-society-in-ukraine.pdf>

11. Otsinka finansovoykh pokaznykiv byudzhetyv 806 OTH. Reytnh za 2019 rik. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/12192>

12. Analiz byudzhetyv 665 OTH za 2018 rik. U rozrizi oblastey. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/10674?page=5>

13. Pylypenko, Yr.I. & Pylypenko, H.M. (2009). Instytutsionalni innovatsiyi yak faktor innovatsynoho rozvytku natsio-nal'noyi ekonomiky. Ekonomichnyy visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu, №2, 33-40.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА ЛОКАЛЬНЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ БЛАГ В УКРАИНЕ

Д. Д. Алексеенко, соискатель, НТУ «Днепро́вская политехника»

Методология исследования. В процессе исследования были использованы следующие методы: общего и особенного – при выяснении специфики институциональной среды производства локальных общественных благ в Украине; экономико-математического моделирования – при установлении влияния параметров социального капитала на результативность функционирования локальных сообществ; анализа и синтеза – при выделении институциональных механизмов повышения эффективности производства локальных общественных благ.

Результаты. В статье проанализированы особенности институциональной среды производства локальных общественных благ в Украине. Рассмотрены сущность институциональной локальности как результата существующей общности между людьми, проживающими на определенной территории. Исследована зависимость между состоянием институциональной среды производства локальных общественных благ, в основе которого лежит достигнутый уровень социального капитала соответствующей общины, с одной стороны, и уровнем ее финансовых результатов, с другой. В качестве механизмов повышения эффективности производства локальных общественных благ предложены меры усиления гражданского контроля за их производителями.

Новизна. На основе экономико-математического моделирования зависимости между показателями финансового состояния объединенных территориальных общин Украины и параметрами социального капитала доказано влияние последних на эффективность предоставления локальных общественных благ на определенной территории. Предложены институциональные механизмы повышения эффективности производства локальных общественных благ в части усиления гражданского контроля за деятельностью производителей этих благ.

Практическая значимость. Предложенные методы стимулирования гражданской активности населения для повышения эффективности процесса производства и потребления локальных общественных благ могут быть использованы в деятельности государственных органов управления и общественных объединений с целью повышения уровня жизни населения, проживающего на определенной территории.

Ключевые слова: институциональные факторы, локальные общественные блага, институциональная среда локальных общественных благ, социальный капитал, экономико-математическая модель, объединенные территориальные общины, локальные общественные группы, методы регулирования.

INSTITUTIONAL FACTORS OF INCREASING THE EFFICIENCY OF LOCAL PUBLIC GOODS PRODUCTION IN UKRAINE

D. D. Alekseenko, Applicant, Dnipro University of Technology

Methods. The following methods were used during the research process: general and special – while clarifying the specifics of the institutional environment of the production of local public goods in Ukraine; economic and mathematical modeling – while determining the influence of the parameters of social capital on the effectiveness of the local communities' functioning; analysis and synthesis – while identifying institutional mechanisms of increasing the efficiency of production of local public goods.

Results. The features of the institutional environment of production of local public goods in Ukraine are analyzed. The essence of institutional locality as a result of the existing unity between people living in a certain territory is considered. There is studied the relationship between the state of the institutional environment of production of local public goods, which is based on the achieved level of social capital of a certain community, on the one hand, and the level of its financial results, on the other hand. Measures of strengthening the civil control over the producers are proposed as mechanisms of increasing the efficiency of local public goods production.

Novelty. On the basis of economic-mathematical modeling of the relationship between the indicators of the financial condition of the united territorial communities of Ukraine and the parameters of social capital, there is proved the influence of those parameters on the effectiveness of provision of local public goods on a certain territory. Institutional mechanisms of improvement of the efficiency of production of local public goods in terms of strengthening the civil control over the activities of producers of these goods are proposed.

Practical value. The proposed methods of stimulating civil activity of the population aimed at increasing the efficiency of the process of production and consumption of local public goods can be used in the activities of public authorities and public associations in order to improve the living standards of the population living in a certain area.

Keywords: institutional factors, local public goods, institutional environment of local public goods, social capital, economic-mathematical model, united territorial communities, local social groups, methods of regulation.

Надійшла до редакції 12.02.20 р.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

*С. О. Геращенко, к. е. н., доцент, gerashchenko75@gmail.com, orcid.org/0000-0003-3194-1674,
В. В. Чорнобаєв, к. е. н., доцент, docentdnepr@gmail.com, orcid.org/0000-0001-6624-6423,
НТУ «Дніпровська політехніка»*

Методологія дослідження. Результати отримані за рахунок застосування наступних методів: системного підходу – для аналізу стану інноваційної діяльності і процесів у національній економіці; кількісний та якісний аналіз – для обґрунтування особливостей розвитку інноваційної екосистеми в Україні; факторний аналіз – для виявлення впливових факторів мотивації інноваційного підприємництва.

Результати. Виявлені проблеми, що стоять перед вітчизняною економічною наукою і потребують невідкладного розв’язання на шляху створення ефективного та дієвого механізму розвитку інноваційного підприємництва. Головною проблемою визнано відсутність стратегічного бачення та послідовної державної політики щодо активізації інноваційного шляху розвитку вітчизняних підприємств та формування національної інноваційної системи в Україні. Проаналізовано динаміку основних показників, що характеризують інноваційну діяльність в Україні, які підтверджують наявність негативних тенденцій в інноваційній сфері. Встановлено, що в економічній системі України не спостерігається поширення та розвиток інноваційного підприємництва серед суб’єктів малого та середнього бізнесу. На це вказує цілий комплекс причин об’єктивного характеру, головною з яких є відсутність дієвого механізму мотивації вітчизняних підприємців вкладати свої кошти на інноваційних принципах.

Виявлено, що при наявності окремих елементів інноваційної інфраструктури у країні відсутня цілісна національна інноваційна система, основним призначенням якої є створення інноваційних продуктів (процесів) та їх швидке виведення на ринок (впровадження). Це свідчить про відсутність реальних реформ і пріоритету інноваційного шляху розвитку держави. З’ясовані причини, що спонукають підприємців впроваджувати інновації у своїй діяльності, основними з яких є прагнення підприємців до максимізації прибутку, а також ті із них, що пов’язані з психологічними особливостями інноваційного підприємця: прагненням до самоствердження, волею до перемоги, спрямованістю на боротьбу й доведення своєї переваги над конкурентами.

Новизна. Полягає у вдосконаленні підходів регулювання інноваційної діяльності в Україні на основі існування мотиваційних та загальноекономічних цільових спрямувань здійснення інновацій у підприємницькій діяльності.

Практична значущість. Запропонований у результаті дослідження підхід сприяє прискоренню переходу країни до інноваційного типу господарювання шляхом мінімізації державного регулювання сфери інноваційного підприємництва, що забезпечить підвищення мотивації підприємців до впровадження інновацій у своїй діяльності.

Ключові слова: інновації; інноваційне підприємництво; національна інноваційна екосистема; інноваційна діяльність.

Постановка проблеми. Стратегія успішного розвитку національних економічних систем держав-лідерів останніми роками тісно пов’язана з лідерством у дослідженнях і розробках, появою нових знань, розвитком

високотехнологічного виробництва і масовим створенням інноваційних продуктів. За останні десятиліття високорозвинені країни значно активізували інноваційну діяльність і з кожним днем це прискорення стає

все більш масштабним. Розвиток інноваційного потенціалу – це не тільки шлях динамічного розвитку та успіху, але й засіб підтримання безпеки та суверенітету держави, забезпечення її конкурентоспроможності в сучасному світі.

Порівнюючи ці пріоритети соціально-економічного розвитку з українськими реаліями, очевидним стає те, що економіка нашої країни розвивається не у відповідності до світових трендів. Як свідчить статистика, в останні роки в Україні головним рушієм економічного зростання є аграрний сектор, який створює більше 10 % валового внутрішнього продукту. За таких умов покладати надію на промисловість як на економічний сектор, в якому здійснюється впровадження новачків і закладаються основи переходу до виробництва конкурентоспроможних продуктів з високою часткою доданої вартості, можна лише тільки після низки відповідних реформ.

Одним із найважливіших складових такого реформування має стати активізація підприємницької діяльності, особливо тих її суб'єктів, які безпосередньо займаються інноваційною діяльністю. Як свідчить світовий досвід, зростання кількості підприємств, які впроваджують новачки, сприяє економічному піднесенню тих держав, які підтримують і мотивують розвиток інноваційного підприємництва. Очевидним є те, що держава повинна постійно стимулювати розвиток інноваційного підприємництва. Саме тому в сучасних умовах вкрай необхідним є створення дієвого механізму, який забезпечить розвиток інноваційного підприємництва та зміцнення його ринкових позицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою дослідження впливу інноваційної діяльності на підвищення ефективності підприємництва та прискорення темпів економічного розвитку займалися і продовжують займатися багато відомих українських дослідників. Значний внесок щодо створення теоретико-методологічних та практичних засад формування і функціонування інноваційного підприємництва в умовах ринкової трансформації економіки України внесли Ю. М. Бажал [1], В. В. Зянько [2], І. А. Павленко [3], Ю. І. Пилипенко [4] та інші. Проте, незважаючи на високий ступінь зацікавленості вчених-економістів даною

науковою проблематикою, економічна практика України свідчить про відверто антиінноваційний характер її розвитку. Тому однією із науково-практичних проблем, що стоять перед вітчизняною економічною наукою і потребують свого невідкладного розв'язання, є необхідність створення ефективного та відповідного сучасним вимогам організаційно-економічного механізму розвитку інноваційного підприємництва. Оскільки підприємництво є феноменом, який формується із багатьох складових і далеко не завжди його розвиток зумовлюється виключно економічними причинами, то важливого значення набуває дослідження інституціональних факторів.

Формулювання мети статті. Метою статті є визначення найбільш впливових інституціональних чинників розвитку інноваційного підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз особливостей інноваційної діяльності в Україні показав, що в нашій країні нею займаються переважно великі промислові підприємства. Малому та середньому бізнесу через адміністративні бар'єри, нерозвиненість інноваційного підприємницького середовища і культури, відсутність підтримки на національному та регіональному рівнях досить важко її здійснювати. В нашій країні починаючи з 2002 р. було призупинено дію, а потім і взагалі вилучено із Закону України «Про інноваційну діяльність» положення щодо підтримки бізнесових структур, які займаються інноваційною діяльністю. Податковий кодекс України, прийнятий у 2010 р., також не містить положень щодо державної підтримки елементів інноваційної інфраструктури або суб'єктів господарювання, які здійснюють інноваційну діяльність [5].

За даними Держстату, у 2019 р. порівняно з попередніми роками погіршилася переважна кількість показників, що характеризують інноваційну діяльність:

– зменшилася кількість інноваційно-активних підприємств. У 2019 р. питома вага таких підприємств у промисловості склала 13,8% порівняно з 15,6% у 2018 р. та 14,3% у 2017 р. Кількість упроваджених у 2019 р. видів інноваційної продукції також було

меншою за попередній рік (2148 та 3843 одиниць, відповідно);

- частка обсягу реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції склала лише 1,3% [6].

Досвід економічної практики провідних країн світу свідчить, що в економічній системі України не спостерігається поширення та розвиток інноваційного підприємництва. На це вказує цілий комплекс причин об'єктивного характеру:

- не існує дієвого механізму мотивації вітчизняних підприємців вкладати свої кошти на інноваційних принципах, оскільки традиційний варіант ведення підприємницької діяльності, за інших рівних умов, дозволяв їм, в значній мірі, дозволяє сьогодні отримувати достатні надприбутки;

- менші можливості інноваційних підприємців, у порівнянні із їх колегами із розвинених країн, до прогресивних нововведень за рахунок, насамперед, обмеження доступу до дешевих фінансових ресурсів.

Тому у цьому відношенні ми цілком погоджуємося із Ю. І. Пилипенком, який стверджує, що одною із головних помилок є переоцінка можливостей механізмів саморегулювання вирішувати завдання структурного економічного розвитку, надмірне усунення держави від регулювання галузевих та відтворювальних пропорцій (особливо щодо співвідношення між фондами відшкодування, нагромадження і споживання сукупного національного продукту) та напрямів інвестиційних потоків національної економічної системи, а також фактичне припинення державної підтримки фундаментальних та прикладних досліджень [7].

Враховуючи, що сучасна Україна має фінансові, економічні та інституційні проблеми, доцільним є, щоб наявні ресурси і потенціал були зосереджені не тільки на підтримці фундаментальних та прикладних наукових досліджень, та створенні ефективної національної інноваційної екосистеми, а й у стимулюванні підприємців до здійснення інноваційної діяльності, яка сприятиме перетворенню результатів наукових досліджень у практичний продукт, придатний до комерціалізації.

Разом з тим, подібне не сприятливе середовище для здійснення інновацій в Україні сьогодні є результатом і явних прорахунків в тактиці та стратегії економічних реформ. Наявні в Україні структурні елементи національної інноваційної екосистеми та нормативно-правове поле їх функціонування не вибудовані в єдину конструкцію, тому результати діяльності цих елементів поодинокі та не мають синергетичного ефекту, який має полягати у збільшенні ефективності національного виробництва товарів (послуг) та посилення їх конкурентоспроможності за рахунок широкомасштабного впровадження результатів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок.

Сучасний стан інноваційної діяльності є наслідком відсутності стратегічного бачення та послідовної державної політики щодо переведення України на інноваційний шлях розвитку, формування національної інноваційної системи (сукупності інституцій, відносин, а також різних видів ресурсів, задіяних у процесі створення та застосування наукових знань та технологій, що забезпечують розвиток інноваційної діяльності), яка забезпечувала б його реалізацію і підвищувала розвиток інноваційної культури в державі, використовуючи, крім фінансових, інші механізми розвитку інноваційної діяльності. Крім наявності окремих елементів, відсутня цілісна національна інноваційна система, призначенням якої є створення інноваційних продуктів (процесів) та їх швидке виведення на ринок (впровадження).

На сьогодні в Україні функціонування інноваційної інфраструктури забезпечують: 40 індустріальних парків, 26 наукових парків, 16 технопарків, 24 центри інновацій та технологічного трансферу, 22 інноваційних центри, 38 центрів комерціалізації, 24 інноваційних бізнес-інкубатори, один інвестиційно-технологічний кластер, більше 30 кластерів, одне інноваційно-виробниче об'єднання, інші стартап-школи (суб'єкти господарювання, які надають теоретичні знання та практичні навички у сфері створення та діяльності стартапів), інкубаційні програми (програми для новостворених підприємств, спрямовані на розвиток стартапу), центри інтелектуальної власності (суб'єкти

господарювання, що забезпечують реалізацію освітньо-професійних, освітньо-наукових та наукових програм, а також підвищення кваліфікації працівників у сфері інтелектуальної власності), венчурні та інвестиційні фонди, центри науково-технічної та економічної діяльності тощо [5].

Як показує практика, всі ці структури в українській економіці носять формальний характер і надто сильно відрізняються у своїй діяльності від своїх аналогів на Заході й США. Якщо прослідкувати історію їх становлення й розвитку у розвинених країнах світу, то можна пересвідчитись у тому, що імпульсом до створення подібних організаційних структур стала проблема акумуляції необхідних фінансових ресурсів. Підприємницькі структури, власники яких усвідомлювали потужний імпульс до зростання прибутків за рахунок інновацій, не мали, однак, фінансової можливості реально забезпечити інноваційний процес. Тому вони вдавалися до об'єднання, партнерства та інших форм співробітництва, що у кінцевому рахунку привело до формування стійкого інфраструктурного оформлення інноваційної діяльності. В нашій економіці інноваційна інфраструктура була сформована як аналог ринкових систем і є прикладом чисто технічного перенесення на вітчизняний ґрунт успішних західних інституціональних утворень. Відповідно, ці утворення не могли успішно функціонувати, оскільки вступали в суперечність з існуючими інститутами.

Як відомо, імпульс до розвитку інноваційного підприємництва дає прагнення отримати прибуток, більший за середній, що склався в певній галузі. Надлишок над середнім рівнем прибутковості забезпечує так звана інноваційна рента – дохід, який отримує підприємець, який першим застосував у своїй діяльності новачку – новий метод виробництва чи його організації, вивів на ринок новий вид товару або послугу. При цьому слід мати на увазі, що далеко не всі підприємці є інноваційно спрямованими суб'єктами. Як було показано в наших попередніх роботах, в ситуації, коли традиційні інвестиції приводять до високої прибутковості і екстенсивне розширення виробництва забезпечує високу дохідність фірми у короткостроковому періоді, то її розвиток

можливий і без інноваційної діяльності. Тобто, якщо фірма може отримувати достатній прибуток від традиційних інвестицій, то інноваціям у виробничому процесі уваги приділятися не буде. Потужні стимули до інновацій створює конкуренція як і, власне, самі риси підприємця як особистості. Дійсно, «якщо рівень конкуренції достатній, то підприємці вимушені вдаватися до інноваційних проектів задля переважання над своїми конкурентами, або, хоча б не відставання від них. Тому, стратегічним завданням інноваційного підприємництва є створення відповідного ефективного конкурентоспроможного продукту для того, щоб залишитися на рівні, а може ще й обійти конкурентів. Такі механізми ринкового саморегулювання «підштовхують» фірми до інноваційної діяльності [8, с.63].

З іншого боку, мотивує підприємців до інноваційної діяльності сама психологія підприємництва. Як стверджує В. І. Ляшенко, «бізнес для певного кола людей – це потреба у реалізації своїх особливих якостей: таланту організації виробництва, честоловства, прагнення до отримання знань, незадоволеність досягнутим. Підприємці, як правило, розглядають бізнес як процес, а не кінцеву мету» [9]. Тому надзвичайної важливості як стимули інноваційного підприємництва набувають такі його психологічні риси, як прагнення до самоствердження, воля до перемоги, необхідність боротьби й доказу своєї переваги над конкурентами, розкриття творчих потенцій і творення. Всі ці риси закладаються у розвиток особистості за певних умов соціалізації, становлять основу неформальних інститутів і пов'язані з впливом культури.

Висновки. Створення сприятливих умов для активізації інноваційного підприємництва має стати пріоритетним напрямом економічного розвитку та визначальною формою реалізації національних інтересів. За рахунок впровадження інновацій посиляться конкурентні переваги вітчизняних підприємців, не тільки на внутрішньому, а й зовнішніх, ринках, будуть залучені до країни іноземні інвестиції. Разом з цим, інвестиції в інновації забезпечать збільшення продуктивності праці, яке повинно відбуватися, перш

за все, шляхом оновлення технологій і обладнання, на що якраз і орієнтоване інноваційне підприємництво.

Тому першочерговим завданням держави є не просто формальне створення інститутів інноваційної інфраструктури, а стимулювання інноваційного інвестування. Держава має зосередитись на формуванні мотиваційних механізмів інноваційної діяльності. У вирішенні даної проблеми вирішальну роль має відігравати формування сприятливого інноваційного клімату. Тут слід враховувати ту обставину, що в основі функціонування ринку інновацій знаходиться механізм добровільного вкладення фінансових ресурсів інвесторів. А це вимагає від держави забезпечення умов зростання прибутковості вкладених у інноваційну сферу інвестицій. З іншого боку, важливим є розвиток інституціонального середовища і, особливо, неформальних інститутів.

Держава має виходити з того, що інноваційне підприємництво є складним різновидом господарської діяльності, яке вимагає від суб'єкта не лише прагнення до прибутковості, але й творчого мислення та знаходження нових рішень, здатності до новаторства, намагання реалізувати свої підприємницькі здібності та самореалізуватися.

Тому держава має також створювати ще й сприятливе інституціональне середовище для інноваційної діяльності. Від ефективності системи економічної мотивації для висококваліфікованих і творчих особистостей, забезпеченості можливостей для реалізації підприємцем власницької мотивації й інтелектуального потенціалу залежить успіх інноваційної підприємницької діяльності, спрямованої на формування якісно нової економічної системи, шлях до якої пролягає через розбудову національної моделі інноваційного розвитку економіки [2]. Збільшити ж кількість підприємців, які впроваджують інновації в своїй діяльності, допоможе розвиток національної інноваційної системи за наявності таких умов:

- необхідного рівня розвитку інноваційного потенціалу держави;
- наявність містких ринків збуту інноваційної продукції або послуг господарського комплексу;

– доступності джерел фінансування інноваційного підприємництва;

– реальної зацікавленості в поширенні інноваційного підприємництва, не тільки у органів державної влади, а й у органів місцевого самоврядування, особливо в сучасних умовах процесу децентралізації органів влади;

– формуванні сприятливого інституціонального середовища для здійснення інноваційної діяльності.

Література

1. Інноваційне підприємництво : креативність, комерціалізація, екосистема : навч. посіб. для вищих навч. закладів / Авт. кол.: Ю. М. Бажал, І. В. Бакушевич, У. Венесаар ін. / за ред. д-ра екон. наук проф. Ю. М. Бажала. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2015. – 278 с.
2. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку. Монографія. / В. В. Зянько. – Вінниця: УНІВЕРСУМ–Вінниця, 2008. – 397 с.
3. Павленко І. А. Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України: Монографія. / І. А. Павленко. – К. : КНЕУ, 2007. – 248 с.
4. Пилипенко Ю. І. Інституціональні інновації як фактор інноваційного розвитку національної економіки / Ю. І. Пилипенко, Г. М. Пилипенко // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2009. – № 2. – С. 34–40.
5. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p>
6. Держкомстат України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Пилипенко Ю. І. Інноваційно-технологічна складова економічного розвитку в умовах глобалізації / Ю. І. Пилипенко, Ю. В. Дубей // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2019. – № 4 (68). – С. 27–35.
8. Пилипенко Г. М. Інноваційно-інвестиційна діяльність та її регулювання в економіці України / Г. М. Пилипенко, В. В. Чорнобаєв // М-во освіти і науки України, Нац. гірн. Ун-т. – Д. : НГУ, 2010. — 150 с.
9. Ляшенко В. І. Регулювання розвитку економічних систем: теорія, режими, інститути / В. І. Ляшенко. – Донецьк : Дон НГУ, 2006. – 668 с.

References

1. Bazhal, Yu.M. (2015). Innovatsiine pidpriemnytstvo: kreatyvnist, komertsializatsiia, ekosistema. Kiev: PULSARY.
2. Zianko, V.V. (2008). Innovatsiine pidpriemnytstvo: sutnist, mekhanizmy i formy rozvytku. Vinnytsia: UNIVERSUM.

3. Pavlenko, I.A. (2007). Innovatsiine pidpriemnytstvo u transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy. Kiev: KNEU.
4. Pylypenko, Yu.I., & Pylypenko H.M. (2009). Instytutsionalni innovatsiyi yak faktor innovatsiynoho rozvytku natsionalnoyi ekonomiky. Ekonomichnyy visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu. (2), 34-40.
5. Stratehiia rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-r>
6. Derzhkomstat Ukrainy. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Pylypenko Yu.I., & Dubei Yu.V. (2019). Inovatsiino-tekhnohichna skladova ekonomichnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii. Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu, 4 (68), 27-35. doi.org/10.33271/ev/68.027
8. Pylypenko, H.M., Chornobaiev, V.V. (2008). Innovatsiino-investytsiina diialnist ta yii rehuliuвання v ekonomitsi Ukrainy, Dnipropetrovsk: NHU.
9. Liashenko V.I. (2006). Rehuliuвання rozvytku ekonomichnykh system: teoriia, rezhymy, instytuty. Donetsk: Don NHU.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

*С. А. Геращенко, к. э. н., доцент, В. В. Чорнобаев, к. э. н., доцент,
НТУ «Днепропетровская политехника»*

Методология исследования. Результаты получены за счет применения следующих методов: системного подхода – для анализа состояния инновационной деятельности и процессов в национальной экономике; количественный и качественный анализ – для обоснования особенностей развития инновационной экосистемы в Украине; факторный анализ – для выявления влиятельных факторов мотивации инновационного предпринимательства.

Результаты. Выявленные проблемы, стоящие перед отечественной экономической наукой, и требующие безотлагательного решения на пути создания эффективного и действенного механизма развития инновационного предпринимательства. Главной проблемой признано отсутствие стратегического видения и последовательной государственной политики по активизации инновационного пути развития отечественных предприятий и формировании национальной инновационной системы в Украине. Проанализирована динамика основных показателей, характеризующих инновационную деятельность в Украине, которые подтверждают наличие негативных тенденций в инновационной сфере. Установлено, что в экономической системе Украины не наблюдается распространение и развитие инновационного предпринимательства среди субъектов малого и среднего бизнеса. На это указывает целый комплекс причин объективного характера, главной из которых является отсутствие действенного механизма мотивации отечественных предпринимателей вкладывать свои средства на инновационных принципах.

Обнаружено, что при наличии отдельных элементов инновационной инфраструктуры в стране отсутствует целостная национальная инновационная система, основным назначением которой является создание инновационных продуктов (процессов) и их быстрое выведение на рынок (внедрения). Это свидетельствует об отсутствии реальных реформ и приоритета инновационного пути развития государства. Выявлены причины, побуждающие предпринимателей внедрять инновации в своей деятельности, основными из которых являются стремление предпринимателей к максимизации прибыли, а также те из них, которые связаны с психологическими особенностями инновационного предпринимателя: стремлением к самоутверждению, волей к победе, направленностью на борьбу и доведение своего превосходства над конкурентами.

Новизна. Состоит в совершенствовании подходов регулирования инновационной деятельности в Украине на основе существования мотивационных и общеэкономических целевых направлений осуществления инноваций в предпринимательской деятельности.

Практическая значимость. Предложенный в результате исследования подход способствует ускорению перехода страны к инновационному типу хозяйствования путем минимизации

ции государственного регулирования сферы инновационного предпринимательства, что обеспечит повышение мотивации предпринимателей к внедрению инноваций в своей деятельности.

Ключевые слова: инновации; инновационное предпринимательство; национальная инновационная экосистема; инновационная деятельность.

INSTITUTIONAL FACTORS OF DEVELOPMENT OF THE INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

*S. A. Gerashchenko, Ph. D (Econ.), Associate Professor, V. V. Chornobaev, Ph. D (Econ.),
Associate Professor, Dnipro University of Technology*

Methods. The results are obtained through the use of the following methods: systems approach – in order to analyze the state of innovation activity and processes in the national economy; quantitative and qualitative analysis – to substantiate the specifics of innovation ecosystem development in Ukraine; factor analysis – in order to identify influential factors of motivation of innovative entrepreneurship.

Results. The problems facing the domestic economic science that need an immediate solution on the way to creating an effective mechanism of the development of innovative entrepreneurship have been identified. The main problem accepted is the lack of a strategic vision and a consistent state policy aimed both at intensification of the innovative path of development of domestic enterprises and the formation of a national innovation system in Ukraine. The dynamics of the main indicators that characterize innovative activity in Ukraine is analyzed, which confirm the presence of negative trends in the innovation sphere. It is established that there is no spread and development of innovative entrepreneurship among small and medium-sized businesses in the economic system of Ukraine. This is indicated by a whole set of reasons of an objective nature, the main of which is the lack of an effective mechanism of motivation of domestic entrepreneurs to invest according to innovative principles.

It was found that even despite the fact of presence of certain elements of innovation infrastructure in the country there is no integrated national innovation system, the main purpose of which is to create innovative products (processes) and their rapid introduction to the market (implementation). This indicates both the lack of real reforms and the priority of the innovative path of development of the state. The reasons that motivate entrepreneurs to introduce innovations into their activities, the main of which is the desire of entrepreneurs to maximize profits, as well as those related to the psychological characteristics of the innovative entrepreneur: the desire for self-affirmation, the will to win, the focus on struggling and proving their superiority over competitors.

Novelty. The approaches to the regulation of innovative activity in Ukraine are improved on the basis of the existence of motivational and general economic targets for introducing innovations in entrepreneurship.

Practical value. The approach proposed in the study helps to accelerate the country's transition to an innovative type of management through minimization of government regulation of the sphere of innovative entrepreneurship, which will enable increasing the motivation of entrepreneurs to introduce innovations into their activities.

Keywords: innovations; innovative entrepreneurship; national innovative ecosystem; innovative activity.

Надійшла до редакції 10.01.20 р.

ОСНОВНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

А. І. Сластяникова, к. е. н., старший викладач, Українська інженерно-педагогічна академія, ekon@uipa.edu.ua, orcid.org/ 0000-0002-5170-6113

Методологія дослідження. Узагальнення та системний аналіз надали можливість довести, що в сучасних умовах інтелектуальний бізнес відіграє значну роль в розвитку суспільства, сприяючи створенню штучного інтелекту, стрімкому розвитку науково-технічного прогресу. Розвиток інтелектуального потенціалу людини дозволяє розробляти нові технології та проводити нові наукові дослідження, які не тільки підвищують рівень життя, але й позитивно впливають на інтелектуальний розвиток суспільства в цілому.

Результати. У статті проаналізовано темпи розвитку інтелектуальної складової і встановлено їх високі показники завдяки інформаційним потокам. Показано, що об'єктивні рішення виникають в процесі інтелектуального розвитку проблем та лежать в області аналітичного мислення людини. Сучасний стан даної сфери характеризується грандіозними інформаційними потоками і видатними досягненням в усіх галузях промисловості. Але процес обробки інформації й вибору ефективного рішення за своїм рівнем значно поступається можливостям, що відкриваються. Це викликано тим, що аналітична частина мислення, як і багато інших складових інтелекту, розвивалася за принципом «від досягнутого». Тобто коригування напрямків розвитку мислення відбувалося при накопиченні критичного обсягу знань, мінімально необхідного для переходу на відповідний інтелектуальний рівень.

Новизна. Визначено, що інвестиції в людський капітал підприємства відображають відносини між учасниками інвестиційного процесу з приводу руху ресурсів, вкладених в людський капітал підприємства від моменту мобілізації цих ресурсів до моменту їх відшкодування. Виокремлено орієнтири розвитку інтелектуального підприємництва; окреслено головні його ознаки та визначено функціональні групи інтелектуальних послуг.

Практична значущість. Результати дослідження будуть корисними для підприємницьких структур, які прагнуть в умовах інноваційної економіки досягти збільшення темпів інноваційного розвитку та отримання на цій основі позитивного соціально-економічного ефекту в поточному і майбутньому періодах.

Ключові слова: інтелектуальне підприємництво; орієнтири розвитку; ресурси; інформаційні потоки; інвестиції в людський капітал.

Постановка проблеми. У процесі історичного розвитку людства зростання інтелектуального рівня незмінно приводило до розширення сфери діяльності людини, зростання продуктивності праці і підвищенню рівня життя. Образ перших знарядь праці виник в нізкоінтелектуальній свідомості первісної людини. Але і ці перші продукти інтелекту дозволили значно піднімати рівень життя. В сучасних умовах інтелектуальний бізнес відіграє значну роль в розвитку – суспільства, створенню штучного інтелекту, стрімкому розвитку науково-технічного про-

гресу тощо, тому необхідно розглянути цей напрямок більш досконало.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем та перспектив розвитку інтелектуального підприємництва присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців таких як: Брукінга Е. [1], Диканя В. [2], Кузьміна О. [4], Луцик М. [5], Прохорової В. [6], Чобіток В. [6–7], А. Штангрета [8] та ін.

Аналіз наукових праць свідчить про те, що необхідно проводити подальші дослідження в напрямку формування орієнтирів

розвитку інтелектуального підприємництва в сучасних умовах господарювання.

Формулювання мети статті. Метою статті є формування орієнтирів розвитку інтелектуального підприємництва в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток інтелектуального потенціалу людини дозволяє розробляти нові технології та проводити нові наукові досягнення, що не тільки підвищують рівень життя, але і позитивно впливають на інтелектуальний розвиток суспільства в цілому.

Темпи розвитку інтелектуальної складової в даний час мають дуже великий темп розвитку завдяки інформаційним потокам. Об'єктивні рішення виникають в процесі інтелектуального розвитку проблем та лежать в області аналітичного мислення людини. Сучасний стан даної сфери характеризується грандіозними інформаційними потоками і видатними досягненням в усіх галузях промисловості. Але процес обробки інформації і вибору ефективного рішення за своїм рівнем значно поступається можли-

востям, що відкриваються. Це викликано тим, що аналітична частина мислення, як і багато інших складових інтелекту, розвивалася за принципом «від досягнутого». Тобто коригування напрямки розвитку мислення відбувалася при накопиченні критичного обсягу знань, мінімально необхідного для переходу на відповідний інтелектуальний рівень.

Таким чином, високі темпи розвитку інформаційних технологій випродукували не тільки фантастичні можливості використання, а й великі диспропорції в ефективності обробки. Тому назріла необхідність серйозної корекції. У той же час для цього створені всі передумови.

Активний розвиток інформаційно-комунікаційного середовища, створення високоінтелектуальних програмних продуктів зумовило зростання ролі інтелектуального підприємництва. Підґрунтям розвитку інтелектуального підприємництва виступають наступні орієнтири, що представлені на рис. 1.

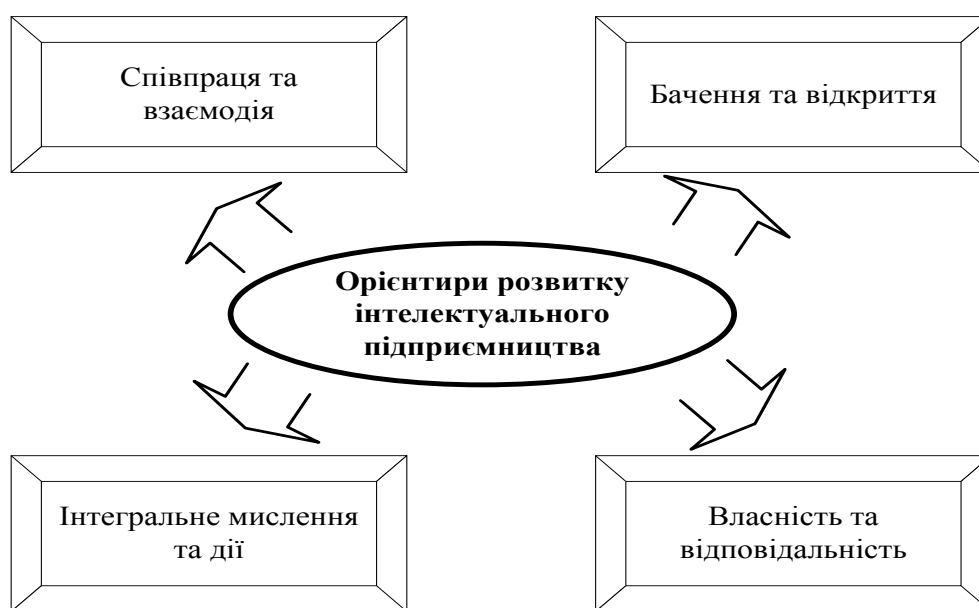

Рис. 1. Орієнтири розвитку інтелектуального підприємництва

За результатами проведеного аналізу наукових джерел можна виокремити п'ять

головних ознак інтелектуального підприємництва, що наведено на рис.2.

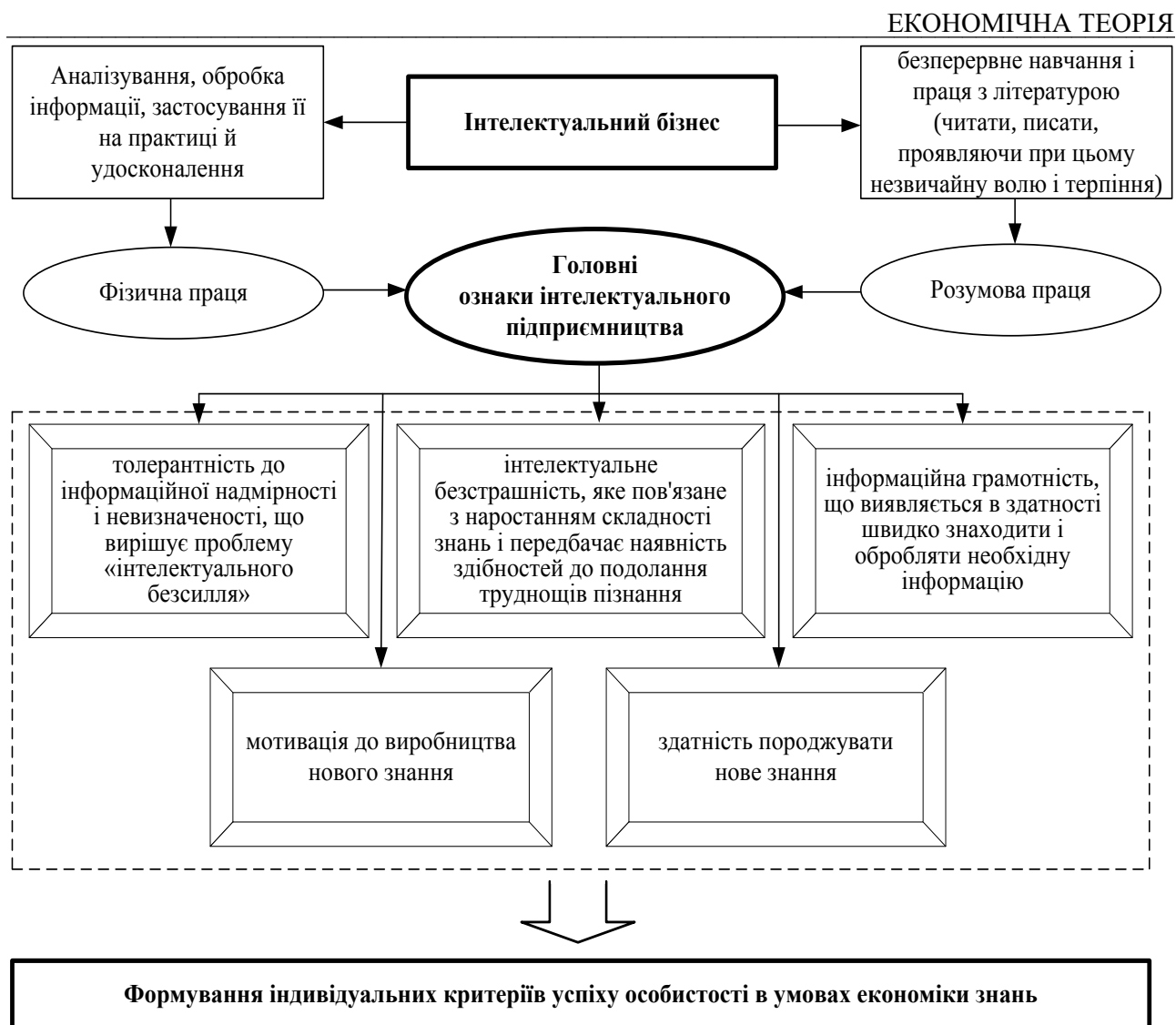

Рис.2. Головні ознаки інтелектуального підприємництва

Інтелектуальний бізнес називають консалтингом, тобто консультування клієнтів. Консалтинг забезпечує успіх в бізнесі та вимагає від фахівця наявності освіти (наявність класичної бази знань питання, про яке йде мова) та професійного досвіду (багатогранність компетенцій, виховання і соціальних навичок).

Інтелектуальний бізнес, як і будь-який інший вид бізнесу, повинен мати конкурентоспроможні пропозиції на ринку. Ідеї потрібно оформити і упакувати, знайти покупця і продати. Ідея повинна мати конкурентні переваги над іншими пропозиціями. Це можуть бути особисті відносини продавця і покупця. Може бути привабливими ціна, висока якість, ефективний результат. Одна справа - створити ідею, але зовсім інше – продати її, якою б чудовою вона не була. Треба зуміти вивести її на ринок попиту. Як

про ідею дізнаються ті, кому вона може бути корисною? Відомо, що реклама один з ефективних інструментів для просування товару чи послуг. Потрібно знайти ефективну технологію реклами.

Особливістю інтелектуального бізнесу, є те, що попит на послуги цих підприємств, є похідним і визначається властивостями виробничого процесу замовника (аналогічно тому, як попит на фінансові деривативи є похідним від характеристик базового активу) [1, 2, 4, 7].

Виробничі процеси, що протікають у вторинному і особливо в третинному секторі, до теперішнього часу настільки ускладнилися, що вимагають самого різного підходу. Виходячи з цієї особливості, виділяють такі функціональні групи інтелектуальних послуг, що наведено на рис.3.

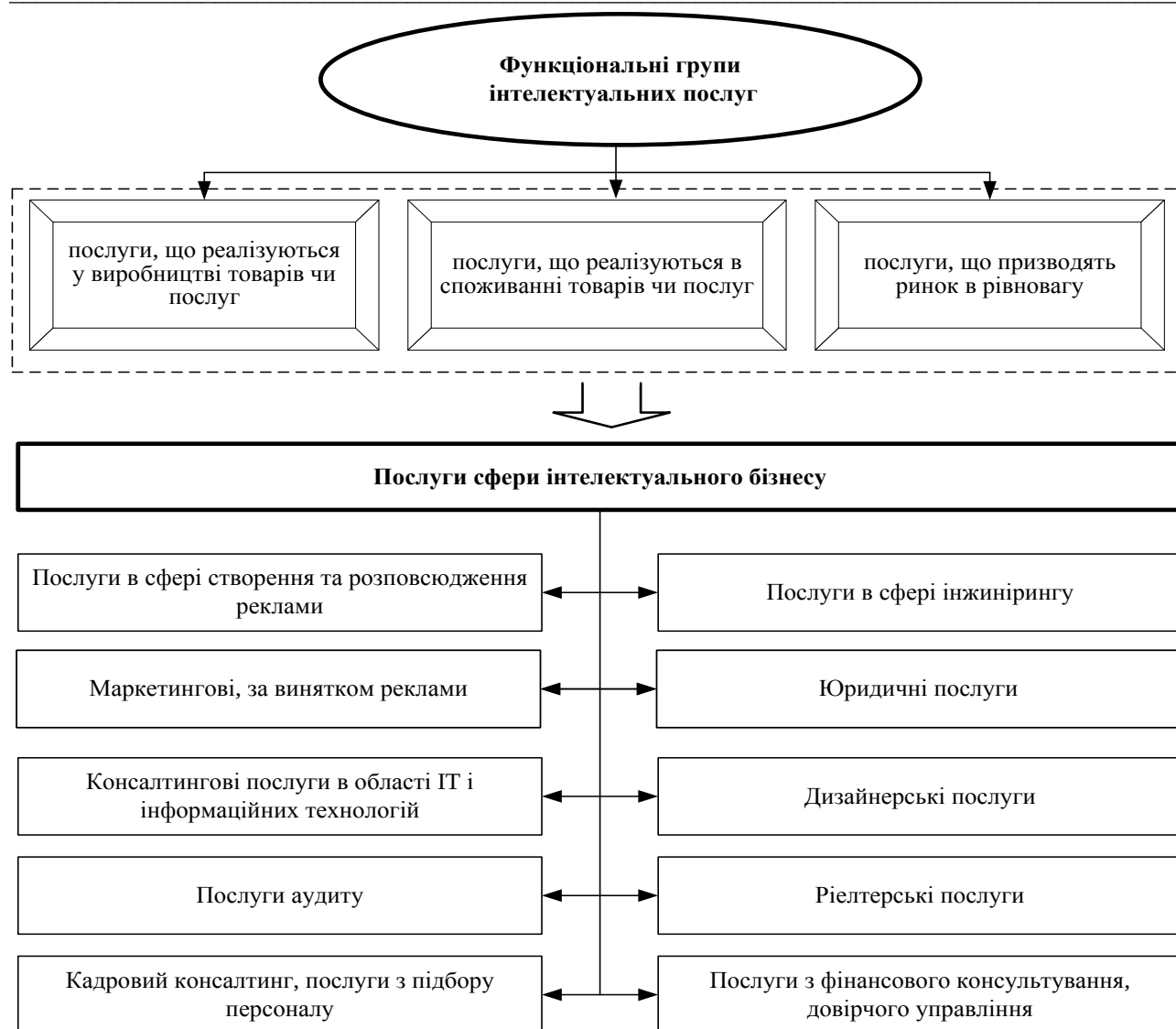

Рис. 3. Функціональні групи інтелектуальних послуг

Даний перелік охоплює всі ті функціональні групи: обслуговування виробництва, споживання і ринкової рівноваги. Крім того, інтелектуальні послуги надаються не тільки в «індивідуальному виконанні», а й для пристосування стандартних послуг під потреби конкретного замовника (наприклад, постановки бухгалтерського обліку на основі стандартних програм, адаптації програмного забезпечення тощо).

Таким чином, інтелектуальне підприємство - це вихід за межі наявних можливостей в інтелектуальній сфері. Науковцями виокремлено п'ять ознак інтелектуального підприємства [1, 5, 8]:

–інтелектуальне безстрашність (готовність досліджувати будь-яке питання і шукати відповідь на будь-яке питання, який перед вами виникає, навіть якщо ви нічого

про це не знаєте або це якась фундаментальна загадка. Інтелектуальним безстрашністю володіють далеко не всі люди);

–інформаційна грамотність (вміння працювати з інформацією, зі знаннями в найширшому сенсі слова. Знання по-різному структуруються в природничих науках і науках гуманітарних, науках про поведінку. Людина, яка сповідує інтелектуальне безстрашність і займається інтелектуальним підприємництвом, повинен це розуміти і не боятися цього);

–толерантність до інформаційної невідомості і величезного обсягу інформації (у багатьох областях накопичено таку кількість знань та інформації, що з усім обсягом познайомитися просто нереально. І деяких людей це буквально паралізує, вони займають пораженську позицію. А люди, здатні

здійснювати інтелектуальне підприємництво, приймають рішення в умовах невизначеності в силу неповної інформації);

– здатність до генерації нового знання (до цього здатні далеко не всі, але цей навик можна розвивати шляхом підвищення чутливості людей до різного роду дисонансів, із якими вони стикаються в світі. І якщо з дитинства звертати увагу на існування таких когнітивних дисонансів і стимулювати дітей до елементарного цікавості, то можна цю здатність генерувати);

– мотивація до створення нового знання (походить з людської цікавості, деякі психологи вважають, що наявність цікавості, прагнення до необмеженого пізнання – найголовніша відмінна риса людини. Частково цікавістю володіють і тварини, але далеко не настільки сильним, як людина, яка прагне до необмеженого пізнання. Це видова особливість *Homo sapiens*).

Ці п'ять якостей визначають здатність людини до інтелектуального підприємництва. Люди, які володіють цими якостями, – це і вчені, і ті, хто займається креативною діяльністю, і бізнесмени. В даному випадку підприємництво не пов'язане однозначно з зароблянням грошей та зрозуміло, що якщо ви придумаєте нову бізнес-ідею, то вона може принести і матеріальний дохід.

Інвестиції в людський капітал підприємства, як економічна категорія, висловлюють відносини між учасниками інвестиційного процесу з приводу руху ресурсів, вкладених в людський капітал підприємства від моменту мобілізації цих ресурсів до моменту їх відшкодування. В умовах інноваційної економіки інвестиції в людський капітал підприємства здійснюються з метою збільшення темпів інноваційного розвитку та отримання на цій основі позитивного соціально-економічного ефекту в поточному і майбутньому періодах.

Висновки. Отже, за результатами дослідження, можна зробити висновок, що В сучасних умовах інтелектуальний бізнес відіграє значну роль в розвитку суспільства, створенню штучного інтелекту, стрімкому розвитку науково-технічного прогресу тощо, тому необхідно розглянути цей напрямок більш досконало.

Розвиток інтелектуального потенціалу людини дозволяє розробляти нові технології та проводити нові наукові досягнення, що не тільки підвищують рівень життя, але і позитивно впливають на інтелектуальний розвиток суспільства в цілому.

Темпи розвитку інтелектуальної складової в даний час мають дуже великий темп розвитку завдяки інформаційним потокам. Об'єктивні рішення виникають в процесі інтелектуального розвитку проблем та лежать в області аналітичного мислення людини.

В умовах інноваційної економіки інвестиції в людський капітал підприємства здійснюються з метою збільшення темпів інноваційного розвитку та отримання на цій основі позитивного соціально-економічного ефекту в поточному і майбутньому періодах.

Література

1. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Пер. с англ. под ред. Л. Н. Ковачин. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
2. Дикань В. Л. Интеллектуальні інвестиції в логістичних системах / В. Л. Дикань, І. В. Корнілова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 199–203.
3. Економічна енциклопедія: у 3-х т. - Т. 3 / гол. ред. Б. Д. Гаврилишин. – Київ-Тернопіль : Академія народ. господарства, 2002. – 951 с.
4. Кузьмін О. Є. Концептуальні засади управління інтелектуальним капіталом підприємства / О. Є. Кузьмін, О. А. Ліпич // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №11. – С. 137–144.
5. Луцик М. В. Роль інформації та знань в розвитку інтелектуальних ресурсів національної економіки / М. В. Луцик // Вісник Львівського університету. Серія економічна. – 2014. – Випуск 51. – С. 275–281.
6. Прохорова В. В. Економічна оцінка зовнішньої та внутрішньої ефективності інноваційних трансформацій в освіті / В. В. Прохорова, В. І. Чобіток // Конкурентоспроможність підприємств у міжнародному цифровому просторі: Монографія / За редакцією Ареф'євої О. В. – К. : НАУ, 2019. – С. 95–105.
7. Чобіток В. І. Парадигма мистецтва інтелектуалізації управління підприємством / В. І. Чобіток // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2019. – №67. – С. 221–228.
8. Штангрет А. М. Управління процесом формування людського капіталу як основи розвитку економіки знань / А. М. Штангрет // Науковий вісник НЛТУ України. – 2015. – № 3. – Том 25. – С. 396–400.
9. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

References

1. Brukynh, E. (2001) *Intelektualnyy kapital*. L.N. Kovachin (Ed.). Sankt-Peterburh: Pyter.
2. Dykan, V.L., & Kornilova, I.V. (2010). *Intelektualni investytsii v lohystychnykh systemakh*. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, (29), 199-203.
3. Havrylyshyn, B.D. (Ed.). (2002). *Ekonomichna entsyklopediia: (Vols. 1-3)*. Kyiv-Ternopil: Akademiia narodnoho hospodarstva.
4. Kuzmin, O.Ye., & Lipych, O.A. (2011). *Kontseptualni zasady upravlinnia intelektualnym kapitalom pidpriemstva. Aktualni problemy ekonomiky*, (11), 137-144.
5. Lutsyk, M.V. (2014). *Rol informatsii ta znan v rozvytku intelektualnykh resursiv natsionalnoi ekonomiky*. Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. Ekonomichna, (51), 275-281.
6. Prokhorova, V.V., & Chobitok, V.I. (2019). *Ekonomichna otsinka zovnishnoi ta vnutrishnoi efektyvosti innovatsiinykh transformatsii v osviti*. Proceedings of Monohrafiia: Konkurentospromozhnist pidpriemstv u mizhnarodnomu tsyfrovomu prostori. O.V. Arefieva (Ed.). pp. 95-105. Kyiv.:NAU.
7. Chobitok, V.I. (2019). *Paradyhma mystetstva intelektualizatsii upravlinnia pidpriemstvom*. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, (67), 221-228.
8. Shtanhret, A.M. (2015). *Upravlinnia protsesom formuvannia liudskoho kapitalu yak osnovy rozvytku ekonomiky znan*. Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy, (3), T. 25, 396-400.
9. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

ОСНОВНЫЕ ОРИЕНТИРЫ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

*А. И. Сластьяникова, к. э. н., старший преподаватель,
Украинская инженерно-педагогическая академия*

Методология исследования. Обобщение и системный анализ предоставили возможность доказать, что в современных условиях интеллектуальный бизнес играет значительную роль в развитии общества, способствуя созданию искусственного интеллекта, стремительному развитию научно-технического прогресса. Развитие интеллектуального потенциала человека позволяет разрабатывать новые технологии и проводить новые научные исследования, которые не только повышают уровень жизни, но и положительно влияют на интеллектуальное развитие общества в целом.

Результаты. В статье проанализированы темпы развития интеллектуальной составляющей, установлены высокие их показатели благодаря информационным потокам. Показано, что объективные решения возникающих в процессе интеллектуального развития проблем и лежат в области аналитического мышления человека. Современное состояние данной сферы характеризуется грандиозными информационными потоками и выдающимися достижениями во всех отраслях промышленности. Но процесс обработки информации и выбора эффективного решения по своему уровню значительно уступает открывающимся возможностям. Это вызвано тем, что аналитическая часть мышления, как и многие другие составляющие интеллекта, развивалась по принципу «от достигнутого». То есть корректировка направлений развития мышления происходила при накоплении критического объема знаний, минимально необходимого для перехода на соответствующий интеллектуальный уровень.

Новизна. Определено, что инвестиции в человеческий капитал предприятия отражают отношения между участниками инвестиционного процесса по поводу движения ресурсов, вложенных в человеческий капитал предприятия с момента мобилизации этих ресурсов до момента их возмещения. Выделены ориентиры развития интеллектуального предпринимательства; очерчены главные его признаки и определены функциональные группы интеллектуальных услуг.

Практическая значимость. Результаты исследования будут полезными для предпринимательских структур, которые стремятся в условиях инновационной экономики достичь увеличения темпов инновационного развития и получения на этой основе положительного социально-экономического эффекта в текущем и будущем периодах.

Ключевые слова: интеллектуальное предпринимательство; ориентиры развития; ресурсы; информационные потоки; инвестиции в человеческий капитал.

MAIN GUIDELINES FOR THE INTELLECTUAL BUSINESS DEVELOPMENT

A. I. Slastyanikova, Ph. D (Econ.), Senior Lecturer, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy

Methods. Generalization and systems analysis provided an opportunity to prove that in modern conditions, intellectual business plays a significant role in the development of society, contributing to the creation of artificial intelligence, the rapid development of scientific and technological progress. The development of the human intellectual potential allows us to develop new technologies and conduct new scientific research that not only increases the standard of living, but also positively affects the intellectual development of society as a whole.

Results. The article analyzes the pace of development of the intellectual component, which is rather high thanks to information flows. It is shown that objective solutions to problems arising in the process of intellectual development lie in the field of human analytical thinking. The current state of this sphere is characterized by grandiose information flows and outstanding achievements in all industries. However, the process of processing information and choosing an effective solution is significantly lower than the opportunities that open up. This is due to the fact that the analytical part of thinking, like many other components of intelligence, developed on the principle of “from what has been achieved”. That is, the adjustment of the directions of development of thinking occurred during the accumulation of critical amount of knowledge that is minimally necessary for the transition to the corresponding intellectual level.

Novelty. It has been determined that investments in human capital of an enterprise reflect the relationship between participants in the investment process regarding the movement of resources invested in the human capital of the enterprise from the moment these resources are mobilized until they are reimbursed. The guidelines for the development of intellectual entrepreneurship are highlighted; its main features are outlined and functional groups of intellectual services are defined.

Practical value. The results of the study will be useful for entrepreneurial structures that, in the conditions of innovative economy, seek to achieve an increase in the pace of innovative development and on this basis obtain a positive socio-economic effect in the current and future periods.

Keywords: intellectual entrepreneurship, development guidelines, resources, information flows, investment in human capital.

Надійшла до редакції 28.01.20 р.

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

О. М. Полякова, к. е. н., доцент, Український державний університет залізничного транспорту, polyakovalena2@gmail.com, orcid.org/0000-0003-1209-8108,

Т. І. Ліпська, студентка, Український державний університет залізничного транспорту, Kursavto@ukr.net,

О. М. Кучинська, студентка, Український державний університет залізничного транспорту, Elena9119@ukr.net

Методологія дослідження. Результати отримані за рахунок застосування методів: системного підходу до розвитку державно-приватного партнерства; логічного узагальнення – при визначенні категорії «державно-приватне партнерство»; структурно-функціонального та порівняльного аналізу – при дослідженні тенденцій, факторів та моделей державно-приватного партнерства.

Результати. Визначено роль державно-приватного партнерства у розвитку транспортної інфраструктури. Підкреслено, що відповідальність держави за розвиток галузей інфраструктури при обмеженості фінансових можливостей визначає необхідність об'єднання ресурсів і дій держави та приватного сектора в різних формах державно-приватного партнерства. Наведено трактування державно-приватного партнерства, виокремлено його ознаки, сфери реалізації в Україні. Проаналізовано європейський досвід розвитку державно-приватного партнерства в транспортній галузі. Розглянуто особливості становлення й розвитку державно-приватного партнерства в Україні. Виявлено, що в Україні ефективність діяльності державно-приватних партнерств пов'язана з функціонуванням неформальних інститутів. Розглянуто моделі державно-приватного партнерства. Зазначено, що залучення приватних коштів вимагатиме пропорційного збільшення державного фінансування, нового підходу до системи управління ризиками, урахування національних звичаїв, традицій, особливостей економічної та організаційної культури бізнес-партнерів.

Новизна. Обґрунтовано доцільність застосування інституційного підходу до вивчення відносин партнерства державного і приватного секторів при реалізації інфраструктурних проєктів у сфері транспорту.

Практична значущість. Запропоновано напрями удосконалення взаємодії державного та приватного сектору при реалізації інфраструктурних проєктів, які спрямовані на мінімізацію впливу неформальних інститутів на розвиток партнерства.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, публічно-приватне партнерство, транспортна інфраструктура, державний сектор, бізнес-партнери, інвестиції, модель взаємодії, концесія, фінансування, ефективність.

Постановка проблеми. Забезпечення безперешкодного товарообміну з тісним кооперуванням промислових, транспортних, логістичних організацій в єдиному інформаційно-транспортному просторі здійснюється за умови нормального функціонування національного транспорту, робота якого обумовлюється багатьма факторами і, в першу

чергу, наявністю та станом транспортної інфраструктури. Великі інфраструктурні проєкти супроводжуються інвестиціями в будівництво, а пізніше і в реконструкцію споруд, викликаючи попит на продукцію суміжних секторів. Досвід азіатських країн показує, що інвестиції \$ 1 в інфраструктуру дають приблизно \$ 2-3 приросту ВВП [1].

Наша країна в 2019 році займає 114 місце в світі за якістю інфраструктури [2]. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі, для реконструкції та розвитку інфраструктури Україні необхідно мінімум 8 млрд дол. щорічно [3]. За оцінками Українського інституту майбутнього, нам щороку потрібно залучати 20 млрд доларів зовнішніх інвестицій, для того, щоб зупинити деградацію інфраструктури, почати відновлювати і створювати нову [4].

Варто зазначити, що вартість інфраструктури, створеної в рамках ДПП, помітно зростає в перспективі. Вкладення в інфраструктуру, навіть в умовах світової фінансової кризи, вважаються найбільш надійними, оскільки навіть намагаючись заощадити на формах споживання, ми гарантовано оплачуємо користування об'єктами інфраструктури [5].

Саме відповідальність держави за розвиток галузей інфраструктури при обмеженості фінансових можливостей визначає необхідність об'єднання ресурсів і дій держави і приватного сектора в різних формах державно-приватного партнерства (ДПП). Виникнення нової форми взаємин держави і приватного сектора економіки можна пояснити прагненням до скорочення витрат по управлінню держвласністю для однієї сторони, та прагненням скоротити витрати за рахунок довгострокових відносин для іншої сторони. При таких умовах бізнес-сектор повинен стати повноправним партнером держави у вирішенні першочергових питань і формуванні подальшої стратегії економічно-соціального розвитку країни.

Викладене вище дозволяє поставити проблему формування і розвитку інституту приватно-державного партнерства в ряд актуальних наукових напрямків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми взаємодії державного і приватного секторів аналізують з багатьох позицій як зарубіжні, так і вітчизняні вчені й фахівцями в даній галузі, зокрема: Г. А. Борщевський, В. Л. Дикань, А. В. Толстова, С. Підгаєць, Т. В. Стеценко, В. Г. Яременко, О. М. Лосєва, К. Шеїн та ін. [6–10]. Питання розвитку транспортної інфраструктури України на основі взаємодії держави, бізнесу і

суспільства висвітлені в працях Н. М. Бондаря, Б. А. Волкова, О. Ю. Добрини, В. Л. Диканя, Г. В. Обруч, Ю. Є. Пашенка, М. В. Корінь, А. О. Гавриленкова, В. В. Чуликова / та інших вчених [11–15].

Разом з тим комплексного дослідження вимагають інституціональні аспекти формування приватно-державного партнерства в сучасній економіці, інституціональний аналіз особливостей взаємодії держави і приватного сектора при реалізації інфраструктурних проектів.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є обґрунтування ролі державно-приватного партнерства у розвитку транспортної інфраструктури та виявлення особливостей його здійснення в інституціональній системі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державно-приватне партнерство (ДПП) є одним із сучасних механізмів залучення фінансування до державного бюджету, що діє через партнерство органів влади та одним або декількома приватними підприємствами. Взаємодія державного та приватного сектору заснована на договорі співробітництва між органами державної влади та приватними підприємствами, при якому ресурси обох сторін об'єднуються з розподілом відповідальності та відшкодувань для довгострокової співпраці на вигідних умовах між ними, та спрямована на створення нових або відновлення вже існуючих об'єктів, які потребують фінансування та експлуатації цих об'єктів.

Згідно з визначенням Європейської комісії, запропонованим у 2003 році, державно-приватне партнерство можна охарактеризувати як передання приватному сектору частини повноважень, відповідальності та ризиків щодо реалізації інвестиційних проектів, які традиційно впроваджувалися чи фінансувалися публічним сектором [5]. В англо-саксонських країнах, на території ЄС ця система визначається як публічно-приватне партнерство (Public-Private Partnership). Тому поняття «public» чітко не ідентифікує учасника партнерства.

Всесвітній банк під ДПП розуміє середньострокові або довгострокові угоди між державною і приватною стороною, в рамках

яких ряд послуг передаються зі сфери відповідальності державного сектора приватній стороні [16].

В Законі України «Про державно-приватне партнерство» ДПП розглядається як співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів, що згідно із Законом України "Про управління об'єктами державної власності" здійснюють управління об'єктами державної власності, органів місцевого самоврядування, Національною академією наук України, національних галузевих академій наук (державних партнерів) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій (приватних партнерів), що здійснюється на основі договору та відповідає ознакам державно-приватного партнерства [17].

До ознак державно-приватного партнерства належать:

1) створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт та технічне переоснащення) об'єкта державно-приватного партнерства та/або управління (користування, експлуатація, технічне обслуговування) таким об'єктом;

2) довготривалість відносин (від 5 до 50 років);

3) передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства;

4) внесення приватним партнером інвестицій в об'єкт державно-приватного партнерства [17].

Варто зазначити, що в Україні часто застосовують спільне фінансування від держави та приватного сектору для розв'язання місцевих проблем соціально-економічного характеру. Сама взаємодія державних органів та органів місцевого самоврядування, мешканців адміністративно-територіального утворення та бізнесу має деякі відмінності від державно-приватного партнерства (міні-проекти реалізуються в межах одного бюджетного року; бюджет проекту незначний; не відбувається передачі об'єкта приватному партнеру; крім нематеріального заохочення та можливого обмеженого права використання об'єкта в некомерційних цілях,

приватний партнер не отримує прибутку; ініціатива щодо реалізації проекту належить територіальній громаді в особі громадських організацій, органів самоорганізації населення, ініціативних груп громадян). При реалізації таких проектів деякі науковці говорять про державно-приватно-громадське партнерство [7, с.476].

Існує безліч прикладів вдалої співпраці між державним та приватним секторами, як економічно розвинутих країн, так і тих, що тільки розвиваються та ухвалюють нові проекти з відбудови економіки країни в негативних умовах, обґрунтовано доводять, що програми державно-приватного партнерства допомагають в короткі строки залучити приватні інвестиції в важливі для країни проекти та забезпечують різкий ріст фінансування за відсутності великих вкладень з боку держави.

Перші місця в області застосування механізмів державно-приватного партнерства належать США, Великобританії, Франції та Німеччині. Лідируючою є транспортна інфраструктура, друге місце займає соціальна інфраструктура.

У 2019 році сукупна вартість трансакцій ДПП на Європейському ринку становила 9,8 млрд євро, проте це на 31% порівняно з 2018 роком. У 2019 році найбільший ринок ДПП за обсягом був у Великобританії – 3,3 млрд євро (427 млн євро у 2018 році), а Франція стала країною з найбільшою кількістю проектів (8 проектів у 2019 році проти 15 у 2018 році).

Варто відзначити, що транспорт був найбільшим сектором як з точки зору вартості, так і кількості проектів [18]. Так, у 2019 році було закрито шість великих угод:

– Silvertown Tunnel – (1,4 млрд євро) у Великобританії;

– Netz Elbe Spree Rolling Stock – (1,3 млрд євро) у Німеччині;

– Brentwood Borough Regeneration – (1,2 млрд євро) у Великобританії;

– A9 Amsterdam Motorway – (850 млн євро) в Нідерландах;

– Tarn-et-Garonne Broadband – (656 млн євро) у Франції;

– Tram de Liège – (558 млн євро) в Бельгії [18].

Сукупна їх вартість становила 5,9 млрд

євро, що становить 61% від загальної ринкової вартості.

За даними аналітиків інвестиційної компанії InfraOne витрати РФ на інфраструктуру у 2019 році складають майже 2,2 трлн руб. Приблизно 41% фонду розвитку федерального бюджету буде спрямовано на фінансування інфраструктури [19].

Закон України «Про державно-приватне партнерство» (Ст. 4) визначає основні сфери реалізації ДПП в Україні, а саме [17]:

- виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу;
- будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури;
- машинобудування;
- збір, очищення та розподілення води;
- охорона здоров'я;
- туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт;
- забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем;
- поводження з відходами, крім збирання та перевезення;
- виробництво, розподілення та постачання електричної енергії;
- надання соціальних послуг, управління соціальною установою, закладом;
- виробництво та впровадження енергозберігаючих технологій, будівництво та капітальний ремонт житлових будинків, повністю чи частково зруйнованих внаслідок бойових дій на території проведення антитерористичної операції;
- встановлення модульних будинків та будівництво тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб;
- надання освітніх послуг та послуг у сфері охорони здоров'я;
- управління пам'ятками архітектури та культурної спадщини.

Перелік основних сфер впровадження ДПП не є повним; за рішенням органів державної влади цей механізм співпраці може бути використано і в інших сферах.

Вважається, що концепцію ДПП неможливо стандартизувати на міжнародному рівні, оскільки ініціативи співпраці повинні

відповідати політичним цілям конкретних урядів, реалізовуватися з урахуванням наявних ресурсів і доповнювати систему державних замовлень.

В Україні на сьогоднішній день модель взаємодії бізнесу, влади і суспільства знаходиться на первинному етапі становлення. Зокрема, до сих пір залишається високий рівень недовіри між бізнесом і владою і не створені механізми забезпечення діалогу між ними.

За даними центральних та місцевих органів виконавчої влади в Україні станом на 01.01.2020 на засадах ДПП укладено 187 договорів, з яких реалізується 52 договори (34 – договорів концесії, 16 – договорів про спільну діяльність, 2 – інші договори), 135 договорів не реалізується (4 договори – закінчено термін дії, 18 договорів – розірвано, 113 договорів – не виконується) [20].

Чому так відбувається? Незважаючи на існування та постійне удосконалення законодавства України з питань партнерства державного та приватного сектору (Закони України «Про державно-приватне партнерство», «Про концесію», «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення регуляторних бар'єрів для розвитку державно-приватного партнерства та стимулювання інвестицій в Україні» та ін.), створення в 2016 році Проектного офісу з питань ДПП в інфраструктурі «SPILNO» при Міністерстві інфраструктури України, більшість проектів не реалізується. На думку фахівців, для реалізації цих проектів потрібні: законодавство, політична воля і баланс інтересів. Далі – прийняття вторинного законодавства та міжнародний досвід [21].

Аналітики Центру транспортних стратегій виділяють два питання, що турбують інвесторів: перше – гарантія права приватної власності; друге – податкова система [4]. За результатами дослідження «Державно-приватне партнерство в інфраструктурі», яке спільно провели ЦТС і Deloitte в рамках проекту «Галузевий контроль», для 69% компаній фактор номер один для реалізації проектів ДПП – це якість підготовки ТЕО. На другому місці – фінансування та технічна підтримка МФО [21]. Що ж маємо на практиці? Війну, корупцію, недосконале законодавство та судову систему.

У рейтингу найбільш придатних країн для ведення бізнесу в 2019 році журналу Forbes Україна посіла на 77 місці із 161 заявлених (інфляція 14,4%, зростання ВВП – 2,5%, а негативне сальдо торгового балансу – в 1,9%). При обчисленні рейтингу було враховано 15 показників: захищеність прав власності, інновації, податки, технології, корупцію, розмір ринку, політичні ризики, рівень життя, якість робочої сили, особисту, торговельну та фінансову свободу, рівень бюрократії і захищеність інвестицій. Місце України в міжнародному рейтингу Doing Business-2019 – 71 з 190 [22].

Приблизно 40% української економіки знаходиться в тіні [4]. За офіційними даними, оприлюдненими Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (МЕРТ) 20 грудня 2018 року, рівень тіньової економіки у I півріччі 2018 року склав 32% офіційного ВВП, причому в галузі транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність рівень тіньової економіки за цей період сягнув 49% [22].

За даними фахівців Світового банку, всі реалізовані проекти здійснювалися тільки українськими компаніями, міжнародні інвестиції не залучалися. Понад 20% всіх інвестиційних проектів ініційовані приватними компаніями, проекти не завжди орієнтовані на громадський інтерес. Партнерство розвивається таким чином: або держава фінансує проекти з держбюджету, або компанія самостійно отримує комерційний позику (в тому числі у власному банку), а уряд забезпечує його державними гарантіями [23].

До того ж новий закон про концесію, на жаль, не виключає корупційні ризики, пов'язані за отриманням державної підтримки проектів, і відлякує інвесторів. В Україні ефективність діяльності створюваних приватно-державних партнерств пов'язана з функціонуванням неформальних інститутів занадто сильно.

Привабливість України для приватних партнерів погіршується як діями службовців, які укладають відповідні договори без наявності необхідного обсягу дієздатності, так і діями кмітливих підприємців, які намагаються використовувати такий інститут тільки для власного збагачення, але з використанням пільг і гарантій, передбачених для

реальних підприємців, що мають на меті не тільки задоволення власних інтересів, а й поліпшення соціального і бізнес-середовища країни [10]. Отже, такі інвестиційні договори складно віднести до проектів ДПП, оскільки державний або громадський інтерес до них не простежується.

Ще актуальним для інвесторів питанням є визначення ефективності державно-приватного партнерства. На думку експертів Світового банку, метод реалізації проекту вторинний, спочатку повинні визначатися сама його цінність для суспільства і ефективність, а вже потім з урахуванням можливих фінансових ризиків - форма реалізації [3].

Згідно Порядку проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства, затвердженого Постановою КМУ від 11.04.2011 р., аналіз ефективності проводиться на підставі пропозиції шляхом:

1) детального обґрунтування соціально-економічних та екологічних наслідків здійснення ДПП за результатами аналізу:

– економічних та фінансових показників фінансової моделі здійснення ДПП;

– соціальних наслідків здійснення ДПП, зокрема підвищення якості послуг та рівня забезпечення попиту товарами (роботами і послугами);

– екологічних наслідків здійснення ДПП з урахуванням можливого негативного впливу на довкілля;

2) обґрунтування вищої ефективності проекту із залученням приватного партнера порівняно з реалізацією проекту без такого залучення;

3) виявлення видів ризиків здійснення ДПП, їх оцінки та визначення форми управління ризиками;

4) визначення форми здійснення ДПП;

5) визначення соціально-економічних та екологічних перспектив після закінчення дії договору, укладеного в рамках ДПП [23].

На практиці ж найчастіше проект вважається успішним, якщо всі його фінансові умови були виконані; і, відповідно, оцінюються проекти також тільки з цієї точки зору. За статистикою тільки 10–15% ініційованих проектів доцільно впроваджувати саме на засадах ДПП. Причиною цього є можливість

оптимізації розподілу ризиків між державним та приватним партнерами, що робить таке партнерство вигідним в порівнянні з тим, яким чином ці послуги зараз надаються [24].

У сучасній світовій практиці існує велика різноманітність моделей державно-приватного партнерства. За ступенем участі приватного сектора у взаємодії влади і бізнесу виділяють чотири моделі:

1) контракти на управління та лізинг (Management and Lease Contracts): приватний сектор бере на себе відповідальність за здійснення управління проектом, але при цьому об'єкт залишається у власності держави, яка приймає інвестиційні рішення;

2) концесії – найпоширеніша форма партнерства. Приватний партнер зобов'язується здійснювати управління проектом в рамках договірної періоду, протягом якого на нього також покладається ризик, пов'язаний з інвестиційним вкладенням капіталу. Концесійні угоди задіяні майже в усіх інфраструктурних галузях. Таке партнерство надає концесіонеру право отримувати прибуток і / або грошові виплати від здійснення діяльності.

Найпопулярнішою в світі є модель концесії Build-Own-Operate, згідно з якою інвестор будує або реконструює об'єкт державної власності, заробляє на експлуатації і платить відсоток державі;

3) «проекти зеленого поля» (Greenfield Projects) – приватний партнер самостійно або спільно з державою будує і експлуатує новостворений об'єкт в межах терміну, зазначеного в контракті;

4) продаж активів (Divestitures) – приватний сектор купує частину об'єкту держсектора через розміщення вільних коштів в покупку акції або через програми приватизації, що надають право власності на об'єкти [9].

В Україні ДПП формалізується за допомогою договорів концесії, договорів управління майном, договорів про спільну діяльність та інших договорів [17].

Необхідно зазначити, що залучення приватних коштів вимагатиме пропорційного збільшення державного фінансування, оскільки прихід приватного капіталу в реалізацію капіталомістких, з великим терміном

окупності інфраструктурних проектів без цього навряд чи виявиться можливим. Крім того, існуючі моделі ДПП вимагають принципово нового підходу до системи управління ризиками. До того ж слід враховувати національні звичаї, традиції, особливості економічної та організаційної культури бізнес-партнерів, які також впливають на успішність ДПП.

Висновки. Просування ДПП є одним з механізмів забезпечення сталого розвитку економіки України та поліпшення інвестиційного клімату. Істотну роль у розширенні ДПП повинно зіграти подальше удосконалення законодавчої і нормативної бази, у тому числі на підставі як позитивних, так і негативних результатів спроб сформуванню таке партнерство. Крім того, для забезпечення припливу приватного капіталу в інфраструктурні проекти, держава повинна створювати прийнятний для обох сторін баланс ризиків і винагород, а також враховувати прояви позицій некомерційних організацій, бізнес-структур при спільній взаємодії і здійснювати аналіз стану партнерських відносин на основі інтегрованих вимірів.

Сенс партнерства держави і бізнесу – в соціальному та економічному розвитку країни, регіонів. При збалансованості інтересів і відповідальності сторін бізнес-сектор може стати повноправним партнером держави у вирішенні першочергових питань і формуванні подальшої стратегії економічно-соціального розвитку країни.

Література

1. Гладух М. В. Анализ реализованных проектов государственно-частного партнерства в Украине / М. В. Гладух // Интернет – конференції ХНУМГ ім. О. М. Бекетова [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://eprints.kname.edu.ua/45506/1/ilovepdf_com-261-263.pdf.
2. Рейтинг инфраструктуры Украины: динамика за 7 лет [Электронный ресурс] – Режим доступу: https://cfts.org.ua/infographics/rejting_infrastruktury_ukrainy_dinamika_za_7 лет
3. Самаева Ю. Государственно-частное партнерство – не цель, а один из способов ее достижения [Электронный ресурс] – Режим доступу: https://zn.ua/macrolevel/gosudarstvenno-chastnoe-partnerstvo-ne-cel-a-odin-iz-sposobov-ee-dostizheniya_.html
4. Амелин А. Большой Украине большие проекты / А. Амелин // Центр транспортных стратегий, 1.09.2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступу:

http://cfts.org.ua/opinions/bolshoy_ukraine_bolshie_proekty_94

5. Реалізація проектів державно-приватного партнерства в Україні. Прак. пос.– Київ, SPILNO. Жовтень, 2017. – 94 с.

6. Борщевский Г. А. Государственно-частное партнерство: учебник и практикум для СПО. / Г. А. Борщевский. – М. : Издательство Юрайт, 2019. – 282 с.

7. Дикань В. Л. Розвиток економіки України на основі принципу рівноправності відносин держави, бізнесу та суспільства / В. Л. Дикань, А. В. Толстова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2018. – № 63. – С. 9–19.

8. Пидгаец С. Европейский опыт применения моделей государственно-частного партнерства / С. Пидгаец // Журнал европейской экономики. – 2011. – Том 10 (№ 3). – С. 311–330.

9. Стеценко Т. В. Відбір проектів розвитку територіальних громад для співфінансування з місцевих бюджетів / Т. В. Стеценко, В. Г. Яременко, О. М. Лосева // Економіка і суспільство. – 2017. – № 11. – С. 474–480.

10. Шеин К. Почему частные инвесторы отказываются работать с государством? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://uz.ligazakon.ua/magazine_article/EA010008

11. Бондар Н. М. Світовий досвід державно-приватного партнерства у транспортній галузі / Н. М. Бондар. // Ефективна економіка. – 2010. – № 6. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_6_19.

12. Волков Б. А. Эффективность механизмов ГЧП для транспортной инфраструктуры / Б. А. Волков, А. Ю. Добрин // Мир транспорта. – 2017. – Том 15. – № 2. – С. 124–139.

13. Дикань В. Л. Управління реалізацією спільних інвестиційних проектів за участю підприємств залізничного транспорту в умовах цифровізації / В. Л. Дикань, Г. В. Обруч // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2020. – № 69. – С. 9–21.

14. Пашенко Ю. Є. Державно-приватне партнерство як механізм фінансового забезпечення розвитку транспортної інфраструктури залізниць / Ю. Є. Пашенко, М. В. Корінь // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2015. – № 49. – С. 74–79.

15. Гавриленков А. А. ГЧП в транспортной отрасли / А. А. Гавриленков, А. Ю. Добрин, В. В. Чуликов // Мир транспорта. – 2012. – № 1. – С. 96–101.

16. White Paper. Управління місцевою культурною спадщиною в Україні: огляд державної політики, джерел та моделей фінансування [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://reherit.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/White-Paper_Management-of-Local-Cultural-Heritage-in-Ukraine_State-Policy-Review-Sources-and-Funding-Models-1.pdf

17. Про державно-приватне партнерство [Електронний ресурс]: Закон України від 1 лип. 2010 р. № 2404-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>

18. Market Update Review of the European PPP Market in 2019 [Electronic resource] – Access mode:

https://www.eib.org/attachments/epec/epec_market_update_2019_en.pdf

19. Адамчук О. Инфраструктурные инвестиции побили рекорд [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2019/01/15/791511-rinok-infrastrukturnih-kontsessii>

20. Стан здійснення ДПП в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>

21. Быстрицкая О. Государственно-частное партнерство в сфере инфраструктуры: как в Украине применить мировой опыт (Материалы конференции «Инфраструктурные проекты ГЧП в Восточной Европе, на Кавказе и в Центральной Азии. 2018») [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://cfts.org.ua/articles/gosudarstvenno_chastnoe_partnerstvo_v_sfere_infrastruktury_kak_v_ukraine_primenit_mirovoy_opyt_1458

22. Економіка України: результати 2018 року та їх відлуння у майбутньому [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ngoipr.org.ua/news/ekonomika-ukrayiny-rezultaty-2018-roku-ta-yih-vidlunnya-u-majbutnomu/>

23. Деякі питання організації здійснення державно-приватного партнерства [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від 11 квітня 2011 р. №384. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF>

24. Затворницкая О. Государственно-частное партнерство: пора учиться на ошибках [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://zn.ua/macrolevel/gosudarstvenno-chastnoe-partnerstvo-pora-uchitsya-na-oshibkah-295814_.html

References

1. Gladukh, M.V. (2017). Analiz realizovannykh proektov gosudarstvenno-chastnogo partnerstva v Ukraine. Proceedings from MIIM '17: Internet - conference KNUMG im. O.M. Beketova. Retrieved from https://eprints.kname.edu.ua/45506/1/ilovepdf_com-261-263.pdf.

2. Rejting infrastruktury Ukrainy: dinamika za 7 let. Retrieved from https://cfts.org.ua/infographics/rejting_infrastruktury_ukrainy_dinamika_za_7_let.

3. Samaeva, Yu. (2016). Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo – ne tsel, a odin iz sposobov eyo dostizheniya. Retrieved from <https://zn.ua/macrolevel/gosudarstvenno-chastnoe-partnerstvo-ne-cel-a-odin-iz-sposobov-ee-dostizheniya-.html>.

4. Amelin, A. (2016). Bolshoy Ukraine bolshie proekty. Tsentr Transportnykh Strategiy. Retrieved from http://cfts.org.ua/opinions/bolshoy_ukraine_bolshie_proekty_94.

5. Realizatsiia proektiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini. (2017). Kyiv: SPILNO.

6. Borshchevskiy, G.A. (2019). Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo. Moskva: Yurayt.

7. Dykan, V.L. & Tolstova, A.V. (2018). Rozvytok ekonomiky Ukrainy na osnovi pryntsyphu ravnopravnosti

vidnosyn derzhavy, biznesu ta suspilstva. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, (63), 9-19. <https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i63.146213>.

8. Pidgaets, S. (2011). Evropeyskiy opyt primeneniya modeley gosudarstvenno-chastnogo partnerstva. Zhurnal Evropeyskoy Ekonomiki, (10), 311-330.

9. Stetsenko, T.V., Yaremenko, V.H. & Losieva, O.M. (2017). Vidbir proektiv rozvytku terytorialnykh hromad dlia spivfinansuvannia z mistsevykh biudzhativ. Ekonomika i suspilstvo, (11), 474-480.

10. Shein, K. (2017). Pochemu chastnye investory otkazyvayutsya rabotat s gosudarstvom? Retrieved from https://uz.ligazakon.ua/magazine_article/EA010008. (in Ukrainian).

11. Bondar, N.M. (2010). Svitovyi dosvid derzhavno-privatnoho partnerstva u transportniy haluzi. Efektyvna ekonomika, (6). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_6_19.

12. Volkov, B.A., & Dobrin, A.Yu. (2017). Effektivnost mekhanizmov GChP dlya transportnoy infrastruktury. Mir transporta, (15/2), 124-139.

13. Dykan, V.L., & Obruch, H.V. (2020). Upravlinnia realizatsiieiu spilnykh investytsiinykh proektiv za uchastiu pidpriemstv zaliznychnoho transportu v umovakh tsyfrovizatsii. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, (69), 9-21. <https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i69.200533>

14. Pashchenko, Yu.Ye., & Korin, M.V. (2015). Derzhavno-privatne partnerstvo yak mekhanizm finansovoho zabezpechennia rozvytku transportnoi infrastruktury zaliznyts. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, (49), 74-79. <https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i49.51099>

15. Gavrilentov, A.A., Dobrin, A.Yu. & Chulikov, V.V. (2012). GChP v transportnoy otrasli. Mir transporta, (1), 96-101.

16. White Paper. Upravlinnia mistsevoi kulturnoiu spadshchynoiu v Ukraini: ohliad derzhavnoi polityky, dzherel ta modeley finansuvannia. (2019). Retrieved from https://reherit.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/White-Paper_Management-of-

Local-Cultural-Heritage-in-Ukraine_State-Policy-Review-Sources-and-Funding-Models-1.pdf.

17. Pro derzhavno-privatne partnerstvo: Zakon Ukrainy №2404-VI (2010). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.

18. Market Update Review of the European PPP Market in 2019. (2019). Retrieved from https://www.eib.org/attachments/epec/epec_market_update_2019_en.pdf

19. Adamchuk, O. (2019). Infrastrukturnye investitsii pobili rekord. Retrieved from <https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2019/01/15/791511-rinok-infrastrukturnih-kontsessii>.

20. Stan zdiisnennia DPP v Ukraini. (2017). Retrieved from <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>.

21. Bystritskaya, O. (2018). Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v sfere infrastruktury: kak v Ukraine primenit mirovoy opyt. Proceedings from MIIM '18: Materialy konferentsii «Infrastrukturnye proekty GChP v Vostochnoy Evrope, na Kavkaze i v Tsentralnoy Azii. 2018». Retrieved from https://cfts.org.ua/articles/gosudarstvenno_chastnoe_partnerstvo_v_sfere_infrastrukтуры_kak_v_ukraine_primenit_mirovoy_opyt_1458.

22. Ekonomika Ukrainy: rezultaty 2018 roku ta yikh vidlunnia u maybutnomu. Retrieved from <https://ngoipr.org.ua/news/ekonomika-ukrayiny-rezultaty-2018-roku-ta-yih-vidlunnya-u-majbutnomu/>.

23. Deiaki pytannia orhanizatsii zdiysnennia derzhavno-privatnoho partnerstva: Postanova KМУ №384. (2011). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF>.

24. Zatvornitskaya, O. (2018). Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo: pora uchitsya na oshibkakh. Retrieved from https://zn.ua/macrolevel/gosudarstvenno-chastnoe-partnerstvo-pora-uchitsya-na-oshibkah-295814_.html.

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО КАК ЭЛЕМЕНТ МЕХАНИЗМА РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ УКРАИНЫ

Е. Н. Полякова, к. э. н., доцент, Т. И. Липская, студентка, Е. Н. Кучинская, студентка, Украинский государственный университет железнодорожного транспорта

Методология исследования. Результаты получены за счет применения методов: системного подхода к развитию государственно-частного партнерства; логического обобщения – при определении категории «государственно-частное партнерство»; структурно-функционального и сравнительного анализа – при анализе тенденций, факторов и моделей государственно-частного партнерства.

Результаты. Определена роль государственно-частного партнерства в развитии транспортной инфраструктуры. Подчеркнуто, что ответственность государства за развитие отраслей инфраструктуры при ограниченности финансовых возможностей определяет необходимость объединения ресурсов и действий государства и частного сектора в различных формах государственно-частного партнерства. Приведена трактовка государственно-частного партнерства, выделены его признаки, сферы реализации в Украине.

Проанализирован европейский опыт развития государственно-частного партнерства в транспортной отрасли. Рассмотрены особенности становления и развития государственно-частного партнерства в Украине. Отмечено, что в Украине эффективность деятельности государственно-частных партнерств связана с функционированием неформальных институтов. Рассмотрены модели государственно-частного партнерства. Указано, что привлечение частных средств потребует пропорционального увеличения государственного финансирования, нового подхода к системе управления рисками, учета национальных обычаев, традиций, особенностей экономической и организационной культуры бизнес-партнеров.

Новизна. Обоснована целесообразность применения институционального подхода к изучению отношений партнерства государственного и частного секторов при реализации инфраструктурных проектов в сфере транспорта.

Практическая значимость. Предложены направления совершенствования взаимодействия государственного и частного сектора при реализации инфраструктурных проектов, направленные на минимизацию влияния неформальных институтов на развитие партнерства.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, публично-частное партнерство, транспортная инфраструктура, государственный сектор, бизнес-партнеры, инвестиции, модель взаимодействия, концессия, финансирование, эффективность.

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS AN ELEMENT OF THE TRANSPORT INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT MECHANISM IN UKRAINE

O. M. Poliakova, Ph. D (Econ.), Associate Professor, T. I. Lipska, student, O. M. Kuchinska, student, Ukrainian state University of railway transport,

Methods. The results were obtained through the use of methods: a systems approach to the development of public-private partnerships; logical generalization – in determining the category of «public-private partnership»; structural-functional and comparative analysis – in the analysis of trends, factors and models of public-private partnership.

Results. The role of public-private partnership in the development of transport infrastructure is determined. It is emphasized that the responsibility of the state for the development of infrastructure sectors with limited financial opportunities determines the need to combine resources and actions of the state and the private sector in various forms of public-private partnership. The interpretation of public-private partnership, its features, and areas of implementation in Ukraine are given.

The European experience of public-private partnership development in the transport industry is analyzed. Features of formation and development of public-private partnership in Ukraine are considered. It is noted that in Ukraine, the effectiveness of public-private partnerships is associated with the functioning of informal institutions. Models of public-private partnership are considered.

Novelty. The expediency of applying the institutional approach to the study of partnership relations between the public and private sectors in the implementation of infrastructure projects in the field of transport is substantiated.

Practical value. It is indicated that attracting private funds will require a proportional increase in public funding, a new approach to the risk management system, taking into account national customs, traditions and features of the economic and organizational culture of business partners.

Keywords: public-private partnership, public partnership, transport infrastructure, public sector, business partners, investment, interaction model, concession, financing, efficiency.

Надійшла до редакції 14.01.20 р.

ПЕРСПЕКТИВНІ СЦЕНАРІЇ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ

Н. В. Стукало, д. е. н., професор, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, nstukalo@ukr.net, orcid.org/0000-0003-0517-1653

М. В. Литвин, к. е. н., доцент, НТУ «Дніпровська політехніка», maryna_lytvyn@ukr.net, orcid.org/0000-0001-8597-6835

Методологія дослідження. Методологічну базу дослідження сформували праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених, інформаційно-аналітичні матеріали міжнародних фінансових інститутів. Результати отримані за рахунок застосування методів порівняльного, статистичного аналізу – при кількісному оцінюванні сталого розвитку країн світу, системного підходу – при обґрунтуванні сценаріїв сталого розвитку країн світу в умовах глобальних загроз, індукції та дедукції – при обґрунтуванні та розробці методологічного підходу до визначення сталого розвитку країни у мовах глобальних загроз.

Результати. У дослідженні кількісно оцінено досягнення сталого розвитку різними країнами світу в глобальному контексті. Визначено, що для більшості країн характерною є взаємозалежність соціальної та економічної складових сталого розвитку, що підтверджує взаємозв'язок між рівнями економічного добробуту країни та розвиненості її соціальної сфери. Проаналізовано глобальні загрози сталого розвитку країн світу та рівень безпеки життя у цих країнах. Обґрунтовано *перспективні сценарії досягнення сталого розвитку в умовах глобальних загроз*. Визначено, що спад світової економіки в 2020 р. буде більш глибоким у порівнянні із попередніми глобальними кризами, але вже у 2021–2022 рр. після подолання нової пандемії, почнеться її оновлення і зростання відповідно до об'єктивних законів розвитку.

Новизна. Розроблено та обґрунтовано методологічний підхід до визначення сталого розвитку країни в умовах глобальних загроз, який дозволяє оцінити досягнення сталого розвитку країни з урахуванням глобальних загроз, показників готовності та її вразливості до кризи, що, у свою чергу, дає підстави для визначення антикризових заходів та вироблення рекомендацій з коригування політики для посилення сталого розвитку в контексті глобальних кризових явищ.

Практична значущість. Одержані результати можуть бути використані для визначення пріоритетних напрямів забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізаційних загроз та побудови ефективної економічної, соціальної та екологічної політики, орієнтованої на досягнення сталого розвитку країни.

Ключові слова: глобалізація, сталий розвиток, концепція сталого розвитку, глобальні загрози, перспективні сценарії, цілі сталого розвитку.

Постановка проблеми. Визначення перспектив досягнення сталого розвитку в умовах глобальних загроз є особливо актуальним на сучасному етапі розвитку світового господарства. Для досягнення цілей сталого розвитку людства глобалізація стала

головним інструментом подолання проблем нерівномірності розвитку та довкілля. Хоча новий Порядок денний на 2030 рік передбачає залучення світових ресурсів, проте економічний та соціальний розвиток є пріоритетним завданням кожної країни, що

виражається в національній політиці та стратегії розвитку економіки, особливо в умовах кризових явищ та сучасних глобальних загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним аспектам досягнення сталого розвитку присвячені наукові дослідження вітчизняних та іноземних вчених. Особливості забезпечення сталого розвитку у різних країнах світу є дискусійним питанням серед авторів та експертів. Багато вітчизняних вчених присвятили свої дослідження окремим теоретичним аспектам забезпечення сталого розвитку в умовах глобалізації. Прогнозуванню показників сталого розвитку України присвячені праці Бурик З. М. [1–2]. Визначенню стратегії сталого розвитку України на основі аналізу національного, регіонального та підприємницького рівнів присвячені праці Жукова С. А. [3]. Дяченко В. С. у своїх працях проаналізував особливості механізму забезпечення сталого розвитку регіонів [4]. Захарченко О. В. у своїх дослідженнях присвятив увагу науковим основам сталого розвитку [5]. Дослідження Згуровського М. З. присвячені аналізу сталого розвитку у глобальному та регіональному контекстах [6]. Триалектичним основам управління розвитком економічних систем присвячені дослідження Мельник Л. Г. [7]. Проте, критичний аналіз праць дослідників свідчить про недостатність висвітлення проблем, пов'язаних, насамперед, із аналізом перспективних сценаріїв досягнення сталого розвитку в умовах глобальних загроз, що зумовило вибір теми дослідження, його мету та свідчить про його актуальність.

Формулювання мети статті. Відповідно до цього метою нашого дослідження буде обґрунтування та визначення перспективних сценаріїв досягнення сталого розвитку в умовах глобальних загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Порядку денного на 2030 рік всі країни світу взяли на себе зобов'язання досягнути 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР), що вимагатиме глибоких перетворень у кожній країні. Досягнення сталого розвитку не можливе без вдосконалення технологій, залучення державних та приватних інвестицій, дієвих механізмів державно-

го управління та погодження короткотермінових економічних, екологічних та соціальних цілей [8, р. 1]. У сучасному взаємозалежному світі дії країн можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на здатність інших країн у досягненні ЦСР. Наприклад, міжнародний попит на пальмову олію та інші сировини підживлює тропічне вирубування лісів [9]. Офшорні банківські центри, податкові пільги, банківська таємниця зменшують спроможність інших країн збільшити державні доходи, необхідні для фінансування ЦСР [10–11]. І як показало дослідження МВФ [12], країнам, що розвиваються, потрібна посилена міжнародна допомога в досягненні сталого розвитку [8, с.14].

Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку щорічно проводить аналіз сталого розвитку всіх країн світу, результати аналізу публікуються у вигляді досліджень, які, окрім методологічних аспектів аналізу процесів сталого розвитку, містять розгорнуті портрети (профілі) країн світу [6, 13].

Для визначення перспективних сценаріїв досягнення сталого розвитку в умовах глобальних загроз, необхідно кількісно оцінити сталий розвиток країн світу та рівень глобальних загроз. Слід зазначити, що процес сталого розвитку характеризує дві основні компоненти: безпеки (CSL) та якості (CQL) життя людей, методологію розрахунку індексу сталого розвитку (ISD) та його складових було обґрунтовано в попередніх дослідженнях [14]. Як показує аналіз результатів оцінювання сталого розвитку в глобальному контексті, для країн світу характерною є взаємозалежність соціально-інституціональної та економічної складових сталого розвитку, що підтверджує взаємозв'язок між рівнем економічного добробуту країни та рівнем розвиненості її соціальної сфери. Такі країни, як США, Австралія, Канада, Швейцарія та Данія традиційно обіймають вищі позиції за усіма напрямками вимірювання сталого розвитку [6].

Розглянемо основні показники сталого розвитку різних країн світу (ISD) за 2017 рік (див. табл. 1). Серед десяти країн-лідерів характерні високі показники якості (CQL) та безпеки життя (CSL), а також високі показ-

ники економічного (IEC), екологічного (IE), соціального розвитку (IS) та рівня гармонізації (G) [6]. Так, серед країн Великої Сімки, дві країни входять до десятки лідерів (Канада та Німеччина), інші країни мають досить високий рівень сталого розвитку. Найнижчі показники серед країн даної групи має Італія, значення індексу сталого розвитку якої в 1,5 рази менше, ніж у лідера. Для країн групи БРІКС характерний рівень сталого розвитку «нижче середнього». Дана ситуація обумовлена порівняно невисоким рівнем якості життя та його складових. Так в Індії

дуже низький рівень екологічного розвитку. Бразилія характеризується найнижчим рівнем розвитку економіки серед країн групи. Для країн-аутсайдерів характерною рисою є низькі значення показників, що характеризують рівень сталого розвитку. Так, Нігер має найнижчий показник екологічного розвитку, Центральнаафриканська Республіка — соціального, а Україна — економічного. Слід відзначити високий рівень конфліктності у країнах даної групи, що призводить до невисокого значення компоненти безпеки життя [6].

Таблиця 1

Результати кількісного оцінювання сталого розвитку країн світу

Рейтинг ISD	ISO	Країна	ISD	CQL	IEC	IE	IS	G	CSL
КРАЇНИ-ЛІДЕРИ									
1	CAN	Канада	1,109	0,755	0,738	0,755	0,683	0,946	1,720
2	DEU	Німеччина	1,098	0,918	0,760	0,745	0,681	0,932	1,674
3	AUS	Австралія	1,095	0,606	0,739	0,782	0,692	0,959	1,636
4	CHE	Швеція	1,089	0,565	0,686	0,818	0,721	0,963	1,603
5	FIN	Фінляндія	1,089	0,477	0,664	0,821	0,706	0,959	1,641
6	NLD	Нідерланди	1,087	0,785	0,739	0,714	0,696	0,918	1,657
7	CHE	Швейцарія	1,084	0,682	0,803	0,779	0,675	0,934	1,572
8	DNK	Данія	1,083	0,524	0,687	0,805	0,711	0,967	1,604
9	SGP	Сінгапур	1,079	0,724	0,805	0,780	0,643	0,920	1,599
10	NZL	Нова Зеландія	1,077	0,433	0,725	0,792	0,713	0,961	1,553
КРАЇНИ ВЕЛИКОЇ СІМКИ									
1	CAN	Канада	1,109	0,755	0,738	0,755	0,683	0,946	1,720
2	DEU	Німеччина	1,098	0,918	0,760	0,745	0,681	0,932	1,674
17	JPN	Японія	1,044	0,887	0,719	0,693	0,654	0,921	1,599
13	GBR	Великобританія	1,052	0,823	0,713	0,784	0,686	0,971	1,513
16	USA	США	1,045	0,999	0,758	0,751	0,635	0,925	1,549
18	FRA	Франція	1,031	0,855	0,605	0,794	0,653	0,937	1,602
32	ITA	Італія	0,936	0,744	0,563	0,748	0,575	0,909	1,507
КРАЇНИ ГРУПИ БРІКС									
56	BRA	Бразилія	0,781	0,577	0,395	0,667	0,513	0,698	1,362
55	RUS	Росія	0,781	0,644	0,458	0,735	0,451	0,662	1,328
63	CHN	Китай	0,758	0,988	0,572	0,431	0,475	0,786	1,315
86	ZAF	Південна Африка	0,658	0,488	0,479	0,526	0,489	0,908	1,055
98	IND	Індія	0,621	0,753	0,411	0,252	0,453	0,875	1,233
КРАЇНИ-АУТСАЙДЕРИ									
128	TGO	Того	0,486	0,417	0,368	0,166	0,462	0,706	0,922
129	NER	Нігер	0,485	0,416	0,352	0,098	0,394	0,678	1,018
130	UKR	Україна	0,476	0,452	0,311	0,679	0,492	0,559	1,294
131	AGO	Ангола	0,456	0,438	0,335	0,223	0,363	0,901	0,933
132	MOZ	Мозамбік	0,451	0,419	0,323	0,128	0,404	0,759	0,932
133	SYR	Сирія	0,311	0,500	0,355	0,463	0,334	0,549	1,216
134	NGA	Нігерія	0,306	0,428	0,425	0,319	0,399	0,838	0,944
135	ETH	Ефіопія	0,211	0,423	0,381	0,163	0,364	0,761	0,929
136	YEM	Ємен	0,195	0,417	0,357	0,205	0,316	0,735	0,972
137	CAF	ЦАР	0,178	0,415	0,350	0,169	0,312	0,730	1,079

Джерело: побудовано за: [6]

Проаналізуємо компоненту безпеки життя яка є інтегральною оцінкою, яка враховує сумарний вплив сукупності глобальних загроз на сталий розвиток країн світу. В табл. 2. приведені нормовані значення загроз, коли значення ближче до 1 – це озна-

чає більший прояв відповідної загрози. Серед десятки лідерів спільною рисою є високий рівень безпеки життя (CSL), та низький рівень загроз. Найкращий рівень енергетичної безпеки (ES) мають Канада та Німеччина. Проте країни даної групи, які стрімко

розвиваються останнім часом, мають рівень загроз енергетичній безпеці (ES) вище середнього. Традиційно вище середнього рівень екологічних загроз у промислово розвинених країн [6].

Для країн Великої Сімки характерним є високий рівень захищеності, і, відповідно, низькі показники загроз. Для країн групи BRICS характерним є середній рівень захищеності життя (за винятком Південної Африки) та високий рівень загроз. Зокрема, для країн даної групи характерні дуже високі показники глобального потепління (GW), інтенсивності конфліктів (CI), стратегічних конфліктів (SF), зростання захворюваності (GD). Для лідера групи Бразилії притаманні середні значення показників загроз природ-

них катастроф (ND), інформаційних змін (IG), енергетичної безпеки (ES). Проте зростає рівень загроз нерівності доходів населення (GINI), особливо в Південній Африці та Бразилії. В цілому по групі найнижчий рівень захищеності має Південна Африка, у якій середній рівень загроз є найвищим у групі: особливо вразливість до глобальних хвороб (GD) та невірність доходів населення (GINI). В групі країн-аутсайдерів характерними є високий рівень конфліктності (CI), високий рівень корупції (CP), а також відносно великий прояв інших загроз. Водночас рівень загроз, пов'язаних з навколишнім середовищем має рівень нижче середнього, що викликано порівняно невисоким рівнем розвитку економіки даних країн [6].

Таблиця 2

Глобальні загрози сталого розвитку країн світу та рівень безпеки життя

Рейтинг CSL	ISO	Країни	CSL	BB	CI	CP	ES	GD	GW	IG	ND	PI	WA	GINI	SF
КРАЇНИ-ЛІДЕРИ															
1	CAN	Канада	1,720	0,431	0,224	0,136	0,054	0,433	0,588	0,191	0,401	0,091	0,312	0,412	0,126
5	AUS	Австралія	1,636	0,428	0,224	0,153	0,275	0,354	0,540	0,180	0,430	0,233	0,309	0,432	0,125
2	DEU	Німеччина	1,674	0,581	0,682	0,141	0,067	0,385	0,637	0,223	0,396	0,012	0,309	0,350	0,155
4	FIN	Фінляндія	1,641	0,410	0,224	0,100	0,477	0,434	0,451	0,211	0,562	0,220	0,309	0,240	0,109
7	CHE	Швеція	1,603	0,471	0,682	0,105	0,349	0,406	0,450	0,203	0,513	0,166	0,309	0,287	0,124
3	NLD	Нідерланди	1,657	0,600	0,224	0,130	0,499	0,360	0,485	0,193	0,455	0,070	0,309	0,264	0,151
16	NZL	Нова Зеландія	1,553	0,427	0,224	0,096	0,522	0,367	0,448	0,209	0,644	0,460	0,309	0,500	0,126
6	DNK	Данія	1,604	0,555	0,223	0,096	0,508	0,381	0,447	0,244	0,590	0,264	0,309	0,264	0,121
13	CHE	Швейцарія	1,572	0,593	0,224	0,114	0,535	0,436	0,448	0,199	0,644	0,275	0,309	0,366	0,119
10	SGP	Сінгапур	1,599	0,613	0,360	0,125	0,605	0,437	0,454	0,163	0,377	0,049	0,309	0,500	0,181
КРАЇНИ ВЕЛИКОЇ СІМКИ															
1	CAN	Канада	1,720	0,431	0,224	0,136	0,054	0,433	0,588	0,191	0,401	0,091	0,312	0,412	0,126
2	DEU	Німеччина	1,674	0,581	0,682	0,141	0,067	0,385	0,637	0,223	0,396	0,012	0,309	0,350	0,155
9	JPN	Японія	1,599	0,602	0,524	0,203	0,177	0,387	0,754	0,186	0,380	0,088	0,309	0,360	0,214
8	FRA	Франція	1,602	0,559	0,360	0,227	0,145	0,368	0,523	0,181	0,399	0,237	0,309	0,376	0,187
17	USA	США	1,549	0,573	0,682	0,188	0,004	0,425	0,997	0,162	0,379	0,425	0,321	0,626	0,202
22	ITA	Італія	1,507	0,594	0,224	0,461	0,201	0,386	0,528	0,284	0,409	0,240	0,309	0,452	0,276
21	GBR	Великобританія	1,513	0,591	0,682	0,141	0,143	0,472	0,556	0,183	0,398	0,791	0,309	0,390	0,185
КРАЇНИ BRICS															
36	BRA	Бразилія	1,362	0,340	0,807	0,545	0,116	0,489	0,586	0,339	0,378	0,328	0,339	0,839	0,507
45	RUS	Росія	1,328	0,495	0,682	0,671	0,046	0,489	0,842	0,216	0,387	0,969	0,358	0,519	0,623
49	CHN	Китай	1,315	0,589	0,682	0,545	0,004	0,513	0,999	0,345	0,377	0,548	0,381	0,645	0,576
68	IND	Індія	1,233	0,576	0,807	0,545	0,059	0,893	0,907	0,446	0,377	0,833	0,404	0,444	0,610
116	ZAF	Південна Африка	1,055	0,585	0,682	0,485	0,482	0,994	0,575	0,462	0,384	0,654	0,420	0,953	0,551
КРАЇНИ-АУТСАЙДЕРИ															
137	TGO	Того	0,922	0,568	0,682	0,638	0,614	0,616	0,439	0,785	0,377	0,828	0,859	0,669	0,669
122	NER	Нігер	1,018	0,537	0,682	0,604	0,614	0,502	0,439	0,829	0,377	0,628	0,896	0,421	0,783
54	UKR	Україна	1,294	0,528	0,891	0,671	0,499	0,365	0,502	0,426	0,396	0,360	0,369	0,198	0,569
133	AGO	Ангола	0,933	0,472	0,682	0,777	0,594	0,793	0,448	0,840	0,377	0,583	0,943	0,658	0,734
134	MOZ	Мозамбік	0,932	0,404	0,682	0,692	0,614	0,986	0,440	0,785	0,377	0,704	0,934	0,877	0,716
72	SYR	Сирія	1,216	0,582	0,891	0,816	0,605	0,084	0,447	0,734	0,377	0,434	0,474	0,500	0,865
132	NGA	Нігерія	0,944	0,554	0,891	0,682	0,457	0,968	0,465	0,540	0,376	0,752	0,806	0,666	0,812
135	ETH	Ефіопія	0,929	0,559	0,891	0,616	0,614	0,775	0,441	0,775	0,377	0,594	0,901	0,559	0,809
128	YEM	Ємен	0,972	0,574	0,891	0,808	0,604	0,519	0,444	0,855	0,377	0,524	0,916	0,490	0,867
112	CAF	ЦАР	1,079	0,109	0,891	0,759	0,614	0,782	0,438	0,872	0,377	0,683	0,806	0,902	0,874

Джерело: побудовано за: [6]

Аналізуючи сукупність загроз також можна зробити висновок, що Сирія і Україна опинились в цьому переліку завдяки збройним конфліктам, що проходять на їх території [6].

Розглянемо вплив сучасних глобальних загроз на сталий розвиток країн світу. Протягом останніх десятиліть почастишали масові інфекційні хвороби (пандемії), які почали все більш відчутно впливати на здоров'я людей, суспільний розвиток, економіку країн і регіонів світу. Так, у 2008–2009 більшість країн світу було охоплено свинячим грипом, який переріс у пандемію H1N1/09. У 2014–2015 роках Західну Африку, США, Європу охопила пандемія Ебола. Початок 2020 року сумно ознаменувався швидким і найбільш масовим охопленням практично всього світового співтовариства пандемією коронавірусу. Цікавим є проведене дослідження «Форсайт COVID – 19: вплив на економіку та суспільство», де, для того щоб проаналізувати вплив цих пандемій на світову економіку у дослідженні співставили їх на часовій осі з наступними періодичними процесами: 40-50-річними економічними циклами Миколи Кондратьєва, основаними на зміні технологічних укладів суспільства; 7-11-річними циклами Клементя Жюгляра, пов'язаними з спрямованістю інвестицій в бізнес; промисловим індексом Доу-Джонса, що відображає загальну капіталізацію 30 найбільших американських компаній [15].

З рис. 1 бачимо, що в 2020–2021 році закінчується знижувальна хвиля 5-го циклу Кондратьєва, яка з переходом до наступного технологічного укладу переключасться на підвищувальну хвилю 6-го циклу Кондратьєва. Це говорить про об'єктивні умови подальшого тривалого підйому світової економіки. У той же час, старт цього підйому на часовому відрізку 2020–2021 роки суттєво послаблюється розривом традиційних економічних ланцюжків в результаті пандемії коронавірусу, значним «розпорошенням» (розфокусованістю) інвестицій у різні бізнеси (як застарілі, так і перспективні), що призводить до досягнення чергового дна циклу Жюгляра і падіння на 30-40% індексу Доу-Джонса. Цей спад за Жюглярком має тривати приблизно протягом року, під час якого від-

будеться перенаправлення інвестицій на технології 6-го укладу. Після перевищення внеску у світовий ВВП понад 5–7% за рахунок технологій 6-го укладу має розпочатися підйом глобальної економіки як за Кондратьєвим, так і за Жюглярком [15].

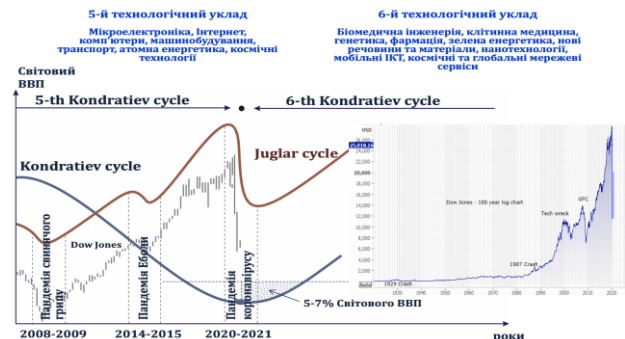

Рис. 1. Вплив глобальних загроз на сталий розвиток країн світу [15]

Аналогічні спади світової економіки спостерігалися і раніше. Вони виникали, в тому числі, і під впливом пандемій грипу та свинячого грипу в 2008–2009 роках і Ебола в 2014–2015 роках відповідно. Але на світову економіку вони мали короткотерміновий вплив (від кількох місяців до року), після чого продовжувався її об'єктивний розвиток з елементами оновлення. Спад світової економіки в 2020 році буде більш глибоким у порівнянні із згаданими попередніми кризами, але вже у 2021–2022 роках, після подолання нової пандемії, почнеться її оновлення і зростання відповідно до об'єктивних законів економіки [15].

За попередніми прогнозами, втрата прибутків у країнах, що розвиваються, може перевищити 220 млрд доларів США. Країни Африки можуть втратити майже половину робочих місць. Оскільки, за оцінками, 55% населення світу не мають доступу до соціального захисту, ці втрати будуть дуже відчутними у багатьох спільнотах і матимуть негативний вплив на сфери освіти і прав людини, а в найкритичніших випадках, загрожуватимуть продовольчій безпеці [16].

У 2020 році Програма розвитку ООН (ПРООН) опублікувала два нових набори даних, які свідчать про величезні відмінності у можливостях країн справлятися з

кризою, спричиненою пандемією COVID-19, та відновлюватися після неї [17–18]

У першому наборі даних, які стосуються готовності країни до кризи [19], представлено індикатори для 189 країн – включаючи рівень розвитку, нерівності, розвиненість системи охорони здоров'я та доступ до Інтернету – що допомагає оцінити, наскільки країна здатна реагувати на численні наслідки кризи. Хоча кожне суспільство вразливе до криз, здатність ефек-

тивно реагувати на кризу по всьому світу сильно відрізняється. Так, наприклад, після масового запровадження карантину, цифровий розрив став відчутнішим, ніж коли-небудь раніше. 6,5 мільярдів людей по всьому світу – а це 85,5 % населення планети – досі не мають доступу до надійного широкосмугового Інтернету, що обмежує їхні можливості продовжувати працювати чи навчатися [17].

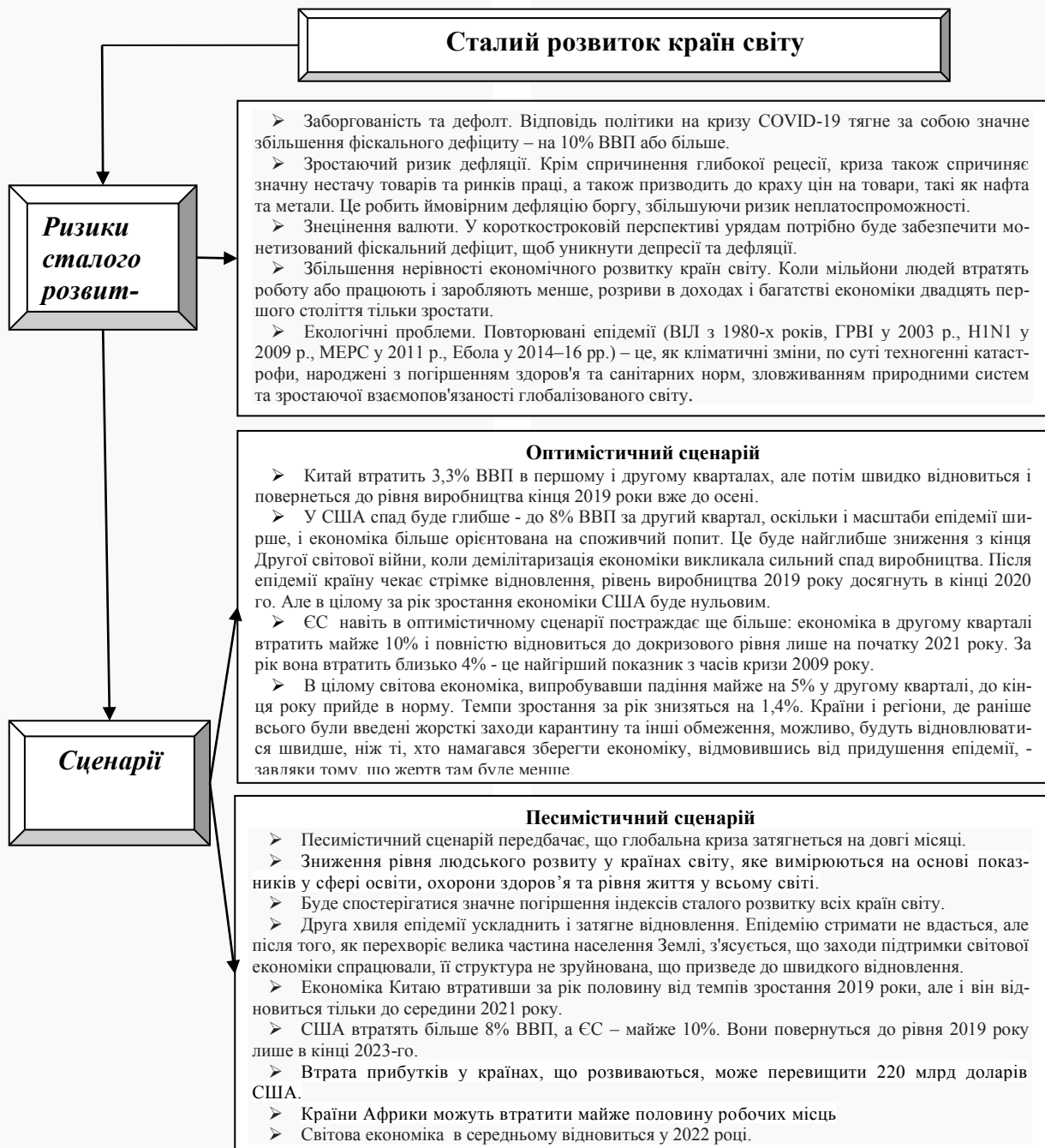

Рис. 2. Сценарії сталого розвитку країн світу в умовах глобальної загрози
Джерело: побудовано за: [18, 21–23]

У другому наборі показників, які стосуються вразливостей [20], представлені індикатори, які відображають, наскільки країни відчуватимуть наслідки цієї кризи. Попри недавній прогрес на шляху до скорочення бідності, приблизно кожна четверта людина в світі досі живе в умовах бідності або ж є вразливою до неї, а понад 40 % населення світу не має жодного соціального захисту. Глобальні загрози також нагадують нам, що збої в одному місці спричиняють ланцюгову реакцію, провокуючи проблеми також в інших сферах. Наприклад, низка таких несхожих між собою країн, як Чорногорія, Мальдіви та Кабо-Верде, значною мірою залежать від туристичної сфери (що, наприклад, забезпечує майже 60% ВВП на Мальдівах), яка сильно постраждала через заборони подорожей та карантин. В Україні, попри те, що рівень уразливості населення до багатовимірної бідності вважається низьким, основним слабким місцем є залежність країни від грошових переказів (10,99% ВВП) [17].

Проаналізуємо ризики та сценарії сталого розвитку країн в умовах сучасних глобальних загроз (див. рис. 2). Після глобальної фінансової кризи 2008 року дисбаланси та ризики глобальної економіки поступово посилювалися, а зараз стають ще гострішими. На сучасному етапі доволі складно прогнозувати наслідки пандемії для глобальної економіки, оскільки людство не стикалося з масштабною кризою такого типу на сучасному етапі розвитку світового господарства [22–23]. Але можна виділити наступні перспективні сценарії сталого розвитку країн світу у умовах сучасних глобальних загроз: оптимістичний та песимістичний. Щодо оптимістичного сценарію, то прогнозується – після різкого спаду довжиною в квартал або два – настільки ж різке відновлення показників сталого розвитку країн. Щодо песимістичного сценарію, згідно з яким сучасна глобальна криза буде характеризуватися масовими банкрутствами, структурним безробіттям, зменшенням активів і добробуту країн, що може зруйнувати саму структуру глобальної економіки та відповідно погіршити показники сталого розвитку [21–23].

Рівень людського розвитку у країнах світу, який визначається на основі показників у сфері освіти, охорони здоров'я та рівня життя у всьому світі, у цьому році він може знизитись вперше за 30 років. Про цю тривожну тенденцію застерігає аналітичне дослідження Програми розвитку ООН (ПРООН) [18].

Крім того, розроблена Рамкова програма Організації Об'єднаних Націй із запровадження негайних соціально-економічних заходів у відповідь на кризу COVID-19, яка визначає базові принципи, які стосуються екологічної безпеки, гендерної рівності та доброго врядування. Програма пропонує п'ять пріоритетних напрямків діяльності для подолання кризи: захист сфери охорони здоров'я; підвищення рівня соціального захисту населення; збереження робочих місць та допомога малому і середньому бізнесу, а також працівникам неформального сектору економіки; забезпечення роботи макроекономічної політики задля блага усіх; сприяння миру, доброму врядуванню й довірі задля зміцнення соціальної згуртованості [18].

Після проведеного аналізу перейдемо до розгляду методологічного підходу до визначення сталого розвитку країни в умовах глобальних загроз.

На першому етапі визначення сталого розвитку країн в умовах глобальних загроз аналізується показники компоненти якості та безпеки життя, що створюють систему індикаторів сталого розвитку країн світу (див. рис. 3). До показників компоненти якості життя відносять індекс економічного виміру сталого розвитку, індекс екологічного виміру та соціального вимірів сталого розвитку [24–25]. При аналізі безпеки життя до уваги беруться показники глобальних загроз, такі як: порушення балансу між біологічними можливостями планети й потребами людства, інтенсивність конфлікту, інформаційний розрив, зростання корупції, глобальне зниження енергетичної безпеки, поширення глобальних хвороб, глобальне потепління, вразливість до природних лих, розповсюдження ядерної зброї, обмеженість доступу до питної води, наростаюча нерівність між людьми та країнами світу, державна нестабільність.

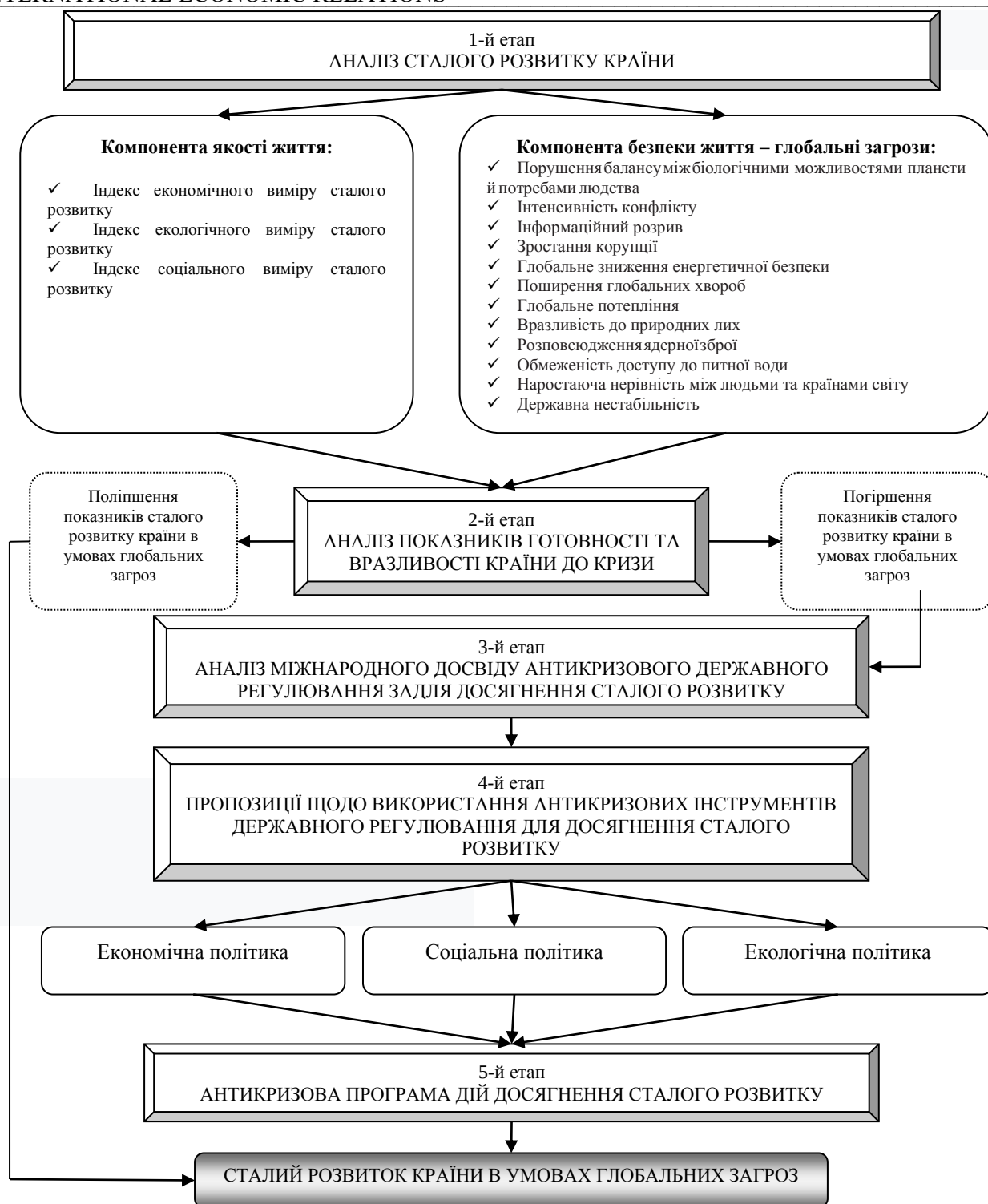

Рис. 3. Методологічний підхід до визначення сталого розвитку країни в умовах глобальних загроз

На другому етапі аналізуються показники готовності та вразливості країни до кризи з метою виявлення тенденцій: у бік погіршення показників – це прояв погіршення показників сталого розвитку в умовах глобальних загроз, у бік поліпшення показників – означає досягнення сталого розвитку в контексті глобальних загроз.

Якщо спостерігається погіршення показників сталого розвитку в умовах глобальних загроз, то на третьому етапі вивчається міжнародний досвід антикризового державного регулювання задля досягнення сталого розвитку. Але важливо зазначити, як показали наші дослідження, актуальність впровадження конкретного досвіду анти-

кризових заходів різних країн є відносною. Тому на цьому етапі важливо не тільки вивчити, а й ретельно проаналізувати міжнародний досвід антикризового державного регулювання для досягнення сталого розвитку. На четвертому етапі розробляються пропозиції щодо використання антикризових інструментів державного регулювання для досягнення сталого розвитку економічної політики, соціальної політики та екологічної політики. На п'ятому етапі розробляється антикризова програма дій сталого розвитку країни на основі врахованих пропозицій щодо використання антикризових інструментів економічної, соціальної та екологічної політик.

Отже, даний методологічний підхід до визначення сталого розвитку країни в умовах глобальних загроз дає змогу оцінити досягнення сталого розвитку країни з урахуванням глобальних загроз, показників готовності та вразливості країни до кризи, що, у свою чергу, дає підстави до визначення антикризових заходів та вироблення рекомендацій з коригування політики для посилення сталого розвитку в контексті глобальних кризових явищ.

Висновки. «За останні 30 років у світі відбулося чимало криз, включаючи глобальну фінансову кризу 2007–2009 рр. Кожна з них завдала сильного удару по людському розвитку, але в цілому з року в рік можна було спостерігати приріст показників у сфері розвитку в усьому світі, – зазначив керівник ПРООН Ахім Штайнер. – Пандемія COVID-19 завдала потрійного удару – по здоров'ю, освіті та доходам – і може змінити цю тенденцію» [18].

Отже, після проведеного аналізу можна зробити висновок, що спад глобальної економіки в 2020 р. буде більш глибоким у порівнянні із попередніми глобальними кризами, але вже у 2021–2022 рр. почнеться її оновлення і зростання відповідно до об'єктивних законів економіки. Відповідно до оптимістичного сценарію сталого розвитку країн в умовах глобальних загроз, то прогнозується після різкого спаду настільки ж різке відновлення показників сталого розвитку країн. Щодо песимістичного сценарію, згідно з яким сучасна глобальна криза може зруйнувати саму структуру глобальної

економіки та відповідно знизити рівень людського розвитку у всіх країнах світу.

Література

1. Бурик З. М. Прогнозування показників сталого розвитку України / З. М. Бурик // Демократичне врядування [Електронний ресурс]: електрон. наук. фак. вид. / Львів. регіон. ін-т. держ. упр. – Львів, 2017. – Вип. 20. – Режим доступу: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk20/index.html.
2. Buryk Z. M. World evaluation systems of the sustainable development of state / Z. M. Buryk // European Cooperation: Scientific Approches and Applied Technologies. – Warszawa (Poland) : Publisher consilium limited liability company «European cooperation». – 2018. – № 1 (32). – Р. 69–78.
3. Жуков С. А. Стратегія сталого розвитку України: аналіз національного, регіонального та підприємницького рівнів забезпечення / С. А. Жуков, К. І. Малиношевська // Управління економікою: Теорія та практика. – 2018. – С. 12–20.
4. Дяченко В. С. Особливості механізму забезпечення сталого розвитку регіонів / В. С. Дяченко // Економічний вісник Донбасу. – № 1(55). – 2019. – С. 90–93.
5. Захарченко О. В. Наукові основи сталого розвитку / О. В. Захарченко // Наукові праці національного університету харчових технологій. – 2015. – № 4. – С. 68–75.
6. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти / Міжнар. рада з науки (ISC) та ін.; наук. кер. проекту М. З. Згуровський. – К. : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2019. – Ч. 1. Глобальний аналіз якості і безпеки життя (2019). – 216 с.
7. Мельник Л. Г. Триалектичні основи управління розвитком економічних систем: монографія / Л. Г. Мельник. – Суми : Університетська книга, 2015. – 447 с.
8. Sustainable development report 2019. Transformations to achieve the Sustainable Development Goals [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.sustainabledevelopment.report/?fbclid=IwAR1br7tcmHENbfMPsS4Hxoi2LDes3ed9ZZJzrLd_K8Y9z8YtVspjJglugRw
9. Lustgarten A. (2018). Palm Oil Was Supposed to Help Save the Planet. Instead It Unleashed a Catastrophe. [Електронний ресурс]. - New York Times, November 20, 2018. – Режим доступу: <https://www.nytimes.com/2018/11/20/magazine/palm-oil-borneo-climate-catastrophe.html>.
10. International Spillovers in Corporate Taxation. [Електронний ресурс]. – IMF Policy Paper. Washington D.C.: International Monetary Fund, 2015. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2014/050914.pdf>.
11. Tax Battles. The dangerous global Race to the Bottom on Corporate Tax. [Електронний ресурс]. - Oxfam, Oxford, United Kingdom, 2016 – Режим доступу: <https://www.oxfam.org/en/research/tax-battles-dangerous-global-race-bottom-corporate-tax>

12. Gaspar V. Fiscal Policy and Development: Human, Social, and Physical Investment for the SDGs / V. Gaspar, D. Amaglobeli, M. Garcia-Escribano, D. Prady, M. Soto // IMF Staff Discussion Note SDN/19/3. Washington D.C.: International Monetary Fund. – 2019.

13. Foresight 2018: systemic world conflicts and global forecast for XXI century / International Council for Science etc.; Scientific Supervisor M. Zgurovsky. – K. : NTUU «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», 2018. – 226 p.

14. Литвин М. В. Сталій розвиток: шляхи від «коричневої до «зеленої» економіки / «Зелена» економіка: від глобальної концепції до реалій місцевого розвитку: колект. моногр. // М. В. Литвин, Н. В. Стукало та ін. – Дніпро : Середняк Т.К. – 2018. – С. 24–35.

15. Форсайт COVID-19: вплив на економіку і суспільство [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/uk/covid19>

16. Covid-19: Назріваюча криза загрожує економічним занепадом і зростанням нерівності. [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2020/covid-19-looming-crisis-threatens-economies-and-equality.html>.

17. COVID-19: Нові дані ПРООН свідчать про величезні відмінності у потенціалі країн щодо реагування та відновлення після кризи. [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2020/covid-19--new-undp-data-dashboards-reveal-huge-disparities-among.html>.

18. COVID-19 and Human Development: Assessing the Crisis, Envisioning the Recovery [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/hdp-covid>

19. COVID-19 and Human Development: exploring global preparedness and vulnerability [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <https://datastudio.google.com/reporting/abd4128c-7d8d-4411-b49a-ac04ab074e69/page/QYXLB>

20. Exploring vulnerabilities: COVID-19 [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <https://datastudio.google.com/reporting/abd4128c-7d8d-4411-b49a-ac04ab074e69/page/CJbLB>

21. Jackson L. Ten worrying trends of the global economy. Here are the biggest economic challenges we face over the next 10 years / L. Jackson. – [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/depression-2020s-economy-pandemic?fbclid=IwAR3VIjh9spJQTtz7D4YPiyLXvRszUkhg0E4o319WulBQYesXSjbmGzk3UIU>

22. Hirt, M. Getting ahead of the next stage of the coronavirus crisis? / M. Hirt, S. Smit, C. Bradley, R. Uhlaner, M. Mysore, Y. Atsmon // [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/getting-ahead-of-the-next-stage-of-the-coronavirus-crisis?fbclid=IwAR2ppTlBkGRCNfP3bDiHmNWLu1tb99m9UwFwx_I_88xBv4j2vOvw0HyRmAM

23. Когда пандемия закончится, мир будет другим [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: https://meduza.io/feature/2020/04/03/kogda-pandemiya-zakonchitsya-mir-budet-drugim-meduza-rasskazyvaet-otom-kakim-vidyat-budushee-ekonomisty-i-filosofy?utm_source=facebook.com&utm_medium=share_fb&utm_campaign=share&fbclid=IwAR1cw-xglXN7ozwoQ1twGFLR2dosdAFiVfm2tz-3UXl6wyrKok1oZVdArII

24. World Bank Open Data | Data [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org>

25. Світовий центр даних для геоінформатики та сталого розвитку [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/data>

References

1. Buryk, Z.M. (2017). Prohnozuvannya pokaznykiv staloho rozvytku Ukrainy. Demokratychnе vriaduvannya, Vyp. 20, Lviv: Lvivskyy rehionalnyy instytut derzhavnoho upravlinnia. Retrieved from http://www.lvivacademy.com/vidavnytstvo_1/visnyk20/index.html.

2. Buryk, Z.M. (2018). World evaluation systems of the sustainable development of state. European Cooperation: Scientific Approches and Applied Technologies. Warszawa (Poland), 1(32), 69-78.

3. Zhukov, S.A., & Malinoshevska, K.I. (2018). Stratehiia staloho rozvytku Ukrainy: analiz natsionalnoho, rehionalnoho ta pidpriemnytskoho rivniv zabezpechennia. Upravlinnia ekonomikoju: Teoriia ta praktyka, 12-20.

4. Diachenko, V.S. (2019). Osolyvosti mekhanizmu zabezpechennia staloho rozvytku rehioniv. Ekonomichnyi visnyk Donbasu, 1(55), 90-93.

5. Zakharchenko, O.V. (2015). Naukovi osnovy staloho rozvytku. Naukovi pratsi natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohii, (4), 68-75.

6. Zhurovskyi, M.Z. (Ed.). (2019). Analiz staloho rozvytku - hlobalnyi i rehionalnyi konteksty, Proceedings from Mizhnarodna Rada z nauky et al. Ch. 1. Hlobalnyi analiz yakosti i bezpeky zhyttia. Kyiv: KPI imeni Ihoria Sikorskoho.

7. Melnyk, L.H. (2015). Tryalektychni osnovy upravlinnia rozvytkom ekonomichnykh system. Sumy: Universytetska knyha.

8. Sustainable development report (2019). Transformations to achieve the Sustainable Development Goals. Retrieved from https://www.sustainabledevelopment.report/?fbclid=IwAR1br7tcmHENbfMPsS4HxoI2LDes3ed9ZZJzrLd_K8Y9z8YtVspjJglugRw

9. Lustgarten, A. (2018). Palm Oil Was Supposed to Help Save the Planet. Instead It Unleashed a Catastrophe. New York Times. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2018/11/20/magazine/palm-oil-borneo-climate-catastrophe.html>.

10. International Spillovers in Corporate Taxation (2015). IMF Policy Paper. Washington D.C.: International Monetary Fund. Retrieved from <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2014/050914.pdf>.

11. Tax Battles. The dangerous global Race to the Bottom on Corporate Tax (2016). Oxfam, Oxford,

- United Kingdom. Retrieved from <https://www.oxfam.org/en/research/tax-battles-dangerous-global-race-bottom-corporate-tax>
12. Gaspar, V., Amaglobeli, D., Garcia-Escribano M., Prady, D., Soto, M. (2019). Fiscal Policy and Development: Human, Social, and Physical Investment for the SDGs. IMF Staff Discussion Note SDN/19/3. Washington D.C.: International Monetary Fund.
13. Foresight 2018: systemic world conflicts and global forecast for XXI century (2018). International Council for Science et al.; Scientific Supervisor M. Zgurovsky.
14. Lytvyn, M.V., & Stukalo, N.V. (2018). Stalyi rozvytok: shliakhy vid «korychnevoi do «zelenoi» ekonomiky. «Zelena» ekonomika: vid hlobalnoi kontseptsii do realii mistsevoho rozvytku. Dnipro: Seredniak T.K.
15. Forsait COVID-19: vplyv na ekonomiku i suspilstvo (2020). Retrieved from <http://wdc.org.ua/uk/covid19>
16. Covid-19: Nazrivaiucha kryza zahrozuie ekonomichnym zanepadom i zrostantiam nerivnosti. (2020). Retrieved from <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2020/covid-19-looming-crisis-threatens-economies-and-equality.html>.
17. COVID-19: Novi dani PROON svidchat pro velychezni vidminnosti u potentsiali krain shchodo reahuvannia ta vidnovlennia pislia kryzy. (2020). Retrieved from <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2020/covid-19--new-undp-data-dashboards-reveal-huge-disparities-among.html>.
18. COVID-19 and Human Development: Assessing the Crisis, Envisioning the Recovery (2020). Retrieved from <http://hdr.undp.org/en/hdp-covid>
19. COVID-19 and Human Development: exploring global preparedness and vulnerability (2020). Retrieved from <https://datastudio.google.com/reporting/abd4128c-7d8d-4411-b49a-ac04ab074e69/page/QYXLB>
20. Exploring vulnerabilities: COVID-19 (2020). Retrieved from <https://datastudio.google.com/reporting/abd4128c-7d8d-4411-b49a-ac04ab074e69/page/CJbLB>
21. Jackson, L. (2020) Ten worrying trends of the global economy. Here are the biggest economic challenges we face over the next 10 years. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/depression-2020s-economy-pandemic?fbclid=IwAR3Vljh9spJQTtz7D4YPiyLXvRszUkhg0E4o319WulBQYesXSjbmGzk3Ulu>
22. Hirt, M., Smit, S., Bradley, C., Uhlaner, R., Mysore, M., Atsmon, Y. (2020) Getting ahead of the next stage of the coronavirus crisis? Retrieved from https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/getting-ahead-of-the-next-stage-of-the-coronavirus-crisis?fbclid=IwAR2ppTIBkGRCNFp3bDiHmnWLu1tb99m9UwFwx_I_88xBv4j2vOvw0HyRmAM
23. Kohda pandemyia zakonchysia, myr budet druhym (2020). Retrieved from https://meduza.io/feature/2020/04/03/kogda-pandemiya-zakonchitsya-mir-budet-drugim-meduza-rasskazyvaet-otom-kakim-vidyat-budushee-ekonomisty-i-filosofy?utm_source=facebook.com&utm_medium=share_fb&utm_campaign=share&fbclid=IwAR1cw-xglXN7ozwoQ1twGFLR2dosdAFiVfm2tz-3UXl6wyrKok1oZVdArII
24. World Bank Open Data | Data (2020). Retrieved from <http://data.worldbank.org>
25. Svitovyi tsentr danykh dlia heoinformatyky ta staloho rozvytku (2020). Retrieved from <http://wdc.org.ua/data>

ПЕРСПЕКТИВНЫЕ СЦЕНАРИИ ДОСТИЖЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ УГРОЗ

Н. В. Стукало, д. э. н., профессор, Национальное агентство по обеспечению качества высшего образования, М. В. Литвин, к. э. н., доцент, НТУ «Днепропетровская политехника»

Методология исследования. Методологическую базу исследования сформировали работы ведущих отечественных и зарубежных ученых, информационно-аналитические материалы международных финансовых институтов. Результаты получены за счет применения методов сравнительного, статистического анализа – при количественном оценивании устойчивого развития стран мира, системного подхода – при обосновании сценариев устойчивого развития стран мира в условиях глобальных угроз, индукции и дедукции – при обосновании и разработке методологического подхода к определению устойчивого развития страны в условиях глобальных угроз.

Результаты. В исследовании количественно оценено достижение устойчивого развития различными странами мира в глобальном контексте. Определено, что для большинства стран характерна взаимозависимость социальной и экономической составляющих устойчивого развития, что подтверждает взаимосвязь между уровнями экономического благосостояния страны и развитости ее социальной сферы. Проанализированы глобальные угрозы устойчивого развития стран мира и уровень безопасности жизни разных стран мира. Обоснованы перспективные сценарии достижения устойчивого развития в условиях глобальных

угроз. Определено, что спад мировой экономики в 2020 г. будет более глубоким по сравнению с предыдущими глобальными кризисами, но уже в 2021–2022 гг. после преодоления новой пандемии, начнется ее обновление и рост в соответствии с объективными законами развития экономики.

Новизна. Разработан и обоснован методологический подход к определению устойчивого развития страны в условиях глобальных угроз, который позволяет оценить достижения устойчивого развития страны с учетом данного фактора, показателей готовности и уязвимости страны к кризису, что, в свою очередь, дает основания к определению антикризисных мер и выработки рекомендаций по корректировке политики для усиления устойчивого развития в контексте глобальных кризисных явлений.

Практическая значимость. Полученные результаты могут быть использованы для определения приоритетных направлений обеспечения устойчивого развития Украины в условиях глобальных угроз и построения эффективной экономической, социальной и экологической политики, ориентированной на достижение устойчивого развития страны.

Ключевые слова: глобализация, устойчивое развитие, концепция устойчивого развития, глобальные угрозы, перспективные сценарии, цели устойчивого развития.

PERSPECTIVE SCENARIOS FOR ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF GLOBAL THREATS

N. V. Stukalo, D.E., Professor, National Agency for Higher Education Quality Assurance

M. V. Lytvyn, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Dnipro University of Technology

Methods. The methodological basis of the study has been formed by the works of leading Ukrainian and foreign scientists, information and analytical materials of international financial institutions. The results have been obtained through the use of methods of comparative, statistical analysis – in quantifying the sustainable development of the world; a systems approach – in substantiating scenarios of sustainable development in global threats; induction and deduction – in justifying and developing a methodological approach to the definition of the country's sustainable development in conditions of global threats.

Results. The achievement of sustainable development by different countries in the global context has been quantified. It is determined that for most countries of the world are characterized by the interdependence of social and economic components of sustainable development, which confirms the relationship between the level of economic well-being of the country and the level of development of its social sphere. The global threats of sustainable development of the world and the level of security of life in different countries have been analyzed. Perspective scenarios of achieving sustainable development in the conditions of global threats have been substantiated. It is determined that the decline of the world economy in 2020 will be deeper than previous global crises, but in 2021–2022, after overcoming a new pandemic, it will begin to renew and grow in accordance with the objective laws of the economy.

Novelty. The methodological approach of the definition the country's sustainable development in conditions of global threats has been developed and substantiated. The methodological approach allows to assess the country's sustainable development taking into account global threats, indicators of readiness and vulnerability to the crisis, which, in turn, gives the basis for determining the policy adjustments to strengthen sustainable development in the context of global crises.

Practical value. The obtained results can be used to determine the priority areas for sustainable development of Ukraine in the context of global threats and to build an effective economic, social and environmental policy aimed at achieving sustainable development of the country.

Keywords: globalization, sustainable development, the concept of sustainable development, global threats, future scenarios, sustainable development goals.

Надійшла до редакції 12.02.20 р.

РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКУ З ДОХОДУ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

О. В. Божанова, к. е. н., доцент, Національна металургійна академія України, bozhanovaelena68@gmail.com, orcid.org/0000-0003-2927-7356,

Л. В. Петрова, старший викладач, Національна металургійна академія України, petramid59@gmail.com, orcid.org/0000-0001-9628-8448

Методологія дослідження. Результати отримані за рахунок застосування методів: аналізу – при дослідженні передумов реформування оподаткування доходів фізичних осіб; історичний метод – для дослідження змін ставок податку з доходів фізичних осіб; порівняння – для дослідження ставок на податок з доходів фізичних осіб в країнах з ринковою економікою та тих, що розвивається; узагальнення – для визначення негативних рис сучасної системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні.

Результати. Охарактеризовані основні елементи податку на доходи фізичних осіб, зокрема, платники податку, об'єкт оподаткування, база оподаткування. Обґрунтовано передумови реформування оподаткування доходів громадян, яке планується розпочати законодавчими найближчим часом. Доповнено та узагальнено основні негативні риси та проблеми сучасної системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. Відзначено, що впровадження прогресивної шкали оподаткування податку з доходів фізичних осіб є дискусійним. Окрім того, серед законодавців не має погодженості стосовно підходів до проведення реформування, оскільки зареєстровано відразу кілька законопроектів, в яких запропоновано відмовитися від «плоского» оподаткування та перейти до «прогресивного». Аргументовано необхідність конкретизації, подальшої систематизації напрямів проведення реформування податку задля отримання бажаного ефекту.

Новизна. На основі дослідження порядку формування ставки на податок з доходів фізичних осіб в деяких країнах світу систематизовано основні негативні риси та проблеми існуючої системи оподаткування доходів фізичних осіб. Доповнено переваги та недоліки прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб з урахуванням надбань сучасних науковців та дослідників податкової сфери. Запропоновано можливі варіанти подолання та часткового усунення існуючих проблем.

Практична значущість. Розглянуті та доповнені авторами шляхи часткового усунення існуючих недоліків системи оподаткування доходів фізичних осіб можуть стати основою для удосконалення механізмів адміністрування податку та зниження ризику тінізації доходів.

Ключові слова: податки, податок з доходів фізичних осіб, ставки оподаткування, прогресивне оподаткування, шкала оподаткування.

Постановка проблеми. Податкова система країни відіграє важливу роль у формуванні доходів бюджетів всіх рівнів і є основою фінансово-кредитного механізму державного регулювання економіки [9, с.114]. Податки, виступаючи головним джерелом формування державних фінансових ресурсів,

є, водночас, важливим засобом акумулювання грошових коштів у загальнодержавний фонд, яким є державний бюджет країни. Податки є вихідною фінансовою базою функціонування держави та найважливішою формою регулювання ринкових відносин [6, с.63].

У податковій системі України податок на доходи фізичних осіб є одним із бюджетоформуючих і перерозподіляє фінансові ресурси між населенням та державою [3, с.43].

В умовах нестабільної економічної ситуації особливу увагу необхідно приділяти податку з доходів фізичних осіб, оскільки група платників цього податку є однією з найчисленніших.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В роботах сучасних дослідників досліджуються: сутність та елементи податку на доходи фізичних осіб (С. В. Березовська) [1], фіскальна ефективність податку на доходи фізичних осіб (І. Г. Мартинець) [9]; актуальні проблеми реформування оподаткування доходів фізичних осіб в Україні (О. О. Коломієць,) [8]; сучасні проблеми оподаткування доходів фізичних осіб (О. Ю. Желевська, Г. О. Супрович) [6], Ю. О. Швець, Я. О. Бахметова [16]; зарубіжний досвід оподаткування доходів фізичних осіб (Н. В. Дутова, Є. С. Лесік) [3]; регулятивна ефективність персонального прибуткового податку (Задорожня Л. А.) [7].

В переважній кількості наукових публікацій дослідження зарубіжного досвіду оподаткування доходів фізичних осіб було проведено в країнах з достатньо високим рівнем розвитку економіки, таких, як США, Великобританія, та більшості європейських країн. Питання дослідження досвіду оподаткування доходів фізичних осіб в сучасних умовах в країнах з ринковою економікою, що розвивається, залишається не розв'язаним в повній мірі. Дослідження даного напрямку особливо актуально на тлі реформ податку з доходів фізичних осіб, що планують провести законодавці в нашій країні найближчим часом.

Формулювання мети статті. Метою статті визначення перспективних напрямів реформування податку з доходів фізичних осіб на основі огляду мінімальних заробітних плат та аналізу ставок в країнах з ринковою економікою, що розвивається.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічно розвинені країни характеризуються не тільки високим рівнем доходів населення, а й високими ставками податків. При цьому в більшості країн застосовується так звана прогресивна шкала – що більший дохід, то вища ставка податку з доходів.

На відміну від України, де порядок, ставки, правила оподаткування податком з доходів фізичних осіб установлюються виключно на загальнодержавному рівні, в іноземних державах органам місцевого самоврядування надано досить широке право у сфері податкової юрисдикції [3, 10, 16].

Податок на доходи фізичних осіб – загальнодержавний податок, що стягується з доходів фізичних осіб (громадян – резидентів) і нерезидентів, які отримують доходи з джерел їх походження в Україні (та за її межами для резидентів).

ПДФО виник з розвитком державності. Податком обкладалися населення, що дозволяло збільшувати державні витрати. В Україні систему оподаткування громадян ввели з ухваленням Закону Української РСР «Про прибутковий податок з громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства». З 26 грудня 1992-го і до 1 січня 2004-го оподаткування регулювалося Декретом КМУ «Про прибутковий податок з громадян». Тоді часто змінювалися ставки податку. Причиною тому стали розвиток ринкових відносин, зміни форм отримання доходів та ін. Доходи, отримані за основним місцем роботи, оподатковувалися за прогресивною шкалою, а за неосновним – за ставкою 20%. Наприкінці року йшов перерахунок податку з урахуванням всіх видів доходів, пільг [2]. У грудні 2010-го Верховна Рада ухвалила нинішній Податковий кодекс [1].

Прибутковий податок (ПДФО) належить до числа загальнодержавних податків. Порядок оподаткування регулюється розділом IV Податкового кодексу України (ПКУ). Відповідними статтями зазначеного розділу виділяються основні елементи ПДФО. Це – платники податку, об'єкт оподаткування, база оподаткування, податковий період, ставки, пільги тощо. Важливий елемент ПДФО – суб'єкт оподаткування. Податковим кодексом України визначені такі категорії платників ПДФО:

– фізична особа-резидент – отримує доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи;

– фізична особа-нерезидент – отримує доходи з джерела їх походження в Україні (крім нерезидентів, які отримують доходи в

Україні безпосередньо від провадження дипломатичної чи прирівняної до неї міжнародним договором України діяльності);

- податковий агент – юридична особа, самозайнята особа, представництво нерезидента-юридичної особи, інвестор за угодою про розподіл продукції.

Об'єкт оподаткування ПДФО визначається залежно від статусу платника податку. Відповідно до ПКУ об'єктом оподаткування резидента є:

- загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід;
- доходи з джерела їхнього походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування;
- іноземні доходи – прибутки, отримані з джерел за межами України.

Об'єктом оподаткування нерезидента є:

- загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід із джерела його походження в Україні;
- доходи з джерела їхнього походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування.

З 1993 р. у нашій державі застосовували прогресивну шкалу оподаткування – ставка податку з доходів фізичних осіб варіювала в межах 10 – 40%.

З 2004-го діяв Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб». Основними нововведеннями були відмова від прогресивної шкали оподаткування та встановлення єдиної ставки в 15% (з 1 січня 2004-го і до 31 грудня 2006-го ставка була 13%, а з 2007 р. зросла до 15%), надання податкових соціальних пільг, розширення бази оподаткування.

Базова ставка податку на доходи фізичних осіб з 1 січня 2011 р. залишилася без змін і становить 15%. Для більшості співгромадян та в переважній більшості випадків ставка ПДФО з 2016 року становить 18% [13].

В таблиці 1 проведено огляд мінімальних заробітних плат та ставок на податок з доходів фізичних осіб в країнах з ринковою економікою, що розвивається.

Як видно з даних таблиці, в більшості цих країн (в 9 з 15 розглянутих, а саме: Білорусь, Вірменія, Естонія, Грузія, Казахстан, Молдова, Таджикистан, Узбекистан, Україна) на сьогодні діє єдина ставка податку на

доходи фізичних осіб. Розмір єдиної ставки коливається від 10% у Казахстані (найнижча ставка серед 9 країн, в яких діє єдина ставка податку) до 23% у Вірменії (найбільша ставка податку серед 9 країн, в яких діє єдина ставка).

При цьому найнижчий рівень мінімальної зарплати в країнах з єдиною ставкою податку в Таджикистані – 41 USD на початок 2020 року при ставці податку 13%. А найбільший рівень мінімальної заробітної плати в країнах з єдиною ставкою податку в Україні – 199 USD на 01.01.2020 року при ставці податку 18%. У наступному році в Україні депутати мають намір розпочати підготовку до податкової реформи. В першу чергу вирішили взятися за реформування оподаткування доходів громадян [12]. Передумовами для цього є низка соціальних проблем, що виникли за сучасного стану розвитку економіки.

Однією з головних соціальних проблем в сучасній Україні є високий та зростаючий рівень диференціації доходів населення. У 2017 р. 20% найбільш заможних громадян отримали 34% від усіх доходів населення, тоді час як сукупна частка 40% найменш забезпечених громадян склала лише 25%. Різниця у грошових доходах найбільш та найменш забезпечених 10% населення зросла з 4,9 разу в 2016 р. до 5,2 разу в 2017 р. У цілому ж за 2014–2017 рр. квінтільний коефіцієнт фондів зріс з 3,1 до 3,3 разу [8, с.2].

У ситуації, що склалася в Україні з розподілом доходів населення, значну роль відіграла низька ефективність реалізації регулюючої (або соціальної) функції податків. Регулятивна функція реалізується через диференціацію умов оподаткування. Регулятивна ефективність може бути підсилена врахуванням при змінах податкового законодавства диверсифікації платників в залежності від їх соціально-економічних характеристик: одинокі чи одружені, самотні батьки/мати, має/мають на утриманні одну, двоє чи більше дітей [6, с.64; 7, с. 38–39; 8, с.3].

Основні негативні риси та проблеми сучасної системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні узагальнено авторами в таблиці 2

.

Порівняння ставок податків на фонд заробітної плати

Країна	Мінімальна зарплата на початок 2020 року	Базова ставка податку	Шкала оподаткування
Азербайджан	77,61 євро	до 2500 манат – 14%; більше 2500 манат – 25%	Прогресивна шкала
Білорусь	159,29 EUR	13% до усіх доходів, крім тих щодо яких встановлена інша ставка	Єдина ставка
Вірменія	136,172 USD	єдиний прибутковий податок – 23%	Єдина ставка
Естонія	540 EUR	прибутковий податок – 20%	Фіксована ставка
Грузія	не має даних	20% не залежно від отриманого доходу	Єдина ставка
Казахстан	100 євро (110 USD)	прибутковий податок складає 10 % для резидентів та 20 % для нерезидентів	Єдина ставка
Киргизстан	20,39 євро (1854 сомов)	прибутковий податок 10%–20%	Прогресивна шкала
Латвія	430 євро	20%, якщо сума доходу в місяць не перевищує 1667 euro і працівник подав податкову книжку роботодавцю. 23% для тієї частини заробітної плати, яка дорівнює або перевищує 1667 євро, якщо працівник не подав податкову книжку роботодавцю, тоді 23% застосовується до всієї суми заробітної плати. якщо до працівника застосовується система соціального страхування іншої країни, тоді місячний дохід, що перевищує 4583 євро, оподатковується за ставкою 31,4%	Прогресивна шкала
Литва	607 євро	прибутковий податок з населення: 20% (якщо заробітна плата не перевищує 120 сзп (середня заробітна плата), то є 136 344 євро в рік), 27% (якщо зарплата перевищує 120 сзп)	Прогресивна шкала
Молдова	114 євро	єдина ставка прибуткового податку – 12%	Єдина ставка
Таджикистан	41 USD	єдина ставка прибуткового податку 13 %	Єдина ставка
Туркменістан	248 USD	прибутковий податок поширюється на все населення незалежно від сфери діяльності. його розмір залежить безпосередньо від заробітної плати особи. чим більше у людини оплата праці, тим вище відповідно буде податок	Прогресивна шкала
Узбекистан	71,03 USD	основна ставка податку на доходи фізичних осіб –12%	Єдина ставка
Україна	199 USD	18 %	Єдина ставка

Розроблено авторами у [11].

Основні негативні риси та проблеми сучасної системи оподаткування доходів фізичних осіб

Негативні риси та проблеми	Можливі шляхи подолання існуючих недоліків
У країні діє пропорційна система оподаткування фізичних осіб, що не враховує низької частки дискреційного доходу переважної більшості населення	Визначення змісту податку взагалі (у законодавчому акті потрібно дати його конкретне несуперечливе визначення)
Низька соціальна ефективність податкових знижок та податкових соціальних пільг обумовлена інституційними чинниками	Поступове та послідовне реформування існуючого механізму функціонування ПДФО
Вітчизняне законодавство не передбачає підстав для застосування сімейного оподаткування.	Запровадження ставок оподаткування, що залежали б саме від розміру доходу (тобто чим вище рівень доходу, тим більший податок)
Недостатність фінансових ресурсів у місцевих бюджетах	Уточнення алгоритму перерахунку суми податку
Відсутність суттєвої фінансової підтримки держави	Введення в податковий кодекс норми добровільного вибору виду оподаткування доходу
Нездатність органів місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання соціально-економічного характеру	Розроблення механізму стягнення податків з інших доходів громадян
Подвійне оподаткування при виплаті доходів суб'єктам підприємницької діяльності — фізичним особам	Впровадження засобів щодо підвищення ефективності податкового контролю (сприятиме подоланню зловживань щодо ухилення від сплати податків)
Відсутність механізмів ефективного впровадження в життя усіх законодавчо передбачених положень	Легалізація доходів громадян від тіньової економічної діяльності
Нерівномірність розподілу податкових надходжень по різних регіонах, оскільки рівень доходу залежить від рівня розвитку промислового виробництва в регіоні	Нарощування податкових надходжень до бюджету шляхом залучення таких резервів, як зростання доходів фізичних осіб, створення робочих місць, заходи щодо збільшення кількості працездатного населення та збільшення інвестицій в економіку
	Застосування комбінацій щодо використання ПДФО. Усі види доходів повинні мати особистий механізм оподаткування, який дійсно враховує особливості їх отримання, вагомість для платника та трудомісткість адміністрування
Імовірність зниження платниками податку, особливо підприємцями, оподатковуваного доходу і ухилення від сплати податку	Прогресивна шкала має використовувати помірні ставки від 5 до 25%, що дасть змогу зменшити податкове навантаження на платників, які мають низький та середній рівень статку, та з часом підвищити його для платників, які мають високий рівень, що збільшить надходження до національного бюджету країни
	Варто відмовитися від лише фіскального підходу до збільшення надходження до бюджету України. Основною метою вдосконалення ПДФО має бути підвищення рівня суспільного добробуту, що діє на користь самих платників податків. А це сприятиме підвищенню рівня податкової культури

Узагальнено авторами на основі [3; 6, с.64; 8, с. 3–9; 16, с.773–774] та власних спостережень.

Однією з основних негативних рис вітчизняної системи оподаткування фізичних

осіб є її фіскальна спрямованість, що не дозволяє здійснювати ефективний перерозподіл

доходів між різним верствами населення, досягати соціальної справедливості у питанні доступу до суспільних благ та змістити акцент від прямої державної соціальної підтримки, що надається за ознакою нужденності, у бік мотивування низькооплачуваних працівників через відповідні стимули у стягуванні податків на доходи від зайнятості [6, с.64; 8, с.9; 9, с.120].

Отже, проведений аналіз наукових публікацій щодо виявлення та узагальнення основних негативних рис та проблем в частині оподаткування доходів фізичних осіб, дають змогу зробити висновок, що впровадження прогресивної шкали оподаткування зазначеного податку досить дискусійним. Серед законодавців є як прихильники, так і ті, що не підтримують повернення до прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб.

Прогресивне оподаткування сьогодні існує в багатьох країнах Європи і світу. Але вже зараз можна припустити, що спроби влади ввести різні податкові ставки в Україні викличуть палкі дискусії [4, 14].

Супротивники диференційованої податкової ставки також запевняють: головна мета – збільшення надходжень до бюджетів – досягнута не буде. Уже зараз, при 18% ПДФО, існують способи мінімізації оподаткування, причому абсолютно законні [4, 14]. Хоча в більшості країн з ринковою економікою, що розвивається, діє єдина ставка, більшість законодавців вважають за необхідне повернутися до прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб.

Згідно із законопроектом №2758, який був поданий в січні поточного року, якщо доходи не перевищують 10-кратної мінімальної зарплати, ставка податку залишиться колишньою – 18%. Якщо доходи становлять від 10 до 20 мінімальних зарплат – ставка зростає вдвічі – до 36%. Якщо ж доходи більш ніж в 20 разів перевищують «мінімалку» – ставка збільшується втричі: до 54%. Тобто нинішня ставка збережеться у тих, чиї доходи в даний час не перевищують 47230 грн на місяць. Ставка 34% буде у тих, хто отримує з усіх джерел до 94460 грн. Якщо ж доходи ще більше – податок на доходи становитиме 54% [14].

Якщо вірити статистиці, для переваж-

ної більшості українців після ухвалення такого закону нічого не зміниться. Середня зарплата в Україні зараз становить менше 11 тис. грн, тож до порога в 47 тис. грн їй ще зростати і зростати. За даними Укрстату, зарплату вище 20 тис. грн, станом на кінець 2019 року, отримували тільки 11,8% штатних працівників. А тих, у кого вона вище 47 тисяч, набагато менше [14].

В наукових публікаціях прихильників прогресивної шкали оподаткування наводяться такі аргументи.

Однією з головних економічних підстав для введення прогресивного оподаткування фізичних осіб є значна диференціація доходів від зайнятості [8, с.9; 14].

Так, у квітні 2019 р. середня зарплата в найбільш високооплачуваній галузі зайнятості (інформація та комунікації) перевищувала середню зарплату у найбільш низькооплачуваній (тимчасове розміщування і організація харчування) у 3,1 рази, а заробітну плату у такій соціально важливій і масштабній за кількістю зайнятих сфері як охорона здоров'я – у понад 3 рази. Водночас зарплати керівників державних підприємств у 4 – 6 десятків разів перевищують середню по країні [15].

За третій квартал 2019 року 98,76% людей, які працювали за цивільно-правовими договорами, отримували середньомісячний дохід в сумі, меншій 45 тис. грн. І тільки у 1,24% офіційно працюючих українців середньомісячний дохід становив більше 45 тис. грн. Таким чином, збільшення ставки податку торкнеться тільки 104873 осіб. З них 104449 осіб отримали середньомісячний дохід від 45 до 90 тис. грн, тобто для них ставку пропонується збільшити до 36%. А середньомісячний дохід більше 90 тис. грн мали тільки 424 особи. Саме такою може бути кількість людей, з яких можна буде отримати 54% ПДФО [14].

Як і будь-який інший інструмент державного управління, прогресивна шкала оподаткування має свої переваги і вади (таблиця 3).

Соціально справедливий розподіл доходів є стимулом до підвищення економічної активності і зайнятості, знижує необхідність значної державної соціальної підтримки працюючого населення, підвищує споживчий

попит і норми заощаджень, сприяє збільшенню приватних вкладень у людський капітал, є безумовним чинником встановлення суспільної злагоди [8, с. 10; 14].

Таблиця 3

Переваги та недоліки прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб

Переваги прогресивної шкали оподаткування	Недоліки прогресивної шкали оподаткування
Соціально справедливий розподіл доходів	Підвищення ризику тінізації доходів
Зміщення податкового навантаження з менш забезпечених на більш забезпечені верстви населення	Збільшення надходжень до бюджетів – досягнута не буде
Підвищення престижності суспільно корисних видів трудової діяльності, що не передбачають високої матеріальної винагороди	Збільшитися податковий тиск на роботодавців
Зменшення різниці між дискреційними доходами осіб з однаковим рівнем освіти у різних сферах зайнятості	Ускладнення в адмініструванні податку на доходи фізичних осіб

Узагальнено авторами на основі [4; 6, с.64; 8, с.10; 9, с.120; 14] та власних спостережень.

Часто, коли заходить розмова про диференційоване оподаткування, крім наповнення бюджету, звучать тези про соціальну справедливість. Причому в це поняття під час дискусії вкладається діаметрально протилежні смисли залежно від точки зору. Кожна з двох існуючих моделей – прогресивної і з єдиною ставкою – має свої переваги і недоліки, які враховують не тільки суто «математику», а й момент соціальної справедливості. Власне, останній, як вважається, краще забезпечує саме прогресивна система оподаткування: заробляєш більше – платиш більше податку. Міжнародна практика виходить з того, що ті громадяни, яким доходів вистачає тільки на найнеобхідніше, повинні платити мінімум податків (або взагалі нічого). Ті ж, хто може дозволити собі предмети розкоші, повинні віддавати до бюджету половину і

більше своїх доходів. Більша частина населення з такою нерівністю згодна. Водночас низка експертів розуміють «соціальну справедливість» як рівність громадян, в тому числі щодо відсотків, сплачених у вигляді податків [4, 14].

Зміщення податкового навантаження з менш забезпечених на більш забезпечені верстви населення, що може супроводжуватися загальним збільшенням доходів бюджету, якщо це буде закладено у ставках податків. Перерозподіл приведе до зменшення розмірів державної соціальної допомоги (в тому числі житлових субсидій), потреба виплати якої працівникам з низькими доходами виникає внаслідок невинуватено високих відносно їхнього доходу податкових зборів. У такому разі додатковою мотивацією до зайнятості і переходу до формального ринку праці буде впевненість працівників у можливості забезпечувати себе і свою родину засобами чесної винагороди за працю [8, с.10].

Підвищення престижності суспільно корисних видів трудової діяльності, що не передбачають високої матеріальної винагороди – наукової роботи, зайнятості у галузі освіти, медицини, просвітницької і соціальної роботи, благодійної та правозахисної діяльності, захисту навколишнього середовища [8, с.10].

Зменшення різниці між дискреційними доходами осіб з однаковим рівнем освіти у різних сферах зайнятості, що є вкрай важливим для вітчизняного ринку праці, на якому працівники з вищою освітою складають переважну більшість в таких низькооплачуваних видах економічної діяльності як освіта, медицина, державне управління, соціальна робота. Здатність держави ефективно перерозподіляти доходи у такій ситуації є наочною інтерпретацією суспільного уявлення про справедливість, що справляє значний вплив на соціальну і професійну самоідентифікацію населення, особливо молоді. Саме підвищення реальних доходів від зайнятості високоосвічених працівників може стати основою для формування середнього класу в Україні, адже практично в усіх країнах, як розвинених, так і тих, що розвиваються, саме наявність високого рівня освіти є запорукою отримання гідного доходу від зайнятості [8, с. 10].

До вад прогресивної шкали оподаткування частіше за все зараховують підвищення ризику тінізації доходів, особливо високодохідних верств населення та ускладнення в адмініструванні податку на доходи фізичних осіб [5; 8, с.11].

Запровадження в Україні прогресивної шкали оподаткування збільшить попит на «тіньову» оплату праці. У разі впровадження прогресивної шкали витрати бізнесу суттєво зростуть, а негативними наслідками збільшення податкового навантаження можуть бути як збільшення вартості товарів та послуг сумлінних компаній, так і втрата ними висококваліфікованих кадрів [5, 8].

Висновки. В Україні ПДФО представлений одним податком, стягується за єдиною ставкою, належить до загальнодержавних податків. Проаналізувавши низку наукових публікацій, узагальнивши основні негативні та позитивні риси сучасного стану оподаткування доходів фізичних осіб, автори дійшли висновку і погоджуються з науковцями, які вважають, що прогресивне оподаткування має різний ефект у розвинених країнах та країнах, що розвиваються. України відноситься до другої групи країн.

Таким чином, на думку авторів, прогресивне оподаткування матиме бажаний ефект за умови досягнення реальної сплати податків, ефективної боротьби з розповсюдженням схемами ухиляння від оподаткування. Це потребує не простого впровадження прогресивного оподаткування, а поєднання його з системними змінами у фінансовій політиці.

Перспективу подальших досліджень становить удосконалення механізмів адміністрування ПДФО, що може підсилити роль цього податку.

Література

1. Березовська С. В. Сутність та елементи податку на доходи фізичних осіб з заробітної плати в деяких країнах світу: досвід для України / С. В. Березовська. // Держава та регіони. – 2019. – №2. – С. 50–55.
2. Велика розбірка: що таке податок на доходи фізосіб [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.segodnya.ua/ua/economics/business/bolshaya-rozborika-izuchaem-nalog-s-dohodov-fizlic-1134356.html>.
3. Дутова Н. В. Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: проблеми та вдосконалення на базі досвіду зарубіжних країн / Н. В. Дутова, Є. С. Лесік. // Економіка і організація управління. – 2019. – №1. – С. 43–52.

4. Дутчак О. Прогресивне оподаткування робить людей щасливішими, але чи допоможе воно Україні? [Електронний ресурс] / О. Дутчак, А. Гладун. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://commons.com.ua/uk/progresivne-opodatkovannya-robit-lyudej-shhaslivishimi-ale-chi-dopomozhe-vono-ukrayini/>.

5. ЄБА проти повернення до прогресивної шкали оподаткування [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://mind.ua/news/20207972-eba-proti-povernennya-do-progresivnoyi-shkali-opodatkovannya>.

6. Желевська О. Ю. Проблеми оподаткування доходів фізичних осіб [Електронний ресурс] / О. Ю. Желевська, Г. О. Супрович – Режим доступу до ресурсу: <https://core.ac.uk/download/pdf/32610594.pdf>.

7. Задорожня Л. А. Регулятивна ефективність персонального прибуткового податку: приклад України : дис. канд. ек. наук : 08.00.08 / Задорожня Л. А. – Ірпінь, 2017. – 266 с.

8. Коломієць О. О. Актуальні проблеми реформування оподаткування доходів фізичних осіб в Україні [Електронний ресурс] / О. О. Коломієць // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/aktualni-problemi-reformuvannya-opodatkovannya-dokhodiv-fizichnikh>.

9. Мартинець І. Г. Фіскальна ефективність податку на доходи фізичних осіб в системі прямого оподаткування України / І. Г. Мартинець. // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія: Економічні науки. – 2015. – №2. – С. 114–124.

10. Оподаткування доходів фізичних осіб: міжнародний досвід [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/3030>.

11. Петрова Л. В. Податок з доходу фізичних осіб: сучасні реалії [Електронний ресурс] / Л. В. Петрова. // Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки: Збірник наукових статей за матеріалами VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 – 17 квітня 2020 р.), м. Дніпро, НМетаУ – 2020. – С. 408–414. – Режим доступу до ресурсу: https://nmetau.edu.ua/file/kfin_9629.pdf

12. Податкова реформа-2020: ПДФО, ЄСВ та військовий збір можуть об'єднати [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/12/28/655394/>.

13. Податок на доходи фізичних осіб [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://services.dtkr.ua/catalogues/tax_rates/11.

14. Романюк О. В Україні хочуть збільшити податки: кому доведеться платити більше [Електронний ресурс] / О. Романюк. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.segodnya.ua/ua/economics/enews/nalog-na-dohody-hotyat-uvelichit-dlya-kogo-i-na-skolko-1412852.html>.

15. Скільки заробляють керівники державних компаній: ТОП – 30. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24tv.ua/skilki_zaroblyayut_kerivniki_derzhavnih_kompaniy_top_30_n1138786

16. Швець Ю. О. Оподаткування доходів фізичних осіб: проблеми та перспективи в Україні та ЄС / Ю. О. Швець, Я. Ю. Бахметова. // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – №17. – С. 771–775.

References

1. Berezovska, S.V. (2019). Sutnist ta elementy podatku na dokhody fizychnykh osib z zarobitnoi platy v deiakykh krainakh svitu: dosvid dlia Ukrainy. Derzhava ta rehiony, (2), 50-55.
2. Velyka rozbirka: shcho take podatok na dokhody fizosib. Retrieved from <https://www.segodnya.ua/ua/economics/business/bolshaya-rozborka-izuchaem-nalog-s-dohodov-fizlic-1134356.html>.
3. Dutova, N.V., & Lesik, Ye.S. (2019). Opodatkuvannia dokhodiv fizychnykh osib v Ukraini: problemy ta vdoshkonalennia na bazi dosvidu zarubizhnykh krain. Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia, (1), 43-52.
4. Dutchak, O., & Hladun, A. (2015). Prohresyvne opodatkuvannia robyt liudey shchaslyvishymy, ale chy dopomozhe vono Ukraini? Retrieved from <https://commons.com.ua/uk/progresivne-opodatkuvannya-robit-lyudej-shhaslyvishimi-ale-chi-dopomozhe-vono-ukrayini/>.
5. YeBA proty povernennia do prohresyvnoi shkaly opodatkuvannia. (2020). Retrieved from <https://mind.ua/news/20207972-eba-proti-povernennia-do-progresivnoyi-shkali-opodatkuvannya>.
6. Zhelevska, O.Yu., & Suprovych, H.O. (N.d.). Problemy opodatkuvannia dokhodiv fizychnykh osib. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/32610594.pdf>.
7. Zadorozhnia, L.A. (2017). Rehuliatyvna efektyvnist personalnogo prybutkovoho podatku: pryklad Ukrainy. Candidate's thesis. Irpin.
8. Kolomiets, O.O. (2019). Aktualni problemy reformuvannia opodatkuvannia dokhodiv fizychnykh osib v Ukraini. Natsionalnyy instytut stratehichnykh

doslidzhen. – Retrieved from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/aktualni-problemi-reformuvannya-opodatkuvannya-dokhodiv-fizichnykh>.

9. Martynets, I.H. (2015). Fiskalna efektyvnist podatku na dokhody fizychnykh osib v systemi priamoho opodatkuvannia Ukrainy. Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo. Seriya: Ekonomichni nauky, (2), 114-124.

10. Opodatkuvannia dokhodiv fizychnykh osib: mizhnarodnyy dosvid. Retrieved from <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/3030>.

11. Petrova, L.V. (2020). Podatok z dokhodu fizychnykh osib: suchasni realii. Proceedings from MIIM '20: VI Vseukrainskai naukovo-praktychna konferentsiia «Aktualni problemy sotsialno-ekonomichnykh system v umovakh transformatsiynoi ekonomiky». Zbirnyk naukovykh statey za materialamy konferentsii. (pp. 408-414). Dnipro, NMetaU. Retrieved from https://nmetau.edu.ua/file/kfin_9629.pdf

12. Podatkova reforma-2020: PDFO, YeSB ta viyskovyy zbir mozht obiednati. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2019/12/28/655394/>.

13. Podatok na dokhody fizychnykh osib. Retrieved from https://services.dtki.ua/catalogues/tax_rates/11.

14. Romaniuk, O.V. (2020). Ukraini khochut zbilshyti podatky: komu dovedetsia platyty bilshe. Retrieved from <https://www.segodnya.ua/ua/economics/enews/nalog-na-dohody-hotyat-uvelichit-dlya-kogo-i-naskolko-1412852.html>.

15. Skilky zarobliaiut kerivnyky derzhavnykh kompaniy: TOP – 30. Retrieved from https://24tv.ua/skilki_zaroblyayut_kerivniki_derzhavnih_kompaniy_top_30_n1138786

Shvets, Yu.O., & Bakhmetova, Ya.Yu. (2017). Opodatkuvannia dokhodiv fizychnykh osib: problemy ta perspektyvy v Ukraini ta ES. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky, (17), 771-775.

РЕФОРМИРОВАНИЯ НАЛОГА С ДОХОДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

*Е. В. Божанова, к. э. н., доцент, Л. В. Петрова, старший преподаватель,
Национальная металлургическая академия Украины*

Методология исследования. Результаты получены за счет применения методов: анализа – при исследовании предпосылок реформирования налогообложения доходов физических лиц; исторический метод – для исследования изменений ставок налога с доходов физических лиц; сравнение – для исследования ставок на налог с доходов физических лиц в странах с рыночной экономикой, а также тех, которые развиваются; обобщение – для определения отрицательных черт современной системы налогообложения доходов физических лиц в Украине.

Результаты. Охарактеризованы основные элементы налога на доходы физических лиц, в частности, плательщики налога, объект налогообложения, база налогообложения. Обоснованы предпосылки реформирования налогообложения доходов граждан, которые планируют начать законодатели в ближайший период. Дополнены и обобщены основные отрицательные моменты и проблемы современной системы налогообложения доходов физических лиц в

Украине. Отмечено, что внедрение прогрессивной шкалы налогообложения налога из доходов физических лиц является дискуссионным. Кроме того, среди законодателей нет согласованности относительно подходов к проведению реформирования, поскольку зарегистрировано сразу несколько законопроектов, в которых предложено отказаться от «плоского» налогообложения и перейти к «прогрессивному». Аргументирована необходимость конкретизации, дальнейшей систематизации направлений проведения реформирования налога для получения желаемого эффекта.

Новизна. На основе исследования порядка формирования ставки на налог с доходов физических лиц в некоторых странах мира систематизированы основные отрицательные черты и проблемы существующей системы налогообложения доходов физических лиц. Дополнены преимущества и недостатки прогрессивной шкалы налогообложения доходов физических лиц с учетом наработок современных ученых и исследователей налоговой сферы. Предложены возможные варианты преодоления и частичного устранения существующих проблем.

Практическая значимость. Рассмотренные и дополненные авторами пути частичного устранения существующих недостатков системы налогообложения доходов физических лиц могут стать основой для усовершенствования механизмов администрирования налога и снижения риска тенизации доходов.

Ключевые слова: налоги, налог с доходов физических лиц, ставки налогообложения, прогрессивное налогообложение, шкала налогообложения.

REFORM OF PERSONAL INCOME TAX: MODERN CONDITION AND PROSPECTS

*E. V. Bozhanova, Ph. D (Econ.), Associate Professor, L. V. Petrova, Senior Lecturer,
National Metallurgical Academy of Ukraine*

Methods. The results were obtained through the application of the following methods: analysis – in the study of the prerequisites for reforming the personal income tax; historical method – to study changes in tax rates on personal income; comparison – for the study of tax rates on personal income in countries with market economies, as well as developing countries; generalization – to determine the negative features of the modern system of taxation of personal income in Ukraine.

Results. The main elements of the tax on personal income are characterized, in particular, tax payers, the object of taxation, the tax base. The prerequisites for reforming the taxation of income of citizens, which legislators plan to start in the near future, are justified. The main negative points and problems of the modern system of taxation of personal income in Ukraine are pointed out and summarized. It is noted that the introduction of a progressive scale of taxation on personal income tax is controversial. In addition, there is no agreement among lawmakers regarding approaches to reform, since several bills have been registered at once, proposing to abandon «flat» taxation and switch to «progressive». The need for concretization, further systematization of the directions of tax reform to obtain the desired effect is substantiated.

Novelty. Based on the study of the tax rate formation on personal income tax in some countries of the world, the main negative features and problems of the existing system of taxation of personal income are systematized. The advantages and disadvantages of the progressive scale of taxation of income of individuals are supplemented, taking into account the achievements of modern scholars and tax researchers. Possible options for overcoming and partial elimination of existing problems are proposed.

Practical value. The ways considered and supplemented by the authors to partially eliminate the existing deficiencies in the system of taxation of personal income can become the basis for improving tax administration mechanisms and reducing the risk of income shadowing.

Keywords: taxes, personal income tax, tax rates, progressive taxation, tax scale.

Надійшла до редакції 11.01.20 р.

ПЕРСПЕКТИВИ АУДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РИНКУ КАПІТАЛУ УКРАЇНИ

*С. Є. Шишков, к. е. н., ПрАТ ФБ «Перспектива», s.shishkov@fbp.com.ua,
orcid.org/0000-0003-4440-9572,*

*Н. Л. Шишкова, к. е. н., доцент, НТУ «Дніпровська політехніка», nlshishkova@gmail.com,
orcid.org/0000-0002-6675-8223*

Методологія дослідження. Результати отримані за рахунок застосування методів: аналізу та синтезу – при генеруванні особливостей державного контролю аудиторської діяльності у сфері фондового ринку; історичного підходу – для аналізу ринку аудиторської діяльності в Україні за умови підвищення вимог до розкриття інформації та виокремлення емітентів, які здійснюють публічну пропозицію; логічного підходу – при комплексному дослідженні результатів діяльності аудиторських фірм, які можуть проводити аудиторські перевірки професійних учасників ринку цінних паперів.

Результати. Окреслено сферу повноважень НКЦПФР щодо суб'єктів аудиторської діяльності в Україні в частині встановлення додаткових вимог до інформації, що стосується аудиту фінансової звітності суб'єктів ринку капіталу, механізму їх взаємодії із суб'єктами аудиторської діяльності. Розкрито зміст та особливості державного контролю аудиторської діяльності у сфері фондового ринку. Систематизовано повноваження та способи державного регулювання ринку цінних паперів НКЦПФР.

Визначено, що якість фінансової звітності, підтверджена аудиторськими висновками, дещо покращилася, проте все ще продовжує залишатися на досить низькому рівні внаслідок існування низки основних недоліків, які встановлені при проведенні аналізу фінансової звітності. Розкрито актуальні тенденції ефективності діяльності аудиторських фірм, які можуть проводити аудиторські перевірки професійних учасників ринку цінних паперів. На основі аналізу аудиторських висновків та звітності професійних учасників фондового ринку запропоновано шляхи підвищення якості функціонування національного ринку капіталу.

Новизна. В ході моніторингу тенденцій розвитку державного та незалежного фінансового контролю за діяльністю учасників ринку капіталів визначено постійне розширення нормативних вимог на тлі значного звуження клієнтської бази суб'єктів аудиторської діяльності, що не обов'язково сприятиме якісній імплементації міжнародних стандартів корпоративного управління та посиленню захисту прав інвесторів.

Практична значущість. Запропоновано орієнтири для комплексного розвитку ринку капіталів, спрямовані на створення економічних та законодавчих передумов для активізації діяльності як учасників ринку (дієві стимули для публічного залучення капіталу українськими емітентами через інструменти національного ринку капіталу, розширення та диверсифікація інвестиційних можливостей для внутрішніх та зовнішніх інвесторів, належна якість фінансової та торговельної інформації), так і аудиторських фірм (підвищення якості, транспарентності та безпеки облікової і звітної інформації).

Ключові слова: суб'єкти аудиторської діяльності, обов'язковий аудит, річні звіти, фондовий ринок, емітенти, професійні учасники фондового ринку, реєстр аудиторських фірм, міжнародні стандарти аудиту, вимоги до аудиторських висновків.

Постановка проблеми. Проблеми підвищення якості, транспарентності та безпеки облікової і звітної інформації актуальні

для України, економіка якої потребує інвестиційних ресурсів внутрішніх і зовнішніх

гравців ринку капіталу. Тому розуміння проблем національного фондового ринку та учасників аудиторського ринку в контексті впровадження європейських законодавчих ініціатив в сфері державного та незалежного фінансового контролю сприятиме його гармонізації та розвитку.

Зміна стандартів корпоративного управління та посилення захисту прав інвесторів мають стати інструментом забезпечення сприятливого клімату для побудови конкурентоспроможної національної економіки та перетворення України на члена спільноти розвинутих європейських держав.

Потенційно Україна відповідає вимогам, як об'єкт розміщення глобальних прямих іноземних інвестицій. Але для подальшого здійснення структурних економічних реформ в сфері фондового ринку, для запровадження додаткових механізмів для прискорення соціально-економічного розвитку України, для продовження впровадження міжнародних стандартів фінансового державного та незалежного контролю доцільно визначити стан окремих учасників ринку капіталу та надати рекомендації нормативного та організаційного характеру для активізації їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах вітчизняних авторів, які досліджують методологічні, теоретичні, практичні аспекти аудиторської діяльності суб'єктів фондового ринку України, наголошується на недостатності досліджень сучасних тенденцій [1, с.343]. Зазначається, що у сучасному законодавчому просторі аудиторська діяльність аналізувалася лише в економічній площині, проте залишається малодослідженою в аспекті державного уп-

равління. При цьому розгляд науковцями з'ясування проблеми та перспективи аудиту в Україні в сучасних умовах залишається поза увагою [2, с.58]. Окремо слід розглядати проблеми створення системи суспільного нагляду за аудиторською діяльністю для забезпечення параметрів підвищення якості, транспарентності та безпеки облікової і звітної інформації [3, с.126].

Цілком зрозуміло, що відсутність чіткого уявлення про сучасний стан та перспективи аудиторської діяльності на фондовому ринку України з врахуванням актуальних нормативно-правових змін, призводить до відсутності ефективного управління інвестиційною політикою держави, яка має активізувати внутрішній і зовнішній потенціал інвесторів.

Формулювання мети статті. Метою статті є узагальнення існуючого стану теоретико-методологічного підґрунтя для комплексного розвитку ринку капіталів України у перспективі шляхом створення економічних та законодавчих передумов для активізації діяльності емітентів, інвесторів, учасників ринку аудиторських послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння передумов майбутнього розвитку учасників ринку капіталу, окреслимо особливості державного контролю аудиторської діяльності у сфері фондового ринку. Згідно законодавства України про аудит фінансової звітності та про державне регулювання ринку цінних паперів НКЦПФР, серед інших регуляторів ринків фінансових послуг, має низку суттєвих повноважень стосовно аудиторської діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Повноваження НКЦПФР щодо суб'єктів аудиторської діяльності

Зміст повноваження	Спосіб врегулювання
НКЦПФР може встановити додаткові вимоги до інформації, що стосується аудиту або огляду фінансової звітності та має обов'язково міститися в аудиторському звіті за результатами обов'язкового аудиту або звіті щодо огляду проміжної фінансової інформації, відповідно до міжнародних стандартів аудиту, а також встановити вимоги стосовно додаткових звітів суб'єктів аудиторської діяльності щодо юридичних осіб, які підлягають регулюванню	п. 6 ст. 14 [4]
НКЦПФР надає свого представника до Ради нагляду за аудиторською діяльністю (ст. 16) та Комісії з атестації аудиторів	п. 8 ст. 19 [4]
запроваджує механізм взаємодії із суб'єктами аудиторської діяльності, які проводять обов'язковий аудит фінансової звітності публічних акціонерних товариств та емітентів цінних паперів, цінні папери яких допущені до торгів на фондових біржах або щодо цінних паперів яких здійснено публічну пропозицію	п. 2 ст. 36 [4]

Передбачено негайний розгляд заяв (скарг) НКЦПФР до Ради нагляду та/або Аудиторської палати України щодо дій аудитора або суб'єкта аудиторської діяльності, які можуть бути підставою для професійної відповідальності	п. 4 ст. 45 [4]
Щодо суб'єктів аудиторської діяльності, які надають послуги із обов'язкового аудиту фінансової звітності великих підприємств, банків, професійних учасників фондового ринку та емітентів, цінні папери яких допущені до торгів на фондових біржах або щодо цінних паперів яких здійснено публічну пропозицію, передбачено найчастіший обов'язковий контроль якості аудиторських послуг (один раз на три роки)	п. 3 ст. 40 [4]
НКЦПФР має право у процесі розгляду проспекту цінних паперів, поданого на затвердження, вимагати надання інформації та документів від аудиторів (аудиторських фірм)	п. 8 ⁴ та п. 10 ² ст. 8 [5]
НКЦПФР визначає вимоги до аудиторських висновків, що подаються: при отриманні ліцензії на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів, при розкритті інформації про результати діяльності інститутів спільного інвестування (пайових та корпоративних інвестиційних фондів) та компанії з управління активами, при проведенні щорічного аудиту Центрального депозитарію; для реєстрації випуску та проспекту емісії окремих видів цінних паперів, звіту про результати розміщення акцій (крім цінних паперів інститутів спільного інвестування)	Рішення НКЦПФР від 12.02.2013 р. № 160, від 11.06.2013 р. № 991, 16.07.2013 р. № 1247, від 08.10.2013 р. № 2187

Джерело: складено авторами відповідно до законодавства та нормативно-правових актів НКЦПФР

Також протягом 2013–2018 рр. до повноважень НКЦПФР, передбачених Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» було віднесене ведення реєстру аудиторських фірм, які можуть проводити аудиторські перевірки професійних учасників ринку цінних паперів. Порядок ведення реєстру був визначений рішенням НКЦПФР від 25.10.2012 р. №

1519. Реєстр був оприлюднений на веб-сайті НКЦПФР у відкритому доступі.

За даними річних звітів НКЦПФР, при формуванні цього реєстру протягом 2013 р. до нього було включено 179 аудиторських фірм, натомість станом на 01.10.2018 р. у реєстрі перебували лише 94 аудиторські фірми (табл. 2), тобто майже удвічі менше.

Таблиця 2

Інформація щодо ведення НКЦПФР реєстру аудиторських фірм, які можуть проводити аудиторські перевірки професійних учасників ринку цінних паперів

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Внесення до реєстру	179	50	28	38	20	12
– Частка включених до реєстру за рік, %	–	28%	16%	26%	15%	13%
Виключення з реєстру	2	56	55	53	56	11
– Частка виключених з реєстру за рік, %	–	32%	32%	36%	43%	12%
Виключення з реєстру за порушення вимог нормативно-правових актів НКЦПФР	–	8	14	38	39	8
– Частка виключених за порушення вимог НКЦПФР, %	–	14%	25%	72%	70%	73%
Внесення змін до реєстру	128	271	173	143	145	110
Відмови у внесенні до реєстру	37	18	4	4	8	1
Повернення без розгляду документів на внесення (внесення змін) до реєстру	8	49	22	30	27	3
– Частка повернення без розгляду документів на внесення (внесення змін) до реєстру, %	3%	15%	11%	17%	16%	2%
Кількість аудиторських фірм у реєстрі	177	172	147	131	93	94
– абсолютна зміна кількості у реєстрі за рік	177	–5	–25	–16	–38	1
– відносна зміна кількості у реєстрі за рік, %	–	–2%	–15%	–11%	–29%	1%

Джерело: складено авторами за даними річних звітів НКЦПФР

Це було пов'язане із наступними чинниками:

1) зростання нормативних вимог НКЦПФР до аудиторів, що позначилося серед іншого на суттєвій частці (11–17% у 2014–2017 рр.) повернення без розгляду до-

кументів на внесення (внесення змін) до реєстру. (У первісній редакції Порядку ведення реєстру аудиторських фірм, які можуть проводити аудиторські перевірки професійних учасників ринку цінних паперів, затвердженого рішенням НКЦПФР від

25.10.2012 р. № 1519, йшлося про внесення заявника до Реєстру аудиторських фірм та аудиторів, виданого АПУ, та наявності штату з щонайменше трьох сертифікованих аудиторів, які пройшли відповідне навчання. Проте вже у 2016 р. виникли додаткові вимоги щодо наявності свідоцтва про відповідність системи контролю якості, виданого АПУ, веб-сайту аудиторської фірми; праці сертифікованих та навчених аудиторів за основним місцем роботи тощо);

2) переважаючі темпи виключення аудиторських фірм з реєстру порівняно з включенням нових. Згідно рішення НКЦПФР від 25.10.2012 р. № 1519 причинами виключення аудиторської фірми з реєстру могли бути як власна ініціатива аудиторської фірми, так і виявлення НКЦПФР недостовірності звітності професійних учасників фондового ринку, достовірність якої було підтверджено аудиторським висновком (звітом); невідповідність аудиторського висновку вимогам Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, а також законодавству України, нормативно-правовим актам НКЦПФР тощо. При цьому на практиці основною причиною виключення з реєстру у 2016-2018 рр. було порушення вимог нормативно-правових актів НКЦПФР;

3) значне звуження клієнтської бази (кількість ліцензованих професійних учасників фондового ринку скоротилася з 1112 на початку 2013 р. до 745 наприкінці 2018 р., ліцензій – з 1522 до 955);

4) зростання складності та відповідно регуляторного бачення щодо економічно обґрунтованої вартості аудиторських послуг для професійних учасників фондового ринку.

З 01.10.2018 р. внаслідок набрання чинності Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» повноваження щодо ведення реєстру аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності покладено на Аудиторську палату України, отже рішення НКЦПФР від 25.10.2012 р. № 1519 втратило чинність.

Проте і протягом періоду власного контролю за аудиторами, і після втрати таких повноважень НКЦПФР регулярно ви-

словлює незадоволення якістю аудиторських висновків та звітності професійних учасників фондового ринку.

Так, у 2016 р. за наслідком вибіркового аналізу (20–30% загальної кількості діючих компаній за кожним видом професійної діяльності на фондовому ринку) повідомлялося про виявлення широкого кола недоліків: недотримання вимог щодо розкриття інформації; відсутність оприлюдненої фінансової звітності та аудиторського висновку на веб-сторінці професійного учасника; відсутність веб-сайта/веб-сторінки за вказаною адресою; невідповідність аудиторських висновків вимогам нормативно-правових актів НКЦПФР; невідповідність фінансової звітності вимогам МСФЗ.

Так само у 2017 р. НКЦПФР здійснила аналіз фінансової звітності та аудиторських висновків щодо такої звітності близько 250 учасників фондового ринку. Результати проведеного аналізу засвідчили незадовільну якість переважної більшості поданої та оприлюдненої фінансової звітності професійних учасників фондового ринку та емітентів. У фінансовій звітності відсутні всі необхідні розкриття, передбачені МСФЗ, облікова політика більшості професійних учасників та емітентів є неспецифічною та не відображає діяльності та операцій, притаманних конкретному суб'єкту господарювання. До основних чинників такої ситуації можна віднести наступні: відсутність кваліфікованих фахівців, які володіють достатньою компетенцією у сфері МСФЗ; необхідність понесення додаткових витрат на придбання програмного забезпечення для ведення бухгалтерського обліку за міжнародними стандартами; складність окремих стандартів фінансової звітності, наприклад, стандартів, які регламентують порядок обліку та відображення фінансових інструментів, оцінки зобов'язань і активів за справедливою вартістю. У 2017 р. НКЦПФР вперше застосувала заходи впливу щодо професійних учасників фондового ринку за складання фінансової звітності, яка не відповідає МСФЗ – у відношенні 6 торговців цінними паперами були винесені відповідні постанови про правопорушення. Результати проведеного у 2017 р. аналізу засвідчили також недостатню якість аудиторських висновків, які опри-

люднюються та подаються до НКЦПФР разом із фінансовою звітністю. Значна частина аудиторських висновків не відповідає МСА, зокрема, в частині формулювання аудиторського висновку та структури аудиторського звіту. Встановлені непоодинокі випадки надання аудитором позитивного висновку щодо фінансової звітності, яка містить суттєві невідповідності МСФЗ.

Результати проведеного у 2018 р. аналізу засвідчили, що якість фінансової звітності дещо покращилася, проте все ще продовжує залишатися на досить низькому рівні. Основними недоліками, які встановлені при проведенні аналізу фінансової звітності, є такі: облікова політика більшості професійних учасників фондового ринку та емітентів складена не у відповідності до МСФЗ та носить загальний характер, не враховуючи специфіку діяльності окремих суб'єктів господарювання; у фінансовій звітності відсутні всі необхідні розкриття, передбачені МСФЗ, зокрема, щодо суттєвих статей фінансової звітності, визначення справедливої

вартості фінансових інструментів, пов'язаних сторін, управління ризиками тощо. Тож у 2018 р. НКЦПФР продовжила практику застосування заходів впливу до професійних учасників фондового ринку та емітентів за складання фінансової звітності, яка не відповідає МСФЗ. Результати проведеного аналізу також засвідчили недостатню якість аудиторських звітів, які оприлюднюються та подаються до НКЦПФР разом із фінансовою звітністю. Окрім вже звичних ознак невідповідності МСА, зокрема, в частині формулювання підстав для висловлення думки аудитора та структури, встановлені непоодинокі випадки надання аудитором немодифікованої думки щодо фінансової звітності, яка містить суттєві невідповідності МСФЗ. Щодо виявлених ознак невідповідності аудиторських звітів МСА Комісія регулярно інформує Аудиторську палату України.

Перелік МСФЗ, які є специфічними щодо складання звітності учасників фондового ринку та найчастіше провокують помилки, наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Стандарти складання фінансової звітності для професійних учасників фондового ринку

Параметр характеристики	Характеристика стандарту		
МСФЗ 2 Платіж на основі акцій			
Мета стандарту	Відображення суб'єктом господарювання впливу операцій, платіж за якими здійснюється на основі акцій, на його прибутки або збитки та на фінансовий стан, у тому числі відображати витрати, пов'язані з операціями, за якими опціони на акції надаються працівникам.		
Сфера застосування	• операції, платіж за якими здійснюється на основі акцій з використанням інструментів власного капіталу або грошових коштів • операції, у яких суб'єкт господарювання отримує або купує товари чи послуги на умовах, відповідно до яких суб'єкт господарювання або постачальник цих товарів чи послуг може вибрати форму розрахунків за операцію – або грошовими коштами (чи іншими активами), або шляхом випуску інструментів власного капіталу		
Коли застосовується стандарт	Суб'єкт господарювання застосовує цей Стандарт для обліку всіх операцій, платіж за якими здійснюється на основі акцій, незалежно від того, чи може суб'єкт господарювання ідентифікувати конкретно деякі або всі отримані товари або послуги.		
Оцінка економічного явища відповідно до стандарту	Цей стандарт визначає вимоги до фінансової звітності суб'єкта господарювання, що виконує операції, платіж за якими здійснюється на основі акцій.		
Яких форм фінансової звітності стосується цей стандарт, якої їх складової	Сфера застосування цього Стандарту поширюється на інструменти власного капіталу, надані працівникам придбаного суб'єкта господарювання як членам трудового колективу (наприклад, в обмін на продовження служби). Так само, анулювання, заміна чи інші зміни в угодах про платіж на основі акцій внаслідок об'єднання бізнесу, або іншої реструктуризації власного капіталу має відображатися в обліку відповідно до положень цього МСФЗ.		
Яких рахунків стосується відображення відповідно до стандарту	1. Нараховується компенсація акціонерам за вилучені у них акції	451	672
	2. Вартість вилучених акцій компенсується акціонерам	672	30, 31
	3. Різниця між номіналом та виданою компенсацією зараховується на збільшення додаткового капітал	451	425
	4. Вилучені акції знову вводяться в обіг	30, 31	451
	5. Нараховано емісійний дохід	30, 31	421

МСФЗ 7 Фінансові інструменти: розкриття інформації				
Мета стандарту	Мета цього МСФЗ - вимагати від суб'єктів господарювання надавати у своїй фінансовій звітності розкриття інформації, яка дає змогу користувачам оцінити: а) значимість фінансових інструментів для фінансового стану і результатів діяльності суб'єкта господарювання; б) характер та рівень ризиків, що виникають унаслідок фінансових інструментів та на які суб'єкт господарювання наражається протягом періоду та на кінець звітного періоду, та яким чином суб'єкт господарювання управляє цими ризиками.			
Сфера застосування	Цей МСФЗ застосовується всіма суб'єктами господарювання до всіх типів фінансових інструментів.			
Коли застосовується стандарт	Застосовується до визнаних і невизнаних фінансових інструментів і до контрактів на придбання або продаж не фінансового об'єкта, на які поширюється сфера застосування МСФЗ 9.			
Оцінка економічного явища відповідно до стандарту	Суб'єкт господарювання розкриває інформацію, яка дає змогу користувачам його фінансової звітності оцінити значимість фінансових інструментів для його фінансового стану та результатів діяльності.			
Яких форм фінансової звітності стосується цей стандарт, якої їх складової	Балансову вартість кожної з наведених далі категорій, як вказано у МСФЗ 9, слід розкривати або в звіті про фінансовий стан, або в примітках. Відповідно до МСФЗ (IFRS) 7 інформація про ризики, пов'язані з фінансовими інструментами, розкривається або в фінансовій звітності, або в будь-якому іншому звіті (коментар керівництва до річного звіту або окремий звіт про ризики). Крім того, стандарт вимагає розкриття інформації про кредитну якість фінансових активів, які не є ні простроченими, ні знеціненими, розкриття чутливості по кожному виду ринкового ризику, якому піддається компанія, термінів погашення фінансових зобов'язань із зазначенням величини недисконтована потоків грошових коштів за фінансовими зобов'язаннями відповідно з договірними умовами, з розбивкою за термінами до дати погашення зобов'язання.			
Яких рахунків стосується відображення відповідно до стандарту	Відображено придбання зливка (визначено собівартість фінансової інвестиції)	352	311	
	Відображено реалізацію зливка	377	741	
	Списано собівартість фінансової інвестиції	971	352	
	Відображено отримання грошових коштів	311	377	
МСФЗ 9 Фінансові інструменти				
Мета стандарту	Визначити принципи фінансової звітності щодо фінансових активів і фінансових зобов'язань, які забезпечать надання користувачам фінансової звітності доречної та корисної інформації, необхідної для виконання ними оцінки сум, строків і невизначеності майбутніх грошових потоків суб'єкта господарювання			
Сфера застосування	Цей Стандарт застосовується всіма суб'єктами господарювання до фінансових інструментів усіх типів.			
Коли застосовується стандарт	- контрактних зобов'язань надавати грошові кошти або інший фінансовий актив іншому суб'єктові господарювання чи обмінювати фінансові активи або фінансові зобов'язання з іншим суб'єктом господарювання за умов, які є потенційно несприятливими для суб'єкта господарювання; - контрактів, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися власними інструментами капіталу суб'єкта господарювання.			
Оцінка економічного явища відповідно до стандарту	Відповідно до п. 5.1 МСФЗ 9 фінансові активи та фінансові зобов'язання первісно визнаються за їх справедливою вартістю плюс (для фінансових активів) мінус (для фінансових зобов'язань) витрати на операцію, що прямо відносяться на придбання фінансового активу чи фінансового зобов'язання.			
Яких форм фінансової звітності стосується цей стандарт, якої їх складової	Суб'єкт господарювання визнає у звіті про фінансовий стан всі свої контрактні права та зобов'язання за похідними інструментами, відповідно, як активи або зобов'язання, за винятком похідних інструментів, які не допускають обліку передачі фінансових активів як продажу. Зміна вартості фінансової інвестиції відображається у складі прибутку або збитку Звіту про прибутки та збитки за відповідний звітний рік.			
Яких рахунків стосується відображення відповідно до стандарту	Відображено придбання зливка (визначено собівартість фінансової інвестиції)	352	311	
	Відображено реалізацію зливка	377	741	
	Списано собівартість фінансової інвестиції	971	352	
	Відображено отримання грошових коштів	311	377	

Джерело: розроблено авторами відповідно до МСФЗ

Таким чином, можна констатувати, що НКЦПФР залишається доволі активним регулятором в сфері аудиторської діяльності.

Загалом підвищення стандартів розкриття інформації визначається регуляторами фінансових ринків як один з ключових результатів у реформуванні фінансового еринку у рамках Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року [6,7]. Це досить позитивний результат, адже в цілому кількість завершених дій в межах реалізації проєктів КП2020 за 5 років складає 47%, а виконаних хоча б одним регулятором – 17%, отже реалізацію близько 36% дій довелося перенести та врахувати вже у Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року.

Стратегія 2025 констатує зміну стандартів корпоративного управління та посилення захисту прав інвесторів. Зазначається, що цьому сприяло нове законодавство, спрямоване на підвищення рівня корпоративного управління та удосконалення правового регулювання порядку емісії цінних паперів та розкриття інформації відповідно до міжнародних стандартів. [8]

Зокрема, законодавчо запроваджено спосіб розкриття інформації на фондовому ринку за допомогою послуг авторизованих осіб, які провадять діяльність з надання інформаційних послуг на фондовому ринку, та відмінено обов'язковість публікацій в друкованих виданнях.

Разом з тим, скорочення витрат є доволі умовним, адже на сьогодні єдиною авторизованою особою (провайдером інформаційних послуг на фондовому ринку), через яку емітенти та учасники фондового ринку можуть оприлюднювати регульовану інформацію в загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР та подавати електронну звітність (адміністративні дані) до НКЦПФР, залишається Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України, яке підконтрольне НКЦПФР. В учасників ринку виникає достатньо багато питань до умов отримання цією структурою статусу авторизованої особи, фактично остаточної монополізації ринку цих послуг та тарифної політики. [9]

Крім того, підвищення вимог до розкриття інформації та виокремлення емітен-

тів, які здійснюють публічну пропозицію, анонсувалося в межах реформування фінансового сектору із цілком раціональною метою – стимулювання залучення інвестицій публічними компаніями та появи на внутрішньому ринку привабливих для інвесторів цінних паперів.

Попри це національний ринок капіталу продовжує функціонувати фактично як ринок єдиного емітента – Міністерства фінансів України. Частка державних облігацій в обсягах торгів на фондових біржах України у січні-квітні 2020 р. сягнула вже 99%, тобто регульований ринок недержавних цінних паперів практично відсутній.

За понад два роки з моменту законодавчого оформлення можливості здійснювати публічну пропозицію в Україні (за наслідком внесення змін до національного законодавства про акціонерні товариства Законом України від 16.11.2017 р. № 2210-VIII.) цим скористалися 2 емітенти облігацій (АТ «ТАСКОМБАНК» та Львівська міська рада) та жодного емітента акцій. Умовно такими, що здійснили публічну пропозицію, вважаються емітенти, які залишили свої цінні папери у біржовому реєстрі фондових бірж. Зокрема, станом на кінець квітня 2020 р. це лише 3 випуски акцій – 2 випуски далеко не найбільших банків (ПАТ АБ «ПІВДЕННИЙ» та ПАТ «АКБ «ІНДУСТРІАЛБАНК») та 1 випуск (умовно) іноземного емітента МНР SE (власника активів української групи компаній «Миронівський хлібопродукт»), який залучав кошти та має основний обіг поза межами України. Ліквідність біржового обігу цих цінних паперів навіть за мірками українського фондового ринку не здається вражаючою. Лістинговий та публічний статус, а також дотримання максимальних вимог до розкриття інформації поки що не дозволили цим емітентам ані залучити капітал, ані забезпечити ліквідність обігу для забезпечення об'єктивного біржового ціноутворення.

На жаль, сама лише імплементація європейських вимог та створення навіть найкращої правової основи не дає швидких (а можливо, й довгострокових) результатів в умовах фактично відсутнього ринку акцій та за відсутності зрозумілих стимулів для емітентів та інвесторів.

Перейдемо до особливостей імплементації в Україні законодавства ЄС щодо реформування аудиторського ринку, яке спрямоване на підвищення довіри користувачів інформації до фінансової звітності. Зміни спрямовані на підвищення якості аудиту і на популяризацію конкуренції на ринку аудиту.

При цьому особлива увага та спеціальні вимоги стосуються обов'язкового аудиту суб'єктів суспільної відповідальності, до яких відносяться емітенти та інвестори. В Україні до суб'єктів суспільного інтересу (в європейській практиці зазвичай об'єктів суспільної відповідальності) відносять юридичних осіб, які оперують грошовими коштами третіх осіб, а також електронними грошима, емітують цінні папери, здійснюють спільні інвестиції [10]. Коло суб'єктів суспільних інтересів в Україні складають публічні акціонерні товариства та емітенти цінних паперів, цінні папери яких допущені до біржових торгів, банки, страховики, недержавні пенсійні фонди та підприємства, які належать до великих підприємств, в яких сукупна вартість активів – понад 20 млн. євро; чистий дохід – понад 40 млн. євро, середня кількість працівників – понад 250 осіб.

Майже третина зареєстрованих аудиторських фірм у кожній країні-члені ЄС проводять аудиторські дослідження суб'єктів суспільних інтересів, за винятком Греції (70%), Болгарії (55%) та Словаччини (34%). [11]. Тому в Україні є необхідність створення конкурентоспроможного ринку для аудиту суб'єктів суспільних інтересів. Доля «Великої четвірки» (PwC, Deloitte, KPMG та EY) в ЄС становить майже 70% від кількості обов'язкових аудитів суб'єктів суспільних інтересів. Проте, з точки зору обороту «Велика четвірка» охоплює понад 80% загального аудиторського ринку ЄС. Наразі в Україні в Реєстрі аудиторських фірм і аудиторів, який веде Аудиторська палата України, значиться близько тисячі суб'єктів аудиторської діяльності. Потенційно близько 50% даних суб'єктів мають можливість проводити обов'язковий аудит суб'єктів суспільних інтересів.

Проблеми в аудиторській діяльності в Україні тотожні до ЄС, а саме: недоліки внутрішніх систем контролю якості; не-

спроможність документувати деякі аспекти аудиторської діяльності; відсутність достатніх аудиторських доказів про проведення повної аудиторської перевірки.

Але національні особливості аудиторської діяльності в Україні накладають додаткові вимоги до покращення якості аудиту. Більш конкурентний аудиторський ринок для проведення обов'язкового аудиту суб'єктів суспільних інтересів буде забезпечувати безперебійну роботу ринків капіталу країни. Реформування аудиторської діяльності в Україні дозволить використовувати нові правила аудиту як для захисту інвесторів, так і для громадського нагляду. До того ж реформування незалежного аудиторського контролю буде дієвим при синхронізації процесів з внутрішнім контролем за обліковими процедурами [10].

Реформа аудиту повинна посилити роль суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, як моніторингового органу даної діяльності та її ефективності. Найкращий підхід та найбільш відповідні інструменти для оцінки результативності стануть додатковими методологічними напрацюваннями. На рис. 1 запропонована організаційна модель активізації комплексного розвитку діяльності учасників фондового ринку. Вона враховує перспективні впливи з боку НКЦПФР, так і моніторингову діяльність Аудиторської палати України як для розширення інвестиційних можливостей для внутрішніх та зовнішніх інвесторів, так і для Захист прав інвесторів та протидія зловживанням.

Кожен з етапів запропонованої організаційної моделі потребує окремого опрацювання. Так етап 5 «Розробка і ухвалення внутрішніх регламентів моніторингу» може бути реалізований шляхом втілення системи моніторингу якості звітної інформації, яка враховує аспекти її захисту (табл. 4). Так, вже перший рівень передбачає виявлення джерел перекручення та втрати інформації, окреслення кола можливих форс-мажорних загроз. Крім того, передбачається керування обліковою інформацією виходячи з принципів забезпечення її якості, та моніторинг на постійній основі з наступним корегуванням дій (третій рівень).

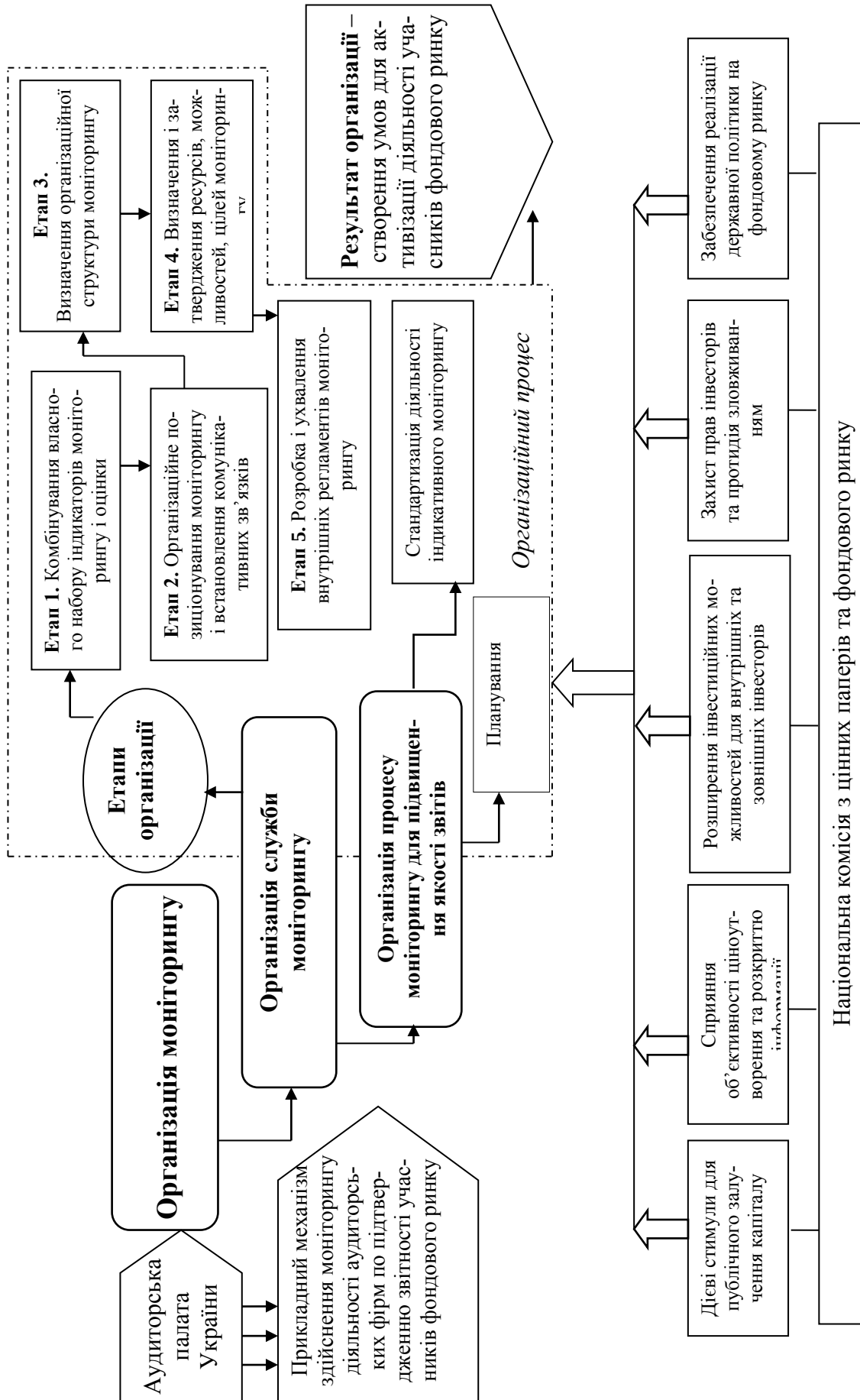

Рис. 1 Організаційна модель активізації комплексного розвитку діяльності учасників фондового ринку

Джерело: складено авторами відповідно до законодавства та нормативно-правових актів НКЦПФР

Засоби підвищення якості звітної інформації

Перелік засобів	Зміст
<i>Перший рівень управління якістю облікової інформації</i>	
Ідентифікація, оцінка загроз	Джерела перекручення та втрати інформації, окреслення кола можливих форс-мажорних загроз
Інвентаризація ресурсів	Інвентаризація інформаційних, програмних та фізичних ресурсів, які забезпечують якість облікової інформації
Контроль ризиків, які загрожують якості облікової інформації	Виявлення груп потенційних навмисних (шахрайство) і ненавмисних помилок в обліку
Ризик-орієнтоване керування обліковою інформацією	Керування обліковою інформацією виходячи з принципів її ефективного накопичення, обробки, захисту і зберігання
<i>Другий рівень управління якістю облікової інформації</i>	
Моніторинг чинників загроз інформаційній безпеці	Контроль окремих випадків навмисного чи ненавмисного перекручення інформації; форс-мажорні обставини, що впливають на стан облікової інформації
Формування елементів системи протидії загрозам	Визначення переліку превентивних дій попередження, профілактики, протидії загрозам якості щодо облікової інформації
Розробка положень, політики і процедур в рамках системи безпеки облікової інформації	Регламентация і адміністрування системи якості
<i>Третій рівень управління якістю облікової інформації</i>	
Контроль за дотриманням вимог безпеки облікової інформації	Моніторинг на постійній основі з наступним корегуванням дій
Оцінка операційної ефективності заходів	Проведення заходів повинно бути економічно доцільно (витрати не повинні перевищувати ефект)

Джерело: розроблено авторами

Враховуючи, що базовим сценарієм для реформування ринку аудиторських послуг в Україні повинен стати досвід ЄС у проведенні реформи аудиту, слід розуміти, що наші реалії мають свої особливості як нормативно-законодавчого, так і економічного характеру.

Нова правова база передбачає створення нових джерел інформації та інструментів для суспільного нагляду за аудиторською діяльністю. Подальша робота потрібна для досягнення прогресу як в теоретико-методологічних галузях (загальна термінологія, конвергенція навколо базових періодів та методики збору даних), так і в практичних напрацюваннях (антимонопольні розслідування на аудиторському ринку, оцінки невідомих об'єднань, розслідування скарг чи державної допомоги).

Створення системи суспільного нагляду за аудиторською діяльністю – це вимога Директиви ЄС про обов'язковий аудит. Керувати таким органом повинні непрактикуючі особи, добре обізнані у сферах, що стосуються обов'язкового аудиту. Зазначений орган повинен нести кінцеву відповідальність та нагляд за атестацією аудиторів, їх безперервним навчанням, реєстрацією,

прийняттям стандартів, системою забезпечення якості [11].

Таким чином, український ринок аудиторських послуг суттєво змінюється, що пов'язано і з прийняттям проекту Закону про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність, і з впровадженням директив і положень європейської практики обов'язкового аудиту суб'єктів суспільних інтересів, які посилюють вимоги до транспарентності ведення бізнесу.

Висновки. Встановлено, що на сьогоднішній аудиторська діяльність в Україні, імплементуючи законодавство і стандарти ЄС, зазнала певних змін, від яких залежать перспективи її подальшого розвитку. На фондовому ринку поруч із зростанням спектру аудиторських послуг, відмічається значне звуження клієнтської бази, зниження рівня зацікавленості клієнтів у проведенні добровільного аудиту. Це пов'язано, насамперед, із зростанням законодавчо-правових вимог до аудиторських процедур/фірм, збільшенням недовіри до якості роботи аудиторів та наданих ними аудиторських висновків.

В результаті спостерігаємо скорочення дрібних і середніх аудиторських фірм та зростання довіри до великих аудиторських

фірм, які додержуються вимог міжнародних стандартів аудиту, етичних норм та правил, а також ефективно розподіляють обов'язки між своїми працівниками. Бо тільки висока якість надання аудиторських послуг є однією з умов підтримки довіри суспільства до облікової і звітної інформації, в тому числі учасників фондового ринку України.

Дослідження існуючих проблем в аудиті та окреслення шляхів удосконалення аудиторської діяльності в Україні дозволить підвищити рівень довіри учасників ринку капіталу до аудиторських фірм, сприятиме підвищенню якості фінансової звітності, як основи прийняття рішень про інвестиції, створить сприятливе середовище для ефективного розвитку фондового ринку.

При цьому слід наголосити, що основною метою учасників фондового ринку (включно з регуляторами) повинно бути залучення інвестиційних ресурсів для розвитку економіки країни. А імплементація міжнародних стандартів і вдосконалення національного законодавства – це лише необхідний та релевантний інструмент для досягнення цієї амбітної мети.

Література

1. Власенко О. О. Основні тенденції та проблеми розвитку ринку аудиторських послуг в Україні / О. О. Власенко, С. М. Марченко // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 5. – С. 343–350.
2. Книжник Л. Ю. Аудит в Україні: виклики та перспективи в умовах євроінтеграції / Л. Ю. Книжник // Ефективність державного управління. – 2015. – Вип. 44(2). – С. 58–63.
3. Шишкова Н. Л. Засоби підвищення керованості безпекою облікової інформації // Економічний вісник НГУ. – 2016. – №3. – С. 119–126.
4. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII // (online): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>
5. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні. Закон України від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР // (online): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/9>.
6. Звіт про виконання Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року. // (online): https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/CP_finsektor_2020_report.pdf?v=4.
7. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року, затверджена регуляторами фінансового ринку (НБУ, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг) 18.06.2015 р. // (online): <https://bank.gov.ua/files/MWzuInqQgZihira>.

8. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року, затверджена регуляторами фінансового ринку (НБУ, МФУ, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг, ФГВФО) 16.01.2020 р. // (online): https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4.

9. Ніколов Ю. НКЦПФР створила монополіста на оприлюдненні фінзвітності, який обзавівся софтом у колеги віце-президента Тендерної палати. / Ю. Ніколов // Наші гроші, 26.12.2018. // (online): <http://nashigroshi.org/2018/12/26/nktspr-stvorela-monopolista-na-opryliudnennia-finzvitnosti-iakyu-obzavivsia-softom-u-soratnyka-vitse-prezydenta-tendernoi-palaty/>

10. Редько О. Ю. Питання акомодатії українського аудиту до вимог ЄС / О. Ю. Редько // Статистика України. – 2015. – №1. // (online): <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/1773/1/Redko>.

11. Commission report on monitoring developments in the EU market for providing statutory audit services to public-interest entities// (online): https://ec.europa.eu/info/publications/170907-statutory-audit-services-report_en.

References

1. Vlasenko, O.O. (2016). Osnovni tendentsii ta problemy rozvytku rynku audytorskykh posluh v Ukraini. Aktualni problemy ekonomiky, (5), 343-350.
2. Knyzhnyk, L.Yu. (2015). Audyt v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy v umovakh evrointehratsii. Efektyvnist derzhavnoho upravlinna, Issue 44(2), 58-63.
3. Shyshkova, N.L. (2016). Zasoby pidvyshchennia kеровanosti bezpekoiu oblikovoi informatsii. Ekonomichnyy visnyk NHU, (3), 119-126.
4. Verkhovna Rada Ukrainy (2017). Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>.
5. Verkhovna Rada Ukrainy (1996). Pro derzhavne rehuliuвання rynku tsinnykh paperiv v Ukraini Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/9>.
6. Zvit pro vykonannya Kompleksnoi prohramy rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/CP_finsektor_2020_report.pdf?v=4.
7. Kompleksna prohrama rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku, zatverdzhena rehuliatoramy finansovoho rynku (2015). Retrieved from <https://bank.gov.ua/files/MWzuInqQgZihira>.
8. Stratehiia rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2025 roku, zatverdzhena rehuliatoramy finansovoho rynku (2020). Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4.
9. Nikolov, Ju. (2018). NSSMC stvorela monopolista na opryliudnenni finzvitnosti, yakyy obzavivsia softom u kolehy vitse-prezydenta Tendernoi palaty. Nashi hroshi. Retrieved from <http://nashigroshi.org/2018/12/26/nktspr-stvorela-monopolista-na-opryliudnennia-finzvitnosti-iakyu-obzavivsia-softom-u-soratnyka-vitse-prezydenta-tendernoi-palaty/>

10. Redko, O.Yu. (2015). Pytannia akomodatsii ukrainskoho audytu do vymoh JeS. Statystyka Ukrainy, (1). Retrieved from <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/1773/1/Redko>.

11. Commission report on monitoring developments in the EU market for providing statutory audit services to public-interest entities. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/publications/170907-statutory-audit-services-report_en.

ПЕРСПЕКТИВЫ АУДИТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА РЫНКЕ КАПИТАЛА УКРАИНЫ

С. Е. Шишков, к. э. н., ЗАО «ФБ «Перспектива»,

Н. Л. Шишкова, к. э. н., доцент, НТУ «Днепропетровская политехника»

Методология исследования. Результаты получены за счет применения методов: анализа и синтеза – при генерировании особенностей государственного контроля аудиторской деятельности в сфере фондового рынка; исторического подхода – для анализа рынка аудиторской деятельности в Украине при условии повышения требований к раскрытию информации и выделение эмитентов, осуществляющих публичное предложение; логического подхода – при комплексном исследовании результатов деятельности аудиторских фирм, которые могут проводить аудиторские проверки профессиональных участников рынка ценных бумаг.

Результаты. Определены сферы полномочий НКЦБФР в отношении субъектов аудиторской деятельности в Украине в части установления дополнительных требований к информации, касающихся аудита финансовой отчетности субъектов рынка капитала, механизма их взаимодействия с субъектами аудиторской деятельности. Раскрыто содержание и особенности государственного контроля аудиторской деятельности в сфере фондового рынка. Систематизированы полномочия и способ государственного регулирования рынка ценных бумаг НКЦБФР.

Определено, что качество финансовой отчетности, подтвержденной аудиторским выводами, несколько улучшилась, однако все еще продолжает оставаться на достаточно низком уровне вследствие существования ряда основных недостатков, установленных при проведении анализа финансовой отчетности. Раскрыты актуальные тенденции эффективности деятельности аудиторских фирм, которые могут проводить аудиторские проверки профессиональных участников рынка ценных бумаг. На основе анализа аудиторских заключений и отчетности профессиональных участников фондового рынка предложены пути повышения качества функционирования национального рынка капитала.

Новизна. В ходе мониторинга тенденций развития государственного и независимого финансового контроля за деятельностью участников рынка капиталов определено постоянное расширение нормативных требований на фоне значительного сужения клиентской базы субъектов аудиторской деятельности, что не обязательно будет способствовать качественной имплементации международных стандартов корпоративного управления и усилению защиты прав инвесторов.

Практическая значимость. Предложено ориентиры для комплексного развития рынка капиталов, направленные на создание экономических и законодательных предпосылок для активизации деятельности как участников рынка (действенные стимулы для публичного привлечения капитала украинскими эмитентами через инструменты национального рынка капитала, расширение и диверсификация инвестиционных возможностей для внутренних и внешних инвесторов, надлежащее качество финансовой и торговой информации), так и аудиторских фирм (повышение качества, транспарентности и безопасности учетной и отчетной информации).

Ключевые слова: субъекты аудиторской деятельности, обязательный аудит, годовые отчеты, фондовый рынок, эмитенты, профессиональные участники фондового рынка, реестр аудиторских фирм, международные стандарты аудита, требования к аудиторским заключениям.

Methods. The results are obtained through the use of methods: analysis and synthesis – in generating the features of state control of auditing activities in the stock market; historical approach – for the analysis of the audit market in Ukraine, under the increased requirements for disclosure of information and the singling out of issuers who make a public offer; logical approach – in a comprehensive study of the results of audit firms that can conduct audits of professional participants in the securities market.

Results. The scope of powers of the NSSMC is outlined regarding audit entities in Ukraine in terms of establishing additional requirements for information relating to the audit of financial statements of capital market entities, the mechanism of their interaction with audit entities. The content and features of state control of audit activities in the field of the stock market are revealed. The powers and method of state regulation of the NSSMC securities market are systematized.

It is determined that the quality of financial statements, confirmed by audit findings, has slightly improved, but still remains at a fairly low level due to a number of major shortcomings identified in the analysis of financial statements. The current trends in the effectiveness of audit firms, which can conduct audits of professional participants in the securities market. Based on the analysis of audit opinions and reporting of professional stock market participants, ways to improve the quality of the national capital market are proposed.

Novelty. In the course of monitoring the development trends of state and independent financial control over the activities of capital market participants, a constant expansion of regulatory requirements was identified against the background of a significant narrowing of the client base of audit entities, which will not necessarily contribute to quality implementation of international standards, corporate governance and strengthening investor protection.

Practical value. Guidelines for integrated development of the capital market are proposed, aimed at creating economic and legislative preconditions for intensification of activity as market participants (effective incentives for public attraction of capital by Ukrainian issuers through national capital market instruments, expansion and diversification of investment opportunities for domestic and foreign investors, proper quality of financial and trade information) and audit firms (improving the quality, transparency and security of accounting and communication information).

Keywords: auditing entities, statutory audit, annual reports, stock market, issuers, professional stock market participants, register of audit firms, international auditing standards, requirements for audit opinions.

Надійшла до редакції 10.01.20 р.

СИСТЕМА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА МЕТОДИ ЇЇ ОЦІНКИ

О. Ю. Приходченко, старший викладач, Національна металургійна академія України, oksana.prykhodchenko@gmail.com, orcid.org/0000-0001-5080-737X

Методологія дослідження. Для отримання результатів були застосовані наступні методи: абстрагування – при визначенні сутності поняття «система пенсійного забезпечення»; аналізу та синтезу – при визначенні завдань та принципів побудови системи пенсійного забезпечення, дослідженні методів її оцінки, розробці схеми системи пенсійного забезпечення; стандартні методи статистичних досліджень – при здійсненні аналізу стану пенсійного забезпечення в Україні.

Результати. На основі аналізу існуючих методологічних підходів до дослідження пенсійних систем визначено систему пенсійного забезпечення, з одного боку, як систему суб'єктів пенсійного забезпечення країни, які визначаються нормативними актами держави, а з іншого – як систему правових та організаційно-управлінських норм, принципів та методів, які регулюють діяльність цих суб'єктів з метою забезпечення певного рівня добробуту населення. Сформульовано основні завдання та принципи системи пенсійного забезпечення. Досліджено інформаційне забезпечення, яке необхідне для моделювання та оцінки пенсійної системи. На основі даних звітності пенсійного фонду проаналізовано розмір, структуру пенсійних виплат та коефіцієнт заміщення заробітної плати пенсією. Аналіз показав, що найбільший відсоток пенсійних виплат обіймають пенсії за віком, переважна більшість пенсійних виплат (69%) в діапазоні від 1500 до 2000 грн, що є трохи вищим за прожитковий мінімум для працездатних. Коефіцієнт заміщення заробітної плати пенсією з 2009 р. до 2017 р. мав тенденцію до зниження, що є негативним явищем, але в останні роки він продемонстрував певне зростання.

Новизна. Розроблена схема системи пенсійного забезпечення України, на якій представлено всі три її рівні та для кожного з них виокремлено індивідуальні та загальні чинники, що впливають на пенсійні виплати.

Практична значущість. Запропоновано основні демографічні та економічні показники, які лежать в основі оцінки системи пенсійного забезпечення та критерії, на які повинні орієнтуватися при дослідженні та розробці систем пенсійного забезпечення.

Ключові слова: система пенсійного забезпечення, солідарний рівень, накопичувальний рівень, принципи пенсійного забезпечення, коефіцієнт демографічної залежності, коефіцієнт заміщення

Постановка проблеми. У сучасному світі система пенсійного забезпечення сприймається як необхідна складова економічної системи. Як соціальний інститут вона з'явилась давно, але пройшла певні стадії розвитку, перш ніж предстати перед нами у сьогоdnішньому вигляді. Наразі актуальним питанням постає її ефективність та здатність виконувати поставлені функції. Тому важливе значення має те, з яких структурних елементів складається пенсійна система та які фактори це обумовлюють.

Кожна модель пенсійної системи у світі розвивалася відповідно до економічних, соціальних, культурних, політичних та історичних обставин цієї країни. Тому немає єдино правильного рішення та неможливо переносити чужі моделі систем пенсійного забезпечення без відповідних змін. Але аналіз існуючих моделей дає змогу певні особливості та характеристики, які сприяють або ні стійкості системі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам пенсійного забезпечення останнім часом приділяється особлива увага з боку вчених, як зарубіжних, так і вітчизняних. Сучасному стану та проблемам розвитку пенсійної системи України у зв'язку з реформами, детальному вивченню понять система пенсійного забезпечення та пенсійна система присвячені роботи українських вчених Буряченко О. Є. [1, 2], Можечук Л. В. [3], Шалієвської Л. І. [4], Шумило М. М. [5] та інших. На світовому рівні математичним моделюванням пенсійної системи, її аналізом на рівні держав, створенням програмних продуктів для прорахування наслідків змін займаються вчені з Міжнародної Організації Праці [6], Світового банку, Міжнародного інституту прикладного системного аналізу. Заслужовує на увагу методика розрахунку Melbourne Mercer Global Pension Index [7]. В ньому показники групуються ще на 3 субіндекси, які відображають доступність системи пенсійного забезпечення (переваги, дизайн системи, економія, податкова підтримка, домашня власність, зростання активів), сталість (охоплення пенсійним забезпеченням, сума активів, внесків, демографія, державний борг, економічне зростання), цільність (законодавча база, управління, захист, комунікації, операційні витрати).

Формулювання мети статті. Метою даної статті є визначення основних понять в системі пенсійного забезпечення та аналіз сучасного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. В соціально-економічній системі країни система пенсійного забезпечення займає чільне місце як фактор підтримки непрацюючого населення. З іншого боку, внески з заробітної плати впливають на фінансове становище підприємств. Фінансування пенсій потребує збалансованості видатків та доходів пенсійного фонду. Таким чином, системі пенсійного забезпечення визначимо з одного боку як систему суб'єктів пенсійного забезпечення країни, які визначаються нормативними актами держави, а з іншого – систему правових та організаційно-управлінських норм, принципів та методів, які регулюють діяльність цих суб'єктів з метою забезпечення певного рівня добробуту населення.

Виходячи з головної мети системи пенсійного забезпечення, можна визначити наступні завдання, які вона повинна виконувати:

- застосування ефективного механізму перерозподілу грошей в часі для працюючого населення з гарантуванням певного розміру у пенсійний період;
- надання всіх видів пенсійного забезпечення, що передбачає різні принципи;
- мати механізми фінансування пенсій.

Суб'єктами системи пенсійного забезпечення є індивідууми, роботодавці, пенсійні фонди та пов'язані з ними організації; банки, страхові організації, органи державного нагляду, інші.

Складовою пенсійного забезпечення є законодавча база. В Україні передбачено три рівні системи пенсійного забезпечення. 1-й обов'язковий державний солідарний, 2-й обов'язковий державний накопичувальний (ще не працює), 3-й добровільний недержавний накопичувальний [8, 9].

Сформуємо принципи пенсійного забезпечення сформовано на основі законодавства та визначених завдань:

- поєднання державного та недержавного пенсійного забезпечення;
- поєднання солідарних та накопичувальних принципів;
- залежність пенсійних виплат від внеску та пенсійного стажу;
- залучення роботодавців та працівників до формування пенсійних фондів;
- доступність приєднання до системи.

На рисунку 1 представлені основні чинники, які впливають на пенсійні виплати в залежності від рівня пенсійної системи.

Чинники можна розділити на загальні та індивідуальні. Загальні чинники визначаються законодавством країни або учасником недержавної пенсійної системи. Індивідуальні чинники залежать безпосередньо від особи – учасника пенсійної системи.

Інформацію, яку потрібно мати для моделювання пенсійного забезпечення, можна поділити в залежності від обробки та сфери, яку вона описує. В залежності від обробки інформація є первинною, яка береться зі статистичних, фінансових звітів та інших джерел,

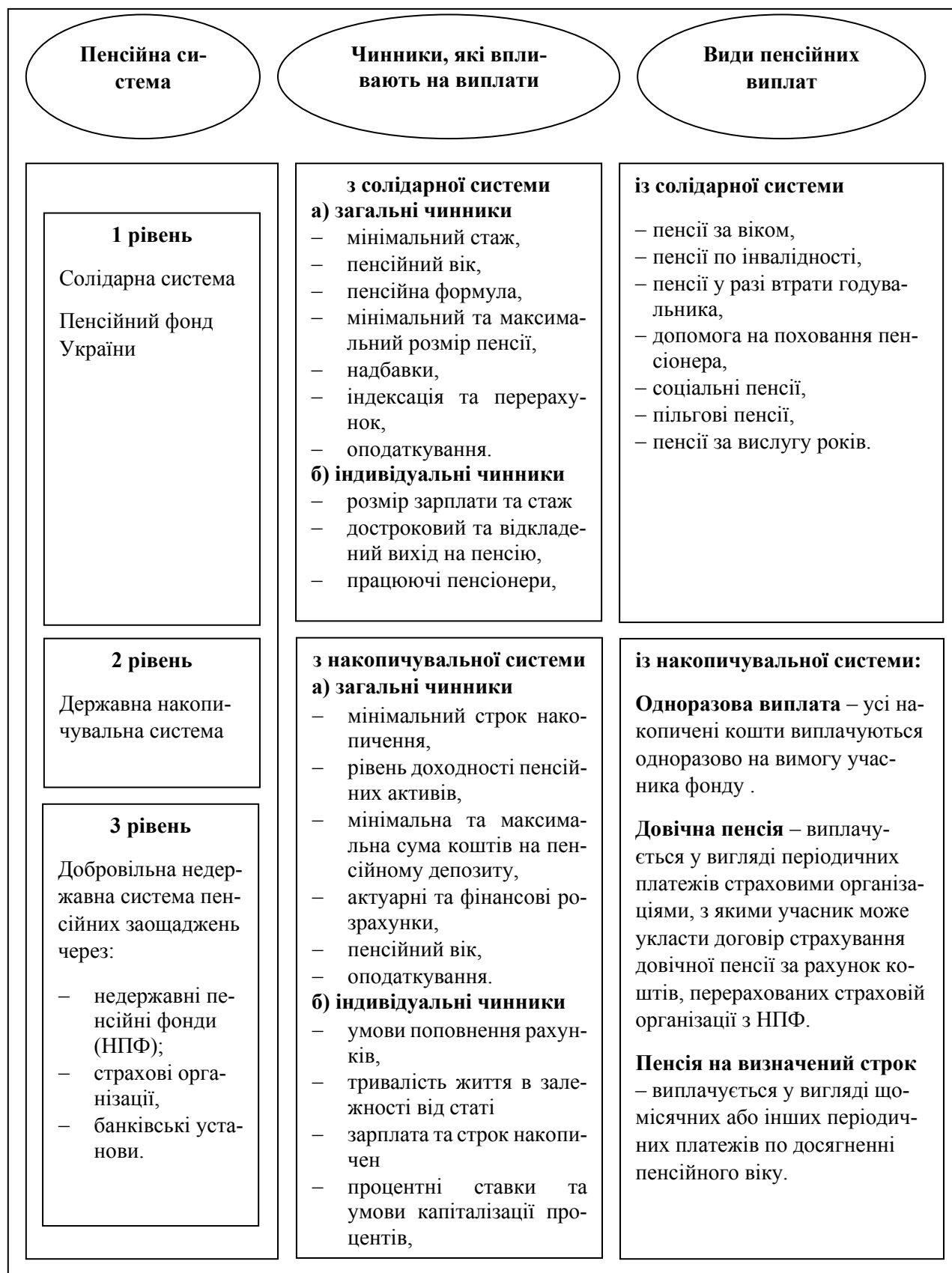

Рис.1. Система пенсійного забезпечення України, розроблено автором на основі [8,9]

та вторинна, яка розраховується на основі первинної, іноді в рамках моделі.

В залежності від сфери, яку описує інформація, її можна поділити на демогра-

фічну, економічну та параметри, встановленні законодавством. Останні мають вплив як на демографічні, так і економічні показники. Так встановлюється вік працездатності, вік виходу на пенсію, необхідний трудовий стаж, мінімальний розмір зарплати та пенсії, обов'язкові ставки внесків у пенсійну систему тощо.

Демографічними показниками є чисельність населення на початок року, коефіцієнт народжуваності, коефіцієнт смертності, коефіцієнт міграції, загальна кількість померлих, кількість померлих серед осіб пенсійного віку, загальна кількість пенсіонерів на початок прогнозного періоду, кількість працюючих осіб, які виходять на пенсію у прогнозованому періоді, чисельність населення працездатного віку, чисельність населення, яке перевищує працездатний вік, чисельність зайнятого населення працездатного віку, чисельність зайнятого населення, яке перевищує працездатний вік, загальна чисельність зайнятого населення, тривалість життя, тривалість життя після виходу на пенсію.

Прогноз чисельності населення можливо робити, виходячи з різних сценаріїв.

У ролі економічних показників виступають кількість платників страхових внесків, які беруть участь у солідарній пенсійній системі; кількість платників страхових внесків, які беруть участь у накопичувальній пенсійних системах; розмір страхових внесків; розмір середньомісячної заробітної плати; відсоток інвестиційного доходу; відсоток адміністративних видатків; розмір середньомісячної пенсії, що виплачується із солідарної пенсійної системи; розмір середньомісячної пенсії, що виплачується із накопичувальної пенсійної системи; розмір середньорічного внеску однієї особи; розмір загальних річних внесків усіх платників; розмір пенсійного накопичувального рахунка в середньому на одну особу; величина оцінки одного року страхового стажу для учасників солідарної пенсійної системи; співвідношення осіб працездатного віку і осіб пенсійного віку;

баланс власних коштів (доходів і витрат) Пенсійного фонду України; обсяг надходження до бюджету Пенсійного фонду України коштів від сплати страхових внесків

роботодавцями та працівниками, з державного бюджету.

Для побудови фінансових прогнозів моделі пенсійної системи необхідні наступні параметри:

- кількість людей, які будуть платити внески;
- середній заробіток цих платників;
- кількість людей, які будуть отримувати пенсії;
- розмір пенсій, які вже нараховані відповідно минулих заробітків і виплачуються, а також індексуються;
- інвестиційні доходи.

Перелічені чинники залежать від економічного середовища, тому для розробки сценаріїв необхідно проаналізувати минулі тенденції та визначити початкові показники для актуарної оцінки схеми.

Необхідні економічні змінні:

- економічне зростання;
- поділ ВВП між оплатою праці працівників і винагородою капіталу;
- робоча сила, зайнятість і безробіття;
- заробітна плата;
- інфляція;
- процентні ставки.

Економічні припущення, як правило, повинні бути обговорені з національними експертами в міністерства планування, економіки та фінансів.

Різні підходи існують до проекту економічних показників з плином часу.

Для того, щоб визначити оптимальну структуру системи пенсійного забезпечення, необхідно визначити критерії та показники для аналізу. Вибір показників для аналізу пенсійної системи залежить від ступеню зрілості схеми, тобто скільки часу пройшло з її створення; фінансової системи; прогнозу демографічних показників; розміру схеми.

Деякі показники представлені нижче отримані з основного рівняння, що виражає вартість розподільчої пенсійної системи як добуток двох факторів:

$$PAYG = d(t) * r(t), \quad (1)$$

де PAYG – pay-as-you-go, розподільча (солідарна) пенсійна схема,

$d(t)$ – системний демографічний коефіцієнт залежності,

$g(t)$ – системний коефіцієнт заміщення.

В свою чергу ці коефіцієнти розраховуються наступним чином:

$$d(t) = \frac{\text{число пенсіонерів в рік } t}{\text{число активних вкладників на рік } t} \quad (2)$$

$$r(t) = \frac{\text{середня пенсія в рік } t}{\text{середні застраховані доходи у рік } t} \quad (3)$$

Розбивка витрат розподільчої системи на компоненти є частиною процесу перевірки схеми. Наприклад, коефіцієнт демографічної залежності можна розрахувати окремо для кожного виду пенсії, що покаже їх долю у загальній вартості схеми. Розрахунок фінансових коефіцієнтів для різних видів пенсій дає можливість порівняти фінансові результати з правовими положеннями. Наприклад, беручи до уваги середній вік вступу, звичайний вік виходу на пенсію і пенсійну формулу, актуарій може порівняти розрахований коефіцієнт заміщення для пенсії по старості з коефіцієнтом заміщення відповідно до положень закону.

До демографічних показників відносять коефіцієнт демографічної залежності, рівень охоплення та коефіцієнт вкладників. Системний демографічний коефіцієнт залежності можна порівняти із коефіцієнтом демографічної залежності, який розраховується як відношення кількості пенсіонерів до кількості людей працездатного віку.

Ефективний рівень охоплення схемою можна порівняти з закріпленим законами рівнем охоплення шляхом порівняння кількості застрахованих осіб (активних і неактивних) з потенціальним числом людей, які повинні бути охоплені відповідно до правових норм.

Коефіцієнт вкладників визначається як число активних застрахованих осіб у загальній кількості застрахованих осіб (активних і неактивних), і дає уявлення про потенціальну вагу неактивних застрахованих осіб у загальній відповідальності схеми.

Перейдемо до фінансових показників, які надають інформацію про майбутню еволюції витрат і на здатність схеми підтримувати їх в довгостроковій перспективі. Далі приведемо ключові фінансові показники [10]. Зазначимо, що для розрахунку біль-

шості з них необхідна математична модель роботи пенсійної системи.

Рівень розподільчої системи. Він являє собою відношення загальної суми витрат схеми (виплати і адміністративні витрати) в даному році до загального розміру застрахованих доходів за той же рік. Даний показник характеризує, яка ставка внесків повинна бути стягнута, якщо витрати схеми фінансувалися би лише за рахунок цього внеску. Граничний рівень розподільчої системи порівнюють з нинішньою ставкою внеску, щоб дати попередні оцінки необхідних змін ставки внесків у майбутньому. Крім того, можна обчислити регулюючий рівень розподільної вартості, який представляє ставку, яка буде стягуватися з учасників (працівників та роботодавців), щоб покрити тільки витрати даного року, які ще не покриті резервами або іншими доходами (наприклад, державними субсидіями).

Загальна середня премія (GAP – general average premium). Цей показник розраховується шляхом прирівнювання поточної вартості майбутніх запланованих внесків застрахованих осіб (нинішніх і нових учасників), а також вартості наявних резервів, до поточної вартості прогнозованих майбутніх виплат і адміністративних витрат для існуючих і майбутніх застрахованих осіб і одержувачів допомоги. Це не означає, що схема буде в ідеальному балансі кожного року, але схема вийде на нульовий баланс в кінці обраного періоду. Технічно, ця премія може бути інтерпретована як довгострокова середня регулююча розподільна премія. GAP є теоретичною величиною фінансової системи і рідко використовуються на практиці для фінансування державних систем пенсійного забезпечення. Її основною перевагою є те, що можна порівняти вартість різних варіантів виплат за допомогою одного значення замість потоку внесків розподілених у часі. Наприклад, якщо влада хоче знати наслідки різного року виходу на пенсію, актуарій може легко обчислити GAP для різних варіантів. Це дозволяє владі виносити свої рішення на основі відносної фінансової ваги альтернативних рішень.

Загальна сума витрат у відсотках від ВВП. Цей показник забезпечує додаткову точку зору на витрати схеми по відношенню

до загальної вартості товарів та послуг, вироблених в країні. Це може дати уявлення про здатність економіки підтримувати схему в довгостроковій перспективі. Витрати схеми у вигляді відсотка від ВВП показують місце і вагу системи пенсійного забезпечення в економіці.

Коефіцієнт резервування. Він являє собою відношення резервів до річних видатків схеми. Цей відносний показник резерву дає приблизне уявлення про те, як довго схема могла б працювати якщо раптом не буде отримувати внесків та інвестиційного доходу.

Рівень фондування. Цей показник виражає кількість поточних запасів у відсотках від загальної суми зобов'язань схеми. Сума зобов'язань представляє теперішню вартість майбутніх виплат нинішнім пенсіонерам і загальні нараховані права застрахованого населення.

Середній коефіцієнт заміщення пенсій. Цей показник розраховується як відношення середньої пенсії до середнього застрахованого доходу, і показує, як схема справляється з заміною заробітку на пенсійну виплату.

Останній коефіцієнт є важливим як на рівні Пенсійного фонду, так і на індивідуальному. Але на індивідуальному рівні потрібно розглядати конкретні персональні дані та розраховувати майбутній коефіцієнт заміщення за допомогою математичних моделей.

Основним індикатором для визначення адекватності вважають коефіцієнт заміщення зарплати пенсією. Середній коефіцієнт заміщення пенсій розраховується як відношення

середньої пенсії до середнього застрахованого доходу, і показує, як схема справляється з заміною заробітку на пенсійну виплату. При аналізі адекватності пенсійної системи в умовах проведення реформ треба враховувати той факт, що попередні покоління мали інші умови відрахування із заробітної плати

На основі даних звітів пенсійного фонду проаналізовано розмір, структуру пенсійних виплат та коефіцієнт заміщення заробітної плати пенсією (див. табл.1, рис. 2-3). Отже, майже 75% пенсіонерів отримують пенсії за віком, при цьому середній розмір такої пенсії (2648,24 на 01.01.19 та 3064,77 на 01.01.2020) майже дорівнює середньому розміру пенсії за всіма видами пенсій (2644,66 на 01.01.19 та 3082,98 на 01.01.2020) [11–12].

Аналіз показав, що найбільший відсоток пенсійних виплат належить пенсіям за віком, переважна більшість пенсійних виплат (69%) в діапазоні від 1500 до 2000 грн, що трохи вище прожиткового мінімуму для працездатних. Коефіцієнт заміщення в з 2009 до 2017 року мав тенденцію до зниження, що є негативною тенденцією. Але в 2018 та 2019 році трохи збільшився.

Загальна кількість застрахованих осіб збільшувалась: протягом 2017 року на 180,3 тис. осіб, у тому числі найманих працівників – на 177,2 тис. осіб, протягом 2018 року на 320 тис. осіб. Таким чином, загальна чисельність застрахованих осіб у грудні 2018 року склала 13191,5 тис. осіб. Вона залишилась майже на тому ж рівні у грудні 2019 року і становила 13177,4 тис. осіб [11–12].

Таблиця 1

Розподіл кількості пенсіонерів за видами призначених пенсій

Види призначених пенс	на 01.01.2017	на 01.01.2018	на 01.01.2019	на 01.01.2020
за віком	9101,2	8915,6	8693,013	8534,558
по інвалідності	1393,4	1399,4	1370,249	1405,704
у зв'язку з втратою годувальника	693,0	658,1	536,132	539,097
за вислугу років	653,8	646,0	229,732	220,594
соціальні пенсії	94,7	89,1	84,027	77,632
пенсії військово-службовців			553,958	553,767
довічне грошове утримання суддів	2,7	3,1	3,294	3,378
Всього	11938,80	11711,30	11470,41	11334,73

Джерело: [11-12]

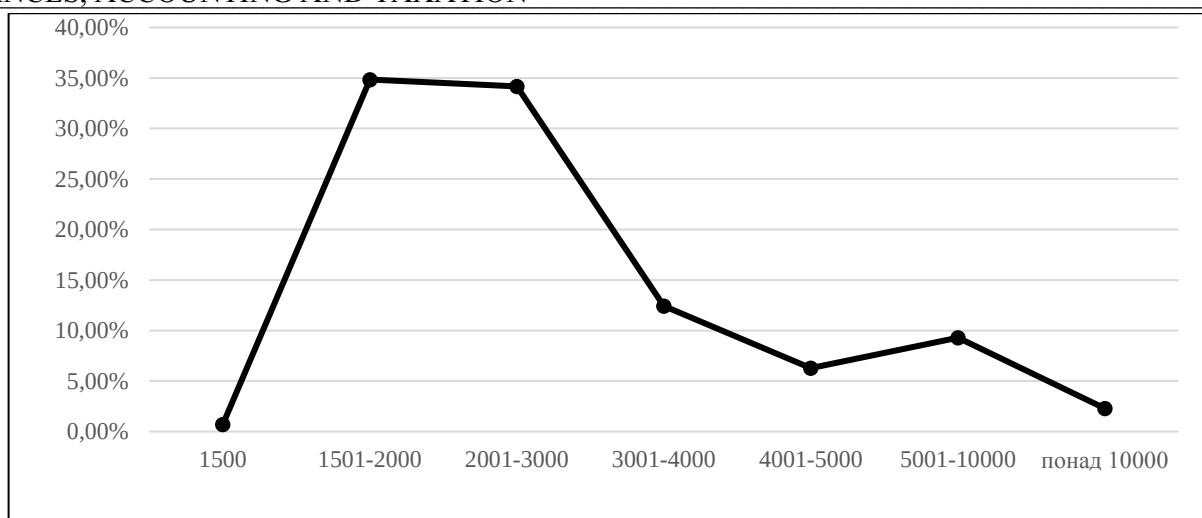

Рис. 2. Розподіл розміру пенсійних виплат [12]

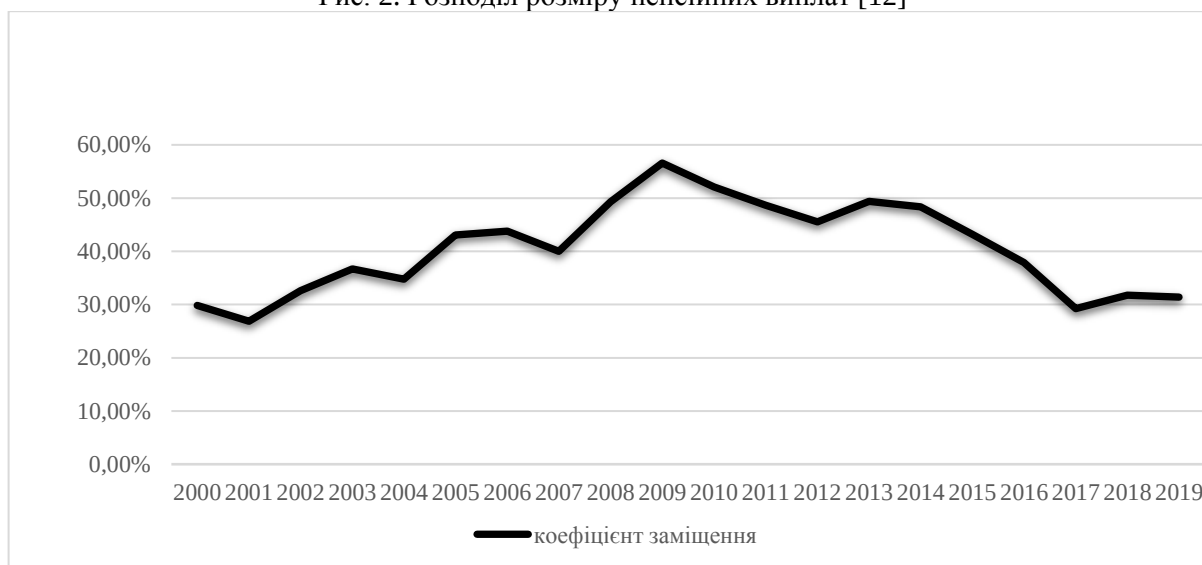

Рис. 3. Коефіцієнт заміщення заробітної плати пенсією [11–12]

При цьому на 1 січня 2020 року на обліку перебувало 11 334,7 тис пенсіонерів, що на 135,7 тис осіб менше порівняно зі станом на 1 січня 2019 року. Таким чином, коефіцієнт демографічної залежності трохи зменшився з 0,87 до 0,86.

Висновки. Система пенсійного забезпечення відіграє важливу роль в економічній системі держави. Для того, щоб вона виконувала належні функції підтримки непрацюючого населення та при цьому мала достатнє фінансування, необхідна розробка у відповідності із сучасними демографічними та економічними показниками.

Сучасний стан системи пенсійного забезпечення показує великий коефіцієнт демографічної залежності, негативну тенденцію зменшення коефіцієнту заміщення заробітної плати пенсією та досить низький рівень пенсій.

Література

1. Буряченко О. Є. Сутність поняття пенсійного забезпечення в науковому дискурсі / О. Є. Буряченко // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Харків. : ХарРІДУ НАДУ, 2015. – Вип. 2(49). – С. 90–98.
2. Буряченко О. Є. Пенсійна система в Україні: історія становлення і теоретичні засади розвитку на сучасному етапі національного державотворення: дис.... канд. наук з держ. управ.: 25.00.01. Київ, 2017. 252 с.
3. Шалієвська Л. І. Пенсійне забезпечення: зарубіжний досвід та уроки для України / Л. І. Шалієвська // Інвестиції: практика та досвід. – 2019. – № 4. – С. 96–101.
4. Шумило М. М. Сучасний стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні (за матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 21 грудня 2016 року) / М. М. Шумило // Вісник Національної академії наук України. – 2017. – № 2. – С. 76–87.
5. Можечук Л. В. Пенсійна система України: сучасний стан та перспективи розвитку / Л. В. Можечук

// Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 4. С.102-106.

6. Future of the Ukrainian pension system: adequacy, coverage and sustainability / International Labour Organization; ILO Decent Work Technical Support Team and Country Office for Central and Eastern Europe. - Budapest: ILO, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_735152.pdf

7. Melbourne Mercer Global Pension Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://info.mercer.com/rs/521-DEV-513/images/MMGPI%202019%20Full%20Report.pdf>

8. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

9. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

10. Plamondon, P. Actuarial practice in social security / P. Plamondon, et al. – Geneva: International Labour Office, 2002. – 514 p.

11. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2018 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/1534465-zvit-pro-robotu-ta-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2018-rotsi/>

12. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2019 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-2019-pfu.pdf

References

1. Buriachenko, O.Ye. (2015). Sutnist poniattia pensijnogo zabezpechennia v naukovomu dyskursi. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia: zb. nauk. prats. Kharkiv: KharRIDU NADU, Vyp. 2(49), 90-98.

2. Buriachenko, O.Ye. (2017). Pensiina systema v Ukraini: istoriia stanovlennia i teoretychni zasady

rozvytku na suchasnomu etapi natsionalnoho derzhavotvorennia. Candidate's thesis. Kyiv.

3. Shaliiievska, L.I. (2019). Pensiine zabezpechennia: zarubizhnyi dosvid ta uroky dlia Ukrainy. Investytsii: praktyka ta dosvid, (4), 96-101.

4. Shumylo, M.M. (2017). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku systemy pensiinoho zabezpechennia v Ukraini (za materialamy naukovooho povidomlennia na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 21 hrudnia 2016 roku). Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy, (2), 76-87.

5. Mozhechuk, L.V. (2018). Pensiina systema Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, (4), 102-106.

6. Future of the Ukrainian pension system: adequacy, coverage and sustainability (2019). International Labour Organization; ILO Decent Work Technical Support Team and Country Office for Central and Eastern Europe,-Budapest, ILO. Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_735152.pdf

7. Melbourne Mercer Global Pension Index. Retrieved from <https://info.mercer.com/rs/521-DEV-513/images/MMGPI%202019%20Full%20Report.pdf>

8. Zakon Ukrainy «Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia» Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua>

9. Zakon Ukrainy «Pro nederzhavne pensiine zabezpechennia» Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua>

10. Plamondon, P. (2002). Actuarial practice in social security. Geneva: International Labour Office, 514 p.

11. Zvit pro robotu ta vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy u 2018 rotsi. Retrieved from <https://www.pfu.gov.ua/1534465-zvit-pro-robotu-ta-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2018-rotsi/>

12. Zvit pro robotu ta vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy u 2019 rotsi. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-2019-pfu.pdf

СИСТЕМА ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ И МЕТОДЫ ЕЕ ОЦЕНКИ

О. Ю. Приходченко, старший преподаватель, Национальная металлургическая академия Украины

Методология исследования. Для получения результатов были применены следующие методы: абстрагирование – при определении сущности понятия «система пенсионного обеспечения»; анализа и синтеза – при определении задач и принципов построения системы пенсионного обеспечения, исследовании методов ее оценки, разработке схемы системы пенсионного обеспечения; стандартные методы статистических исследований – при осуществлении анализа состояния пенсионного обеспечения в Украине.

Результаты. На основе анализа существующих методологических подходов к исследованию пенсионных систем определена система пенсионного обеспечения, с одной стороны, как система субъектов пенсионного обеспечения страны, которая определяются нормативными актами государства, а с другой – как система правовых и организационно-управленче-

ских норм, принципов и методов, регулирующих деятельность этих субъектов с целью обеспечения определенного уровня благосостояния населения. Сформулированы основные задачи и принципы системы пенсионного обеспечения. Исследовано информационное обеспечение, необходимое для моделирования и оценки пенсионной системы. На основе данных отчетов пенсионного фонда проанализированы размер, структура пенсионных выплат и коэффициент замещения заработной платы пенсией. Анализ показал, что наибольший процент пенсионных выплат приходится на пенсии по возрасту, подавляющее большинство пенсионных выплат (69%) находятся в диапазоне от 1500 до 2000 грн., что чуть выше прожиточного минимума для трудоспособных. Коэффициент замещения заработной платы пенсией с 2009 г. по 2017 г. имел тенденцию к снижению, что является негативным явлением, но в последние годы он продемонстрировал тенденцию к увеличению.

Новизна. Разработана схема системы пенсионного обеспечения Украины, на которой представлены все три уровня пенсионной системы и для каждого из них выделены индивидуальные и общие факторы, влияющие на пенсионные выплаты.

Практическая значимость. Предложены основные демографические и экономические показатели, которые лежат в основе оценки системы пенсионного обеспечения и критерии, на которые должны ориентироваться при исследовании и разработке систем пенсионного обеспечения.

Ключевые слова: система пенсионного обеспечения, солидарный уровень, накопительный уровень, принципы пенсионного обеспечения, коэффициент демографической зависимости, коэффициент замещения

PENSION SYSTEM AND METHODS OF ITS ASSESSMENT

O. Yu. Prykhodchenko, Senior Lecturer, National Metallurgical Academy of Ukraine

Methods. The results are obtained with the following methods: the method of abstraction – in determining the essence of “pension system” concept; analysis and synthesis – in determining the objectives and principles of the pension system structure, the study of methods for its evaluation, the development of pension system scheme; standard methods of statistical research – in carrying out the analysis of a condition of pension provision in Ukraine.

Results. Based on the analysis of existing methodological approaches to the study of pension systems, a pension system has been defined, on the one hand, as a system of subjects of the country's pension provision, which is determined by state regulations, and on the other, as a system of legal and organizational-managerial norms, principles and methods that regulate the activities of these entities with the purpose of ensuring a certain level of well-being of the population. The main objectives and principles of the pension system are formulated. The information support necessary for modeling and evaluating the pension system is investigated. Based on the data from the reports of the pension fund, the size, structure of pension payments, and the wage replacement rate for pensions are analyzed. The analysis showed that the largest percentage of pension payments belongs to old-age pensions, the vast majority of pension payments (69%) are in the range from UAH 1,500 to 2,000, which is slightly higher than the living wage for the able-bodied. The replacement rate from 2009 to 2017 tended to decrease, which is a negative phenomenon. However, in recent years it has increased to some extent.

Novelty. A scheme of the pension system of Ukraine has been developed, on which all three levels of the pension system are presented, and for each of them individual and general factors affecting pension payments are highlighted.

Practical value. The basic demographic and economic indicators that underlie the assessment of the pension system and the criteria that should be guided in the study and development of pension systems are proposed.

Keywords: pension system, solidarity rate, funded rate, pension principles, demographic ratio, replacement rate.

Надійшла до редакції 08.01.20 р.

ОСОБЛИВОСТІ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ІНДИКАТОРІВ ПЕРЕКУПЛЕНOSTІ ТА ПЕРЕПРОДАНОСТІ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ

*А. В. Тригубченко, аспірант, tryhubchenko@gmail.com, orcid.org/0000-0001-7605-1603
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Методологія дослідження. Дослідження ґрунтувалося на аналізі американського досвіду використання біржових індикаторів як показників, що дозволяють здійснювати постійний моніторинг кон'юнктури фондового ринку та прогнозувати майбутнє. За допомогою структурного аналізу було розглянуто основні складові Fear and Greed Index. Метод загального й особливого дозволив виокремити переваги й недоліки даного індексу з поміж існуючих показників даної сфери.

Результати. У статті актуалізовано проблему аналізу поточного економічного стану країни через здійснення постійного моніторингу її економічної динаміки. Показано важливість правильної інтерпретації та використання в практичній діяльності системи макроекономічних та біржових індикаторів як орієнтирів за нестабільних ринкових умов.

Розглянуто зміст та надано детальну характеристику індикатору ринкового настрою, який отримав назву «Fear and Greed Index» і який був запропонований всесвітньо відомим авторитетним інформаційним ресурсом CNN. Оскільки на основі аналізу даного індексу можна робити прогнози стосовно майбутніх цінових коливань активів, то його можна вважати найбільш ефективним показником поточного стану фондового ринку та майбутніх змін. Проаналізовано та оцінено основні структурні компоненти даного індексу, а саме: імпульс на акції, сила ринку акцій, широта ринку акцій, волатильність на ринку акцій, попит на ризикові активи, попит на безпечні активи, опціон Кол і Пут.

Новизна. Виявлено переваги й недоліки показника «Fear and Greed Index» та розроблено рекомендації щодо створення сприятливих умов для його застосування в практичній діяльності.

Практична значущість. Розуміння суті та структури «Fear and Greed Index», а також його прогностичних можливостей дозволить більш ефективно застосувати даний індикатор як при діагностиці макроекономічного стану країни, так і в діяльності окремих бізнесових структур для поточної оцінки та прогнозування майбутнього.

Ключові слова: фондовий ринок, економіка, біржа, торгівля, волатильність, акції, облігації, опціони, ф'ючерси.

Постановка проблеми. Світова економіка демонструє свій розвиток у часі й просторі через постійно повторювані цикли падіння та зростання. Такий хвилеподібний рух економіки завжди має обґрунтовані причини, до яких, насамперед, відносяться науково-технічний прогрес, суперечності між виробництвом і споживанням, нестабільність грошового обігу, перерозподіл між секторами економіки капіталу тощо. Історичний досвід свідчить, що найбільш достовірним індикатором «тривожних станів», що свідчать про по-

чаток розгортання кризових станів економіки є кон'юнктура фондового ринку: найбільш масштабні світові кризи завжди починалися з обвалу фондових ринків. Саме тому для прогнозування економічної динаміки вкрай необхідними є інструменти діагностики та прогнозування змін у цій сфері.

Серед фінансистів та аналітиків існує практика використання системи індикаторів (певних показників та мультиплікаторів), котрі дають можливість досліджувати ринок та з певною часткою ймовірності виявляти

перебування економіки на тій чи іншій стадії економічного циклу. Але проблема аналізу економічного стану країни, або окремої компанії постає не стільки в наявності або відсутності макро- та мікроекономічних даних, скільки у вмінні їх правильно інтерпретувати та використовувати в практичній діяльності як орієнтирів за нестабільних ринкових умов.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Відомі американські дослідники та агентства надають безліч цінної інформації для опрацювання та використання в наукових та дослідницьких цілях, а також створюють підґрунтя її застосування в практичній діяльності бізнесу. У цьому зв'язку доречно згадати Річарда Яма роке, який надав надзвичайну корисну інформацію стосовно окремих макроекономічних індикаторів та способів їх застосування [1]. Відомий американський підприємець і один із найкрупніших інвесторів в світі Уоррен Баффет розкриває проблеми та ризики в контексті функціонування фінансових ринків [2]. Віктор Лиховидов деталізує аналіз ринку валют та пропонує використання технічних індикаторів для вдосконалення торгових сигналів [3]. При цьому науковці й практики відзначають, що широта наявних індикаторів далеко не завжди дозволяє отримати необхідну інформацію, оскільки відображає окремі сторони інвестиційного процесу і не відзначається універсальністю. Тому неможливо знайти ідеальний показник для кожного ринку і для кожного активу, що вимагає постійного пошуку нових, більш досконалих способів аналізу даних для їх екстраполяції на поточні економічні та геополітичні умови.

Формулювання мети статті. Метою даного дослідження є аналіз одного з відомих на Заході, але не поширених на вітчизняних просторах, показника фінансів та біржових котирувань «Fearand Greed Index».

Виклад основного матеріалу дослідження. Страх і жадібність завжди були, є і будуть основними емоціями, якими керуються учасники біржового ринку. Насправді, котирування рухають не статистичні показники, політичні явища або фінансові результати компаній, а їх інтерпретація ринковою більшістю. Коли інвесторами керує страх і

обережність щодо майбутніх перспектив зростання або стабільності того чи іншого активу, то починається глобальний розпродаж і ціни рухаються донизу. Коли ринкова більшість впевнена в майбутньому зростанні, то ціни можуть за лічені хвилини оновити нові максимуми на позитивних очікуваннях. Як справедливо зазначив Уоррен Баффет, продавати потрібно, коли всіх охопила жадібність та купувати, коли всіх лякає страх [2].

За таких умов набуває значущості оперувати таким показником, який би дозволяв здійснювати постійний моніторинг кон'юнктури фінансових ринків. Всесвітньо відомий авторитетний інформаційний ресурс CNN створив так званий індекс ринкового настрою, який отримав назву «Fearand Greed Index». Агентство відслідковує щоденно на скільки ринок перекуплений або перепроданий станом на зараз. На основі аналізу даного індексу можна робити прогнози стосовно майбутніх цінових коливань активів [4]. Структуру даного індексу становлять сім основних компонентів, представлених наступними індикаторами: імпульс на акції, сила ринку акцій, широта ринку акцій, волатильність на ринку акцій, попит на ризикові активи, попит на безпечні активи, опціон Кол і Пут.

В індикаторі імпульс цін на акції за взірєць береться широкий індекс американських акцій S&P500, який включає в себе 500 найбільших за капіталізацією компаній, зареєстрованих в США. Сам індикатор розраховується на основі індексу та його середньої плинної за останні 125 днів. Якщо поточне значення ціни вище за 125-денну середню плинну, то ринок в більшій мірі налаштований жадібно, якщо ціна нижча за середню плинну, то навпаки.

Індикатор сила ринку акцій розраховується на основі кількості акцій компаній, які оновили свої 52-тижневі максимуми у співвідношенні до кількості акцій компаній, які оновили свої 52-тижневі мінімуми на Нью-Йоркській фондовій біржі. Дані оновлюються щоденно після закриття торгової сесії.

Широта ринку акцій розраховується як співвідношення проторгованих обсягів акцій, які виростили за підсумками трогової сесії до об'ємів акцій, які знизились в ціні.

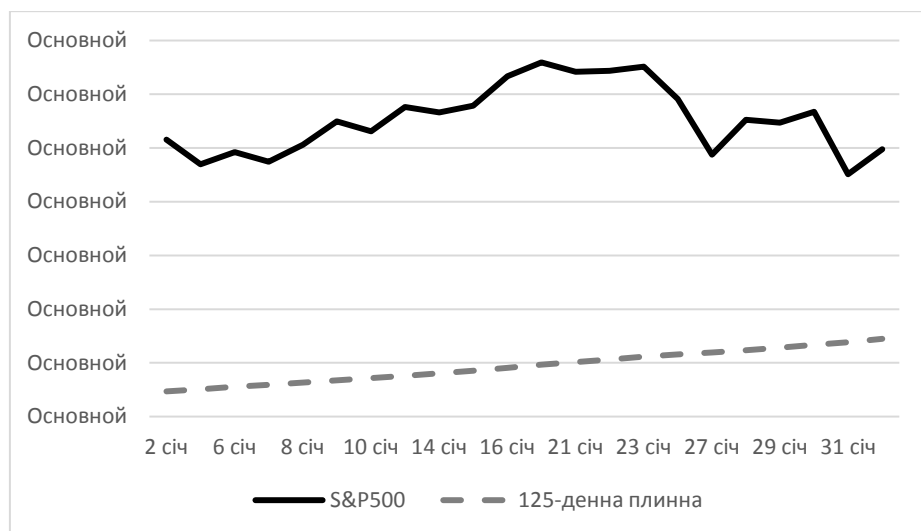

Рис. 1. Графік індексу S&P500

Основою для індикатора слугує індекс суми об'ємів Маккіллана (TheMcClellanVolumeSummation Index) [5].

Волатильність на ринку акцій обчислюється на основі індексу волатильності чи-

казької біржі опціонів. За основу взята волатильність опціонів на ф'ючерс індексу S&P500 та його 50-денна середня плинна. Волатильність слугує мірою невизначеності на ринку, а деякі аналітики за допомогою неї оцінюють ризик [6].

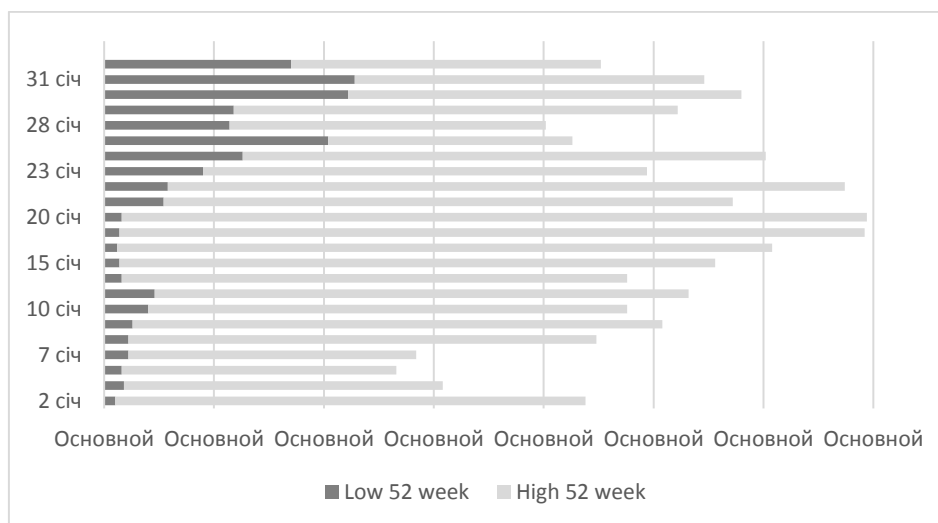

Рис. 2. Кількість компаній, що досягли максимумів та мінімумів за останні 52 тижня на NYSE

Високе значення свідчить про нетипову поведінку ринку і занадто великий ажіотаж зі сторони учасників торгів до даного інструменту, що говорить про збільшення ймовірності відхилення ціни від середнього будь яку сторону і спричинення на цьому фоні негативних наслідків для вкладеного капіталу.

Попит на ризикові активи є показни-

ком, який розраховується на основі дохідності високо ризикових облігацій, їх ще прийнято називати «сміттєвими або високододатковими» корпоративними облігаціями. Рейтинги корпораціям і навіть цілим країнам присвоює кредитне агентство, яке на постійній основі проводить дослідження і моніторинг за суб'єктами економічної діяльності.

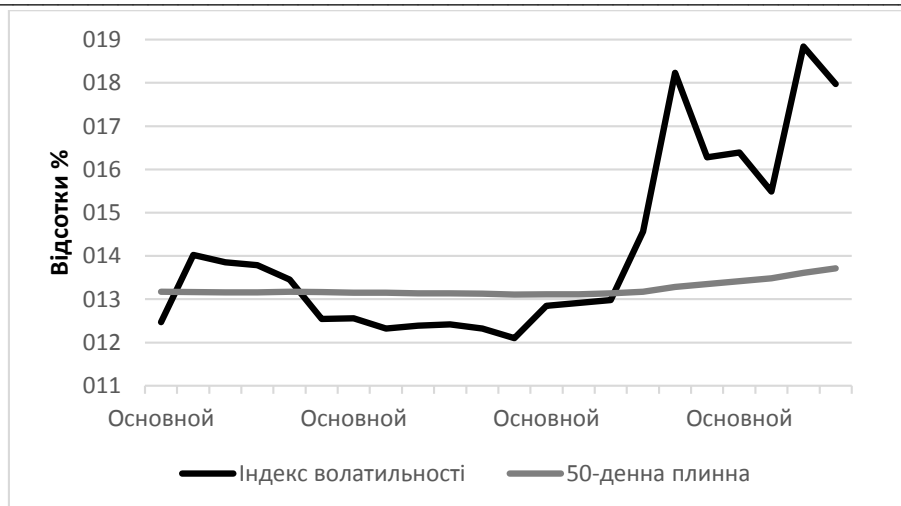

Рис. 3. Индекс волатильности S&P500

Найбільш авторитетними і відомими агентствами являються американські компанії Standard&poor's, Fitch і Moody's. «AAA» і «AA» (висока кредитна якість) і «A» і «BBB» (середня кредитна якість) вважаються інвестиційним рівнем. Кредитні рейтинги облігацій нижче цих позначень («BB», «B», «CCC» і т. д.) вважаються емітентами з низь-

ким кредитним рейтингом і зазвичай їх боргові цінні папери називаються «сміттєвими»[7].

Попит на безпечні активи розраховується на основі цінової різниці між дохідністю акцій та дохідністю казначейських облігацій США за останні 20 торгових днів (практично за останній місяць, в якому в середньому 22 торгових днів).

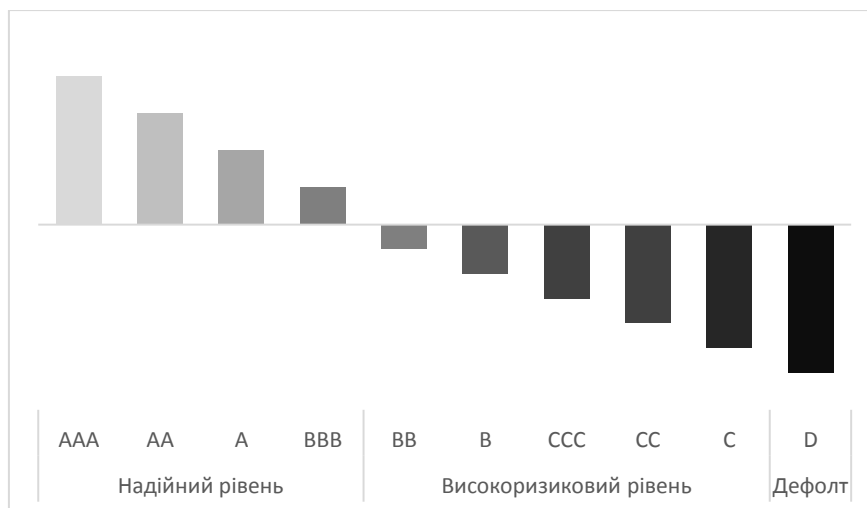

Рис. 4. Шкала кредитного рейтингу від Standard&poor's

Акції вважаються ризиковими активами, а казначейські облігації одними з найконсервативніших та найбезпечніших інструментів фондового ринку[8]. Підтвердженням тому є той факт, що уряд США жодного разу в історії не анонсував дефолту та не відмовлявся від виплати державного боргу кредиторам по облігаціям. Високий кре-

дитний рейтинг – означає стабільність та безпеку але в той час і низьку дохідність, принаймні нижчу за дохідність акцій [9]. Ринок акцій більш волатильний але і більш доходний, проте, коли інвестори починають надавати перевагу захисним активам, таким як облігації і масово їх купувати – це говорить про сумнівні настрої ринку щодо перспективи росту ринку акцій.

Опціон Кол і Пут розраховується на основі співвідношення даних об'ємів опціонів Пут та опціонів Кол. Якщо коефіцієнт менше одиниці – це означає, що опціонів Кол (права придбати актив в майбутньому) більше за кількість Путів (права продати актив в майбутньому). Зворотна ситуація говорить про те, що значення більше 1 – це тривожний сигнал, який свідчить про те, що ринок здебільшого налаштований «по ведмежому». Для згладжування волатильності та збільшення точності показника використовують 5 денну середню плинну [7]. В цілому, опціони – це похідні фінансові інструменти,

в основі яких лежить базовий актив. Починаючи із 1980 років ринок похідних фінансових інструментів почав активно розвиватися, а біржі почали впроваджувати все більше подібних інструментів, які користувались і користуються попитом серед інвесторів. Сума, еквівалентна близько 1 квадрильона доларів, становить сумарне боргове зобов'язання за всіма деривативами в світі. Деривативи являються інструментами другого, а то і третього порядку. Для порівняння капіталізація ринку акцій та корпоративних облігацій станом на кінець 2018 року майже 70 трільйонів доларів.

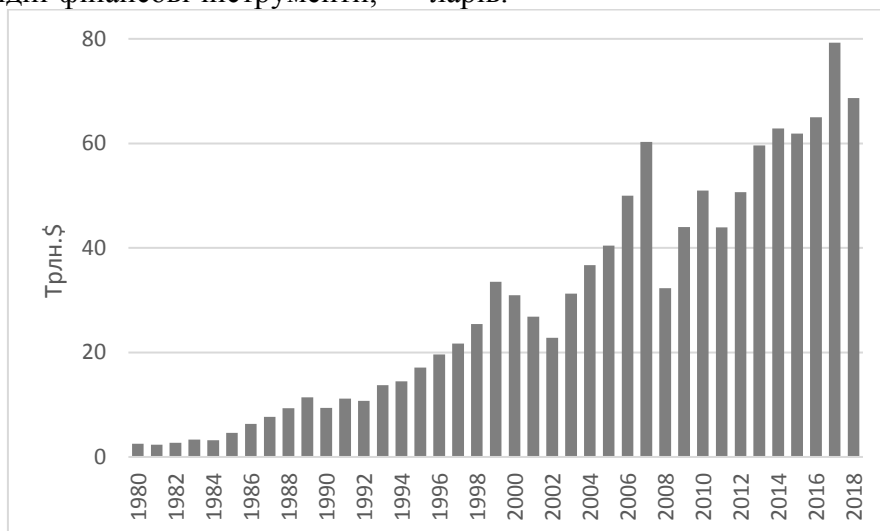

Рис. 5. Капіталізація світового фондового ринку

Інтерпретація кожного показника відбувається на основі його середнього нормального значення за визначений період (наприклад для імпульсу це середня 125-денна плинна а для волатильності це 50 денна плинна). Шкала оцінки кожного показника варіюється від 0 до 100. Якщо поточне значення знаходиться в межах норми – йому присвоюється значення 50, якщо перевищує норму на відповідний відсоток, то присвоюється значення від 50 до 100 відповідно, якщо нижче вказаної норми то дзеркально навпаки. Після оцінки кожного із семи критеріїв їм присвоюють однакову вагу і зважують в один сумарний показник зі шкалою від 0 до 100. Значення 50 вказує на нейтральний стан ринку; від 25 до 50 та від 50 до 75 – страх або жадібність відповідно; від 0 до 25 та від 75 до 100 – екстремальний страх або екстремальна жадібність відповідно.

Висновки. Проведений аналіз показав, що вагомою перевагою показника

«Fear and Greed Index» є його зведена структура та наявність декількох критеріїв оцінки. Легка та зрозуміла форма подачі кінцевого цифрового результату і прогностичний характер також можна вважати додатковими позитивними характеристиками. До недоліків можна віднести те, що даний індекс у більшій мірі є інструментом дослідження ринкового настрою в моменті, а предиктивності йому надає людина, до того ж вказуючи на його волатильну природу і не завжди точні сигнали. Основна проблема подібних зведених індикаторів – це усереднення даних кожного окремого показника. З іншої сторони індекс розрахований на основі технічних індикаторів, ігноруючи фундаментальний аналіз.

Включити даний індикатор до власної аналітичної системи однозначно варто, проте аналізувати його потрібно на паралелі з іншими макроекономічними показниками, такими як ВВП, інфляція, рівень безробіття,

відсоткова ставка та інші. Найоптимальнішим рішенням будемо застосування сучасних технологій на базі штучного інтелекту та створення непромереженої моделі оцінки декількох рядів даних одночасно. Нейромережі не властива похибка на емоції або поганий настрій, оскільки програма буде виконувати лише той алгоритм дій, який закладено в її основі. До того ж за допомогою такої моделі можна тестувати сотні або навіть тисячі даних одночасно, що скорочує терміни обробки інформації людиною в ручному режимі до хвилин або навіть секунд.

Література

1. Official Gazette of the United States Patent and office. Том 1283. – Выпуск 1, 2004. – 82 с. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=pwzPwD988-MC&pg=RA3-PA81&lpg=RA3-PA81&dq=%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%B4+%D0%AF%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B5&source=bl&ots=m2TH77ebKb&sig=ACfU3U2t1sss6K8nwDR-5z9NHO-UDznzzw&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwiqyaevm-zpAhUFx4sKHVjKBhIQ6AEwAHoECAoQAQ#v=onepage&q=%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%B4%20%D0%AF%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B5&f=false>
2. Уоррен Баффетт Эссе об инвестициях, корпоративных финансах и управлении компаниями. – Киев: Альпина Паблшер, 2005. – 268 с.
3. Лиховидов В. Н. Фундаментальный анализ мировых валютных рынков: методы прогнозирования и принятия решений / В. Н. Лиховидов. – Владивосток, 1999. – 234 с.
4. Fear and Greed Index [Електронний ресурс] // CNN. – 2020. – Режим доступу: <https://money.cnn.com/data/fear-and-greed/>
5. Economics of Sustainable Energy / J. S. Islam, M. R. Islam, M. Islam, M. A. Mughal. – Hoboken, 2018. – 627 с.
6. Investmentgrade [Електронний ресурс] // Investopedia. – 2019. – Режим доступу: <https://www.investopedia.com/terms/i/investmentgrade.asp>
7. Ямароне Р. Ключевые экономические индикаторы: руководство трейдера / Р. Ямароне. – 2004. – 328 с.
8. Chairman's 2004 Letter to Investors [Електронний ресурс] // Warren Buffett. – 2004. – Режим доступу: <https://www.berkshirehathaway.com/letters/2004ltr.pdf>
9. Cboe Volatility Index [Електронний ресурс] // Chicago Board Options Exchange. – 2018. – Режим доступу: <http://www.cboe.com/products/vix-index-volatility/vix-options-and-futures/vix-index/vix-faqs#2>
10. How the Fear and Greed Index Can Guide Your Investing [Електронний ресурс] // Thebalance. – 2019. – Режим доступу: <https://www.thebalance.com/how-fear-and-greed-index-can-guide-investment-4147563>

References

1. Official Gazette of the United States Patent and office, T. 1283, Issue 1, 2004, 82 p. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?id=pwzPwD988-MC&pg=RA3-PA81&lpg=RA3-PA81&dq=%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%B4+%D0%AF%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B5&source=bl&ots=m2TH77ebKb&sig=ACfU3U2t1sss6K8nwDR-5z9NHO-UDznzzw&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwiqyaevm-zpAhUFx4sKHVjKBhIQ6AEwAHoECAoQAQ#v=onepage&q=%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%B4%20%D0%AF%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B5&f=false>
2. Warren, Baffett (2005). Esse ob investitsiyakh, korporativnykh finansakh i upravlenii kompaniyami. Kiev: Alpina Pablisher.
3. Likhovidov, V.N. (1999). Fundamentalnyy analiz mirovykh valiutnykh rynkov: metody prognozirovaniya i prinyatiya resheniy. Vladivostok.
4. Fear and Greed Index (2020). CNN. Retrieved from <https://money.cnn.com/data/fear-and-greed/>
5. Islam, J.S., Islam, M.R., Islam, M., & Mughal, M.A. (2018). Economics of Sustainable Energy. Hoboken, 627 p.
6. Investmentgrade (2019). Investopedia. Retrieved from <https://www.investopedia.com/terms/i/investmentgrade.asp>
7. Yamarone, R. (2004). Klyuchevye ekonomicheskie indikatoriy: rukovodstvo treydera.
8. Warren Buffett. (2004). Chairman's 2004 Letter to Investors. Retrieved from <https://www.berkshirehathaway.com/letters/2004ltr.pdf>
9. Cboe Volatility Index (2018). Chicago Board Options Exchange. Retrieved from <http://www.cboe.com/products/vix-index-volatility/vix-options-and-futures/vix-index/vix-faqs#2>
10. How the Fear and Greed Index Can Guide Your Investing (2019). Thebalance. Retrieved from <https://www.thebalance.com/how-fear-and-greed-index-can-guide-investment-4147563>

ОСОБЕННОСТИ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНДИКАТОРОВ ПЕРЕКУПЛЕННОСТИ И ПЕРЕПРОДАНОСТИ ФОНДОВОГО РЫНКА

А. В. Тригубченко, аспирант, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Методология исследования. Исследование основывалось на анализе американского опыта использования биржевых индикаторов как показателей, позволяющих осуществлять постоянный мониторинг конъюнктуры фондового рынка и прогнозировать будущее. С помощью структурного анализа были рассмотрены основные составляющие Fear and Greed Index. Метод общего и особенного позволил выделить преимущества и недостатки данного индекса из числа существующих показателей данной сферы.

Результаты. В статье актуализирована проблема анализа текущего экономического состояния страны через осуществление постоянного мониторинга ее экономической динамики. Показана важность правильной интерпретации и использования в практической деятельности системы макроэкономических и биржевых индикаторов в качестве ориентиров при нестабильных рыночных условиях.

Рассмотрены содержание и предоставлена подробная характеристика индикатора рыночного настроения, который получил название «Fear and Greed Index» и который был предложен всемирно известным авторитетным информационным ресурсом CNN. Поскольку на основе анализа данного индекса можно делать прогнозы относительно будущих ценовых колебаний активов, то его можно считать наиболее эффективным показателем текущего состояния фондового рынка и будущих изменений. Проанализированы и оценены основные структурные компоненты данного индекса, а именно: импульс на акции, сила рынка акций, широта рынка акций, волатильность на рынке акций, спрос на рискованные активы, спрос на безопасные активы, опцион Кол и Пут.

Новизна. Выявлены преимущества и недостатки показателя «Fear and Greed Index» и разработаны рекомендации по созданию благоприятных условий для его применения в практической деятельности.

Практическая значимость. Понимание сути и структуры «Fear and Greed Index», а также его прогностических возможностей позволит более эффективно использовать данный индикатор как при диагностике макроэкономического состояния страны, так и в деятельности отдельных бизнес-структур для текущей оценки и прогнозирования будущего.

Ключевые слова: фондовый рынок, экономика, биржа, торговля, волатильность, акции, облигации, опционы, фьючерсы.

FEATURES OF MACRO-ECONOMIC INDICATORS OF OVERBUYING AND RESELLING OF THE STOCK MARKET

*A. V. Trigubchenko, Post-graduate student, National University of Life and Environmental
Sciences of Ukraine*

Research methodology. The study was based on an analysis of American experience of using exchange indicators as indicators that allow for constant monitoring of the stock market and forecasting the future. Using structural analysis, we examined the main components of the Fear and Greed Index. The general and special method made it possible to single out the advantages and disadvantages of this index from the existing indicators in this area.

Results. The article raises the problem of analyzing the current economic condition of the country through the continuous monitoring of its economic dynamics. The importance of the correct interpretation and practical use of a system of macroeconomic and exchange indicators as benchmarks under unstable market conditions is shown.

The content is examined and the detailed description of the market sentiment indicator, which is called the “Fear and Greed Index” and which was proposed by CNN, a world-famous authoritative information resource, is provided. Since based on the analysis of this index, forecasts can be made regarding future price fluctuations of assets, it can be considered the most effective indicator of the current state of the stock market and future changes. The main structural components of this index were analyzed and evaluated, namely: momentum for stocks, strength of the stock market,

breadth of the stock market, volatility in the stock market, demand for risky assets, demand for safe assets, CALL and PUT option.

Novelty. The advantages and disadvantages of the «Fear and Greed Index» indicator have been identified, and recommendations have been developed for creating favorable conditions for its application in practice.

Practical value. Understanding the essence and structure of the «Fear and Greed Index», as well as its prognostic capabilities, will allow more efficient use of this indicator both in the diagnosis of the macroeconomic state of the country and in the activities of individual business structures for the current assessment and forecasting of the future.

Keywords: stock market, economy, stock exchange, trade, volatility, stocks, bonds, options, futures.

Надійшла до редакції 11.02.20 р.

ІНСТРУМЕНТИ ІННОВАЦІЙНОГО МАРКЕТИНГУ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

*О. С. Лістрова, к. т. н., доцент, listravkina@gmail.com, orcid.org/0000-0001-5175-3043,
О. О. Матвієнко, ст. викладач, matvijenkolena@gmail.com, orcid.org/0000-0002-9832-4550,
Т. В. Соломина, асистент, tatyanaazajtseva19@gmail.com, orcid.org/0000-0002-7331-8293,
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Методологія дослідження. Науковий інструментарій, відібраний для дослідження, включає метод абстракції – при визначенні сутності категорії «інноваційний маркетинг», системний аналіз, ретроспективний аналіз, стандартні методи маркетингових досліджень – при здійсненні аналізу практики інноваційного маркетингу готельного господарства, методи критичного аналізу для переосмислення елементів комплексу маркетингу гостинності.

Результати. Стаття присвячена вивченню інструментів інноваційного маркетингу і застосуванню їх в готельному господарстві. Доведено актуальність і важливість створення інноваційного комплексу маркетингу готелю з акцентом на застосування сенсорного маркетингу. Розглянуто один з елементів комплексу маркетингу готелю – «фізичний доказ послуги». При розгляді інноваційного комплексу готельного маркетингу узагальнено позитивний досвід і систематизовано практичні приклади кращих світових готелів. Висновки зроблено на підставі аналізу практики застосування інноваційних рішень впливу на органи чуття клієнтів задля створення «фізичного доказу послуги» в сучасних умовах перманентного зростання конкуренції на ринку готельного бізнесу, модернізації існуючих і появи нових споживчих трендів, швидкій динаміці і пертурбації запитів та вподобань клієнтів.

Новизна. Запропоновано практичний інноваційний маркетинговий інструментарій управління діяльністю суб'єктів готельного господарства із використанням інструментів сенсорного маркетингу у співвідношенні його з чуттєвою сферою людини. У статті представлено підхід «сім чуттєвих нот гостинності», суть якого полягає у впливі на такі відчуття клієнтів, як «зір», «слух», «запах», «смак», «дотик», «інтуїція», «враження» з метою створення «фізичного доказу послуги».

Практична значущість. Наведений систематизований комплекс інструментів практичного застосування сенсорного маркетингу дозволить суб'єктам готельного бізнесу бути конкурентоспроможними і збільшувати дохід своєї діяльності. Результати дослідження мають практичну значущість для фахівців з маркетингу в сфері гостинності, які працюють над створенням ефективного маркетингового комплексу, що дасть змогу охопити клієнтів різних типів з різними уподобаннями та пріоритетами.

Ключові слова: сфера гостинності, готельне господарство, інноваційний комплекс маркетингу готелів, фізичний доказ послуги, чуттєві ноти гостинності, сенсорний маркетинг, ароматмаркетинг, бутик-готель, маркетинг досвіду клієнтів, маркетинг розширеної реальності.

Постановка проблеми. Інноваційний маркетинг в даний час грає важливу роль на ринку туристичних послуг і розглядається як найважливіший напрям у розвитку готельно-

го господарства. Сфера гостинності у світі розвивається неухильно. Активно впроваджуються інновації у даній галузі економіки, що спрямовані не тільки на залучення яко-

мога більшої кількості нових клієнтів, а й на стимулювання їхніх повторних звернень, розвиток сервісної складової бізнесу та забезпечення стабільного прибутку.

Інновації призводять до зниження ресурсоемності послуг готелів, забезпечення конкурентних переваг і підвищення авторитетності підприємства в потрібному сегменті ринку. Однак, для професіоналів готельного бізнесу продовжує залишатися актуальною проблема ефективної реалізації потенціалу інноваційних маркетингових технологій. У наявній науковій літературі та нормативних документах «маркетингова інновація» тлумачиться неоднозначно, а саме відсутній єдиний концептуальний підхід до формування видової характеристики даного поняття. Воно трактується як:

- впровадження нового або поліпшеного методу маркетингу, що охоплює істотні зміни в дизайні або упаковці продукту, його збуті, просуванні на ринок або призначенні ціни;
- використання нових методів продажів і презентації послуг;
- відкриття нових сфер застосування, що дозволяють реалізовувати продукт на нових ринках;
- наслідок (або паралельний процес) впровадження інших видів інновацій (технологічних, продуктових, екологічних та інших інновацій);
- створення ідей і винаходів, які пов'язані з нововведеннями в діяльності, процесах, стратегії організації, що підвищують її ринкову конкурентоспроможність.

Потрібно відзначити, що це не вичерпні дефініції, оскільки тема інновацій сьогодні продовжує бути виключно актуальною та є об'єктом дослідження великого числа як вітчизняних, так й іноземних вчених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, які безпосередньо пов'язані з розвитком «сенсорного маркетингу» в готельному бізнесі, розглядалися в працях практикуючих маркетологів, зокрема, С. Харвей [1], А. Вільямс [2], А. Гомез [3], Дж. Вільямс [4] та інші.

В роботах маркетологів щодо аналізу чинників «сенсорного маркетингу» показано, що дослідження цього питання в області готельної справи є актуальними.

Формулювання мети статті. Метою статті є систематизація практичного досвіду впровадження інновацій в області маркетингової діяльності готельного господарства та формування комплексу практичних інструментів сенсорного маркетингу у сфері гостинності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкуренція на ринку готельних послуг щороку зростає, тому гостям вже недостатньо запропонувати зручний і добре обладнаний номер, їх потрібно здивувати, переконати і навіть завоювати. А це вже нова система відносин, що припускає застосування нестандартних методів і підходів, а також нового погляду на комплекс маркетингу гостинності. Стає важливим і навіть необхідним критично переосмислити зростаюче значення деяких елементів комплексу маркетингу гостинності: продукт, ціна, канали збуту, просування, персонал, фізичний доказ послуги, процеси, планування та позиціонування. Одним із найцікавіших і суперечливих елементів комплексу маркетингу готелю є «фізичний доказ послуги», до яких можна віднести цікаві з архітектурної точки зору будівлі готелів, сучасний ландшафтний дизайн, привабливі інтер'єри, а також різноманітні технологічні новинки від вже звичного Wi-Fi до комплексної інноваційної технології по типу «розумного будинку».

Разом з тим, гості залишаються охочими отримати увагу, тепло та турботу, але вже на основі інноваційних рішень, що дозволяють сконструювати практично будь-яку атмосферу, яка зачіпає цілий спектр людських почуттів і емоцій. Прийшов час по-новому поглянути на комплекс маркетингу у співвідношенні його з чуттєвою сферою людини, побудувавши тим самим інноваційний комплекс маркетингу готелю на так званий «чуттєвій ноті».

Інноваційний комплекс маркетингу готелю заснований на «семи чуттєвих нотах гостинності»:

1. «Зір» – архітектура, живопис, інтер'єр.
2. «Слух» – музика, радіо, телебачення.
3. «Нюх» – аромати.
4. «Смак» – кухня, гастрономія.
5. «Дотик» – м'якість, глянець, тепло і затишок фактури.

6. «Інтуїція» – спокій, безпека, турбота.

7. «Враження» – емоції, почуття, досвід.

Перша «чуттєва нота гостинності» – це зір, що апелює до здатності людини бачити навколишній світ, оцінювати форми, об'єм та композиції предметного середовища, фокусуючи свою увагу на оригінальному архітектурному вирішенні будівлі готелю, гармонійному поєднанні дизайну інтер'єру та всього внутрішнього оздоблення від форми та висоти підвісу люстр до витончених тонкощів рішення підбору квіткових композицій. У цьому способі впливу на гостей готельєри давно досягли успіху. До створення готельних підприємств залучаються наймодніші архітектори та дизайнери, саме їм належать самі передові тренди в розвитку світової гостинності. Під їхнім впливом набирає силу концепція дизайнерських готелів, головним продуктом якої став «бутик-готель». Відомий експериментатор в області гостинності та гастрономії Урс Карлі зазначив, що мода на бутик-готелі цілком закономірна й у найближчі роки попит на них буде тільки зростати. Головний принцип бутик-готелю – стовідсоткова унікальність. Готель створюється як дизайнерський об'єкт, у якому все: від планування кімнат до останньої клямки – розробляє один дизайнер. Найбільш відомий приклад такого підходу – бутик-готелі Ієна Шрегера, які повністю оформлені Філіпом Старком.

Бутик-готель за своїм задумом не сумісний з поняттям готельних мереж, в яких все оформлено в єдиному стилі. Він призначений для нової категорії мандрівників. Ці люди прагнуть найвищу якість сервісу, тому що для них головні критерії вибору готелю – стиль, дизайн і атмосфера. Наприклад, бутик-готель «Schlosshotel» розташований в одному з найзеленіших районів Берліна – Грюневальд, де знаходиться колишній маєток юриста та мецената Вальтера фон Панвица. Навколо маєтку розташований власний парк з витонченими скульптурами та фонтаном. Маєток був побудований у 1914 році, а в 1990-і його реконструювали та створили в ньому готель. Головним дизайнером готелю був Карл Лагерфельд. Багаті драпірування, картини великих митців давніх часів та ста-

ровинні меблі нагадують про часи, коли в маєтку влаштовував прийоми німецький імператор Вільгельм II. Забронювати номер в бутик-готелі «Schlosshotel» можна за 250 євро за ніч, тоді як найдорожчий номер в готелі обійдеться в 5000 євро за ніч.

Бутик-готель «Telegraaf» знаходиться в місті Таллінн. У цьому бутик-готелі майже завжди можна зустріти знаменитих постояльців: від міністрів і дипломатів до зірок шоу-бізнесу, як Ленні Кравіца та Селін Діон. Названий так готель не випадково, адже в будівлі, де знаходиться готель, в 1878 році розташовувалася телеграфна станція. У 2005 році будівлю відреставрували та відкрили бутик-готель «Telegraaf». Забронювати номер в цьому готелі можна, як в історичній його частині, так і в сучасній прибудові. У готелі є спа-салон і визначний ресторан «Чайковський». Вартість номера в бутик-готелі «Telegraaf» складає від 130 до 950 євро за одну ніч [6].

Другою «чуттєвою нотою» є здатність людини чути різноманітні звуки та мелодії. Використовування музики як інструмента сенсорного маркетингу почалося набагато раніше, ніж це можна уявити собі на перший погляд, адже ця практика народилася ще в середині XX століття. Сьогодні в кафе, ресторанах, готелях і магазинах все частіше звучить приємна фоновіа музика. Існує низка досліджень, у яких зазначається її корисність. Вона може впливати на продуктивність і на емоційний стан людини. Цей інструмент впливу на свідомість людини ретельно розраховується, аби спонукати до рішень споживачів. Музика, як показує практичний маркетинг, дозволяє налаштувати споживача позитивно та бути більш лояльним до пропонованих товарів і послуг, адже таке звернення до органів почуттів поклало початок новому виду маркетингу – сенсорному. Маркетологи впевнені, що сенсорний маркетинг допомагає виробити у людини чітку асоціацію мелодії, звуків і запахів з певними брендами.

Головне завдання сенсорного маркетингу – поліпшення настрою споживачів. Такий спосіб «музичного навіювання» ще на початку XX століття застосував американський дослідник Джордж Склаур, який застосував одну з перших звукозаписних фірм з

виробництва, так званої функціональної музики. Велику популярність цій фірмі принесли записи заспокійливих мелодій для пасажирів перших ліфтів манхеттенських хмарочосів. Музика допомагала людям, які знаходяться в замкнутому просторі, впоратися з переживаннями, занепокоєннями і негативними емоціями, створюючи тим самим «штучний настрій». У сучасних готелях функціональна музика особливо необхідна в самих різних зонах: лобі, туалетних кімнатах, ліфтах, вестибюлях, спа-центрах тощо. Ці сегменти готельного простору, як показує практика, формують загальне враження гостя про готель [13].

Разом з тим, функціональна музика, як і інші інструменти сенсорного маркетингу, підбирається з урахуванням типів простору готелю: відкритого чи приватного. До відкритого простору відносяться вже перераховані вище туалетні кімнати, ліфти, вестибюлі тощо, а до приватного – кімнати гостей (номери). Слід зазначити, що функціональна музика призначена тільки для відкритого простору готелю, а її підбір будується на особливостях психологічного сприйняття музичних композицій споживачами. Виходячи із специфіки психологічного сприйняття гостями музичних композицій, фахівці відзначають, що швидка, ритмічна та гучна музика змушує їх швидше рухатися та приймати рішення, а повільна, мелодійна і неголосна, навпаки, сприяє розслабленню та мрійливості.

З огляду на той факт, що в готельній справі немає дрібниць, готелі люксового сегмента готельного ринку ретельно продумують варіанти функціональної музики навіть в туалетних кімнатах, маскуючи неприємні та турбуючі звуки. Так, наприклад, коли звук води, що зливається, не чути через фрагменти класичної або сучасної популярної музики, гість відчуває делікатну турботу і увагу з боку готелю. Разом з тим, на цьому музична тема готелю не вичерпує себе, тому що готельні бренди використовують також озвучені логотипи, музичні рекламні слогани та навіть джінгли, тобто рекламні пісні. Усі ці елементи функціональної музики готелю є, як правило, частиною рекламного звернення, яке виконує функції маркетингових комунікацій. У цих випадках підбір мелодії носить

або суб'єктивний, або корпоративний характер, хоча є й винятки з правил – це хіт «Hotel California», який був випущений у 1976р. У ньому співається про готелі, які не можна залишити ніколи. І хоча пісня не присвячена якомусь конкретному готелю та тим більше не є рекламною, вона стала неофіційним гімном усіх готелів світу [14].

Третьою «чуттєвою нотою гостинності» вважають нюх, тому що аромати поряд зі звуками здатні асоціюватися з брендами. Ароматмаркетинг – це важлива частина всього сенсорного маркетингу, адже запахи надовго зберігаються в емоційній пам'яті споживачів і навіть інколи можуть активізувати її. Дуже важливо враховувати, що запам'ятовується взаємозв'язок запаху з певним контекстом [8]. Можна тільки побачити море на зображенні, й як раптом наяву відчути пряний запах морських водоростей або навпаки пригадати собі свіжість та спокій, тому що стимули, викликані запахами, мають здатність активізувати пам'ять і уяву.

Сьогодні ароматмаркетинг є інноваційним способом залучення нових клієнтів і підвищення лояльності гостей за допомогою поширення в готелях спеціальних ароматів. Американський дослідник Алан Хірш дослідним шляхом встановив, що всі запахи викликають певні почуття та впливають на поведінку людини [9]. Так, наприклад, аромати ромашки, жасмину та лаванди розслаблюють і заспокоюють, у свою чергу хвоя викликає легкий смуток, а груша – апетит, аромат кави зосереджує та прояснює думки, тоді як терпкий запах шкіри нагадує стан куражу.

Застосування ароматмаркетингу в готельному бізнесі набуло широкого поширення, і це не випадково. Коли в фойє паризького готелю «Holyday Inn» використовували розроблений спеціально для нього аромат «Гавайська троянда», статистика чітко показала, що кількість повторних відвідувань збільшилася майже на 23%. При цьому середні статистичні показники виглядають наступним чином: час перебування гостей в ароматизованому приміщенні збільшується на 16%, готовність купувати – на 15%, імпульсивні покупки зростають на 6% [5].

Завжди є дуже важливим правильно підібрати аромат для респектабельного готелю, який повинен підкреслити атмосферу

розкоші та вишуканості, елегантності та почуття високого смаку, тому що аромат – це є відчуття. Професіонали готельного бізнесу розуміють, що людина приїжджає в п'ятизірковий готель не тому, що йому ніде жити або вона вибирає перший, який побачила, а тому, що вона хоче опинитися в атмосфері благополуччя та душевного комфорту [10].

Так один з найдорожчих готелів Лондона п'ятизірковий готель «Montcalm» розробив таку концепцію ароматизації. Вони запропонували кожному гостю відтворити в його номері комфортну, індивідуальну для нього атмосферу. Для цього в кожному з номерів було встановлено спеціальне обладнання. На рецепції гостю пропонувалося вибрати один із п'яти ароматів. Виявилось, що для індусів комфортніше в номері, у якому пахне спеціями, пахощами, як пахне на їхній батьківщині, а французам приємніше відчувати запах лавандових полів Провансу, тобто знаходитися в атмосфері Франції. Таким чином, кожен гість зміг вибрати той аромат, який йому більше до вподоби.

Група компаній «Oasis Україна», лідер в області аромамаркетингу нашої країни, встановила на першому поверсі готелю «Аврора» спеціальне обладнання, за допомогою якого вдалося успішно вирішити задачу, яка була поставлена керівництвом готелю, зонування єдиного простору. Устаткування було розміщено в зоні прийому гостей і в лобі-барі, які знаходяться в безпосередній близькості один від одного. Двома різними ароматами, які були підібрані фахівцями «Oasis Україна» з урахуванням особливостей інтер'єру та функціональних відмінностей зазначених зон, було вдало підкреслено статусність кожної з них. Аромат «Весна в Женеві», використаний на рецепції, став своєрідною візиткою готелю, яка зустрічала та проводжала постояльців, викликаючи в них підсвідоме бажання повертатися в затишні стіни «другого дому», а «смачний» аромат «Білого шоколаду» в зоні лобі-бару як найкраще підійшов до інтер'єру, тому відтепер панує там атмосфера комфорту та затишку. [7]

Наступною четвертою «чуттєвою нотою гостинності» є смак, який виражений через кухню та гастрономічні традиції готелю. З давніх-давен було відомо, що смакові відчуття нарівні до запахів здатні викликати

асоціативні зв'язки з якимись подіями або предметами. Чотири основних типи смаку: солодке, гірке, солоне та кисле – здатні висловити найтонші та найрізноманітніші відчуття, що в свою чергу, як і запахи, можна асоціювати з різними брендами. Смакові відчуття грають важливу роль у налаштуванні емоційного стану людини. Доведено, що смак поряд із нюхом впливає на гостроту зору та слуху, на ступінь чутливості шкіри й у цілому на загальний стан емоційної сфери людини.

Солодкий, їдкий, терпкий, з легкою кислотою або гіркуватістю смак дає певний настрій і доповнює всю картину почуттів навколишнього світу. У готельному бізнесі кухня – це ключовий елемент гостинності: саме гастрономічна лінія готелю часом стає вирішальним фактором при оцінюванні якості готельної послуги. При цьому кухня готелю – це, без перебільшень, його окремий світ, який створюється довгі роки, десятиліття або навіть століття. Історія готельного бізнесу знає приклади, коли бренд готелю формується на основі знаменитої страви або десерту.

Так, наприклад, старовинний готель «Sacher» у Відні є однією з головних визначних пам'яток австрійської столиці завдяки знаменитому тарту, творцем якого став молодий кондитер Франц Захер. У далекому 1832 році австрійський канцлер фон Меттерніх був захоплений смаком цього нового десерту, а нікому не відомий кухар з цього дня прославився на всю Європу. Згодом він заснував цілу династію кондитерів і готельєрів, відкрив легендарний готель «Sacher», на фасаді якого майже 140 років стоїть ім'я Франца Захера, хоча ця славна династія вже більше не володіє ним. Однак, головною перевагою готелю, як і раніше залишається знаменитий торт – «Original Sacher-Torte», який виготовляється за оригінальним рецептом і продається в кафе тільки цього готелю – кафе «Sacher Vienna». Рецепт «Original Sacher-Torte» тримається в глибокій таємниці від часу його винаходу в 1832 році, але насолодитися цим десертом може кожний бажаючий, як і взяти традиційний віденський торт з собою як сувенір з Австрії [11].

Продовжуючи характеризувати «чут-

теві ноти гостинності», необхідно торкнутися і п'ятого почуття – дотику, що дає можливість відчувати характер поверхні різних предметів. Сприйняття елементів зовнішнього середовища за допомогою дотику дозволяє оцінювати їх форму, розміри, фактуру, консистенцію, температуру, сухість або навпаки вологість, а також положення в просторі. Тактильні (дотикові) відчуття як форма шкірної чутливості можуть бути різноманітними, тому саме вони суттєво доповнюють картину навколишнього світу. Крім того, фізичний контакт є найважливішою складовою процесу вибору товарів і послуг. Дотик м'якості, глянцю та затишного тепла фактур, які добре знайомі, викликає ностальгічні відчуття. Через це цифрове фото не може в повній мірі замінити звичайну фотокартку.

У готельному бізнесі можливості, які дають дотик людині, обов'язково враховуються. Досвідчений готельєр розуміє, що гість може багато чого довідатися про цей готель або, як кажуть, «прочитати» його кінчиками пальців. Цікаве рішення дизайну готелю, що поєднує в собі безліч типів фактур, використовував дизайнер Бруно Борріон, розробляючи концепцію готелю «LePlacide» в Парижі. В цьому невеликому комфортабельному готелі все говорить про те, що він був затишним сімейним будинком, з побіленим, трохи шорстким фасадом, з грубими та пористими на дотик глиняними квітковими горщиками на вікнах, закритих гладкими дерев'яними віконницями. Цей готель не модний і не пафосний, але дуже спокійний і затишний. Однак, це є скромністю найвищої якості. Готель, який розташований на лівому березі Сени, на відміну від шикарних правобережних готелів, виглядає якби простіше, але значно м'якше та комфортніше. Хол готелю Бруно Борріон виконав у строгому стилі 1970-х, але, на думку дизайнерів, це скоріше добре замаскована розкіш. Стіни оббиті панелями з палісандра з великою злегка хвилястою текстурою, оксамитові дивани неначе пестять долоні своїм м'яким і злегка хрускітним ворсом. Великі подушки ручної роботи фірми «Missoni» з опуклим на дотик орнаментом. Суворі столи з холоднуватого металу, кам'яна підлога з вінтажним напівстертим малюнком. Головним декоративним

елементом гостьових кімнат є англійські шпалери «Cole & Son» з їхньою ідеально лощеною гладкістю, шкіряні дивани з тягучою глянсовою фактурою. Завершує цей чуттєвий натюрморт легка прохолода хромовано-скляних ванних кімнат. Але справжньою окрасою відкритого простору готелю є оригінальні сходи з кованими поручнями, торкаючись до яких гості відчують міцність і ґрунтовність всієї конструкції. Саме через такого відчутного кінчиками пальців дизайну готель справляє враження спокійного та безтурботного [12].

Охарактеризувавши п'ять «чуттєвих нот гостинності», які засновані на наших звичних відчуттях: зорових, слухових, нюхових, смакових і тактильних, тим не менш, не вичерпано запас людських можливостей у чуттєвій сфері. Інтуїція, яка названа «шостим почуттям» людини, є дуже важливою одиницею в будь-якій справі, але вона є особливо важливою у сфері обслуговування.

«Інтуїція», або в перекладі з латинської «споглядання», дає можливість людині досягти необхідного розуміння ситуації без логічного аналізу.

У даному випадку сувора логіка поступається місцем проникливості, або так званому «чуттю», що являє собою невід'ємний продукт минулого досвіду. Роль інтуїції велика та навіть незаперечна, так як саме інтуїція дозволяє опинитися в потрібному місці та в потрібний час, приймати незапрограмовані рішення та знаходити найкоротші шляхи до мети, спираючись на результати минулого досвіду, який прихований у нашій підсвідомості.

У готельному бізнесі інтуїція дозволяє персоналу навіть у складних і нестандартних ситуаціях забезпечити спокій і безпеку гостям, проявивши до них максимум турботи й уваги. Яскравим втіленням застосування інтуїції у професійній діяльності персоналу готелів є розробка та обслуговування гостей у рамках професійних стандартів гостинності.

Будь-які професійні стандарти – це насамперед рамкові умови діяльності людей на своїх робочих місцях, але людина – не машина і, отже, виконуючи запропоновані правила, вона, спираючись на інтуїцію, відчуває особливості тієї чи іншої ситуації, що дозволяє швидко прийняти потрібне рішення. Усі

професійні стандарти гостинності підлаштовані під механізми природного контролю людини, а саме почуття відповідальності, співпереживання, провини, гордості тощо. Але, разом з тим, вони ґрунтуються й на загальних гуманітарних цінностях, тому це добре усвідомлює кожен співробітник.

Зокрема, «Золоті стандарти гостинності» «Ritz-Carlton» декларують необхідність прояву справжньої турботи та уваги до гостей, що передбачає створення природної і невимушеної атмосфери, володіння телефонним етикетом і обов'язковий супровід гостей по готелю. Виконання цих правил вимагає не стільки механічної точності, а ще й вміння відчувати ситуацію, яка склалася та приймати правильні рішення.

Гість, на жаль, може потрапити в скрутне становище та потребувати допомоги персоналу готелю. У цьому випадку кожен співробітник «Ritz-Carlton» повинен зробити все можливе, щоб якомога швидше заспокоїти гостя та допомогти йому, навіть якщо це й не входить у його прямі обов'язки.

Наприклад, у гостя загубився багаж, і він залишився без особистих речей або захворів, або ж запізнюється на важливу зустріч – складних ситуацій може бути безліч, але дії персоналу повинні бути оперативними, злагодженими та адекватними до ситуації, що склалася.

Враження – образ, відображення або слід, що залишається у свідомості людини оточуючими його картинами світу або подіями. В архаїчній свідомості збереглися уявлення про враження як про вплив зовнішніх предметів на душі людей, це неначе подібно до друку на м'якому воску. Саме тому «закарбувати» – значить зберегти щось у пам'яті на довгі роки.

Сила вражень – це завжди сумарний результат своєрідної і віртуозної гри, в якій звучать усі «чуттєві ноти».

При цьому бажаними результатами гостинності є враження, емоції і досвід. Ретельно вибудовуючи свою маркетингову політику, готель, як на шальках терезів, повинен зважувати порції всіх задіяних чуттєвих елементів. Музика, запах, смак, чуйність персоналу тощо – це все на фінальному етапі має скластися в пазли загального враження

про готель, створивши тим самим брендоване відчуття. Усім відомий вислів «Запастися в душу», тобто справити сильне та стійке враження, яке не забувається ніколи. Саме з цієї причини кожен готель націлений на те, щоб враження від перебування в ньому гостей було не тільки приємним, але й сильним.

Так, наприклад, у готелі «Le Bomba», який розташований в знаменитому Крюгер-парку в ПАР, створена така атмосфера, яка здатна вразити будь-якого, навіть дуже досвідченого гостя, який, як він гадає, бачив усе та приголомшити його вже нічим не можна. Все в ньому говорить про те, що життя в дизайнерському готелі може стати захопливою пригодою, а може, навпаки, звестися до комічних пошуків вимикача або навіть зникаючих дверей у ванну кімнату. Може дуже здивувати стіна, яка відгороджувала територію готелю і є зробленою з земляних брикетів або самі бунгало, які зроблені зі скла. У них гості максимально відкриті й тому, спостерігаючи за тваринами парку, вони самі стають об'єктами спостереження. Змішані, але досить сильні почуття може викликати споглядання похилого бабуїна, який спокійно розгойдується на дизайнерському пластиковому гамаку вашого балкону; або, лежачи у ванній, можна спостерігати в декількох кроках життя бегемотів у річці під кручею.

Отаке життя в увазі – це головна розвага або навпаки мука гостей, але все одно це, перш за все, сильні та дуже стійкі враження, які не забудуться ніколи.

Для фахівців з готельного маркетингу дуже важливо створити різноманітний маркетинговий комплекс, який би зміг охопити клієнтів різних типів з різними уподобаннями та пріоритетами. Зокрема, наступні 4 інструмента інноваційного маркетингу вже знаходяться у світових тенденціях готельного маркетингу, тому саме вони зіграють вирішальну роль не лише 2020 року, але й у майбутньому.

1. Маркетинг досвіду клієнтів відноситься до сукупності інструментів інноваційних стратегій готельного маркетингу, які базуються на досвіді та враженнях, які клієнти насправді мають під час перебування в готелі або взаємодії з бізнесом. В основі її лежить ідея, що клієнти готелів насправді не платять за товари чи послуги; вони платять за досвід.

2. Використовування музики як інструмента сенсорного маркетингу може бути реалізоване в готельних номерах клієнтів. Цього можна досягти, включивши в готельні номери розумні динаміки або розумні хаби, які будуть зустрічати гостей увімкненням заспокійливої музики, аби зняти їхню втому після дороги. За останні роки голосовий пошук став одним із найважливіших тенденцій готельного маркетингу, тому гості зможуть отримувати найсвіжішу туристичну інформацію або бронювати готельні послуги, не виходячи з номера.

3. Сьогодні маркетинг розширеної реальності є одним із найбільш значущих тенденцій готельного маркетингу. Зокрема, просування можливостей «AR», доповненої реальності, може допомогти готелю виділитися від конкурентів. Прикладом його використання може бути включення інтерактивних настінних карт у приміщеннях, які можуть надавати користувачам туристичну інформацію, коли вони націлюють на них смартфон.

4. Відео маркетинг – одна з найпотужніших стратегій готельного маркетингу, яка допомагає орієнтувати маркетингові повідомлення на потенційних клієнтів зручним для них способом. Відеоконтент особливо популярний на платформах соціальних медіа, він має можливість поєднувати візуальні та аудіо елементи.

Спектр доступних для маркетологів опцій майже нескінченний, від прямих трансляцій готельної діяльності до рекламних відеороликів, що висвітлюють особливості готелю, та інтерв'ю з клієнтами, обміну їхнім досвідом. Зростаюча поширеність 360-градусного відео також відкриває більші можливості для повного занурення аудиторії [6].

Висновки. Детальний огляд практичного досвіду впровадження інновацій в області маркетингової діяльності провідними готелями світу і аналіз всіх елементів сенсорного маркетингу, як «зір», «слух», «запах», «смак», «дотик», «інтуїція», «враження», дали змогу сформулювати інноваційний комплекс маркетингу гостинності, який дозволить суб'єктам готельного бізнесу бути конкурентоспроможними і збільшувати дохід своєї діяльності.

Результати дослідження мають практичну значущість для фахівців з маркетингу

у сфері гостинності. Разом з тим варто відмітити, що використання інструментарію сенсорного маркетингу має бути делікатним і виваженим, тому цей напрям маркетингової діяльності готельного бізнесу потребує подальших досліджень та розробок.

Література

1. Steve Harvey «Sensory marketing: Strategies for a sensational campaign» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fabrikbrands.com/sensory-marketing/>
2. Alicia Williams «The 5 Senses of Marketing: How to Utilize Sensory Marketing» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://alistemarketing.com/blog/5-senses-sensory-marketing/>
3. Al Gomez «How Sensory Marketing Can Turn Your Consumers Into Brand Advocates» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.betacompression.com/how-sensory-marketing-turn-consumers-into-brand-advocates/>
4. Jasmine Williams «Sensory Marketing for Hotels: «Sensual» Tips to Attract Customers» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://socialhospitality.com/2017/10/sensory-marketing-hotels-sensual-tips-attract-customers/>
5. Alicia Williams «The Art, Science, and Power of Sensory Marketing for Hotels» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://alistemarketing.com/blog/the-art-science-and-power-of-sensory-marketing-for-hotels/>
6. The Latest Trends in the Hotel Industry [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.revfine.com/hotel-marketing/>
7. EL-Hussein M. Ali & Mohamed O. Ahmed «Sensory Marketing and its Effect on Hotel Market-Share: Perception of Hotel Customers» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://jthmnet.com/journals/jthm/Vol_7_No_1_June_2019/12.pdf
8. Nisan Yozukmaz & Cafer Topaloğlu «Senses in Hospitality: How Do Hotels Appeal to Them?» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://jthmnet.com/journals/jthm/Vol_4_No_2_December_2016/4.pdf
9. Nikos S. Morantis «Scent Marketing in Hotels: The New Major Trend Regarding the Travellers' Experience» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.hotelieracademy.org/scent-marketing-in-hotels-the-new-major-trend-regarding-the-travelers-experience/>
10. Amanda Jackson «The impact of scent in hotels» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.premiumscenting.com/blog/scent-impact-hotels/>
11. Kristi Brown «42 Creative Hotel Marketing Ideas to Attract More Customers» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fitsmallbusiness.com/hotel-marketing-ideas/>
12. «Hotel Technology Trends: 11 Upcoming

Innovations You Must Know» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.revfine.com/hotel-technology/>

13. Каков он, аромат отеля? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.frontdesk.ru/article/kakov-aromat-otelya>

14. Топ-10: лучшие бутик-отели мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://airlife.ua/top-10-luchshie-butik-oteli-mira/>

References

1. Sensory marketing: Strategies for a sensational campaign. fabrikbrands.com. Retrieved from <https://fabrikbrands.com/sensory-marketing/>.

2. The 5 Senses of Marketing: How to Utilize Sensory Marketing. <https://alistemarketing.com>. Retrieved from <https://alistemarketing.com/blog/5-senses-sensory-marketing/>.

3. How Sensory Marketing Can Turn Your Consumers Into Brand Advocates. www.betacompression.com. Retrieved from <https://www.betacompression.com/how-sensory-marketing-turn-consumers-into-brand-advocates/>.

4. Sensory Marketing for Hotels: Sensual Tips to Attract Customers. socialhospitality.com. Retrieved from <https://socialhospitality.com/2017/10/sensory-marketing-hotels-sensual-tips-attract-customers/>.

5. The Art, Science, and Power of Sensory Marketing for Hotels. alistemarketing.com. Retrieved from <https://alistemarketing.com/blog/the-art-science-and-power-of-sensory-marketing-for-hotels/>.

6. The Latest Trends in the Hotel Industry.

revfine.com Retrieved from <https://www.revfine.com/hotel-marketing/>.

7. Sensory Marketing and its Effect on Hotel Market-Share: Perception of Hotel Customers. jthmnet.com. Retrieved from http://jthmnet.com/journals/jthm/Vol_7_No_1_June_2019/12.pdf.

8. Senses in Hospitality: How Do Hotels Appeal to Them? jthmnet.com. Retrieved from http://jthmnet.com/journals/jthm/Vol_4_No_2_December_2016/4.pdf.

9. Scent Marketing in Hotels: The New Major Trend Regarding the Travellers' Experience. hotelieracademy.org. Retrieved from <https://www.hotelieracademy.org/scent-marketing-in-hotels-the-new-major-trend-regarding-the-travelers-experience/>.

10. The impact of scent in hotels. premiumscenting.com. Retrieved from <https://www.premiumscenting.com/blog/scent-impact-hotels/>.

11. 42 Creative Hotel Marketing Ideas to Attract More Customers. fitsmallbusiness.com. Retrieved from <https://fitsmallbusiness.com/hotel-marketing-ideas/>.

12. Hotel Technology Trends: 11 Upcoming Innovations You Must Know. revfine.com. Retrieved from <https://www.revfine.com/hotel-technology/>.

13. Kakov on, aromat otelya? frontdesk.ru. Retrieved from <https://www.frontdesk.ru/article/kakov-aromat-otelya>.

14. Top-10: luchshie butik-oteli mira. airlife.ua. Retrieved from <https://airlife.ua/top-10-luchshie-butik-oteli-mira/>.

ИНСТРУМЕНТЫ ИННОВАЦИОННОГО МАРКЕТИНГА ГОСТИНИЧНОГО ХОЗЯЙСТВА

Е. С. Листровая, к. т. н., доцент, Е. А. Матвиенко, старший преподаватель, Т. В. Соломина, ассистент, Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт»

Методология исследования. Научный инструментарий, отобранный для исследования, включает метод абстракции – при определении сущности категории «инновационный маркетинг», системный анализ, ретроспективный анализ, стандартные методы маркетинговых исследований – при осуществлении анализа практики инновационного маркетинга гостиничного хозяйства, методы критического анализа для переосмысления элементов комплекса маркетинга гостеприимства.

Результаты. Статья посвящена изучению инструментов инновационного маркетинга и применению их в гостиничном хозяйстве. Доказана актуальность и важность создания инновационного комплекса маркетинга отелей с акцентом на применение сенсорного маркетинга. Рассмотрен один из элементов комплекса маркетинга отеля – «материальное свидетельство услуги». При рассмотрении инновационного комплекса гостиничного маркетинга обобщен положительный опыт и систематизированы практические примеры лучших мировых отелей. Выводы сделаны на основании анализа практики применения инновационных решений воздействия на органы чувств клиентов для создания «материального свидетельства услуги» в современных условиях перманентного роста конкуренции на рынке гостиничного бизнеса, модернизации и появления новых потребительских трендов, быстрой динамике и пертурбации запросов и предпочтений клиентов.

Новизна. Предложен практический инновационный маркетинговый инструментарий

управления деятельностью субъектов гостиничного хозяйства с использованием инструментов сенсорного маркетинга в соотношении его с чувственной сферой человека. В статье представлен подход «семь чувственных нот гостеприимства», суть которого заключается в воздействии на такие чувства клиентов, как «зрение», «слух», «запах», «вкус», «прикосновение», «интуиция», «впечатление» с целью создания «материального свидетельства услуги».

Практическая значимость. Представленный систематизированный комплекс инструментов практического применения сенсорного маркетинга позволит субъектам гостиничного бизнеса быть конкурентоспособными и увеличивать доходность своей деятельности. Результаты исследования имеют практическую значимость для специалистов по маркетингу в сфере гостеприимства, которые работают над созданием эффективного маркетингового комплекса, который позволит охватить клиентов различных типов с различными предпочтениями и приоритетами.

Ключевые слова: сфера гостеприимства, гостиничное хозяйство, инновационный комплекс маркетинга отелей, материальное свидетельство услуги, «чувственные ноты гостеприимства», сенсорный маркетинг, аромамаркетинг, бутик-отель, маркетинг клиентского опыта, маркетинг расширенной реальности.

INNOVATIVE MARKETING TOOLS OF THE HOTEL INDUSTRY

O. S. Listrova, Ph. D (Tech.), Associate Professor, O. O. Matviienko, Senior Lecturer,

T. V. Solomyna, Assistant Lecturer,

National Aerospace University named after M. Ye. Zhukovsky «Kharkiv Aviation Institute»

Methods. The scientific tools selected for the research include the abstraction method when determining the essence of the category of «innovative marketing»; systems analysis, retrospective analysis, standard methods of marketing research when analyzing the practice of hotel industry innovative marketing; critical analysis methods for rethinking the elements of the hospitality marketing complex.

Results. The article is devoted to the study of innovative marketing tools and their usage in the hotel industry. The relevance and importance of creating an innovative hotel marketing mix with a focus on the use of sensory marketing has been proven. One of the elements of the hotel's marketing mix, «material evidence of services» is considered. When considering the innovative complex of hotel marketing, positive experience is summarized, and practical examples of the best world hotels are systematized. Conclusions are made on the basis of the analysis of the practice of applying innovative solutions to influence the senses of customers to create a «physical evidence of services» in the current conditions of permanent competition growth in the hotel business market, modernization and the emergence of new consumer trends, fast dynamics and perturbation of customer requests and preferences.

Novelty. The practical innovative marketing tools of hotel business management are offered based on sensory marketing tools according to sensory sphere of a person. The article presents the approach of «seven sensual notes of hospitality», such as «sight», «hearing», «smell», «taste», «touch», «intuition», «impression» in order to create a «physical evidence of services».

Practical value. This systematic set of tools for the practical application of sensory marketing allow hotel businesses to be competitive and to increase the income of their activities. The results of the studying have practical value for hotel marketing professionals who are working on creating a diverse marketing complex that could reach various types of customers with different preferences and priorities.

Keywords: hospitality industry, hotel business, innovative complex of hotel marketing, physical evidence of services, «sensual notes of hospitality», sensory marketing, aromatherapy, boutique hotel, customer experience marketing, augmented reality marketing.

Надійшла до редакції 01.02.20 р.

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПОВЕДІНКОВІ ОСНОВИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В УМОВАХ НЕОІНДУСТРІАЛЬНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ НА ЗАСАДАХ РЕІНЖІНІРИНГУ

В. М. Проценко, к. е. н., професор, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», protsenko_dinz@ukr.net, orcid.org/0000-0003-4299-1298

Методологія дослідження. Завдяки методам узагальнення та систематизації теоретичних положень щодо формування концептуально-поведінкових основ інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації на засадах реінжинірингу виявлено необхідність реалізувати можливість швидкої адаптації підприємств до нових вимог споживачів, будувати процеси таким чином, щоб отримати максимальний ефект з мінімальними фінансовими та трудовими витратами, що буде характеризуватися стрибкоподібним поліпшенням показників роботи.

Результати. Автором визначено, що сутність концептуально-поведінкових основ інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації на засадах реінжинірингу полягає в освоєнні нововведень для забезпечення конкурентоспроможності продукції і в кінцевому рахунку – розвитку підприємства. Показано, що економічна поведінка таких підприємств має бути спрямована на досягнення стратегічних цілей за рахунок оптимізації результативності діяльності через організацію на основі упорядкування горизонтальних зв'язків в структурі інтенсифікації управління.

Новизна. Запропоновано сучасний концептуально-поведінкові основи інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації. Визначено результати ефективної економічної поведінки підприємств залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації після проведення реінжинірингу.

Практична значущість. Визначено, що реінжиніринг використовують при формуванні економічної поведінки в тих випадках коли необхідно прийняти управлінське рішення щодо реорганізації діяльності, а саме: проведення ґрунтовних перетворень, реструктуризації, зміні існуючих систем управління на інноваційно-креативні тощо. Промислове підприємство залізничного транспорту, що бажає поліпшити свої позиції на ринку, повинно вдосконалювати або впроваджувати інноваційні технології та способи організації їх діяльності.

Ключові слова: промислові підприємства залізничного транспорту; економічна поведінка підприємств; інтенсифікація управління; реінжиніринг; неоіндустріальна модернізація.

Постановка проблеми. Промислові підприємства залізничного транспорту, які функціонують завдяки процесному управлінню стикаються з проблемами від яких залежить результат роботи та їх рівень прибутковості. В сучасних умовах господарювання керівництву промислових підприємств залізничного транспорту необхідно

активно реагувати на перманентні зміни та вносити корективи в свою діяльність за допомогою використання технологій реінжинірингу. Головна мета реінжинірингу – реалізувати можливість швидкої адаптації промислових підприємств залізничного транспорту до нових вимог споживачів, будувати процеси таким чином, щоб отримати

максимальний ефект з мінімальними фінансовими та трудовими витратами, що буде характеризуватися стрибкоподібним поліпшенням показників роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями формування концептуальних основ інтенсифікації управління економічною поведінкою підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації на засадах реінжинірингу займалися: Ю. Волинчук [1], В. Давиденко та Н. Шевченко [2], І. Кривовязюк та Ю. Кулик [3], О. Попов [4], В. Прохорова [5], М. Робсон [6], О. Солодка [7], М. Хаммер [8], М. Шапот та Е. Попов [9] та інші.

Аналіз наукових праць свідчить про те, що необхідно проводити додаткові дослідження в напрямку формування концептуально-поведінкових основ інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації на засадах реінжинірингу в сучасних умовах господарювання.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є формування концептуально-поведінкових основ інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації на засадах реінжинірингу в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища, промислові підприємства залізничного транспорту продовжують за інерцією підтримувати застарілі підходи до управління. Тому керівництву промислових підприємств залізничного транспорту необхідно змістовно переглядати способи організації та ведення діяльності і використовувати інноваційні підходи, що дозволять впровадити нові технології і використати креативний людський ресурс це є основою для використання інструментів реінжинірингу.

Концепцію реінжинірингу використовують при формуванні економічної поведінки в тих випадках коли необхідно прийняти управлінське рішення щодо реорганізації діяльності, а саме: проведення ґрунтовних перетворень, реструктуризації, зміні існуючих систем управління на інноваційно-креативні тощо. Промислове підприємство

залізничного транспорту, що бажає поліпшити свої позиції на ринку, повинно вдосконалювати або впроваджувати інноваційні технології та способи організації їх діяльності.

Для цього можна використовувати консалтинг, який досліджує минулий досвід, погляди фахівців, аналогії, полягає на евристичних оцінках та порівнянні думок або використання альтернативної креативної інженерної діяльності. Цей підхід гарантує отримання ефективного результату до інтенсифікації управління економічною поведінкою підприємств за умови дотримання правил і використання методик застосування концептуальних інструментів реінжинірингу, що надасть можливість контролювати виконання запропонованих рішень і оцінювати їх доцільність.

Інжиніринг – це набір прийомів і методів, які підприємство використовує для проектування бізнесу у відповідності зі своїми цілями [1, 3, 11].

Реінжиніринг – це фундаментальне переосмислення і радикальне перепроєктування ділових процесів для досягнення різких, стрибкоподібного поліпшення головних сучасних показників діяльності підприємства, таких, як вартість, якість, сервіс і темпи (термін «реінжиніринг» ввів М. Хаммер) [2, 7, 8, 11].

В науковій літературі виокремлюють види реінженірингу:

– еволюційний (часткова або повна переробка поточної діяльності промислових підприємств залізничного транспорту, без переходу на інший вид діяльності, спрямовання на оптимізацію діяльності та впровадження нових елементів в рамках існуючої структури і діяльності підприємства);

– революційний (повне перепроєктування промислових підприємств залізничного транспорту для формування нових видів діяльності. Створення нових підрозділів і структурних одиниць тощо. Цей вид реінжинірингу впроваджується при банкрутстві або в часи глибокої кризи).

Концептуально-поведінкові основи інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації на

засадах реінжинірингу містять основні напрями (рис.1):

– фундаментальний процес (необхідно переглянути поточні правила та положення функціонування промислових підприємств залізничного транспорту, які виявляються застарілими, помилковими або недоречними для досягнення стратегічних цілей їх розвитку);

– радикальний процес (координальні зміни існуючої системи, а не тільки часткові перетворення, тобто в ході радикального процесу використовуються інноваційно-креативні засоби виконання роботи);

– стрибкоподібний процес (доцільно використовувати тільки в тих випадках, коли потрібно досягти різкого поліпшення показників діяльності промислових підприємств залізничного транспорту шляхом заміни застарілих методів управління інноваційними).

Принципи, які були запропоновані Адамом Смітом, не відповідають умовам сучасної неоіндустріальної модернізації, тому що сучасна продукція повинна бути орієнтована в основному на конкретні групи споживачів. Виробники повинні бути добре освіченими до вимог споживачів, бути відповідальними та прагнути до вирішення складних завдань, тому, що ринок представляє ширший асортимент продукції та послуг, а конкурентна боротьба - агресивною.

Таким чином, сутність концептуально-поведінкових основ інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації на засадах реінжинірингу полягає в освоєнні нововведень для забезпечення конкурентоспроможності продукції і в кінцевому рахунку – розвитку підприємства.

Економічна поведінка промислових підприємств залізничного транспорту повинна бути спрямована на досягнення стратегічних цілей, за рахунок оптимізації результативності діяльності за рахунок організації на основі упорядкування горизонтальних зв'язків в структурі інтенсифікації управління.

Проект реінжинірингу на промислових підприємствах залізничного транспорту включає чотири етапи:

– розробка засобу-бачення майбутнього промислових підприємств залізничного транспорту (будується проект необхідного розвитку для досягнення стратегічних цілей);

– аналіз існуючого стану промислових підприємств залізничного транспорту (проводиться дослідження діяльності і формуються плани роботи в конкретний момент);

– розробка нового бізнесу промислових підприємств залізничного транспорту (створюються нові або змінюються існуючі процеси, тестуються інноваційні процеси);

– впровадження проекту нового бізнесу промислових підприємств залізничного транспорту (формується нові напрями розвитку).

Важливим є те, що при формуванні концептуально-поведінкових основ інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації розглянуті етапи виконуються не послідовно, а частково паралельно, також деякі з них можуть повторюються на них впливають такі фактори:

– мотивація (розробка та впровадження проекту реінжинірингу повинно мати переконання, що цей проект дійсно призведе до значного ефективного результату та залучити весь потенціал промислового підприємства залізничного транспорту);

– керівництво (проект реінжинірингу повинен виконуватися під ефективним керівництвом промислового підприємства залізничного транспорту, тобто мати великий авторитет і нести відповідальність, а також вести тверде і вміле управління);

– співробітники (співробітники при виконанні проекту з впровадження реінжинірингу повинні бути наділені відповідними повноваженнями, бути здатними виконувати їх, повинні освоїти і реалізовувати інноваційний набір зразків поведінки, створення атмосфери співробітництва);

– комунікації (нові завдання повинні бути зрозуміло сформульовані кожному співробітнику. Успішність впровадження реінжинірингу залежить від того, наскільки виконавці розуміють, як досягти стратегічних цілей);

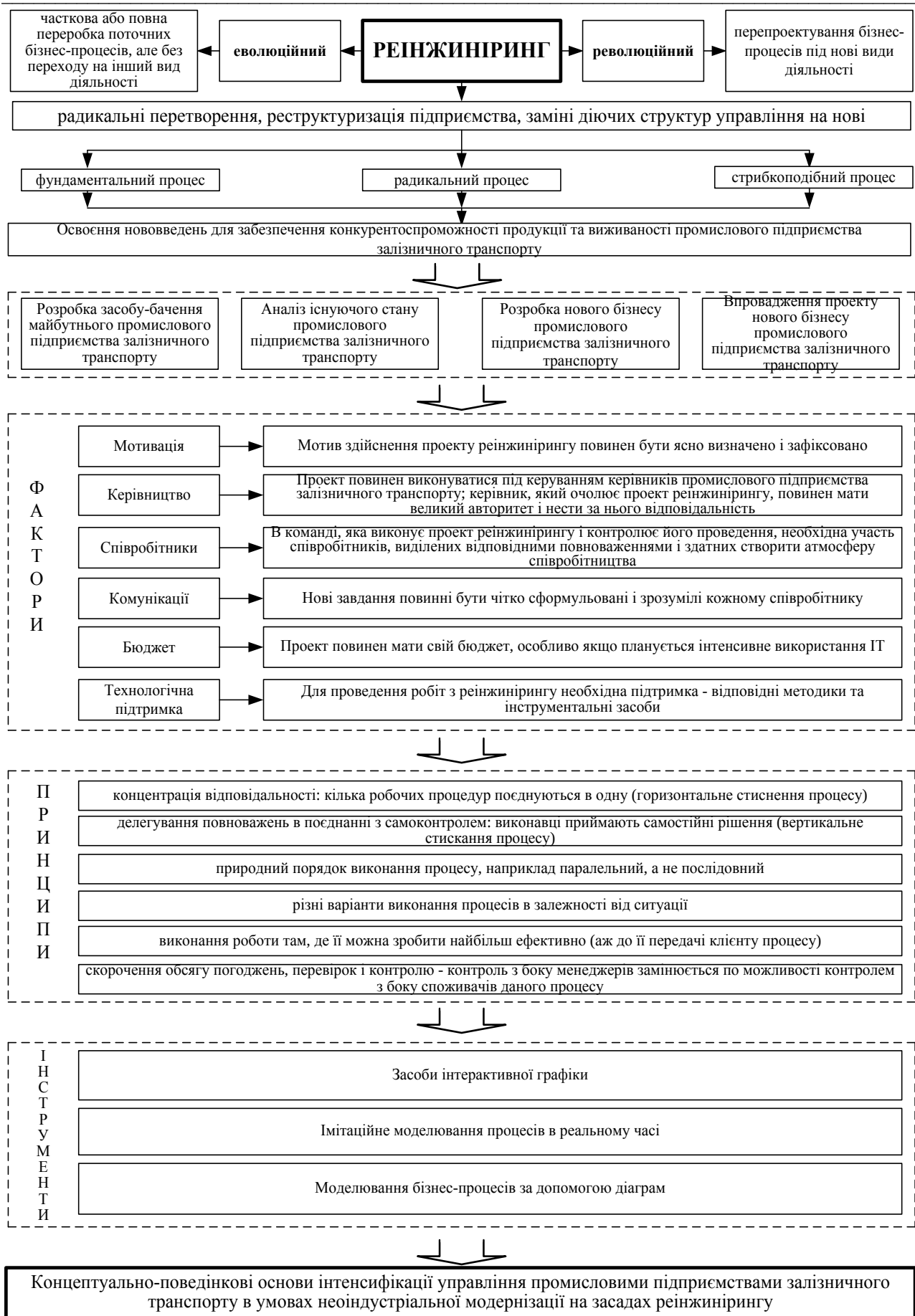

Рис. 1. Концептуально-поведінкові основи інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації

– бюджет (проект повинен мати свій бюджет, реінжиніринг не можливий на умовах самофінансування);

– технологічна підтримка (використання відповідних методик та інструментальних засобів, побудова інформаційної системи для підтримки інноваційних напрямів).

До основних принципів реінжинірингу промислових підприємств залізничного транспорту відносяться:

– концентрація відповідальності: кілька робочих процедур поєднуються в одну (горизонтальне стиснення процесу);

– делегування повноважень в поєднанні з самоконтролем: виконавці приймають самостійні рішення (вертикальне стиснення процесу);

– природний порядок виконання процесу, наприклад паралельний, а не послідовний;

– різні варіанти виконання процесів в залежності від ситуації;

– виконання роботи там, де її можна зробити найбільш ефективно (аж до її передачі клієнту процесу);

– скорочення обсягу погоджень, перевірок і контролю – контроль з боку менеджерів замінюється по можливості контролем з боку споживачів даного процесу.

До інструментів реінжинірингу промислових підприємств залізничного транспорту відносяться:

– засоби інтерактивної графіки;

– імітаційне моделювання процесів в реальному часі;

– моделювання бізнес-процесів за допомогою діаграм.

Все це є основою формування концептуально-поведінкових основ інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації, що є підґрунтям до підвищення рівня їх ефективної діяльності та розвитку за допомогою інструментів реінжинірингу. При ефективно створеній економічній поведінки підприємств залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації після проведення реінжинірингу можливо отримати наступні результати, що наведено на рис. 2.

Рис. 2. Результати ефективної економічної поведінки підприємств залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації після проведення реінжинірингу

Завдання, які доводиться вирішувати в ході формування концептуально-поведінкових основ інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації за допомогою інструментів реінжинірингу, характеризуються високим ступенем складності і високим рівнем відповідальності. Досвід розвитку цього напрямку показав, що успішний реінжиніринг не може бути здійснений без концептуально-поведінкових основ інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту.

В процесі формування концептуально-поведінкових основ інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації за допомогою реінжинірингу приймають участь фахівці двох типів - професіонали в області реконструюється бізнесу і розробники інформаційних систем. Оскільки реінжиніринг орієнтований на процеси, а не на дані, традиційні підходи виявилися неадекватними.

Концептуально-поведінкові основи інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації дозволяють описувати як дані про сутність процесу управління, так і їх економічну поведінку. Крім того, вони забезпечують створення прозорих моделей бізнесу та інформаційних систем, що підвищують рівень розвитку підприємств.

Сучасний період характеризується активним переходом до використання інтегрованих методологій та інструментальних засобів.

Висновки. Отже, визначено в статті, що сутність концептуально-поведінкових основ інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації на засадах реінжинірингу полягає в освоєнні нововведень для забезпечення конкурентоспроможності продукції і в кінцевому рахунку – розвитку підприємства.

Економічна поведінка промислових підприємств залізничного транспорту повинна бути спрямована на досягнення стратегічних цілей, за рахунок оптимізації ре-

зультативності діяльності за рахунок організації на основі упорядкування горизонтальних зв'язків в структурі інтенсифікації управління.

Концептуально-поведінкові основи інтенсифікації управління промисловими підприємствами залізничного транспорту в умовах неоіндустріальної модернізації дозволяють описувати як дані про сутність процесу управління, так і їх економічну поведінку. Крім того, вони забезпечують створення прозорих моделей бізнесу та інформаційних систем, що підвищують рівень розвитку підприємств.

Сучасний період характеризується активним переходом до використання інтегрованих методологій та інструментальних засобів.

Література.

1. Волинчук Ю. В. Реінжиніринг логістичних бізнес-процесів підприємства / Ю. В. Волинчук // Економічний форум. – 2013. – № 1. – С. 220–224.
2. Давиденко В. В. Реінжиніринг бізнес-процесів – шлях до становлення вітчизняних підприємств [Електронний ресурс] / В. В. Давиденко, Н. О. Шевченко // Проблеми системного підходу в економіці. – К. : НАУ, 2011. – № 1. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/pspe/2011_1/Davydenko_111.htm
3. Кривов'язюк І. В. Реінжиніринг логістичних бізнес-процесів і систем як основа їх самовдосконалення та розвитку [Електронний ресурс]. / І. В. Кривов'язюк, Ю. М. Кулик. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/No2/87-94.pdf>.
4. Попов О. І. Формування алгоритму реінжинірингу логістичних бізнес-процесів підприємств харчової промисловості / Попов О. І. // Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка. – 2013. – Вип. 34. – С. 331–337.
5. Прохорова В. В. Формування конкурентної стратегії підприємств на засадах інноваційно-спрямованого інвестування : монографія. / В. В. Прохорова, В. М. Проценко, В. І. Чобіток. – Харків: УІПА, 2015. – 291 с.
6. Робсон М. Практическое руководство по реинжинирингу бизнес-процессов: монография / М. Робсон, Ф. Уллах; Пер.с англ. Л. Е. Долгова; Ред. пер. Н. Д. Эриашвили. – М. : ЮНИТИ ; М. : Аудит, 1990. – 222 с.
7. Солодка О. В. Реінжиніринг логістичних бізнес-процесів як спосіб їх вдосконалення / О. В. Солодка // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»: Логістика. – 2010. – № 669. – С. 317–322.
8. Хаммер М. Реинжиниринг корпорации : манифест революции в бизнесе ; пер. с англ. / Хаммер М., Чампи Дж. – С.-Пб. : Из-во С.-Пб. унив., 1997. – 332 с.

9. Шапот М. Реинжиниринг бизнес-процессов и информационные технологии [Электронный ресурс] / М. Шапот, Э. Попов // Открытые системы. – 1996. – № 1. – Режим доступа: <http://www.osp.ru/os/1996/01/13008006>

10. Яковенко С. І. Реінжиніринг бізнес- F. Ullakh; F. Ullakh;приємствах України / С. І. Яковенко // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 9(39). – С. 118–130.

11. <https://uk.wikipedia.org/>

References

1. Volynchuk, Yu.V. (2013). Reinzhyrnyrnyh lohystychnykh biznes-protsesiv pidpryemstva // Ekonomichnyi forum, (1), 220-224.

2. Davydenko, V.V., & Shevchenko, N.O. (2011). Reinzhyrnyrnyh biznes-protsesiv – shliakh do stanovlennia vitchyznianskykh pidpryemstv. Problemy systemnoho pidkhotu v ekonomitsi, (1). Kyiv: NAU. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/pspe/2011_1/Davydenko_111.htm

3. Kryvoviazuk, I.V., & Kulyk, Yu.M. (2013). Reinzhyrnyrnyh lohystychnykh biznes-protsesiv i system yak osnova yikh samovdoskonalennia ta rozvytku Retrieved from <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/No2/87-94.pdf>.

4. Popov, O.I. (2013). Formuvannia alhorytmu reinzhyrnyrnyh lohystychnykh biznes-protsesiv

pidpryemstv kharchovoi promyslovosti. Vcheni zapysky universytetu «KROK». Seria: Ekonomika, Issue 34, 331-337.

5. Prokhorova, V.V., Protsenko, V.M., & Chobitok, V.I. (2015). Formuvannia konkurentnoi stratehii pidpryemstv na zasadakh innovatsiino-spriamovanoho investuvannia : monohrafiia. Kharkiv: UIPA.

6. Robson, M., & Ullakh F. (1990). Prakticheskoe rukovodstvo po reynzhynryrnyh byznes-protsesov. (L.E. Dolhova, Trans.), N.D. Eriashvili (Ed). Moskva: YuNITI; Moskva: Audyt.

7. Solodka, O.V. (2010). Reinzhyrnyrnyh lohystychnykh biznes-protsesiv yak sposib yikh vdoskonalennia. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika», Lohistyka, 669, 317-322.

8. Khammer, M., & Champy, Dzh. (1997). Reinzhyrnyrnyh korporatsii: manifest revolyutsiy v biznese. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo Sankt-Peterburgskogo universiteta.

9. Shapot, M., & Popov, E. (1996). Reinzhyrnyrnyh byznes-protsesov i informatsionnye tekhnolohii. Otkrytye sistemy,. (1). Retrieved from <http://www.osp.ru/os/1996/01/13008006>

10. Yakovenko, S.I. (2004). Reinzhyrnyrnyh biznes-protsesiv shliakhom informatyzatsii upravlinnia na pidpryemstvakh Ukrainy. Aktualni problemy ekonomiky. 9(39), 118-130.

11. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/>

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПОВЕДЕНЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТЕНСИФИКАЦИИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА В УСЛОВИЯХ НЕОИНДУСТРИАЛЬНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ НА ОСНОВЕ РЕИНЖИНИРИНГА

В. М. Проценко, к. э. н., профессор, Открытый международный университет развития человека «Украина»

Методология исследования. Благодаря методам обобщения и систематизации теоретических положений по формированию концептуально-поведенческих основ интенсификации управления промышленными предприятиями железнодорожного транспорта в условиях неоиндустриальной модернизации на основе реинжиниринга выявлена необходимость реализовать возможность быстрой адаптации предприятий к новым требованиям потребителей, строить процессы таким образом, чтобы получить максимальный эффект с минимальными финансовыми и трудовыми расходами, что будет характеризоваться скачкообразным улучшением показателей работы.

Результаты. Автором в статье определено, что сущность концептуально-поведенческих основ интенсификации управления промышленными предприятиями железнодорожного транспорта в условиях неоиндустриальной модернизации на основе реинжиниринга заключается в освоении нововведений для обеспечения конкурентоспособности продукции и в конечном счете - развития предприятия. Показано, что экономическое поведение таких предприятий должно быть направлено на достижение стратегических целей за счет оптимизации результативности деятельности за счет организации на основе упорядочения горизонтальных связей в структуре интенсификации управления.

Новизна. Предложено современные концептуально-поведенческие основы интенсификации управления промышленными предприятиями железнодорожного транспорта в условиях неоиндустриальной модернизации. Определены результаты эффективной экономи-

ческого поведения предприятий железнодорожного транспорта в условиях неоиндустриальные модернизации после проведения реинжиниринга.

Практическая значимость. Определено, что реинжиниринг используют при формировании экономического поведения в тех случаях, когда необходимо принять управленческое решение о реорганизации деятельности, а именно: проведение фундаментальных преобразований, реструктуризации, изменении существующих систем управления на инновационно-креативные и тому подобное. Промышленное предприятие железнодорожного транспорта, желающий улучшить свои позиции на рынке, должно совершенствовать или внедрять инновационные технологии и способы организации их деятельности.

Ключевые слова: промышленные предприятия железнодорожного транспорта; экономическое поведение предприятий; интенсификация управления; реинжиниринг; неоиндустриальная модернизация.

CONCEPTUAL-BEHAVIORAL BASES OF INTENSIFICATION OF INDUSTRIAL RAILWAY TRANSPORT ENTERPRISES UNDER CONDITIONS OF NEOINDUSTRIAL MODERNIZATION ON THE BASIS OF RE-ENGINEERING

V. M. Protsenko, Ph. D (Econ.), Professor, Open International University of Human Development «Ukraine»

Methods. With the help of methods of generalization and systematization of theoretical principles on the formation of conceptual and behavioral fundamentals of intensification of management of industrial enterprises of railway transport in the context of neo-industrial modernization on the basis of reengineering, the need to realize the ability to quickly adapt enterprises to new consumer requirements, to build processes in such a way as to obtain the maximum effect with minimal financial and labor costs, which will be characterized by spasmodic improvement in performance.

Results. The author determined that the essence of the conceptual and behavioral basis for intensifying the management of industrial enterprises of railway transport in the conditions of neo-industrial modernization based on reengineering consists in mastering innovations to ensure the competitiveness of products and, ultimately, the development of the enterprise. It is shown that the economic behavior of such enterprises should be aimed at achieving strategic goals by optimizing the effectiveness of activities through organization based on streamlining horizontal ties in the structure of management intensification.

Novelty. Modern conceptual and behavioral foundations for intensifying the management of industrial enterprises of railway transport in the conditions of neo-industrial modernization are proposed. The results of the effective economic behavior of railway enterprises in the conditions of neo-industrial modernization after reengineering are determined.

Practical value. It is determined that reengineering is used in the formation of economic behavior in those cases when it is necessary to make a managerial decision on the reorganization of activities, namely: carrying out fundamental transformations, restructuring, changing existing management systems to innovative-creative and the like. An industrial enterprise of railway transport, wishing to improve its position in the market, should improve or introduce innovative technologies and ways of organizing their activities.

Keywords: industrial enterprises of railway transport; economic behavior of enterprises; intensification of management; reengineering; neo-industrial modernization.

Надійшла до редакції 04.02.20 р.

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ФОРМУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НЕОІНДУСТРІАЛЬНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

*О. В. Ареф'єва, д. е. н., професор, Національний авіаційний університет,
orcid.org/0000-0001-5157-9970,*

*О. М. Вовк, к. е. н., доцент, Національний авіаційний університет,
orcid.org/0000-0002-1680-1959,*

*Є. А. Посипайко, студентка, Національний авіаційний університет,
orcid.org/0000-0001-6575-8830*

Методологія дослідження. Методологічним базисом дослідження є наукові праці світових та вітчизняних науковців, статистична інформація, практичні аспекти глобалізаційного розвитку та оновлення ресурсів підприємств. Застосовуючи методи ретроспективного аналізу та історико-логічного узагальнення авторами досліджено основні теорії неоіндустріального розвитку сучасних економічних систем та виділено ключові цільові орієнтири, умови здійснення модернізаційних змін на підприємствах. Аналіз, синтез та діалектика як методи дослідження застосовувались для опису поняття матеріально-технічного забезпечення та його елементів. Використання методів статистичного порівняння дозволило виявити тенденції та фактори формування матеріально-технічного забезпечення у сучасних умовах, а інструментарій графічного представлення результатів дав можливість побудувати тріаду елементного складу та виокремити напрямки інтенсифікації формування матеріально-технічного забезпечення підприємства в умовах неоіндустріальної модернізації.

Результати. Результати проведених досліджень узагальнено у тріаді умов модернізації основних засобів, оборотних засобів та виробничих технологій. Це дозволило сформулювати окремі детермінанти інноваційного формування й оновлення основних засобів, оборотних засобів та виробничих технологій. Показано, що інтенсифікація формування матеріально-технічного забезпечення в умовах української економіки характеризується переважанням інвестування у оновлення основних засобів та виробничих технологій. Проте залишаються проблематичними доступність міжнародних ринків інноваційних технологій та забезпечення на них конкурентоспроможності вітчизняних підприємств; відсутність належного фінансування інвестицій.

Новизна. Удосконалено визначення категорії «матеріально-технічне забезпечення» через його трактування як сукупності матеріальних ресурсів (основних і оборотних засобів), систем їх постачання та освоєння, інструментарій ефективного використання та обліку, що виконують виробничі функції в системі управління підприємством. Таке трактування охоплює і активи, залучені до системи матеріально-технічного забезпечення, і технології управління ними.

Практична значущість. Модернізація матеріально-технічного забезпечення, що ґрунтується на положеннях неоіндустріалізації, спрямовувана на інноваційне оновлення, розвиток інноваційного потенціалу та його трансформацію у інтелектуальний капітал, впровадження засад соціальної відповідальності та екологічності у виробничих процесах.

Ключові слова. Неоіндустріалізація, модернізація, підприємство, матеріально-технічне забезпечення, виробничі технології, основні засоби, оборотні засоби, інновації, розвиток, інтенсифікація.

Постановка проблеми. Зміни та структурні зрушення, що відбуваються у світових економічних системах та на окремих інноваційно активних підприємствах, поява нових видів продукції та технологій, зниження ефективності та прибутковості великих промислових виробництв формують нові виклики до обґрунтування інструментарію управління забезпечуючими системами підприємства. Динаміка інформаційно-цифрових технологій та нарощування масштабів й ролі інтелектуального капіталу в стратегічному управлінні й проектуванні розвитку, наростання потреб в оновленні застарілої техніки і постійної актуалізації технологій стають детермінантами нових викликів для підприємства. Адаптація до нових умов підтримки інноваційного характеру оновлення підприємства потребує інтенсифікації процесів формування матеріально-технічного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні положення та сучасні трактування неоіндустріального розвитку підприємств сформулювали Белл Д., Перес К., Тоффлер Е., Амоша О. І., Вишневецький В. П., Збаразська Л. О., Дейнеко Л. В. [1–6] Наукові дослідження, пов'язані з питаннями вдосконалення систем матеріально-

технічного забезпечення, досліджувалися багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими і практиками. У першій половині ХХ ст. з'явилися публікації Р. Уілсона, Д. Юрана К. Андлера, Е. Демінга щодо обґрунтування шляхів скорочення витрат у сфері матеріально-технічного забезпечення. Сучасні теорії управління системою матеріально-технічного забезпечення розвивають такі вітчизняні дослідники, як Грицюк Е. О., Ляшенко А. Ф., Кошевий М. М., Матвійчук Ю. В., Лозовський О. М., Батишева В. І та ін. [7, 8, 9].

Формулювання мети статті. Метою дослідження є формалізація теоретичних положень управління матеріально-технічним забезпеченням в умовах неоіндустріалізації економічних процесів і модернізації підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Неоіндустріалізація як сучасна форма промислово-виробничого розвитку є стратегічноформуючим середовищем для модернізації та оновлення підприємства і його матеріально-технічного забезпечення. Розглядаючи сучасні теорії індустріалізації (табл. 1) можемо зазначити основні детермінанти модернізації виробничих технологій підприємств:

Таблиця 1

Теорії неоіндустріального розвитку сучасних економічних систем*

Автори основних положень	Трактування основних положень	Цільові орієнтири	Умови модернізаційних процесів
Белл Д.	Послідовна зміна стадій суспільно-економічного розвитку: до індустріальної, індустріальної і постіндустріальної (інформаційно-психологічної).	Вихід на постіндустріальний рівень,	Для економіки необхідно стільки сировинних і обробних виробництв (3-го, 4-го технологічного рівня), щоб забезпечити ресурсами перехід на 5-й (високотехнологічний) рівень
Карлота Перес	Відхід від «старої», традиційної моделі індустріалізації до сервісної моделі та перехід до нової моделі індустріалізації, заснованої на зростаючому використанні новітніх досягнень з наголосом на продуктивні сили з наростаючою в їх вартості часткою складної праці, наукомісткої, інтелектуальної складової.	Перехід до «нової» форми індустріалізації	Фронтальне зростання економіки; застосування інтелектуального капіталу; використання ресурсозберігаючих, екологічних, безвідходних технологій

Елвін Тоффлер	Нова індустріалізація, що полягає у відмові від глобалізації; запроваджені соціально відповідального виробництва.	Задоволення індивідуальних потреб людини, підвищення якості життя	Відмова від мультинаціональних корпорацій, персоналізація потреб і їх задоволення.
Амоша О. І., Вишневецький В. П., Збаразська Л. О.	Неоіндустріалізація – перехід на наукомістке просунуте, передове виробництво.	Застосування інновацій	Інноваційне оновлення, дифузія інновацій, висока динаміка технологічного розвитку
Воробйов Є. М., Демченко Т. І.	Прогнозується, що у найближчому майбутньому може стати основою сучасної економіки, що базується на знаннях та креативності.	Креативний розвиток людського капіталу	Розвивається на основі сучасних промислових технологій, виробничої інфраструктури, забезпечена діяльністю найбільш передових суспільних інститутів
Дейнеко Л. В., Шовкун І. А., Шелудько Е. І.	Модель індустріалізації, основним завданням якої є реконструкція індустріального фундаменту і впровадження принципів нововведень.	Орієнтована на забезпечення стійкого зростання.	Зміцнення внутрішнього ринку або виробництва, розвиток зв'язків з міжнародними ринками. Формування та використання можливостей іноземних інвестицій, включення до глобальних ланцюжків створення доданої вартості. Зростання зайнятості і доходів населення, підвищення якості життя, дотримання екологічних вимог, збереження довкілля та ресурсоефективність виробництва

Джерело: складено за: [1-6]

- застосування інноваційних технологій у матеріально-технічному забезпеченні;
- переорієнтація виробничих потужностей на нову продукцію і нові ринки збуту;
- застосування технологій енергозбереження, екологічності задля посилення конкурентних позицій;
- застосування інтелектуального капіталу, що формує інтелектуальний потенціал самого підприємства;
- орієнтація на впровадження цифрових, інформаційних технологій;
- розвиток технологічно-інформаційних компетенцій у персоналу.

Для обґрунтування власного бачення процесів інтенсифікації неоіндустріального оновлення матеріально-технічного забезпечення доцільно розглянути основні підходи до його трактування. Так, Грицюк Е. О. та Ляшенко А. Ф. розглядають матеріально-технічне забезпечення не лише як суму ресурсів чи речових елементів, що відрізняються за призначенням чи технічним рівнем. Основними характеристиками, як вважають науковці, досліджуваного поняття є соціально-економічна природа, що сформована майновими правами й інтересами власника активів [7]. Такий підхід дозволяє активно залучати фінансові ресурси на зовнішніх

ринках задля його оновлення відповідно до вимог ринку.

Найбільш поширеним є трактування матеріально-технічної бази як сукупності основних і оборотних засобів підприємства [8]. Проте в такій інтерпретації не враховують технічні та технологічні умови використання активів, їх роль у виробництві й вплив на результативність підприємства. Ширше матеріально-технічне забезпечення розглядають Кошевий М. М. та Матвійчук Ю. В., які під матеріально-технічним забезпеченням розуміють систему принципів, форм, методів, важелів і структур, які спрямовані на виробництво та постачання технічних засобів, запасних частин, пально-мастильних матеріалів, інших енергоносіїв тощо, а також на техніко-технологічне обслуговування та надання виробничих послуг. При цьому автори зазначають, що система матеріально-технічного забезпечення має відповідати за розподіл ресурсів між бізнес-одинацями та структурними підрозділами. [9, 10]

Узагальнюючи розглянуті трактування, зазначимо, що до матеріально-технічного забезпечення діяльності підприємства відносимо сукупність матеріальних ресурсів (основних і оборотних засобів), систем їх постачання та освоєння, інструментарій ефективного використання та обліку, що виконують виробничі функції в системі управління підприємством. Таке трактування охоплює і активи, залучені до системи матеріально-технічного забезпечення, і технології управління ними, що сприяє створенню умов для оновлення і переоснащення активної складової, вчасно адаптуватись до вимог і нових технологій при впровадженні переваг цифрової економіки.

Формування матеріально-технічного забезпечення підприємства починається з планування та постачання необхідних виробничих активів. Планування відбувається відповідно до виробничої програми, що сформована цілями і завданнями функціонування підприємства та окремих його підрозділів. Система постачання в сучасних конкурентних умовах має відповідати ряду запитів щодо:

- швидкості й оптимальності графіків (відповідність між графіками перевезень, запусків у виробництво, виробничими циклами, можливостями складської системи підприємства і т.п.),
- оптимізації витрат на замовлення, транспортування, вантажні роботи та зберігання;
- вартості інвестиційних проектів з впровадження технологій і адаптації виробничих потужностей до їх застосування;
- застосування логістично-виробничих моделей постачання, що дозволяють цифровізувати й узгодити інформаційні та транспортно-виробничі потоки;
- відповідності нормативам та стандартам виробництва, що забезпечує безпеку і якість продукції, формує її ціну та конкурентоспроможність;
- відповідності кваліфікації й компетентності персоналу для інноваційної модернізації і виробничих ресурсів і технологій їх використання.

Уже класичними стали інформаційно-цифрові технології управління виробничими ресурсами підприємства, що дозволяють мінімізувати витрати фінансових ресурсів та просторово-часові втрати. Неоіндустріалізація як форма промислово-виробничого розвитку характеризується саме застосуванням цифрових технологій. Це формує засади стійкості матеріально-технічного забезпечення підприємства і дозволяє адаптуватись до умов конкурентного ринку. Формування та ефективність використання системи матеріально-технічного забезпечення підприємства суттєво залежить від того, наскільки режим забезпечення підприємства узгоджений із режимом виробничого споживання матеріальних ресурсів, якою мірою вартість, якість і технологічна готовність продукції, що постачається, відповідають вимогам підприємства. Особливо важливим є забезпечення взаємодії підприємств в інформаційному середовищі, що забезпечує координацію діяльності.

Напрями модернізації та інноваційного оновлення матеріально технічної бази підприємства доцільно розглядати у тріаді елементів: основні засоби, оборотні засоби та виробничі технології (рис.1).

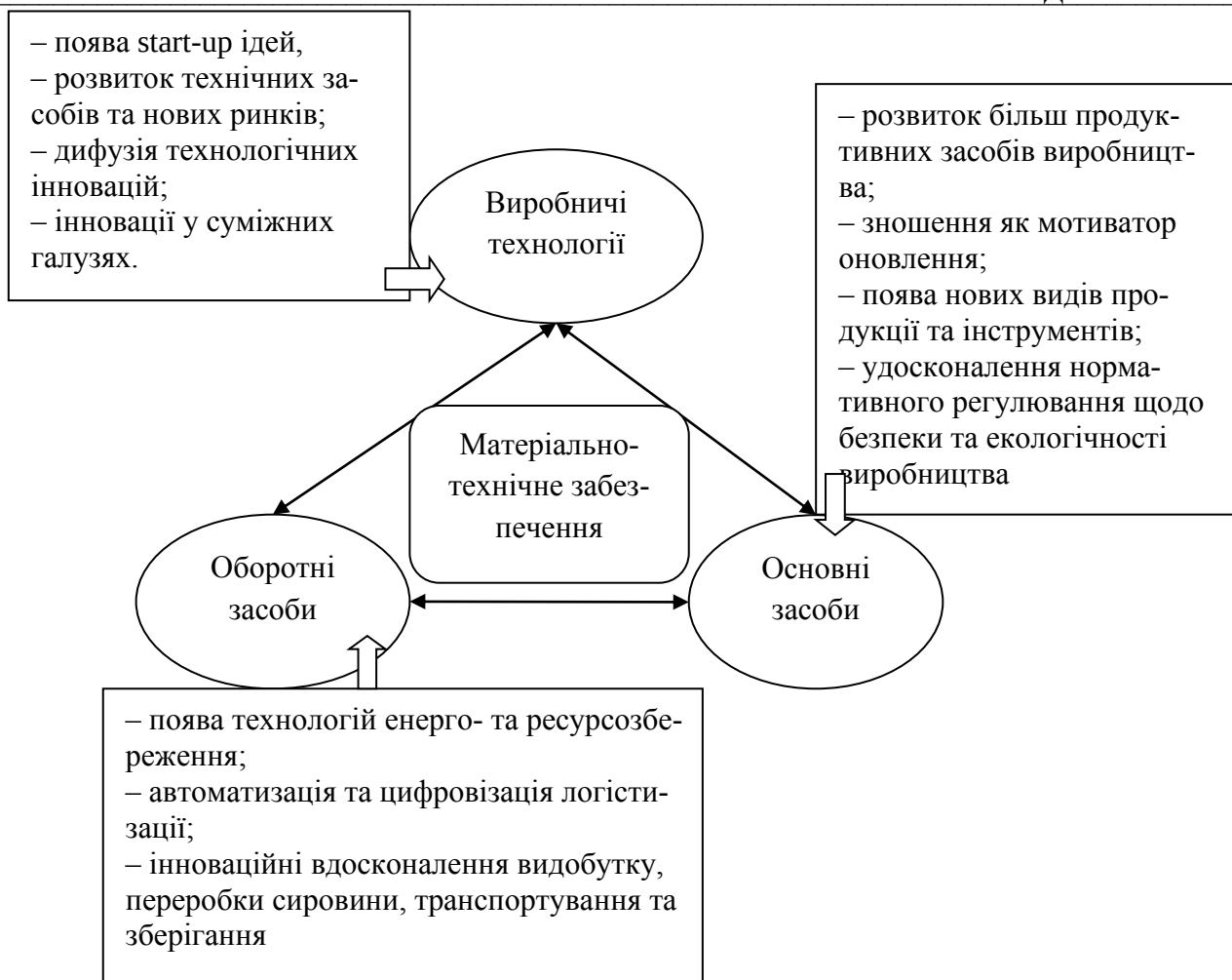

Рис 1. Тріада умов модернізації матеріально-технічного забезпечення підприємства*

*розроблено авторами

Так, оновлення й інноваційна трансформація основних засобів відбувається в наступних умовах [10]:

- поступове перенесення і тривале відшкодування інвестиційної (первісної) вартості основних засобів на продукцію за допомогою механізмів амортизації та собівартості;

- у процесі відтворення основних засобів одночасно відбувається рух їхньої споживної та зміна залишкової вартостей;

- відшкодування інвестиційних ресурсів через амортизаційні відрахування у часі описується узгодженням одночасного відрахуванням та споживанням на модернізацію інших активів, тому в умовах господарювання фактично відсутнє резервування амортизаційних відрахувань у формі готової, нереалізованої продукції чи запасів. Проте варто зазначити, що така практика дозволяє знизити податкове навантаження, активізувати інноваційно-інвестиційні про-

цеси та резервувати активи у грошовій формі;

- основні засоби оновлюються в натуральній формі протягом тривалого часу, що є фактором зносу і старіння технологій.

Системи управління оборотними засобами в сучасних умовах націлені на мінімізацію витрат ресурсів та часу, масове впровадження інформаційно-технічних засобів обліку, замовлень, розподілу. Важливою складовою у формуванні вартості й ефективності використання оборотних засобів стали системи транспортування і зберігання, які підприємства в сьогоденні передають на аутсорсингові угоди і не витрачають на управління ними ні трудових, ні просторових ресурсів.

Умови функціонування технологічного забезпечення підприємства формують:

- динаміка розвитку цифрових технологій та їх доступності для підприємства,

– наявність інвестиційних ресурсів та акумульованих резервів для інвестування у технологічні інновації;

– запити суспільства на нові продукти, що провокує пошук нових технологій виробництва;

– рівень зношення (фізичного, ринкового, морального, функціонального), що визначає напрями оновлення, яке виступає обов'язковою передумовою збереження діяльності підприємства;

– процеси нотифікації міжнародного права у вітчизняних нормативних актах, які вимагають впровадження досягнень енерго-

збереження, охорони праці персоналу та навколишнього середовища.

Якщо розглядати напрями інвестування у формування інноваційних технологій на підприємствах України, то бачимо зниження частки інноваційно-активних підприємств та обсягів продажів інноваційної продукції. Структура оновлення виробничих ресурсів на підприємствах (рис.2) показує відсутність поступової й цілеспрямованої національної політики в сфері модернізації виробничих технологій, а також прямопропорційність темпів оновлення матеріально-технічного забезпечення з динамікою розробки і реалізації інноваційної продукції.

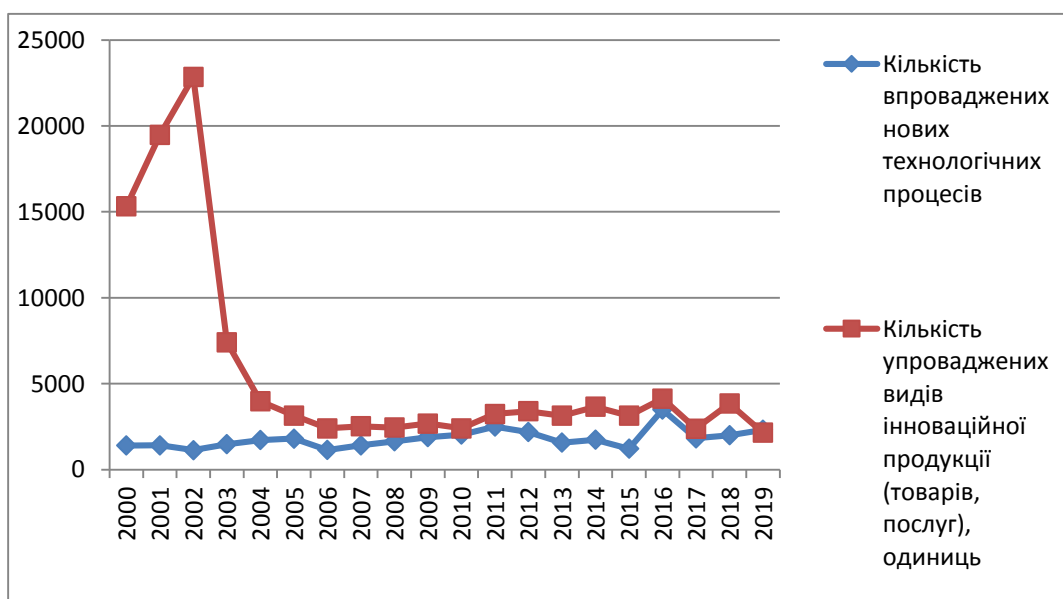

Рис. 2. Порівняння динаміки інноваційного оновлення виробничих технологій з впровадженням нових видів інноваційної продукції, од.

Джерело: побудовано за: [12]

Окрім внутрішніх стимулів та детермінант модернізації матеріально-технічного забезпечення підприємства на ефективність і рівень інноваційності неоіндустріальної трансформації впливають доступність та вартість інвестиційних ресурсів. Так, обсяги інвестування у інноваційне оновлення підприємств з 2000 року зросли з 1074,5млн. грн до 10185,1 млн. грн., такі ж тенденції і у відсотковому розподілі інвестицій: з 2000 року спостерігається зростання частки витрат на придбання машин обладнання та програмного забезпечення з 61,1% до 71,6% в 2019 році. Також маємо зазначити, що в структурі витрат на інновації переважають інвестиції у технічну модернізацію [12].

Проте, спостерігається зниження витрат на придбання зовнішніх знань (з 4,1% у 2000 році до 0,3% в 2019), що є негативною тенденцією і свідчить про низьку мобільність та активність залучення зовнішніх технологій з міжнародних ринків.

Модернізація матеріально-технічного забезпечення, що ґрунтується на положеннях неоіндустріалізації, має спрямовуватись на інноваційне оновлення, розвиток інноваційного потенціалу та його трансформацію у інтелектуальний капітал, впровадження засад соціальної відповідальності та екологічності у виробничих процесах. На сьогоднішній день можемо констатувати низькі темпи інноваційного розвитку (що не прискоро-

рюються навіть зі зростанням кількості start-up проєктів), спровоковані зниженням темпів промислового виробництва, проблемами самофінансування інвестиційної діяльності, відсутності умов для реалізації інтелектуального капіталу, низької конкурентоздатності на світових ринках.

Висновки. Проведене дослідження дозволило сформулювати основні цільові пріоритети модернізації економічних систем в удвох неоіндустріалізації: орієнтир на інноваційний розвиток, розширення міжнародних економічних зв'язків, екологічність та ресурсозбереження, креативний стійкий розвиток людського капіталу.

В статті, ґрунтуючись на сучасних дослідженнях сутності та елементного складу матеріально-технічного забезпечення підприємства, авторами запропоновано тріаду умов модернізації матеріально-технічного забезпечення підприємства. У тріаді деталізовано фактори, що формують напрями неоіндустріальної модернізації окремих елементів системи забезпечення: основних засобів, оборотних засобів та виробничих технологій. Детальніший аналіз динаміки та напрямів інвестування в сфері управління матеріально-технічним забезпеченням підприємств показав низькі темпи інноваційного розвитку, спровоковані зниженням темпів промислового виробництва, проблемами самофінансування інвестиційної діяльності, відсутності умов для реалізації інтелектуального капіталу, низької конкурентоздатності на світових ринках. Тому модернізація матеріально-технічного забезпечення, що ґрунтується на положеннях неоіндустріалізації, має спрямовуватись на ресурсозбереження й енергоефективність, інноваційне оновлення, розвиток інноваційного потенціалу та його трансформацію у інтелектуальний капітал, впровадження засад соціальної відповідальності та екологічності у виробничих процесах.

Література

1. Bell D. The coming of post-industrial society. Venture in social forecasting. – N.Y. : Collman Pub., 1973. – 884 p.
2. Carlota Perez. Technological revolutions and techno-economic paradigms [Електронний ресурс] / Technological University of Tallinn, Estonia and Universitites of Cambridge and Sussex. – U.K. – Режим доступу : www.carlotaperez.org

3. Тоффлер. Е. Третя хвиля / пер. Євса А. ; за ред. Шовкуна В. – К. : Видавничий дім «Всесвіт», 2000. – 480 с.
4. Амоша А. И. Неоиндустриализация и новая промышленная политика Украины / А. И. Амоша, В. П. Вишневыский, Л. А. Збаразская // Економіка промисловості. – 2012. – № 1–2. – С. 3–33.
5. Воробьев Е. М. Неоиндустриализация как форма экономической модернизации / Е. М. Воробьев, Т. И. Демченко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2013. – № 1042. – С. 76–80.
6. Дейнеко Л. В. Неоіндустріальна трансформація промислового потенціалу України : колективна монографія. / Л. В. Дейнеко, І. А. Шовкун, Е. І. Шелудько. – К., НАН України. 2016. – 278 с.
7. Грицюк Е. Системний підхід як основа для обґрунтованого планування показників матеріально-технічної бази підприємств. / Е. Грицюк, А. Ляшенко, І. Міняйло. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchtei.pdf
8. Лозовський О. М. Підходи до управління розвитком потенціалу матеріально-технічної бази підприємства. / О. М. Лозовський, В. І. Батишева // «Молодий вчений». № 5 (08). – 2014. – С. 131–134
9. Кошевий М. М. Еволюція систем управління матеріально-технічним забезпеченням підприємств у сучасних умовах. / М. М. Кошевий, Ю. В. Матвійчук // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – Вип. 1 (12). – 2018. – С. 161–167.
10. Ареф'єва О. В. Стійкий розвиток підприємств у міжнародному економічному просторі: монографія. / О. В. Ареф'єва, О. М. Вовк – К. : НАУ, 2018. 260 с.
11. Вовк О. М. Управління ефективністю інноваційного оновлення основних засобів авіапідприємств. / О. М. Вовк, Ю. А. Долгополова // Приазовський економічний вісник. – № 6(17). – 2019. – С. 106–110.
12. Державний комітет статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Bell, D. (1973). The coming of post-industrial society. Venture in social forecasting. – N.Y. : Collman Pub., 1973. – 884 p.
2. Perez, Carlota Technological revolutions and techno-economic paradigms [Електронний ресурс] / Technological University of Tallinn, Estonia and Universitites of Cambridge and Sussex. – U.K. Retrieved from www.carlotaperez.org
3. Toffler, E. Tretia khvylya (2000). Shovkun V. (Ed.). Kyiv: Vydavnychy dim «Vsesvit».
4. Amosha, A.I., Vishnevskiy, V.P., & Zbarazskaya, L.A. (2012). Neoindustrializatsiya i novaya promyshlennaya politika Ukrainy. Ekonomika promyslovosti. 1–2, 3–33.
5. Vorobiov, E.M., & Demchenko, T.I. (2013). Neoindustrializatsiya kak forma ekonomicheskoy modernizatsii. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina, 1042, 76–80.

6. Deyneko, L.V., Shovkun, I.A., & Sheludko, E.I. (2016). Neoundustrialna transformatsiia promyslovoho potentsialu Ukrainy. Kyiv, NAN Ukrainy.
7. Hrytsiuk, E., Liashenko, A., & Miniaylo, I. (n.d.). Systemnyy pidkhid yak osnova dlia obhruntovanoho planuvannya pokaznykiv materialno-tekhnichnoi bazy pidpriemstv. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchetei.pdf
8. Lozovskyy, O.M., & Batysheva, V.I. (2014). Pidkholdy do upravlinnia rozvytkom potentsialu materialno-tekhnichnoi bazy pidpriemstva. Molodyy vchenyy, 5 (08). 131-134.
9. Koshevyi, M.M., & Matviychuk, Yu.V. (2018). Evoliutsiia system upravlinnia materialno-tekhnichnym zabezpechenniam pidpriemstv u suchasnykh umovakh. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia, Issue 1 (12), 161-167.
10. Ariefieva O.V., & Vovk, O.M. (2018). Stiyky rozvytok pidpriemstv u mizhnarodnomu ekonomichnomu prostori. Kyiv: NAU.
11. Vovk, O.M., & Dolhopolova, Yu.A. (2019). Upravlinnia efektyvnistiu innovatsynoho onovlennia osnovnykh zasobiv aviapidpriemstv. Pryazovskyy ekonomichnyy visnyk, 6(17), 106-110. doi.org/10.32840/2522-4263/2019-6-20
12. Derzhavnyy komitet statystyky Ukrainy. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ИНТЕНСИФИКАЦИЯ ФОРМИРОВАНИЯ МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ НЕОИНДУСТРИАЛЬНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ

*О. В. Арефьева, д. э. н., профессор, О. М. Вовк, к. э. н., доцент, Е. А. Посыпайко, студентка,
Национальный авиационный университет*

Методология исследования. Методологическим базисом исследования являются научные труды мировых и отечественных ученых, статистическая информация, практические аспекты глобализационного развития и обновления ресурсов предприятий. Применяя методы ретроспективного анализа и историко-логического обобщения авторами исследования основные теории неоиндустриального развития современных экономических систем и выделены ключевые целевые ориентиры, условия осуществления модернизационных изменений на предприятиях. Анализ, синтез и диалектика как методы исследования применялись для описания понятия материально-технического обеспечения и его элементов. Использование методов статистического сравнения позволило выявить тенденции и факторы формирования материально-технического обеспечения в современных условиях, а инструментарий графического представления результатов дал возможность построить триаду элементного состава и выделить направления интенсификации формирования материально-технического обеспечения предприятия в условиях неоиндустриальной модернизации.

Результаты. Результаты проведенных исследований обобщены в триаде условий модернизации основных средств, оборотных средств и производственных технологий. Это позволило сформулировать отдельные детерминанты инновационного формирования и обновления основных средств, оборотных средств и производственных технологий. Показано, что интенсификация формирования материально-технического обеспечения в условиях украинской экономики характеризуется преобладанием инвестирования в обновление основных средств и производственных технологий. Однако остаются проблематичными доступность международных рынков инновационных технологий и обеспечение на них конкурентоспособности отечественных предприятий; отсутствие надлежащего финансирования инвестиций.

Новизна. Усовершенствовано определение категории «материально-техническое обеспечение» через его трактовку как совокупности материальных ресурсов (основных и оборотных средств), систем их доставки и освоения, инструментарий эффективного использования и учета, что выполняют производственные функции в системе управления предприятием. Такая трактовка охватывает и активы, привлеченные к системе материально-технического обеспечения, и технологии управления ими.

Практическая значимость. Модернизация материально-технического обеспечения, которая базируется на положениях неоиндустриализации, нацелена на инновационное обновление, развитие инновационного потенциала и его трансформацию в интеллектуальный

капитал, внедрение принципов социальной ответственности и экологичности в производственных процессах.

Ключевые слова. Неоиндустриализация, модернизация, предприятие, материально-техническое обеспечение, производственные технологии, основные средства, оборотные средства, инновации, развитие, интенсификация.

INTENSIFICATION OF MATERIAL AND TECHNICAL SUPPORT FORMATION OF AN ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF NEOINDUSTRIAL MODERNIZATION

O. V. Arefieva, D.E., Professor, O. M. Vovk, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Ye. A. Posypaiko, student, National Aviation University

Methods. The methodological basis of the study is the scientific works by international and domestic scientists, statistical information, practical aspects of globalization development and renewal of enterprise resources. Using the methods of retrospective analysis and historical-logical generalization, the authors investigated the basic theories of neo-industrial development of modern economic systems and highlighted the key aims, conditions for the implementation of modernization changes in enterprises. Analysis, synthesis and dialectics as research methods were used to describe the concept of material and technical support and its elements. The use of statistical comparison methods made it possible to identify trends and factors in the formation of material and technical support in modern conditions, and the tools for graphical presentation of the results made it possible to build a triad of elemental composition and identify areas of intensification of the formation of material and technical support of the enterprise in the context of neo-industrial modernization.

Results The results of the research are summarized in a triad of conditions for the modernization of fixed assets, working capital and production technologies. This allowed the authors to formulate the individual determinants of the innovative formation and updating of fixed assets, working capital and production technologies. It is shown that the intensification of the formation of material and technical support in the Ukrainian economy is characterized by the predominance of investment in updating fixed assets and production technologies. However, the accessibility of international markets for innovative technologies and ensuring the competitiveness of domestic enterprises on them remain problematic, as well as the lack of adequate investment financing.

Novelty. The definition of the category of “material and technical support” has been improved through its interpretation as a combination of material resources (fixed and circulating assets), systems for their delivery and development, tools for efficient use and accounting, which perform production functions in the enterprise management system,. This interpretation covers both the assets involved in the logistics system and technologies to manage them.

Practical value. The modernization of material and technical support, which is based on the provisions of neo-industrialization, is aimed at innovative renewal, development of innovative potential and its transformation into intellectual capital, implementation of the principles of social responsibility and environmental friendliness in production processes.

Keywords: Neo-industrialization, modernization, enterprise, logistics, production technologies, fixed assets, circulating assets, innovation, development, intensification.

Надійшла до редакції 04.01.20 р.

СТРАТЕГІЧНО-ОРІЄНТОВАНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

В. В. Прохорова, д. е. н., професор, Українська інженерно-педагогічна академія, vkprohkorova@gmail.com, orcid.org/0000-0003-2552-2131,

О. В. Божанова, к. е. н., доцент, Національна металургійна академія України, bozhanovaelena@gmail.com, orcid.org/0000-0003-2927-7356

Методологія дослідження. Результати отримані за рахунок застосування методів: абстракції – при встановленні сутності поняття «інноваційний розвиток підприємства», систематизації та групування – при класифікації напрямків інноваційного розвитку промислового підприємства.

Результати. Розглянуто сучасні загальноприйняті визначення поняття «інноваційний розвиток підприємства», виокремлено їх специфічні ознаки та продемонстровано відсутність одностайності щодо розуміння даної категорії. Інноваційний розвиток промислового підприємства представлено як економічний процес, елементами якого є зростання та занепад. Виокремлено ознаки циклічної природи інноваційного розвитку та надано якісну оцінку складових економічної динаміки. Поглиблено теоретичні основи класифікації напрямів інноваційного розвитку підприємства. На основі аналізу наукових підходів уточнено сутність базових понять, найбільш уніфікованими визнано системний та процесний підходи.

Новизна. Запропоновано власне визначення поняття «інноваційний розвиток промислового підприємства», під яким доцільно розуміти цілеспрямовані, закономірні, незворотні зміни в діяльності підприємства в стратегічному періоді, що базуються на впровадженні новостворених або вдосконалених технологій, продуктів або послуг; враховуючи перманентну ефективність реалізації управлінських рішень організаційно-технічного характеру (виробничого, адміністративного, комерційного тощо), що полівекторно підвищує конкурентоспроможність промислового підприємства. Доповнено класифікацію напрямів інноваційного розвитку промислового підприємства.

Практична значущість. Доведено, що для здійснення ефективної фінансово-господарської діяльності промисловим підприємствам постійно потрібно розробляти та впроваджувати стратегію інноваційного розвитку. Відповідно, ефективна стратегія інноваційного розвитку може стати дієвим інструментом в сучасній конкурентній боротьбі. Стратегії інноваційного розвитку промислового підприємства повинні впроваджуватись не тільки на рівні підприємства, але й на рівні держави, забезпечуючи сприятливі інвестиційні умови, удосконалення інноваційної, економічної та податкової політики, а також правового середовища в країні.

Ключові слова: інноваційний розвиток підприємства, формування, класифікація, напрям інноваційного розвитку підприємства, стратегія інноваційного розвитку підприємства.

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання вітчизняних промислових підприємств характеризуються економічною кризою, політичною нестабільністю, з різким зростанням рівня невизначеності зовнішнього середовища, загостренням конкуренції. Тому діяльність підприємств задля стабільного економічного розвитку повинна бути в біль-

шій мірі спрямована на інноваційний розвиток. Все це вимагає пошуку та застосування ефективних інструментів управління підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом питання про інноваційний розвиток підприємства привертає увагу багатьох дослідників. Дослідженню сутності

поняття «інноваційний розвиток підприємства» велику увагу приділяли у своїх працях О. Адаменко [1], І. Борисова [2], Г. Волобуєв [3], Х. Гумба [4], Н. Заглуміна [5], С. Ілляшенко [6] та інші науковці. Однак розуміння поняття «інноваційний розвиток підприємства» наповнювалось різним змістом. При цьому розгляд науковцями проблем інноваційного розвитку підприємства співіснує з відсутністю єдиного розуміння суті даного поняття у науковій літературі. Зрозуміло, що відсутність чіткого уявлення про сутність інноваційного розвитку підприємства, як економічного процесу призводить до помилок у формування стратегії інноваційного розвитку підприємства, яка є дієвим інструментом в сучасній конкурентній боротьбі.

Формулювання мети статті. Метою статті є визначення суті інноваційного роз-

витку підприємства, а також визначити стратегічно-орієнтовані напрями інноваційного розвитку промислового підприємства в сучасних економічних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних економічних умовах об'єктивна необхідність здійснення і прискорення процесу інноваційного розвитку вітчизняних промислових підприємств не викликає ніяких сумнівів. Проте успішний інноваційний розвиток промислового підприємства можливий тільки за умови прийняття найбільш адекватних, для конкретного підприємства управлінських рішень. В науковій літературі зустрічається безліч варіацій визначення поняття «інноваційний розвиток підприємства». В таблиці 1 наведено визначення сутності поняття «інноваційна розвиток підприємства».

Таблиця 1

Узагальнення наукових поглядів щодо визначення сутності поняття «інноваційний розвиток підприємства»

П.І.Б. автора 1	Інноваційний розвиток це- 2
О. Адаменко [1]	діяльність підприємства, що спирається на постійний пошук нових методів та засобів задоволення споживацьких потреб та підвищення ефективності господарювання; розвиток, що передбачає розширення міжінноваційної діяльності та впровадження інновацій в усі сфери діяльності підприємства
І. Борисова [2]	створення на фондовому ринку привабливості з точки зору дохідності інвестиційного ризику, тобто підвищення вартості бізнесу шляхом управління інноваціями
Г. Волобуєв [3]	розробка і освоєння продуктових і технологічних інновацій, а також цілеспрямований пошук і розвиток специфічних компетенцій на основі формування сприйнятливості підприємства до інноваційних змін за рахунок реалізації різних видів інновацій.
Х. Гумба [4]	не тільки основний інноваційний процес, але і розвиток системи факторів та умов, необхідних для його здійснення, тобто інноваційного потенціалу
Н. Заглуміна [5]	сукупність відносин, що виникають у ході цілеспрямованого підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності організації на основі інновацій
С. Ілляшенко [6]	процес господарювання, що спирається на безупинному пошуку і використанні нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємств у мінливих умовах зовнішнього середовища у рамках обраної місії та прийнятої мотивації діяльності і пов'язаний з модифікацією існуючих і формуванням нових ринків збуту
М. Касс [7]	складний та довготривалий процес інноваційних перетворень на підприємстві, що включає набір цілей, заходів, які плануються, систему мотивації та способи фінансування
А. Кібіткін, М. Чечуріна [8]	розгортання інноваційного процесу впровадження нововведень (частіше за все технічного, технологічного характеру)
О. Мороз [9]	процес пошуку та створення нової продукції та процесів на основі використання сукупності всіх наявних засобів та можливостей підприємства, що веде до якісних змін (підвищення конкурентоспроможності, збільшення стійкості в мінливих зовнішніх умовах, формування нових ринків збуту)
П. Микитюк, Ж. Крисько, О. Овсянюк-Бердадіна, С. Сковчиляс [10]	процес спрямованої закономірної зміни стану підприємства, що залежить від інноваційного потенціалу цього підприємства та джерелом якого є інновації, що створюють якісно нові можливості для подальшої діяльності підприємства на ринку шляхом реалізації уміння знаходити нові рішення, ідеї та у результаті винаходів.

І. Підкамінний, В. Ципуринда [11]	шлях, який базується на поглибленні поєднання цілей підприємства, його підсистем, цілей кожної особистості, яка працює в колективі, вдосконаленні її діяльності, вдосконаленні бізнес-процесів для досягнення загальних стратегічних цілей
Т. Пілявоз [12]	процес цілеспрямованого, послідовного руху підприємства до збалансованого інноваційного стану під впливом синергетичної дії зовнішніх та внутрішніх факторів, що визначають стійкість організаційно - функціональної системи підприємства в умовах ринкової економіки, який характеризується результатом якості, досягнутим залежно від інтенсивності та швидкості інноваційних процесів на підприємстві
С. Поляков, І. Степнов, [13] І. Федулова, [14] Ю. Погорелов [15]	такий розвиток підприємства, де джерелом розвитку є інновації

Джерело: систематизовано авторами на основі [1-15].

Аналіз наведених трактувань показує, що: по-перше, ряд науковців пов'язують інноваційний розвиток із розгортанням інноваційного процесу; по-друге, деякі науковці наголошують на тісному взаємозв'язку між інноваційним розвитком та потенціалом підприємства (передусім інноваційним); по-третє, є науковці, які дуже вузько визначають це поняття і фактично акцентують увагу лише на джерелі цього розвитку – інноваціях. Інші ж, наполягають, що основою інноваційного розвитку підприємства є інновації або управління ними, ототожнюючи цей розвиток із сукупністю відносин, що виникають у ході цілеспрямованого підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності, чи наполягають на тому, що він спрямований на підвищення вартості бізнесу, тобто на створення привабливості з точки зору дохідності інвестиційного ризику; по-четверте, ряд науковців фактично ставить знак рівності між розвитком та діяльністю; по-п'яте, існує позиція науковців, які наголошують, що інноваційний розвиток підприємства веде до якісних змін [10].

На думку авторів під «інноваційним розвитком промислового підприємства» доцільно розуміти цілеспрямовані, закономірні, незворотні зміни в діяльності підприємства в стратегічному періоді, що базуються на впровадженні новостворених, або вдосконалених технологій, продуктів або послуг; враховуючі перманентну ефективність реалізацію управлінських рішень організаційно - технічного характеру (виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру), що полівекторно підвищує конкурентоспроможність промислового підпри-

ємства. За такого підходу інноваційний розвиток промислового підприємства являє собою економічний процес, елементами якого є зростання та занепад. Якщо інноваційне зростання є позитивною компонентою економічної динаміки, то новаційний спад – негативною. Сукупність обох компонент утворює інноваційний цикл, що характеризується періодичними піднесеннями і спадами інноваційної активності. Інноваційному розвитку промислового підприємства також притаманні керованість, цілеспрямованість, вимірюваність.

Кожному підприємству, що має на меті інноваційно розвиватися необхідно визначитися з напрямком розвитку. Напрямки інноваційного розвитку класифікують за різними ознаками. В таблиці 2 наведено класифікацію напрямків інноваційного розвитку промислового підприємства.

Вибір напрямків інноваційного розвитку промислового підприємства одна з найважливіших стадій ухвалення управлінськими економічними, передусім управлінських, рішень. Загалом вибір напрямку інноваційного розвитку промислового підприємства за своєю методологічною сутністю подібний до формування стратегії інноваційного розвитку. Аналіз наукової літератури показав, що на сьогодні відсутній єдиний підхід до розуміння понять «інноваційна стратегія» та «стратегія інноваційного розвитку». В економічній літературі зустрічається безліч варіацій визначення «інноваційна стратегія». Так Гриньов А. В. вважає, що інноваційна стратегія підприємства – це комплексний план, орієнтований на досягнення майбутніх результатів безпосередньо через інноваційний

процес (стадія досліджень, впровадження нововведень у виробниче використання, впровадження нового продукту в ринкове середовище). На думку Скібіцького О. М. інноваційна стратегія – це детальний комплексний

план виходу на ринок з нововведенням і забезпечення за допомогою його довгострокових конкурентних переваг.

Таблиця 2

Стратегічно-орієнтовані напрями інноваційного розвитку промислового підприємства в сучасних економічних умовах

Ознака	Напрямки інноваційного розвитку підприємства	Характеристика напрямків інноваційного розвитку підприємства
Стратегічна спрямованість інноваційного розвитку	збалансованого інноваційного розвитку	використовують в умовах безперервних і поступових технічних змін
	наступального інноваційного розвитку	використовують, якщо виникає ситуація швидких стрибкоподібних змін, коли необхідне вміння подолання технологічних розривів, досягнення випередження або збереження лідерства
	захищаючого інноваційного розвитку	є використанням результатів спостереження за діями підприємств-лідерів на ринку, що дозволить за короткий час відтворити досягнення цих фірм та вийти на ринок слідом за ними без претензій на займання провідних позицій
	абсорбуючого інноваційного розвитку	являє собою імітацію інноваційних перетворень і спрямування основних зусиль на забезпечення виробничого процесу
За масштабами	локальні	спрямовані на внутрішні зміни на підприємстві
	глобальні	покликані змінити не тільки внутрішню структуру підприємства, і призводять до змін у зовнішньому середовищі
За рівнем аналізу	стратегічні	покликані на реалізацію перспективних цілей
	Оперативні (тактичні)	виникають із поточної діяльності підприємства і реалізують досягнення оперативних цілей
Від функціональної діяльності	соціальні	характеризуються певною специфікою і мають такі відмітні особливості: – є результатом колективної творчості; – мають велику невизначеність наслідків; – характеризуються складністю оцінки їх ефективності; – наявність «тимчасового лага» між впровадженням інновації та проявом її ефекту; – мають більш широкую сферу застосування; – при їх реалізації відсутній обов'язковий супровід вимоги нового технічного оснащення; – характеризуються суміщенням стадії виготовлення і проектування, що прискорює інноваційний процес.
	виробничі	спрямовані на зміни у виробництві
	маркетингові	виникають під час використання нових підходів, нових методів у рамках маркетингових досліджень
	адміністративні	покликані змінити адміністративні методи в діловій практиці промислового підприємства
	Фінансово-економічні	Покликані змінити фінансово-економічні відносини, що виникають як у внутрішнього так і зовнішньому середовищі підприємства
За строком реалізації	довгострокові	Більше 8 років
	середньострокові	До 5–8 років
	короткострокові	До 2–3 років

Від сфери застосування	Продуктові	орієнтовані на продукт –впровадження нових моделей продукції, що випускається, і/або розроблення нової продукції для існуючих і/або нових ринків
	технологічні	орієнтовані на впровадження нової техніки та технологій
	ринкові	орієнтовані на модифікацію і/або захоплення нових ринків
	організаційно-управлінські	орієнтовані на впровадження нових методів організації виробництва, маркетингу, системи управління, нових фінансових інструментів та методів, впровадження нових форм активізації персоналу – стимулювання творчої діяльності, використання нових знань, поліпшення умов безпеки праці, охорони здоров'я тощо
	ресурсні	орієнтовані на освоєння нових видів і джерел сировини, матеріалів і/або нових підходів до використання традиційних
з маркетингових позицій	напрямки розширення меж ринку	охоплення нових сегментів ринку, нові способи використання товару, вихід на нові регіони
	розроблення і реалізації нового товару	нові модифікації традиційного товару; нові товари, що замінюють традиційні; нові товари, що задовольняють існуючі потреби іншим способом; принципово нові товари
	диверсифікації виробництва і збуту	пропозиція на нових ринках нових товарів, які розвивають традиційні напрямки діяльності підприємства; пропозиція на нових ринках нових товарів, не пов'язаних із попередніми видами діяльності, орієнтація на ніші ринку
від спонукальних мотивів підприємства-інноватора і споживача інновацій	«завоювання симпатій споживача»	характеризується збитковістю для підприємства-інноватора та прибутковістю для споживача, який отримує інноваційну продукцію з якісними характеристиками, що відповідають цін
	«всебічні переваги»	забезпечує одночасно позитивний ефект підприємству-інноватору на вкладений інноваційний капітал та задоволення потреб споживачів у межах прийнятних цін
	«ефект іміджу»	характеризується прибутковістю для підприємства-інноватора та збитковістю для споживача, який не отримує інноваційної продукції з якістю, що відповідає ціні
	«ефект чорного кола»	характеризується збитковістю як для підприємства-інноватора, так і для споживача, який отримує інноваційну продукцію з якісними характеристиками, що не відповідають цін

Джерело: побудовано за:[16]

Кіндрацька Г. І. під інноваційним розвитком підприємства розуміє проект (модель) проведення головних інноваційних дій необхідних для реалізації корпоративних цілей, що спрямовані на певне оновлення окремих компонентів виробництва, реалізації та споживання продукції. Менюк Ю. В., Сасенко В. Ю визначають стратегію інноваційного розвитку як один із методів досягнення цілей підприємства, що відрізняється від інших своєю новизною, перш за все для цієї компанії і, можливо, для галузі, ринку, споживачів. Проте є науковці, що вживають ці два поняття як рівнозначні. Однак, автори погоджуються з думкою Шульгіна, Л. М., Юхименко В. В., які наголошують, що ці поняття є різними і інноваційна стратегія стосується застосування інноваційних методів у ході реалізації стратегії. А

стратегія інноваційного розвитку – є ефективним засобом управління розвитком підприємства і охоплює усі його елементи організації стратегії плануються і здійснюються одночасно або послідовно на декількох рівнях.

На промислових підприємствах стратегії інноваційного розвитку здійснюються одночасно або послідовно на декількох рівнях. Найчастіше виділяють три рівні: корпоративний, рівень підприємства (або бізнес-одиниць, що складають корпорацію), і функціональний. А. Томпсон та А. Стрікланд в своїй праці «Стратегічний менеджмент. Концепції і ситуації для аналізу» розрізняють різні ієрархічні рівні стратегій залежно від типу компанії. Для диверсифікованих організацій вони виділяють чотири рівні: корпоративну, бізнес-стратегію, функціональну та опера-

ційну стратегії. Для однопрофільних компаній: бізнес-стратегію, функціональну та операційну стратегії. А. Міщенко також виділяє чотири різні організаційні рівні: корпоративну (загальну) стратегію, ділову, функціональну та операційну стратегії. Е. Чаффі визначає, що формування стратегії відбувається на декількох рівнях: повна корпоративна стратегія та окремі бізнес-стратегії. Залежно від підходів до формування стратегії інноваційного розвитку науковці виділяють різні його елементи. Часто досить важко відрізнити системний та процесний підходи тому, що вони дуже тісно переплітаються.

На сьогодні єдиного підходу щодо формування стратегії інноваційного розвитку підприємства не існує. Дідченко О. І. виділяє вісім етапів стратегії інноваційного розвитку: визначення загального періоду формування стратегії інноваційного розвитку; дослідження факторів середовища; оцінка сильних і слабких сторін інноваційної діяльності підприємства; комплексна оцінка стратегічної позиції підприємства; формування стратегічних цілей інноваційної діяльності; розроблення цільових стратегічних нормативів інноваційної діяльності; прийняття основних стратегічних інноваційних рішень; оцінка розробленої стратегії інноваційного розвитку, а також два етапи реалізації стратегії: забезпечення реалізації стратегії і організація контролю за її реалізацією. Філіппова С. В. вважає, що етапами формування та реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємства є: визначення головної цілі/місії фінансової стратегії підприємства; аналіз внутрішнього та зовнішнього фінансового середовища; оцінка конкурентоспроможності підприємства чи продукції; розробка варіантів фінансової стратегії; оцінка та вибір оптимального варіанта фінансової стратегії; оформлення та затвердження фін. стратегії як документа; реалізація розробленої стратегії; оцінка виконання стратегії. Чухраєва Н. М. підкреслює, що етапами формування та реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємства є: визначення періоду реалізації стратегії; визначення стратегічних цілей інноваційної діяльності; розробка інноваційної політики; уточнення цілей стратегії; оцінка розробленої стратегії та

її виконання. Командровська В. Є. передбачає оцінку рівня мобілізації можливостей, що реалізується за таким порядком: аналіз окремих факторів, які організують поточний потенціал; визначення потенціалу, необхідного для реалізації «оптимальної» стратегії; розрахунок співвідношення бальних оцінок, які характеризують відповідність наявних можливостей оптимальним. Полінкевич О. виділяє комплексну оцінку ефективності стратегії, що складається з оцінки конкурентоспроможності підприємства та оцінки ефективності стратегії інноваційного розвитку.

Виходячи з вищенаведеного, слід дійти висновку, що стратегія інноваційного розвитку є функціональною стратегією підприємства і, власне, визначає тип поведінки підприємства на ринку. На сьогодні більшість вітчизняних промислових підприємств знаходяться в стані занепаду і майже банкрути і одним зі шляхів покращання свого фінансово-економічного стану і стати конкурентоспроможним на ринку є розробка стратегії інноваційного розвитку.

Висновки: В сучасних економічних умовах функціонування промислового підприємства можливе тільки за умови прийняття найбільш адекватних для конкретного підприємства управлінських рішень щодо його інноваційного розвитку. На нашу думку, інноваційний розвиток промислового підприємства являє собою цілеспрямовані, закономірні, незворотні зміни в діяльності підприємства в довготерміновому періоді, що базуються на впровадженні новостворених, або вдосконалених технологій, продуктів або послуг, а також організаційно-технічного рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно підвищують конкурентоздатність промислового підприємства.

З'ясовано, що кожному підприємству, що має на меті інноваційно розвиватися необхідно визначитися з напрямком розвитку. За різними ознаками наведено напрямки інноваційного розвитку промислового підприємства. Вибір напрямку інноваційного розвитку промислового підприємства за своєю методологічною сутністю подібний до формування стратегії інноваційного розвитку. Аналіз наукових підходів щодо формування стратегій інноваційного розвитку

промислового підприємства дозволив дійти висновку, що стратегія інноваційного розвитку є функціональною стратегією підприємства і власне визначає аттрактор поведінки підприємства на ринку.

Література

1. Адаменко О. А. Концептуальні засади інноваційного розвитку підприємств / О. А. Адаменко // Наукові праці Національного ун-ту харчових технологій. – 2010. – №35. – С. 5–10.
2. Борисова И. С. Основы инновационного развития предприятий / И. С. Борисова // Известия ПГПУ им. В. Г. Белинского. – 2011. – № 24. – С. 225–229.
3. Волобуєв Г. С. Сутність та передумови інноваційного розвитку підприємства / Г. С. Волобуєв // Економічний вісник Донбасу. – № 3(45). – 2016. – С. 213–217.
4. Гумба Х. М. Теоретические основы инновационного развития предприятий строительной отрасли: монография / Х. М. Гумба; МОН РФ, ФГБОУ ВПО «Моск. гос. строит. ун-т». – М. : МГСУ, 2012. – 200 с.
5. Заглумина Н. А. Формирование инструментария оценки уровня инновационного развития предприятия: автореф. дисс. на соискание ученой степени к. э. н.: 08.00.05 / Н. А. Заглумина. – Н. Новгород, 2011. – 26 с.
6. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: навч. пос. для студ. вузів / С. М. Ілляшенко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 278 с.
7. Касс М. Е. Формирование стратегии инновационного развития предприятия на основе управления нематериальными активами: монография / М. Е. Касс. – Н. Новгород: ННГАСУ, 2011. – 159 с.
8. Кибиткин А. И. Концептуальный подход к оценке инновационного развития предприятия / А. И. Кибиткин, М. Н. Чечурина // Вестник МГТУ. – 2011. – Том 14. – №2. – С. 427–434.
9. Мороз О. С. Формування системи показників для оцінювання інноваційного розвитку підприємства / О. С. Мороз // Экономика Крыма. – 2012. – №3(40). – С. 263–266.
10. Микитюк П. П., Крисько Ж. Л., Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Скочиляс С. М. Інноваційний розвиток підприємства: навч. пос. / П. П. Микитюк, Ж. Л. Крисько, О. Ф. Овсянюк-Бердадіна, С. М. Скочиляс. – Тернопіль : ПП «Принтер Інформ», 2015. – 224 с.
11. Підкамінний І. М. Системні фактори впливу на інноваційний розвиток підприємства [Електронний ресурс] / І. М. Підкамінний, В. С. Ціпурида // Ефективна економіка. – 2011. – №3. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=480>.
12. Пілявоз Т. М. Інноваційний розвиток підприємства як важливий аспект розвитку економіки / Т. М. Пілявоз // Інноваційна економіка: Всеукр. наук.-ви-роб. журнал. – 2012. – №4. – С. 185–190.
13. Поляков С. Г. Модель инновационного развития предприятия / С. Г. Поляков, И. М. Степнов // Инновации. – 2003. – №2–3 (59–60). – С. 36–38.
14. Fedulova I. V. (2010). Sinerhetychna evolutsiyna model innovatsiynoho rozvytku pidpriemstva. [Synergetic evolutionary model of enterprise' innovation development]. Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohiy. 2010. – №36. – pp. 114–118.
15. Погорелов Ю. С. Оцінювання та моделювання розвитку підприємства: монографія / Ю. С. Погорелов. – Луганськ : Глобус, 2010. – 512 с.
16. Бубенко П. Т. Конспект лекцій з курсу «Інноваційний розвиток підприємства» (для студентів денної та заочної форм навчання освітнього рівня магістр спеціальностей 051 – Економіка. Економіка підприємства і 071 – Облік і оподаткування. Облік і аудит) / П. Т. Бубенко, М. С. Владимірова; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. – 138 с.

References

1. Adamenko, O.A. Kontseptualni zasady innovatsiynoho rozvytku pidpriemstva. (2010). Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohiy, (35), 5–10.
2. Borysova, I.S. (2011). Osnovy innovatsionnoho razvitiya predpriyatii. Izvestiya PGU imeni V.G. Belinskogo, (24), 225–229.
3. Volobuev, H.S. (2016). Sutnist ta peredumovy innovatsiynoho rozvytku pidpriemstva. Ekonomichnyy visnyk Donbasu, 3(45), 213–217.
4. Gumba, Kh.M. (2012). Teoreticheskie osnovy innovatsionnoho razvitiya predpriyatii stroitelnoy otrasli. MON RF, FGBOU VPO «Moskovskiy gosudarstvennyy stroitelnyy universitet». Moskva: MGSU.
5. Zaglumina, N.A. (2011). Formirovanie instrumentariya otsenki urovnia innovatsionnoho razvitiya predpriyatiya. Extended abstract of candidate's thesis. Nizhniy Novgorod.
6. Illiashenko, S.M. (2003). Upravlinnia innovatsiynym rozvytkom: problemy, kontseptsii, metody. Sumy: VTD «Universytetska knyha».
7. Kass, M.E. (20011). Formirovanie strategii innovatsionnoho razvitiya predpriyatiya na osnove upravleniya nematerialnymi aktivami. Nizhniy Novgorod: NNGASU.
8. Kibitkin, A.I., & Chechurina, M.N. (2011). Kontseptualnyy podkhod k otsenke innovatsionnoho razvitiya predpriyatiya. Vestnik MGTU, T.14, (2). 427–434.
9. Moroz, O.S. (2012). Formuvannia systemy pokaznykiv dlia otsiniuvannia innovatsiynoho rozvytku pidpriemstva. Ekonomika Kryma. 3(40), 263–266.
10. Mykytiuk, P.P., Krysko, Zh.L., Ovsianiuk-Berdadina, O.F., & Skochylias, S.M. (2015). Innovatsiynyy rozvytok pidpriemstva. Ternopil: PP «Prynter Inform».
11. Pidkaminnyy, I.M., & Tsipurynda, V.S. (2011). Systemni factory vplyvu na innovatsiynyy rozvytok pidpriemstva. Efektyvna ekonomika, (3).

Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=480>.

12. Piliavoz, T.M. (2012). Innovatsiynny rozvytok pidpriemstva yak vazhlyvy aspekt rozvytku ekonomiky. *Innovatsiyna ekonomika*. (4), 185-190.

13. Piliavoz, S.G., & Stepnov, I.M. (2003). Model innovatsionnogo razvitiya predpriyatiya. *Innovatsii*. 2-3 (59-60), 36-38.

14. Fedulova, I.V. (2010). Sinerhetychna evolutsiyna model innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva [Synergetic evolutionary model of enterprise' innovation

development]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohiy*, 36, 114-118.

15. Pogorielov, Yu.S. (2010). Otsiniuvannia ta modeliuvannia rozvytku pidpriemstva. Lugansk: Hlobus

16. Bubenko, P.T., & Vladimirova, V.S. (2016). Konspekt lektsiy z kursu «Innovatsiynny nrozvytok pidpriemstva». Kharkiv: KhNUMH imeni O.M. Betketova.

СТРАТЕГИЧЕСКИ ОРИЕНТИРОВАННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В. В. Прохорова, д. э. н., профессор, Украинская инженерно-педагогическая академия, Е. В. Божанова, к. э. н., доцент, Национальная металлургическая академия Украины.

Методология исследования. Результаты получены за счет применения методов: абстракции – при установлении сущности понятия «инновационное развитие предприятия», систематизации и группировки – при классификации направлений инновационного развития промышленного предприятия.

Результаты. Рассмотрены современные общепринятые определения понятия «инновационное развитие предприятия», выделены их специфические признаки и продемонстрировано отсутствие единства относительно понимания данной категории. Инновационное развитие промышленного предприятия представлено как экономический процесс, элементами которого является рост и стагнация. Выделены признаки циклической природы инновационного развития и представлено качественную ценку составных экономической динамики. Углублены теоретические основы классификации направлений инновационного развития предприятия. На основе анализа научных подходов уточнена сущность базовых понятий, наиболее унифицированными определены системный и процессный подходы.

Новизна. Предложено собственное определение понятия «инновационное развитие промышленного предприятия», под которым целесообразно понимать целенаправленные, закономерные, необратимые изменения в деятельности предприятия в стратегическом периоде, основанные на внедрении новых или усовершенствованных технологий, продуктов или услуг; учитывая перманентную эффективность реализации управленческих решений организационно-технического характера (производственного, административного, коммерческого и т.п.), что поливекторно повышает конкурентоспособность промышленного предприятия. Дополнена классификация направлений инновационного развития промышленного предприятия.

Практическая значимость. Доказано, что для осуществления эффективной финансово-хозяйственной деятельности промышленных предприятий необходимо постоянно разрабатывать и внедрять стратегию инновационного развития. Соответственно, эффективная стратегия инновационного развития может стать действенным инструментом в современной конкурентной борьбе. Стратегии инновационного развития промышленного предприятия должны внедряться не только на уровне предприятия, но и на уровне государства, обеспечивая благоприятные инвестиционные условия, совершенствование инновационной, экономической и налоговой политики, а также правовой среды в стране.

Ключевые слова: инновационное развитие предприятия, формирование, классификация, направление инновационного развития предприятия, стратегия инновационного развития предприятия.

STRATEGICALLY-ORIENTED DIRECTIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

*V. V. Prokhorova, D.E., Professor, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy,
E. V. Bozhanova, Ph. D (Econ.), Associate Professor, National Metallurgical Academy of Ukraine.*

Methods. The results were obtained through the use of the following methods: abstraction – when establishing the essence of the concept of «innovative development of an enterprise»; systematization and grouping – when classifying the directions of innovative development of an industrial enterprise.

Results. Modern generally accepted definitions of the concept of «innovative development of an enterprise» are examined, their specific features are highlighted, and lack of unity regarding understanding of this category is demonstrated. The innovative development of an industrial enterprise is presented as an economic process, the elements of which are growth and stagnation. The signs of the cyclical nature of innovative development are highlighted, and the qualitative price of the components of economic dynamics is presented. The theoretical foundations for classifying the directions of innovative development of an enterprise are extended. Based on the analysis of scientific approaches, the essence of the basic concepts is clarified, the most unified are the systems and process approaches.

Novelty. Authors' definition of the concept of «innovative development of an industrial enterprise» is proposed, which is purposeful, regular, irreversible changes in the activities of the enterprise in the strategic period, based on the introduction of new or improved technologies, products or services; given the permanent effectiveness of the implementation of managerial decisions of an organizational and technical nature (production, administrative, commercial, etc.), which in multi-vector way increases the competitiveness of an industrial enterprise. The classification of areas of innovative development of an industrial enterprise is supplemented.

Practical value. It is proved that for the implementation of effective financial and economic activities of industrial enterprises, it is necessary to constantly develop and implement a strategy for innovative development. Accordingly, an effective innovation development strategy can become an effective tool in modern competition. Strategies for the innovative development of an industrial enterprise should be implemented not only at the enterprise level, but also at the state level, providing favorable investment conditions, improving innovative, economic and tax policies, as well as the legal environment in the country.

Keywords: innovative development of an enterprise, formation, classification, direction of innovative development of an enterprise, strategy of innovative development of an enterprise.

Надійшла до редакції 29.01.20 р.

ПРОГНОЗУВАННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ КВАЛІМЕТРИЧНОЇ МОДЕЛІ: НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

С. А. Мушнікова, к. е. н., доцент, Національна металургійна академія України, svetamush@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3860-522X>

Методологія дослідження. Результати отримані за рахунок застосування методів: абстракції – при визначенні сутності поняття «кваліметрія» та «кваліметрична модель»; системного підходу, аналізу й синтезу – при визначенні взаємозв'язку між складовими інтегрованого науково-методичного підходу щодо оцінки прогностичного рівня безпеки розвитку металургійного підприємства; загального й особливого – при виявленні антагонізмів в управлінні діяльністю металургійного підприємства.

Результати. На результатах дослідження інтегрованого науково-методичного підходу щодо оцінки прогностичного рівня безпеки розвитку металургійного підприємства була опрацьована діяльність двадцяти трьох металургійних підприємств України, що підтвердило необхідність інноваційного їх розвитку за фінансової підтримки держави, внутрішніх та зовнішніх інвесторів з метою розширення ринків збуту металопродукції, підвищення конкурентоспроможності не тільки металопродукції та окремого підприємства, але й металургійної галузі в цілому.

Новизна. Сформована кваліметрична модель прогностичної оцінки безпеки розвитку металургійних підприємств, яка на відміну від існуючих окремих економіко-математичних, статистичних, експертних оцінок, надає можливості комплексно оцінити та спрогнозувати вектори розвитку підприємств (негативний або позитивний) на певний період часу; визначити вплив не тільки кількісних факторів, але й якісних; сформувати оптимальну стратегію розвитку відповідно інтегрованого науково-методичного підходу щодо оцінки прогностичного рівня безпеки розвитку металургійного підприємства з урахуванням можливих антагонізмів та зведення їх до мінімуму.

Практична значущість. Використання кваліметричної моделі може застосовуватися при формуванні інноваційних промислових кластерів за функціональною спрямованістю, за ступенем адаптивності, за рівнем сприйняття інноваційних заходів.

Ключові слова: кваліметрія, кваліметрична модель, методи прогнозування, безпека розвитку металургійного підприємства, функціональні складові, антагонізми в управлінні.

Постанова проблеми. Кожне промислове підприємство, в тому числі й металургійне, прагне до як найдовшого функціонування, причому, не тільки із здатністю до адаптації в різних соціально-економічних умовах, а й з можливістю безпечного розвитку. Досягнення відповідних умов господарювання неможливо без проведення об'єктивної діагностики діяльності підприємств, яка слугує основою для прийняття управлінських рішень на різних рівнях управління підприємством. Як система теоретичних і практичних знань, діагностика вико-

ристовується в аналізі результатів функціонування підприємства, у виявленні сильних та слабких сторін його соціально-економічної діяльності та пошуку заходів покращення ефективності діяльності підприємства. Ефективність розв'язання соціально-економічних завдань залежить від вибору стратегії на довгострокову перспективу. У зв'язку з цим зростає роль перспективного планування й обґрунтованих прогнозів. Прогнозування визначає основні напрями безпеки розвитку, а план – розроблення основних заходів досягнення поставленої мети.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо використання кваліметричних методів прогнозування для, здійснення інтегральної оцінки окремих функціональних складових діяльності підприємств, проведення економіко-математичного моделювання були досліджені багатьма вченими, а саме: Донгак Б. В. [2]; Т. И. Леоновою, Ю. А. Калажоковою [3]; М. Е. Тараненко, І. М. Тараненко [5]; М. Ф. Тяпкіною, Е. А. Ільїною [6] та ін. Незважаючи на наявність значної кількості досліджень, варто відзначити, що в дослідженнях недостатньо уваги приділено формуванню кваліметричної моделі, як комбінованому заходу для визначення прогнозного рівня безпеки розвитку промислових підприємств, які відзначаються функціональною специфікою, складністю виробничих процесів та системи управління ними, в тому числі й металургійних підприємств, які займають вагомий частину в промисловому комплексі України.

Формулювання мети статті. Метою статті є створення науково-практичного підґрунтя до формування кваліметричної моделі прогнозування рівня безпеки розвитку металургійних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихідною інформацією для прогнозування рівня безпеки розвитку металургійних підприємств є часові ряди показників діяльності, які, в свою чергу, поділяються на кількісні та якісні. Для аналізу цих рядів існують методи, які використовуються залежно від поставленої мети стратегічного, тактичного характеру та відповідних завдань. На сьогодні існує багато схем класифікації методів прогнозування, які можна умовно поділити на три класи: фактографічні, що використовують ретроспективну інформацію; експертні - використовують думки фахівців і комбіновані методи зі змішаною інформацією. У зв'язку з відсутністю або недостатньою кількістю ретроспективної інформації на практиці використовують прості методи екстраполяції, які засновані на припущенні про відсутність змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі [1].

Виділяють особливості методів прогнозування, а саме [1]:

- використання системного підходу, тобто облік зовнішнього та внутрішнього

фону. Залежно від природи фону розрізняють соціально-економічний, економічний, науково-технічний фони;

- за мірою впливу на об'єкт дослідження фон розподіляють на активний та пасивний;

- використання ретроспективного аналізу;

- урахування специфіки об'єкта дослідження; зіставлення альтернатив розвитку з точки зору прийнятих критеріїв ефективності;

- використання математичних методів і ЕОМ.

Існують стандартизовані методики розроблення прогнозу які залежать від поставленого завдання та вибраного методу. Вони включають декілька етапів таких, як: аналіз процесу, що вивчається, та виявлення значущих факторів, які істотно впливають на нього; встановлення залежності досліджуваного процесу від обраних факторів і побудова статичної моделі процесу, що вивчається; аналіз динаміки процесу та факторів; побудова динамічної багатофакторної моделі прогнозованого процесу; розрахунок помилки прогнозу та побудова довірчих інтервалів [1].

Наряду з багатогранністю існуючих економіко-математичних, статистичних, ігрових та ін. моделей прогнозування стану діяльності металургійних підприємств, виникає необхідність інтегрованого підходу оцінки його безпеки розвитку з урахуванням не тільки впливу кількісних, а й якісних показників з визначенням узагальнюючих показників діяльності та формуванням комбінованої кваліметричної моделі.

Кваліметрія (від лат. *qualitas* – якість, властивість) - наукова дисципліна, методи якої дозволяють кількісно оцінювати якості об'єктів різної природи [2]. Її методи використовують в різних сферах діяльності промисловості: металургії, будівництві, машинобудуванні та ін.

Під кваліметричною моделлю припускають сукупність дерева властивостей, коефіцієнтів вагомості, шкал для вимірювання простих властивостей, а також способів обчислення інтегрального прогнозного показника безпеки розвитку металургійних під-

приємств з виявленням векторів спрямування. Аналіз літературних джерел дозволяє виділити основні етапи створення кваліметричної моделі:

- встановлення переліку одиничних та комплексних показників, які характеризують безпеку розвитку підприємства;
- систематизація отриманого списку, яка включає в себе побудову дерева властивостей (багаторівневої ієрархічної діаграми);
- вибір або розробка шкал, що дозволяють врахувати різну розмірність абсолютних значень одиничних властивостей об'єкта;
- вибір методів визначення і розрахунків коефіцієнтів вагомості комплексних та одиничних показників безпеки розвитку на кожному рівні дерева властивостей;
- розробка заходів визначення інтегрального показника безпеки розвитку підприємства в залежності від цілей побудови кваліметричної моделі [6].

Використання методик оцінки рівня безпеки розвитку підприємств на увазі застосування різних методів аналізу: від експертних опитувань та рейтингової оцінки до багатфакторної регресійної моделі, а їх підсумком служить побудова певного інтегрального показника. Різниця між одержуваними результатами викликана адекватністю, як самої моделі, так і внутрішніх факторів, включених в оцінку [3]. Якщо ж використовувати не тільки кількісні, а й якісні фактори, найбільш поширеним методом обробки інформації є експертні опитування. До його істотних недоліків можна віднести значні трудовитрати при порівнянні великої кількості підприємств, а також те, що експерт може не володіти повною інформацією про потенційні об'єкти дослідження.

Методичний підхід щодо оцінки прогнозного рівня безпеки розвитку металургійного підприємства представляє собою покроковий процес, який складається з декількох етапів. Ціль стратегічного характеру: досягнення захищеного стану підприємства в процесі адаптації до трансформації в просторі та часі, - формує тактичні цілі, забезпечуючи поточну діяльність підприємства та формування планових завдань, а саме (табл. 1):

- досягнення позитивних адаптаційних змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі;
- гарантування стабільного і максимально ефективного функціонування підприємства;
- досягнення прийняттого рівня ризику для забезпечення позитивного безпечного розвитку підприємства;
- досягнення оптимальної кількості й якості альтернативних управлінських рішень внаслідок аналізу причинно-наслідкових зв'язків.

На першому кроці на підставі теорії «дебюту» з безлічі альтернативних стратегій, формується оптимальна стратегія управління безпекою розвитку підприємства [7]. Визначаються основні та другорядні (підпорядковані основним) протиріччя (антагонізми) в системі управління металургійним підприємством, які виникають протягом певного часу, або можуть виникати в майбутньому. До цього процесу залучаються всі рівні управлінського персоналу за всіма функціональними складовими підприємства. Підставою для виявлення пріоритетних напрямків є використання абстрактно-логічних методів та прийомів прийняття управлінських рішень, таких як: експертне оцінювання, «мозковий штурм», «дерево цілей» тощо з побудовою матриць стратегії та визначенням домінуючих антагонізмів.

На основі ігрових, математичних, в тому числі матричних методів, визначимо основні припущення:

- в простих (одноходових) іграх, коли виникають одноразові антагоністичні стосунки між гравцями, поняття стратегії і можливого варіанту дій збігаються. В цьому випадку сукупність стратегій гравця охоплює всі можливі його дії, а будь-яка можлива для гравця дія є його стратегією. У складних (багатоходових іграх) поняття «варіанти можливих дій» і «стратегії» можуть відрізнятися один від одного;
- стратегія «гравця» вважаємо оптимальною, якщо вона забезпечує даному гравцю при багаторазовому повторенні «гри» максимально можливий середній виграш або мінімально можливий середній програш, незалежно від того, які стратегії застосовує противник;

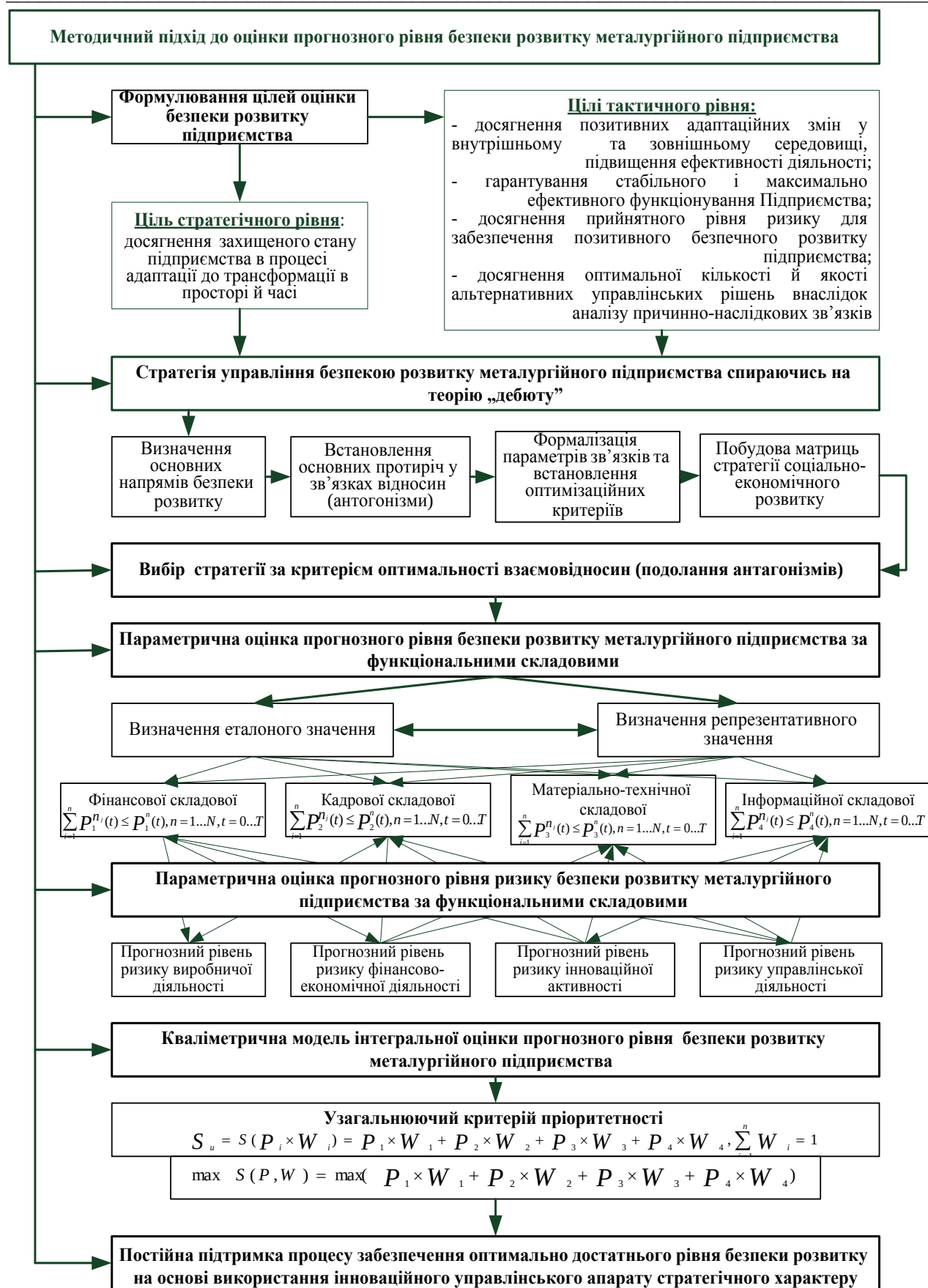

Рис. 1. Інтегрований науково-методичний підхід щодо оцінки прогнозного рівня безпеки розвитку металургійного підприємства

– можливо, що стратегія, яка забезпечує максимальний виграш, не володіє іншим важливим поданням оптимальності, як стійкістю (рівноважного) рішення. Рішення гри є стійким (рівноважним), якщо відповідні цьому рішення стратегії утворюють ситуацію, яку жоден з гравців не зацікавлений змінити.

Таким чином, кожен з двох гравців має намір виконати деяку дію. При цьому обставини часто складаються таким чином, що, по-перше, доцільно виконати цю дію, наприклад, як можна пізніше, а по-друге, бажано своєю дією попередити подібну дію контрагента. Такий конфлікт в умовах протилежних інтересів його учасників природно моделювати нескінченною антагоністичною грою на одиничному квадраті, в якій функція виграшу H в загальному випадку має вигляд:

$$\left. \begin{aligned} \psi(x, y), \text{ при } x < y; \\ \varsigma(x), \text{ при } x = y; \\ \varphi(x, y), \text{ при } x > y, \end{aligned} \right\} \quad (1)$$

Де кожна з функцій ψ и φ

- а) безперервна по обидві змінних;
- б) монотонно зростає по x при будь-яких значеннях y ;
- в) монотонно знижуються по y при будь-якому значенні x ;
- г) задовольняє умові

$$\varphi(x, x) \leq \varsigma(x) \leq \psi(x, x) \quad (2)$$

Якщо матриця гри містить «сідлову» точку, то її рішення відразу знаходиться за принципом $\max \min$.

Виникає питання визначення результату гри якщо платіжна матриця не має «сідлової» точки. Застосування принципу $\max \min$ кожним з гравців забезпечує гравцеві A виграш не менше α , гравцеві – програш не більш β . З огляду на що $\alpha < \beta$, природно для гравця A бажання збільшити виграш, а для гравця B – зменшити програш. Пошук такого рішення виробляє до необхідності застосовувати альтернативні стратегії: чергувати чисті стратегії з якимись частотами.

Випадкова величина, значеннями якої є чисті стратегії гравця, є його альтернативною стратегією. Таким чином, завдання альтернативної стратегії гравця полягає у вказівці тих

ймовірностей, з якими вибираються його чисті стратегії.

Тоді, будемо позначати альтернативні стратегії гравців A і B відповідно

$$S_A = ||p_1, p_2, \dots, p_m||, \quad (3)$$

$$S_B = ||q_1, q_2, \dots, q_n||, \quad (4)$$

де p_i – ймовірність застосування гравцем A чистої стратегії

$$A_i; \sum_{i=1}^m p_i = 1 \quad (5)$$

q_j – ймовірність застосування гравцем B чистої стратегії

$$B_j; \sum_{j=1}^n q_j = 1. \quad (6)$$

Наступним кроком науково-методичного підходу щодо оцінки прогнозного рівня безпеки розвитку металургійного підприємства є формування кваліметричної моделі. Задумка кваліметричної моделі полягає в тому, щоб оцінити рівень безпеки розвитку конкретного металургійного підприємства в порівнянні з аналогами враховуючи найкращі (еталонні) та найгірші (репрезентативні) значення інтегральних показників протягом останніх одинадцяти років. В подальшому, прогнозованому періоді до 2021 року, стає можливість визначити тенденції позитивного, або негативного вектору розвитку металургійного підприємства, та спрямувати дії системи управління конкретним підприємством на досягнення цілей відповідної стратегії розвитку.

Таким чином, коефіцієнт рівня безпеки розвитку (P_{br}), який представляє комплексний показник, визначається за моделлю:

$$P_{br} = \frac{Q_i - Q_{min}}{Q_{max} - Q_{min}}, \quad (7)$$

Де Q_i – фактичне значення показника i -го підприємства за відповідний часовий період;

Q_{min} – найгірший показник рівня безпеки розвитку серед вибірки металургійних підприємств за певний часовий період;

Q_{max} – найкращий показник рівня безпеки розвитку серед вибірки металургійних підприємств за певний часовий період.

Для підвищення точності прогнозу можна використовувати вагові коефіцієнти значущості показників (V_k) отриманих на підставі проведення експертного опитування. Таким чином, отримуємо загальний коефіцієнт рівня безпеки розвитку з акваліметричною моделлю:

$$W_g = \sum_{i=1}^n P_{br} * V_k = \sum_{i=1}^n \frac{Q_i - Q_{min}}{Q_{max} - Q_{min}}, \quad (8)$$

Результати дослідження інтегрованого науково-методичного підходу щодо оцінки прогнозного рівня безпеки розвитку металургійного підприємства було опрацьовано на базі діяльності металургійних підприємств України. Для оцінки обрано 23 металургійних підприємства, функціонуючих протягом тривалого часу (в основному з середини ХХ-го ст.) й до сьогодні. Вихідною інформацією для формування кваліметричної моделі прогнозного рівня безпеки роз-

витку металургійних підприємств стало фактичні результати оцінки за останні одинадцять років (2007 – 2017 рр.) [4].

Обрані підприємства згруповані в чотири групи для можливості співставлення результатів дослідження за функціональною спрямованістю, тому що обрані підприємства мають особливості діяльності, пов'язані із складом виробничої діяльності, обсягами та номенклатурою продукції, послуг, обсягом грошового обігу та багато ін. факторами. Таким чином, виділено: група підприємств з повним металургійним циклом (в основному випускають та реалізують чавун, сталь, прокат); група з неповним металургійним циклом (випуск та реалізації окремих видів металопродукції); дві групи підприємств, які забезпечують основний металургійний процес (добича залізорудної сировини для випуску чавуну, випуск феросплавів для забезпечення випуску сталі).

Результати розрахунків та лінії трендів розвитку металургійних підприємств представлено у графічному вигляді (рис. 2–5).

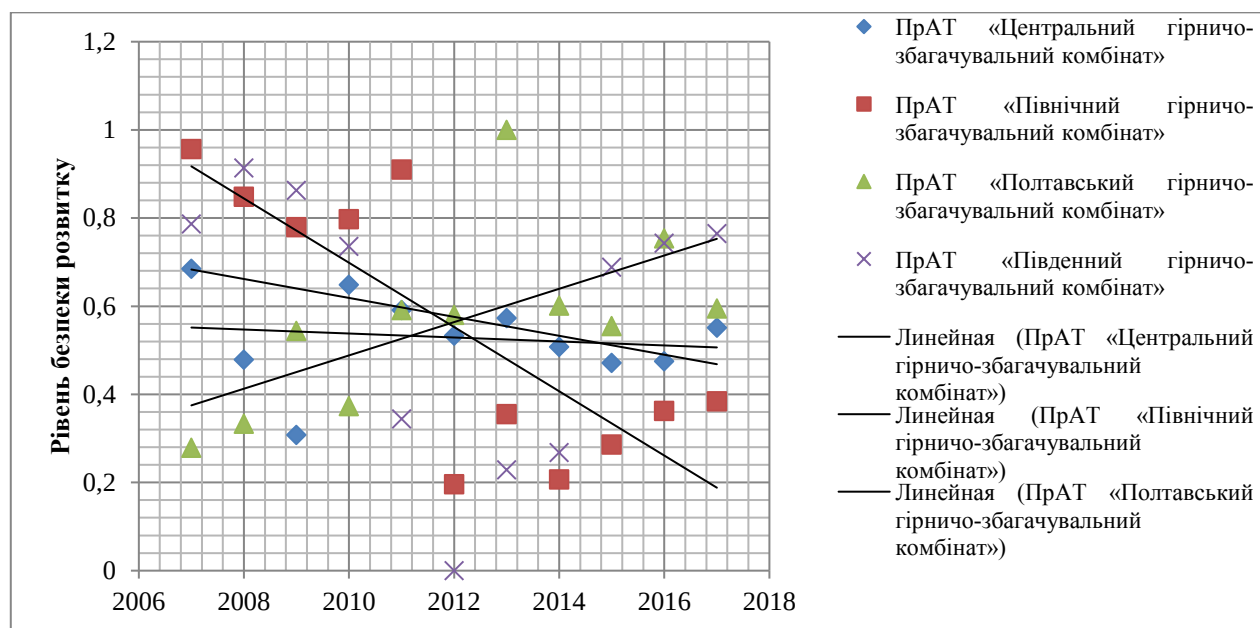

Рис. 2. Прогнозний рівень безпеки розвитку гірничорудних підприємств

Група гірничорудних підприємств представлена чотирма підприємствами: ПрАТ «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат»; ПрАТ «Північний гірничо-збагачувальний комбінат»; ПрАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат»; ПрАТ «Південний гірничо-збагачувальний комбінат», – які розташовані в центральній та

східній частинах України. За результатами дослідження можна спостерігати, що серед цих підприємств лише ПрАТ «Південний гірничо-збагачувальний комбінат» має позитивний вектор розвитку. Ці тенденції свідчать про зниження соціально-економічної активності, зниження адаптивності до зовнішніх факторів впливу та ін.

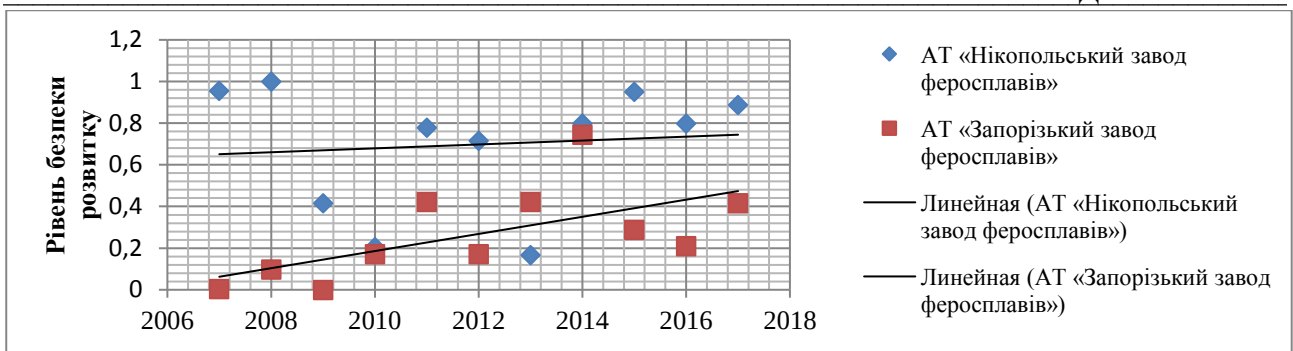

Рис. 3. Прогнозний рівень безпеки розвитку феросплавних підприємств

Група феросплавних підприємств представлена двома підприємствами: АТ «Нікопольський завод феросплавів»; АТ «Запорізький завод феросплавів». За результатами дослідження спостерігається позитивний

розвиток цих підприємств. Це може свідчити про високу конкурентоспроможність феросплавної продукції, більша частина якої спрямована на експорт.

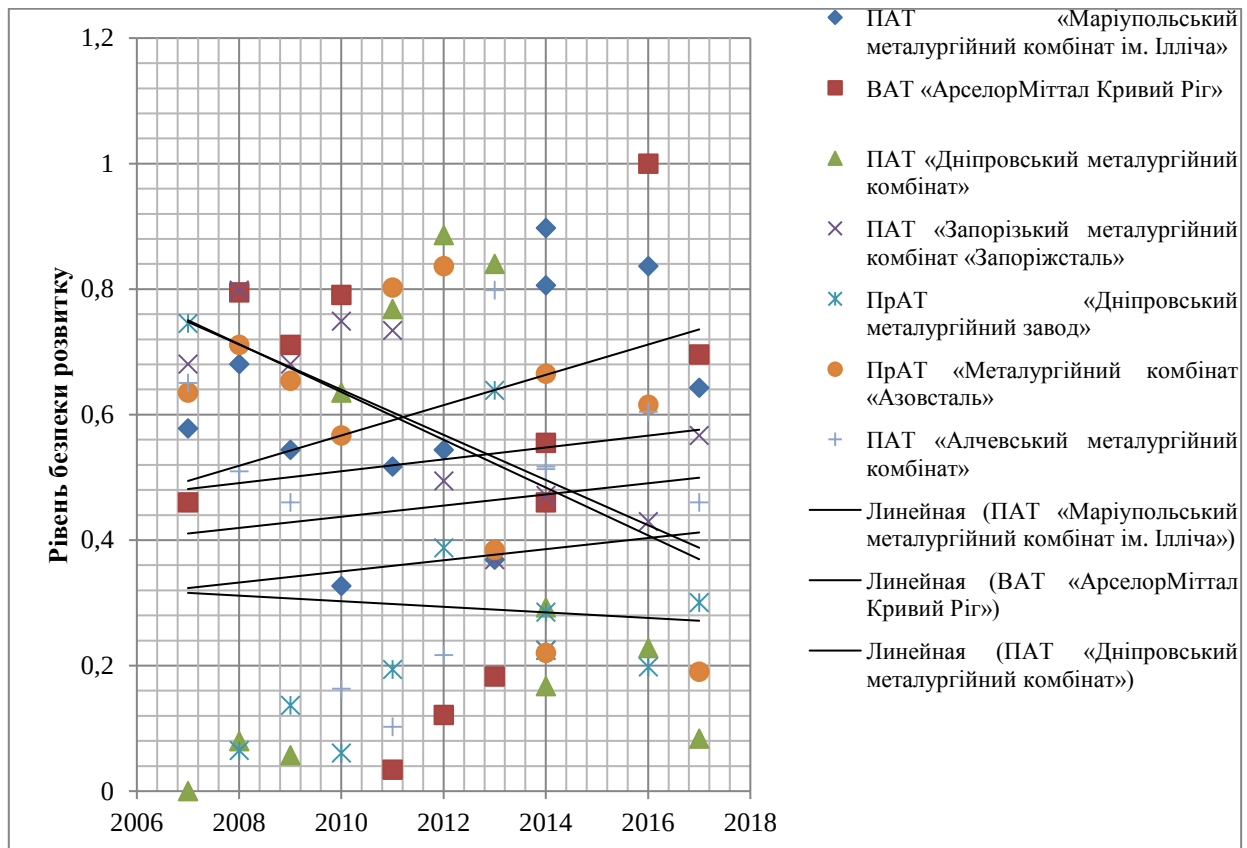

Рис. 4. Прогнозний рівень безпеки розвитку металургійних підприємств з повним циклом

Група підприємств з повним металургійним циклом представлена сьома підприємствами: ПАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча»; ВАТ «Арселор-Міттал Кривий Ріг»; ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат»; ПАТ «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь»; ПрАТ «Дніпровський металургійний завод»; ПрАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь»; ПАТ «Алчевський металургійний

комбінат». За результатами дослідження спостерігаємо зниження активності та негативний вектор розвитку ПАТ «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь» та ПрАТ «Дніпровський металургійний завод». Це може свідчити про часткову втрату керованості цих підприємств. Інші підприємства цієї групи мають тенденцію до позитивного розвитку.

Група металургійних підприємств з неповним циклом представлена підприєм-

ствами які розташовані, в основному, в центральній частині України (рис. 5).

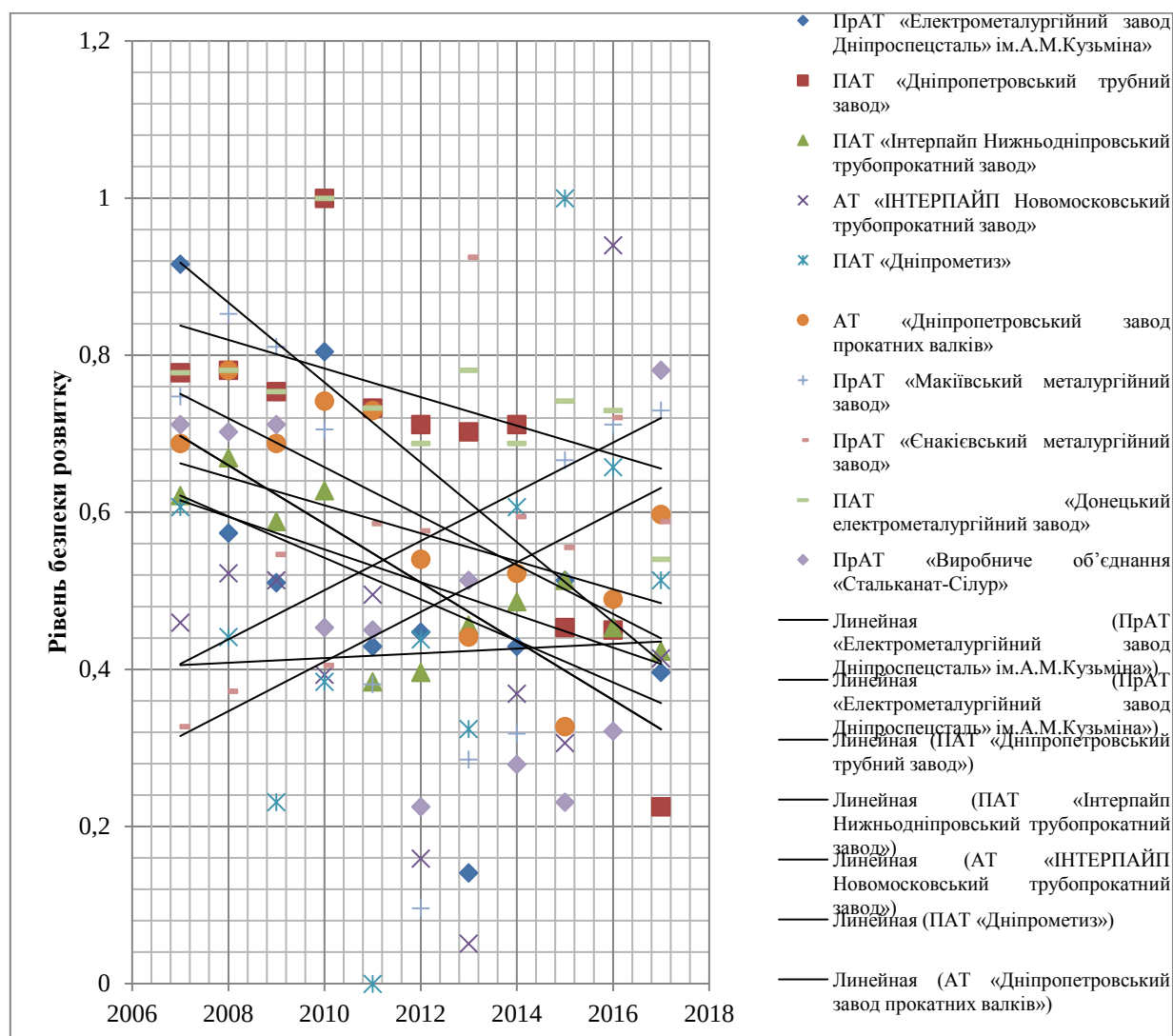

Рис. 5. Прогнозний рівень безпеки розвитку металургійних підприємств з неповним циклом

За результатами дослідження динаміки рівня безпеки розвитку підприємств з неповним металургійним циклом спостерігається значний негативний тренд на: ПрАТ «Електрометалургійний завод Дніпроспецсталь» ім. А. М. Кузьміна»; ПрАТ «Макіївський металургійний завод»; ПАТ «Дніпропетровський трубний завод» та ПАТ «Інтерпайп Нижньодніпровський трубопрокатний завод». Тільки три підприємства: АТ «ІНТЕРПАЙП Новомосковський трубопрокатний завод»; ПрАТ «Снаківський металургійний завод» та ПАТ «Дніпрометиз» мають позитивний тренд рівня безпеки розвитку.

Висновки. В результаті дослідження сформована кваліметрична модель прогнозової оцінки безпеки розвитку металургійних

підприємств, яка на відміну від існуючих окремих економіко-математичних, статистичних, експертних оцінок та ін., надає можливості комплексно оцінити та уявити вектори розвитку підприємств (негативний або позитивний) на певний період часу; визначити вплив не тільки кількісних факторів, а й якісних; сформулювати оптимальну стратегію розвитку відповідно інтегрованого науково-методичного підходу щодо оцінки прогнозного рівня безпеки розвитку металургійного підприємства з урахуванням можливих антагонізмів та зведення їх до мінімуму. В подальшому, використання кваліметричної моделі можливо при формуванні інноваційних промислових кластерів за функціональною спрямованістю, за ступенем адаптивності, за рівнем сприйняття інноваційних заходів.

Результати дослідження інтегрованого науково-методичного підходу щодо оцінки прогнозного рівня безпеки розвитку металургійного підприємства було опрацьовано на базі діяльності двадцяти трьох металургійних підприємств України, що підтвердило необхідність інноваційного їх розвитку з фінансовою підтримкою держави, внутрішніх та зовнішніх інвесторів задля розширення ринків збуту металопродукції, підвищення конкурентоспроможності не тільки металопродукції та окремого підприємства, а й металургійної галузі в цілому.

Література

1. Веретенникова Г. Б. Методи діагностики та прогнозування розвитку підприємства: навчальний посібник [Електронний ресурс] / Г. Б. Веретенникова, Н. М. Омелашенко. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. – 190 с.
2. Донгак Б. В. Квалиметрическая модель оценки гудвилла предприятия / Б. В. Донгак // Экономика, Статистика и Информатика. – №4. – 2011. – С. 68–71.
3. Леонова Т. И. Квалиметрическая модель оценки качества научно-технических работ / Т. И. Леонова, Ю. А. Калажикова // Фундаментальные исследования. – № 6. – 2015. – С. 143–147.
4. Мушникова С. А. Комплексна оцінка рівня безпеки розвитку металургійних підприємств: методичні аспекти / С. А. Мушникова // БІЗНЕС-ІНФОРМ. – № 3. – 2020. – С. 223–231.
5. Тараненко М. Е. Комплексная квалиметрическая оценка технологии листовой штамповки / М. Е. Тараненко, И. М. Тараненко // Металлургическая и горнорудная промышленность. – №4. – 2015. – С. 60–68.

6. Тяпкина М. Ф. Квалиметрическая модель оценки инвестиционной привлекательности предприятия / М. Ф. Тяпкина, Е. А. Ильина // Достижения науки и техники АПК. – №9. – 2013. – С. 11–13.

7. Arefyeva O. Opening theory as an innovative model of the development strategy of industrial companies / O. Arefyeva, V. Prokhorova, N. Chebanova, V. Khaustova, S. Mushnikova // International Journal of Engineering & Technology, 7 (4.3) (2018) p. 387-392 / www.sciencepubco.com/index.php/IJET/387-392

References

1. Veretennikova, H.B., & Omelaienko, N.M. (2017). Metody diahnozyky ta prohnozuvannya rozvytku pidpriemstva. Retrieved from Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia.
2. Donhak, B.V. (2011). Kvalimetricheskaya model otsenki gudvilla predpriyatiya. Ekonomika, Statistika i Informatika, (4), 68-71.
3. Leonova, T.I., & Kalazhokova, Yu.A. (2015). Kvalimetricheskaya model otsenki kachestva nauchno-tekhnicheskikh rabot. Fundamentalnye issledovaniya, (6), 143-147.
4. Mushnikova, S.A. (2020). Kompleksna otsinka rivnia bezpeky rozvytku metalurhiynykh pidpriemstv: metodychni aspekty. Biznes-Inform, (3), 223-231.
5. Taranenko, M.E., & Taranenko, I.M. (2015). Kompleksnaya kvalimetricheskaya otsenka tekhnolohii listovoy shtampovki. Metallurgicheskaya i gornorudnaya promyshlennost, (4), 60-68.
6. Tyapkina, M.F., & Iliina, E.A. (2013). Kvalimetricheskaya model otsenki investitsionnoy privlekatelnosti predpriyatiya. Dostizheniya nauki i tekhniki APK, (9), 11-13.
7. Arefyeva, O., Prokhorova, V., Chebanova, N., Khaustova, V., & Mushnikova, S. (2018). Opening theory as an innovative model of the development strategy of industrial companies. International Journal of Engineering & Technology, 7(4.3), 387-392. Retrieved from www.sciencepubco.com/index.php/IJET/387-392.

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ УРОВНЯ БЕЗОПАСНОСТИ РАЗВИТИЯ МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ КВАЛИМЕТРИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ: НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

С. А. Мушникова, к. э. н., доцент, Национальная металлургическая академия Украины

Методология исследования. Результаты получены за счет применения методов: абстракции – при определении сущности понятий «квалиметрия» и «квалиметрическая модель»; системного подхода, анализа и синтеза – при определении взаимосвязи между составляющими интегрированного научно-методического подхода к оценке прогнозного уровня безопасности развития металлургического предприятия; общего и особенного – при выявлении антагонизмов в управлении деятельностью металлургического предприятия.

Результаты. На результатах исследования интегрированного научно-методического подхода к оценке прогнозного уровня безопасности развития металлургического предприятия была оценена деятельность двадцати трех металлургических предприятий Украины, что подтвердило необходимость их инновационного развития с финансовой поддержкой государства,

внутренних и внешних инвесторов для расширения рынков сбыта металлопродукции, повышения конкурентоспособности не только металлопродукции и отдельного предприятия, но и металлургической отрасли в целом.

Новизна. Сформирована квалиметрическая модель прогнозной оценки безопасности развития металлургических предприятий, которая, в отличие от существующих отдельных экономико-математических, статистических, экспертных оценок, дает возможности комплексно оценить и представить векторы развития предприятий (отрицательный или положительный) на определенный период времени; определить влияние не только количественных факторов, но и качественных; сформировать оптимальную стратегию развития в соответствии интегрированным научно-методическим подходом к оценке прогнозного уровня безопасности развития металлургического предприятия с учетом возможных антагонизмов и сведение их к минимуму.

Практическая значимость. Использование квалиметрической модели может использоваться при формировании инновационных промышленных кластеров по функциональной направленности, по степени адаптивности, по уровню восприятия инновационных мероприятий.

Ключевые слова: квалиметрия, квалиметрическая модель, методы прогнозирования, безопасность развития металлургического предприятия, функциональные составляющие, антагонизмы в управлении.

FORECASTING THE LEVEL OF SAFETY OF DEVELOPMENT OF METALLURGICAL ENTERPRISES ON THE BASIS OF QUALIMETRIC MODEL: SCIENTIFIC AND PRACTICAL ASPECT

S. A. Mushnikova, Ph. D (Econ.), Associate Professor, National Metallurgical Academy of Ukraine

Methods. The results are obtained through the use of methods: abstraction – in determining the essence of the concepts of «qualimetry» and «qualimetric model»; systems approach, analysis and synthesis – in determining the relationship between the components of an integrated scientific and methodological approach to assessing the predicted level of safety of development of a metallurgical enterprise; general and special – in identifying antagonisms in the management of a metallurgical enterprise.

Results. Based on the results of integrated scientific and methodological approach to assessing the predicted level of safety for the development of a metallurgical enterprise, the activity of twenty-three metallurgical enterprises of Ukraine was evaluated, which confirmed the need for their innovative development with financial support from the state, internal and external investors to expand the markets for metal products, and increase competitiveness of not only metal products of a certain enterprise, but also the metallurgical industry as a whole.

Novelty. A qualimetric model for the predictive assessment of metallurgical enterprises development safety has been formed, which, unlike the existing individual economic, mathematical, statistical, and expert assessments, makes it possible to comprehensively evaluate and present the vectors of enterprise development (negative or positive) for a certain period of time; determine the influence of not only quantitative factors, but also qualitative ones; to formulate an optimal development strategy in accordance with an integrated scientific and methodological approach to assessing the predicted level of metallurgical enterprise development safety, taking into account possible antagonisms and minimizing them.

Practical value. The qualimetric model can be used in the formation of innovative industrial clusters by functional orientation, degree of adaptability, and level of perception of innovative activities.

Keywords: qualimetry, qualimetric model, forecasting methods, metallurgical enterprise development safety, functional components, antagonisms in management.

Надійшла до редакції 12.02.20 р.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ХОЛІСТИЧНИМ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТНОГО МАШИНОБУДУВАННЯ

*В. І. Чобіток, к. е. н., доцент, Українська інженерно-педагогічна академія,
vika_chobitok@ukr.net, orcid.org/0000-0002-5272-388X*

Методологія дослідження. Узагальнення та системний аналіз надали можливість довести, що розробка концепції інтелектуалізації управління холістичним розвитком промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування дозволить врахувати вимоги стейкхолдерів, оцінити наявні та приховані ресурси, визначити атрактори розвитку, що буде основою для розширення ринків, впровадження нових технологій з обов'язковим ефективним використанням трудового капіталу та елементів економіки знань.

Результати. В статті розглянуто методику розрахунку показників, що ґрунтується на визначенні холістичних критеріїв розвитку підприємств залізничного транспортного машинобудування, за результатами яких можна спостерігати відхилення за деякими параметрами та визначати доцільність впровадження необхідних заходів, виходячи з визначення пріоритетних напрямків. Визначено, що інтелектуально-орієнтовані вектори розвитку промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування мають структурну спрямованість. Це актуалізує використання холістичного (цілісного) підходу до управління розвитком підприємствами подібного типу, тобто одночасного управління і процесами, і ресурсами. Запропоновано сценарні дії при вирішенні суперечливих питань, а також доведено необхідність інтелектуалізації управління холістичним розвитком підприємств залізничного транспортного машинобудування.

Новизна. Розроблено концептуальну основу інтелектуалізації управління холістичним розвитком промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування, що дозволить: врахувати вимоги стейкхолдерів; оцінити наявні та приховані ресурси промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування; визначити атрактори їх розвитку та виявити ризики.

Практична значущість. Концептуалізація інтелектуалізації управління холістичним розвитком промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування буде основою для розширення ринків, впровадження нових технологій з обов'язковим ефективним використанням трудового капіталу та елементів економіки знань, що допоможе концентрувати ресурси на найважливіших напрямках холістичного розвитку підприємства при розробці стратегічних та оперативних планів.

Ключові слова: концепція, інтелектуалізації управління, холістичний розвиток, персонал, ресурси, промислові підприємства залізничного транспортного машинобудування.

Постановка проблеми. Радикальні зміни від централізації до ринкових відносин стали початком перетворень для підприємств залізничного транспортного машинобудування. Кожне підприємство залізничного транспортного машинобудування ставить за мету отримання стабільного прибутку в довгостроковій перспективі. Однак в ринкових умовах виникають проблеми ендогенного та екзоген-

ного характеру, які негативно впливають на розвиток виробництва.

Розробка концепції інтелектуалізації управління холістичним розвитком промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування дозволить врахувати вимоги стейкхолдерів, оцінити наявні та приховані ресурси, визначити атрактори розвитку, що буде основою для розширення ринків, впро-

вадження нових технологій з обов'язковим ефективним використанням трудового капіталу та елементів економіки знань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями формування синектичного підходу до інтелектуалізації управління холістичним розвитком підприємств в сучасних умовах господарювання розглядалися в працях: Е. Брункінга [1], Н. Валінкевич [2], В. Диканя [3], О. Кузьміна [5], О. Ліпич [5], М. Луцик [6], В. Прохорової [7], А. Штангрета [8] та ін.

Аналіз наукових праць свідчить про те, що необхідно проводити подальші дослідження в напрямку формування синектичного підходу до інтелектуалізації управління холістичним розвитком підприємств в сучасних умовах господарювання.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є формування концептуалізації інтелектуалізації управління холістичним розвитком промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В даний час координуючу роль в розвитку ринкових відносин відіграє ініціативна взаємодія між суб'єктами господарювання, об'єктами та процесами, що відбуваються.

Пріоритетними суб'єктами взаємодії, які впливають на інтелектуалізацію холістичним розвитком підприємств залізничного транспортного машинобудування є людський капітал, яким потрібно ефективно управляти.

Підвищення рівня інтелектуалізації управління розвитком промислових підприємств

залізничного транспортного машинобудування є пріоритетним завданням, що зможе вести їх у світове конкурентне співтовариство.

Інтелектуально-орієнтовані вектори розвитку промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування підприємства мають структурну направленість, тому особливого значення набуває холістичний (цілісний) підхід до управління розвитком підприємствами подібного типу, тобто управління одночасно процесами та ресурсами.

Управління холістичним розвитком промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування полягає у формуванні та виборі оптимальних управлінських рішень за кожним напрямом їх діяльності. Вибір управлінських сценаріїв дій відбувається в залежності від визначення важливості конкретного напрямку для досягнення цілей кожної моделі холістичного розвитку підприємства. Вибір управлінських сценаріїв можна ранжувати за пріоритетністю, що визначаються за допомогою експертних оцінок, з урахуванням сукупності напрямів діяльності та визначення їх взаємозв'язків. Забезпечення порівнянності вимірювачів ефективності та результативності функціонування підприємств залізничного транспортного машинобудування в різних напрямках реалізується виміром в частках одиниці всіх параметрів при розрахунку показників.

Розрахунок показників здійснюється на основі визначення холістичних критеріїв, що наведено в табл.1.

Таблиця 1

Розрахунок показників, що здійснюється на основі визначення холістичних критеріїв розвитку підприємств залізничного транспортного машинобудування

Назва показника	Методика розрахунку показника
Коефіцієнт активності діяльності	$K_{\text{акт.д.}} = \frac{E_{\text{акт.д.}}}{B_{\text{акт.д.}}},$ де $E_{\text{акт.д.}}$ – ефективність активної діяльності; $B_{\text{акт.д.}}$ – витрати на активну діяльність
Холістичний параметр ефективності активності діяльності	$X_{\text{акт.д.}} = \left(\frac{P_{\text{атт.д.}}}{KP_{\text{акт.д.}}} \right) \cdot \text{Стр}_{\text{акт.д.}},$ де $P_{\text{ін}}$ – прибуток від активної діяльності; $KP_{\text{акт.д.}}$ – капітальні вкладення в активну діяльність; $\text{Стр}_{\text{акт.д.}}$ – стратегічність активної діяльності
Кваліметрична оцінка сфери активності діяльності підприємства (управління персоналом)	$Kv_{\text{акт.д.}} = \text{ПП} \cdot Z_p,$ де ПП – продуктивність праці активної діяльності; Z_p – задоволеність роботою персоналу

Якщо за результатами показників, що здійснюються на основі розрахунку хо-лістичних критеріїв розвитку підприємств залізничного транспортного машинобудування спостерігається відхилення за деякими параметрами, то необхідно вживати заходів, виходячи з визначення пріоритетних напрямків. Очевидно, що активність діяльності підприємств залізничного транспортного машинобудування має першорядний пріоритет, тому що в іншому випадку підприємство не буде вважатися орієнтованим на хо-лістичний розвиток.

Особливість інтелектуалізації управління хо-лістичним розвитком підприємств залізничного транспортного машинобудування процесами полягає в тому, що актуальні питання найчастіше пов'язані з недос-

татньою ефективністю використання інтелектуального трудового капіталу.

Найважливіший напрям управління повинен бути соціально-орієнтованим, тому що ефективна мотиваційна політика призведе підприємство до більшої результативності при менших витратах на інші сфери діяльності. Матеріально та морально мотивовані працівники, відчувають свою значущість для хо-лістичного розвитку підприємства, вони можуть працювати ефективно іноді в не зовсім ідеальних умовах. Запропоновані сценарні дії при вирішенні спірних питань і необхідності інтелектуалізації управління хо-лістичним розвитком підприємств залізничного транспортного машинобудування, що відносяться до мотивації працівників наведено на рис. 1.

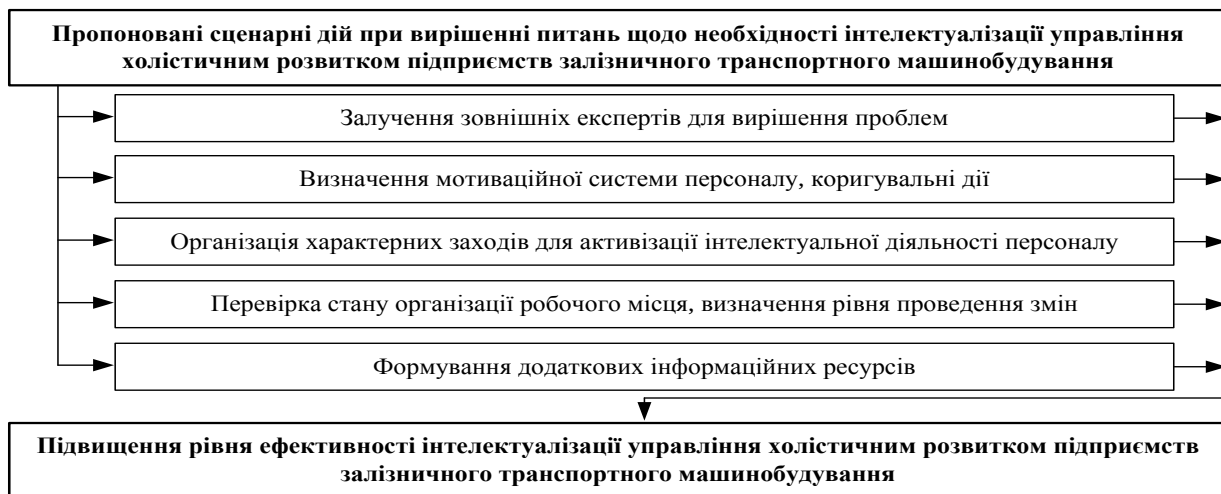

Рис. 1. Сценарні мотиваційний дії як об'єктивна необхідність інтелектуалізації управління хо-лістичним розвитком підприємств залізничного транспортного машинобудування

При формуванні концептуальних основ інтелектуалізації управління хо-лістичним розвитком промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування необхідно враховувати стратегічну та оперативну функції, які є головними в цьому процесі.

При реалізації своєї основної мети інтелектуалізації управління хо-лістичним розвитком промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування (рис.2) необхідне вирішення наступних завдань на стратегічному та тактичному рівнях з визначенням рівня розробки проекту (моно проект, мультипроект, мегапроект):

- формування достатнього обсягу ресурсів відповідно до цілей хо-лістичного

розвитку (визначення загальної потреби в ресурсах, максимальне залучення власних ресурсів та ресурсів зовнішніх партнерів, ефективна система управління ресурсами, оптимізація систем використання ресурсного потенціалу, з урахуванням цілей підприємства та вимог стейкхолдерів);

- формування найбільш ефективної реалізації сформованого обсягу ресурсів для основних напрямків хо-лістичного розвитку підприємства (оптимальний розподіл ресурсів передбачає створення необхідної пропорційності їх використання шляхом формування атракторів хо-лістичного розвитку для досягнення цілей підприємства);

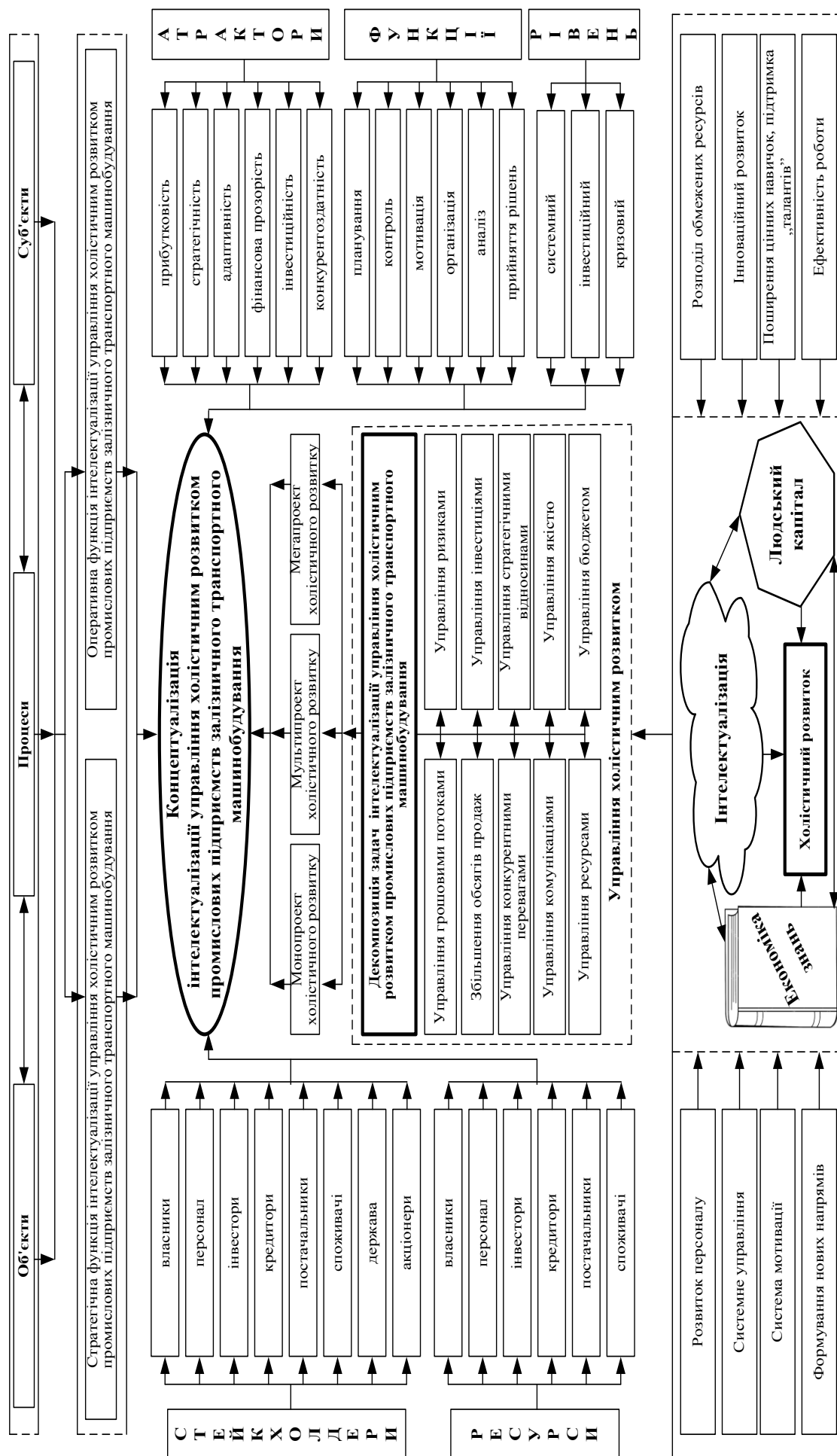

Рис. 2. Концептуалізація інтелектуалізації управління холістичним розвитком промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування

– нормалізація виробничого обороту за рахунок впровадження процесу інтелектуалізації управління (вирішується це завдання за рахунок формування ефективної системи управління підприємством шляхом забезпечення пропорційності використання ресурсів та підтримання необхідного їх рівня, що забезпечує зниження втрат від їх ефективного розподілу та використання з обов'язковим ви значенням рівня розвитку підприємства, а саме: системного, інвестиційного або кризового);

– забезпечення максимізації прибутку підприємства при передбачуваному або непередбачуваному рівнях ризику (досягається за рахунок ефективного процесу інтелектуалізації управлінської діяльності, залучення в обіг інтелектуальних активів підприємства, вибору високоефективних напрямків роботи. Для економічного розвитку підприємство повинно збільшувати рівень чистого прибутку, що передбачає його холістичний розвиток. Максимізація прибутку підприємства досягається за рахунок значного зростання рівня ризиків, тому що між цими показниками існує прямопропорційна залежність);

– зниження рівня ризику при планованому обсязі прибутку (завданням підприємства є мінімізація рівня впливу ризику, що є підґрунтям для отримання прибутку, що може досягатися за допомогою використання різних видів інноваційної, операційної, трудової, інвестиційної, маркетингової і фінансової діяльності. Проведення обов'язкової «профілактики» та уникнення ризикованих дій з використанням інструментів внутрішнього і зовнішнього страхування);

– досягнення стабільної рівноваги підприємства в процесі його холістичного розвитку за рахунок інтелектуалізації управління (стабільний холістичний розвиток промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування характеризується високими показниками стійкості і платоспроможності на кожному етапі його діяльності і забезпечує створення оптимальної структури ресурсів і достатній рівень самофінансування потреб).

Основна концепція інтелектуалізації управління холістичним розвитком промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування полягає в налагодже-

ної ефективної організації діяльності, централізації потенційних ресурсів, що допомагає оперативно маневрувати і мобільно їх використовувати, а також концентрувати ресурси на найважливіших напрямках розвитку виробництва; розробці стратегічних та оперативних планів; уникнення ризиків та створення резервів на випадок непередбачених ситуацій, з обов'язковим врахуванням економіки знань та доцільного використання людського капіталу.

Висновки. Отже, розробка концепції інтелектуалізації управління холістичним розвитком промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування дозволить:

- врахувати вимоги стейкхолдерів;
- оцінити наявні та приховані ресурси промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування;
- визначити атрактори розвитку промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування;
- виявити ризики тощо.

Це буде основою для розширення ринків, впровадження нових технологій з обов'язковим ефективним використанням трудового капіталу та елементів економіки знань, що допоможе концентрувати ресурси на найважливіших напрямках холістичного розвитку підприємства; розробці стратегічних та оперативних планів.

Література.

1. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Пер. с англ. под ред. Л. Н. Ковачин. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
2. Валінкевич Н. В. Інтелектуалізація розвитку підприємств // Інтелектуальна економіка: глобальні тенденції та національні перспективи: матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 26 трав. 2016 р. – Житомир : ЖНАЕУ, 2016. – С. 110–116.
3. Дикань В. Л. Інтелектуальні інвестиції в логістичних системах / В. Л. Дикань, І. В. Корнілова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 199–203.
4. Економічна енциклопедія: у 3-х т. – Т. 3 / гол. ред. Б. Д. Гаврилишин. – Київ-Тернопіль : Академія народ. господарства, 2002. – 951 с.
5. Кузьмін О. Є. Концептуальні засади управління інтелектуальним капіталом підприємства / О. Є. Кузьмін, О. А. Ліпич // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №11. – С. 137–144.
6. Луцик М. В. Роль інформації та знань в розвитку інтелектуальних ресурсів національної економіки / М. В. Луцик // Вісник Львівського уні-

верситету. Серія економічна. – 2014.– Випуск 51. – С.275-281.

7. Прохорова В. В. Економічна оцінка зовнішньої та внутрішньої ефективності інноваційних трансформацій в освіті / Конкурентоспроможність підприємств у міжнародному цифровому просторі: Монографія. / В. В. Прохорова, В. І. Чобіток / За редакцією Ареф'євої О. В. – К. : НАУ, 2019. – С. 95-105.

8. Штангрет А. М. Управління процесом формування людського капіталу як основи розвитку економіки знань / А. М. Штангрет // Науковий вісник НЛТУ України. – 2015. – № 3. – Том 25. – С. 396–400.

9. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

10. <http://tut-cikavo.com/suspilstvo/tsytaty-ta-aforyzmy/575-zukhvali-i-mudri-tsitati-vinstona-cherchillya>

References

1. Brukynh E. (2001) *Intelektualnyi kapital* [1. Brukyng, E. (2001). *Intelektualnyi kapital*. L.N. Kovachyn (Ed.). Sankt-Peterburg.: Pyter.
2. Valinkevych, N.V. (2016). *Intelektualizatsiia rozvytku pidpriemstv*. Proccedings from MIIM'16: II Mizhnarodna. naukovo-praktychna internet-konferentsiia. «Intelektualna ekonomika: hlobalni tendentsii ta natsionalni perspektyvy». (pp. 110–116). Zhytomyr, ZhNAEU.

3. Dykan, V.L., & Kornilova, I.V. (2010). *Intelektualni investytsii v lohystychnykh systemakh*. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, (29), 199-203.

4. Havrylyshyn, V.D. (Ed.). (2002). *Ekonomichna entsyklopediia*. (Vols. 1-3). Kyiv-Ternopil: Akademiia narodnoho hospodarstva.

5. Kuzmin, O.Ye., & Lipych, O.A. (2011). *Kontseptualni zasady upravlinnia intelektualnym kapitalom pidpriemstva*. Aktualni problemy ekonomiky, (11), 137–144.

6. Lutsyk, M.V. (2014). Rol informatsii ta znan v rozvytku intelektualnykh resursiv natsionalnoi ekonomiky. Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. Ekonomichna, (51), 275-281.

7. Prokhorova, V.V., & Chobitok, V.I. (2019). *Ekonomichna otsinka zovnishnoi ta vnutrishnoi efektyvnosti innovatsiinykh transformatsii v osviti*. Proceedins from: *Konkurentospromozhnist pidpriemstv u mizhnarodnomu tsyfrovomu prostori*. (pp. 95-105). O.V. Ariefieva (Ed.). Kyiv: NAU,

8. Shtanhret, A.M. (2015). *Upravlinnia protsesom formuvannia liudskoho kapitalu yak osnovy rozvytku ekonomiky znan*. Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy, (3), T.25, 396-400.

9. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

10. Retrieved from <http://tut-cikavo.com/suspilstvo/tsytaty-ta-aforyzmy/575-zukhvali-i-mudri-tsitati-vinstona-cherchillya>

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПО ИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ ХОЛИСТИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТНОГО МАШИНОСТРОЕНИЯ

В. И. Чобиток, к. э. н., доцент, Украинская инженерно-педагогическая академия

Методология исследования. Обобщение и системный анализ предоставили возможность доказать, что разработка концепции интеллектуализации управления холистическим развитием промышленных предприятий железнодорожного транспортного машиностроения позволит учесть требования стейкхолдеров, оценить имеющиеся и скрытые ресурсы, определить аттракторы развития, что будет основой для расширения рынков, внедрения новых технологий с обязательным эффективным использованием трудового капитала и элементов экономики знаний.

Результаты. В статье рассмотрена методика расчета показателей, которая базируется на определении холистических критериев развития предприятий железнодорожного транспортного машиностроения, по результатам которых можно наблюдать отклонения по некоторым параметрам и определять необходимость внедрения некоторых мер, исходя из определения приоритетных направлений. Определено, что интеллектуально-ориентированные векторы развития промышленных предприятий железнодорожного транспортного машиностроения предприятия имеют структурную направленность. Это актуализует использование холистического (целостного) подхода к управлению развитием предприятиями подобного типа, то есть одновременного управления и процессами, и ресурсами. Предложены сценарные действия при решении спорных вопросов, а также доказана необходимость интеллектуализации управления холистическим развитием предприятий железнодорожного транспортного машиностроения.

Новизна. Разработана концептуальная основа интеллектуализации управления холистическим развитием промышленных предприятий железнодорожного транспортного машиностроения, которая позволит учесть требования стейкхолдеров; оценить имеющиеся и

скрытые ресурсы промышленных предприятий железнодорожного транспортного машиностроения; определить аттракторы их развития; выявить риски.

Практическая значимость. Концептуализация интеллектуализации управления холистическим развитием промышленных предприятий железнодорожного транспортного машиностроения будет основой для расширения рынков, внедрение новых технологий с обязательным эффективным использованием трудового капитала и элементов экономики знаний, поможет концентрировать ресурсы на важнейших направлениях холистического развития предприятия при разработке стратегических и оперативных планов.

Ключевые слова: концепция, интеллектуализации управления, холистический развитие, персонал, ресурсы, промышленные предприятия железнодорожного транспортного машиностроения.

CONCEPTUAL BASES FOR INTELLECTUALIZATION OF CHOLISTIC DEVELOPMENT MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF RAILWAY TRANSPORT ENGINEERING

V. I. Chobitok, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy

Methods. Generalization and systems analysis provided an opportunity to prove that the development of the concept of the intellectualization of holistic development management of industrial enterprises of railway transport engineering will allow to take into account the requirements of stakeholders, assess available and hidden resources, identify development attractors, as well as become the basis for expanding markets, introducing new technologies with mandatory efficient use of labor capital and elements of the knowledge economy.

Results. The methodology for calculating indicators, based on the definition of holistic criteria for the development of railway transport engineering enterprises is considered, the results of which show a deviation in some parameters, and the determination of the implementation of necessary measures, based on the identification of priority areas.

It is determined that the intellectually-oriented development vectors of industrial enterprises of railway transport engineering enterprises have a structural orientation, therefore, a holistic approach to the development management of enterprises of this type is of particular importance, that is, management of processes and resources at the same time.

The scenarios for resolving contentious issues are suggested, and the need for intellectualization of the management of the holistic development of railway transport engineering enterprises is substantiated.

Novelty. The conceptual basis of intellectualization of the holistic development management of industrial enterprises of railway transport engineering is developed, which will allow to take into account the requirements of stakeholders to assess the available and hidden resources of industrial enterprises of railway transport engineering; identify attractors for the development of industrial enterprises of railway transport engineering; identify risks.

Practical value. The conceptualization of the intellectualization of the management of the holistic development of industrial enterprises of railway transport engineering will be the basis for expanding markets, the introduction of new technologies with the obligatory efficient use of labor capital and elements of the knowledge economy will help to concentrate resources on the most important areas of the holistic development of the enterprise when developing strategic and operational plans.

Keywords: concept, management intellectualization, holistic development, personnel, resources, industrial enterprises of railway transport engineering.

Надійшла до редакції 08.02.20 р.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАНДАРТІВ ЯКОСТІ В ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЄКТАХ ЗА УМОВ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Я. В. Кононенко, к. е. н., доцент, Українська інженерно-педагогічна академія, yana.kononenko@gmail.com, orcid.org/0000-0002-9708-7215

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження став компаративний аналіз, на основі якого було здійснено порівняння міжнародного та вітчизняного досвіду забезпечення якості продукції. Поряд з цим були використані методи узагальнення та систематизації, за допомогою яких було виокремлено та обґрунтовано критерії оцінки ризику, які використовуються у практичній діяльності підприємств при прийнятті ефективних рішень в інвестиційній діяльності.

Результати. Проведено порівняльний аналіз європейських та українських нормативно-правових документів, що регулюють економічну діяльність у сфері виробництва косметичних засобів. Охарактеризовано вимоги до якості косметичних товарів. Наведено приклади втілення загальних вимог до стандартів якості на українських виробництвах та тих, які визначають параметри якості на основі застосування японської практики кайдзен. Проаналізовано основні критерії при обґрунтуванні прийняття ефективних рішень в діяльності підприємств, функціонування яких пов'язане з ризиком та невизначеністю. Виокремлено п'ять стадій життєвого циклу інвестиційного проєкту та продемонстровано необхідність їх врахування інвестором при виборі найкращого варіанту здійснення інвестицій та визначення величини коефіцієнта ефективності капітальних вкладень.

Новизна. Акцентовано увагу на необхідність визначати наявність випадкових і систематичних причин невизначеності та її ризиків в практичній економічній діяльності підприємств. Розроблено методiku, що дозволяє визначати величину аналізованих показників, що формуються за рахунок тих чи інших причин невизначеності та ризиків. Виділено різні методи для опису невизначеності і ризиків на практиці.

Практична значущість. Імплементация відповідних вимог щодо якості продукції та їх синхронізація з вимогами ЄС є особливо важливим етапом промислового розвитку, що дозволить підвищити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств на європейському економічному просторі.

Ключові слова: якість продукції, вимоги до якості, невизначеність, ризик, кайдзен, інвестиційний проєкт, ефективність.

Постановка проблеми. В сучасних економічних умовах якість виступає головною складовою діяльності підприємства. Саме якість дозволяє ефективно конкурувати на світовому ринку і є головним критерієм для реального здійснення придбання товару чи послуги, зміцнюючи позиції підприємства на вітчизняному та міжнародному ринках. Однак адаптація національної системи стандартизації, метрології та сертифікації до сис-

теми технічного регулювання ЄС вимагає детального вивчення в цілому, адже система технічних норм і стандартів Європейського співтовариства є досить складною, що свідчить про актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку вказаної проблематики забезпечення якості в ефективних інвестиційних проєктах в умовах невизначеності та ризиків присвятили свої наукові праці сучасні дослідники, а саме: Лернер Ю. І. [1; 2],

Пархоменко М. М. [3], Прохорова В. В. [4; 5; 6], Чобіток В. І. [7], Дем'яненко Т. І. [8]. Однак додаткового розгляду потребує міжнародний та вітчизняний досвід забезпечення якості продукції задля синхронізації та імплементації технічних регламентів й вимог Європейського співтовариства.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є дослідження міжнародного та вітчизняного досвіду щодо забезпечення якості продукції та визначенні можливості його застосування в інвестиційних проектах підприємств на сучасному етапі розвитку економіки в умовах невизначеності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш інтенсивно процес розвитку та зміни сутності якості, його параметрів має місце, зокрема, в Японії, яка стала фактично світовим лідером у визначенні рівня якості за різними видами товарів. Серед японців немає такого поняття як «робота мрії», адже вони якісно виконують будь-яку справу, що дозволяє Японії демонструвати стабільно високі економічні показники. Цей феномен існує завдяки Кайдзен – практики, яка акцентує увагу на постійному поліпшенні процесів виробництва, оптимізації допоміжних бізнес-процесів і управління, а також удосконаленні всіх аспектів життя співробітників. В японській мові слово «кайдзен» означає «безперервне удосконалення». Отже, в процес удосконалення залучаються всі – від менеджерів до простих робітників. Філософія Кайдзен припускає, що наше життя в цілому повинно бути орієнтоване на постійне поліпшення.

З метою удосконалення організації процесів і поліпшити якість виробництва Кайдзен пропонує ряд інструментів:

скорочення витрат → організація робочого процесу → контроль якості → систематизація

Але найважливіший принцип Кайдзен – це формування команди одноступенів, робота в команді, підтримка учасників процесу та взаємодопомога у вирішенні проблем, особиста дисципліна та прихильність ініціативам змін, донесення корпоративних цінностей до співробітників на власному

прикладі, творчий підхід, участь співробітників в роботі малих груп, сприяння подачі пропозицій і стимулювання участі всіх працівників у процесі.

Також аналіз українських нормативно-правових документів щодо якості продукції свідчить про те, що діюча вітчизняна законодавча база потребує удосконалення відповідно до вимог міжнародного законодавства. Деякі стандарти на продукцію, технічні умови не відповідають вимогам міжнародних норм і не здатні у повній мірі забезпечити якість та безпеку продукції. Проблематика полягає у тому, що стандарти Радянського Союзу, розроблені до 1992 року було скасовано, а нові документи не було затверджено, що суттєво перешкоджає подальшому розвитку української промисловості та потребує активного втручання з боку держави [9].

Отже, пропонуємо питання якості більш детально розглянути на прикладі косметичної продукції. Ми щоденно користуємося різними засобами, що виконують гігієнічні, профілактичні та естетичні функції, адже асортимент косметичної продукції є достатньо різноманітним. Розрізняють косметику за призначенням, функціональною дією, природою дисперсної системи, формою випуску, за типом споживачів. Становлення парфумерно-косметичної індустрії України – це становлення й багатогалузевого господарства, освоєння нових виробництв, до яких входить виробництво косметичної сировини та напівпродуктів, синтетичних духмяних речовин й тари для готової продукції. Проте результати промислового, інтелектуального та наукового прогресу призводять до того, що в сучасній парфумерно-косметичній продукції можуть міститися складні багатокомпонентні складки як натуральних, так і синтетичних хімічних речовин. Це може бути небезпечно для споживачів, особливо стосовно дитячої косметики.

З метою недопущення повторення помилок минулого, акцентуємо увагу на тому, що передумовою прийняття європейського законодавства по косметичці стали трагічні випадки. Так, на початку 1970-х рр. кілька дітей померли через наявність гексахлорофену в дитячій косметичці, в 1972 році у

Франції в результаті виробничого інциденту гексахлорофен потрапив у дитячий тальк, що викликало багато отруєнь й постраждало 208 малюків, 36 померли. Таким чином, необхідним стало введення ретельного контролю та регулювання на підставі наукових даних і принципах максимальної безпеки.

Таким чином, 27 липня 1976 року була прийнята Директива 76/768/ЕЕС, що регулярно доповнюється з розвитком знань про косметику та її інгредієнтах, і яка стала базою для законодавства багатьох держав. Метою директиви було встановлення критеріїв безпеки, яким повинна відповідати косметична продукція, а також правил її маркування та пакування.

З 2013 року цей історичний документ був замінений на новий Регламент ЄС № 1223/2009, що не тільки зберіг усі позитивні аспекти попереднього документу, але й встановив ще більш суворі норми та правила забезпечення безпеки косметики.

Крім законодавства, багато європейських виробників користуються рекомендаціями Наукового комітету безпеки споживачів (SCCS) Єврокомісії, що регулярно проводить оцінку токсикологічних характеристик і безпеки інгредієнтів косметичних засобів. Так, згідно з висновками SCCS, арахісове масло не може бути визнано безпечним для використання в косметичних засобах через алергію на його компоненти, а гранично допустимі концентрації пропіл- і бутилпарабену в косметичі не повинні перевищувати 0,19% в загальній кількості. Європейська асоціація виробників косметики "Cosmetics Europe" також розробляє рекомендації з безпеки, ґрунтуючись на висновках експертів.

8 січня 2019 року Міністерство охорони здоров'я України опублікувало для громадського обговорення проект постанови Кабінету міністрів України, яким пропонується затвердити Технічний регламент на косметичну продукцію та план заходів з його впровадження, який розроблено з метою підвищення якості косметичної продукції на виконання зобов'язань України щодо імплементації положень актів законодавства ЄС до національного законодавства. Проект відповідає Закону України від 15.01.2015 р. № 124-VII «Про технічні регламенти та

оцінку відповідності», Правилам розроблення проектів технічних регламентів, що затверджуються Кабінетом Міністрів України та розроблений на основі актів законодавства Європейського Союзу, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 18 червня 2012 року № 708.

Вимоги до якості парфумерно-косметичних товарів умовно поділяють на: загальні, естетичні та специфічні. Загальні вимоги до якості: високий рівень ефективності дії парфумерно-косметичних товарів, безпека всіх складників у означених товарах, незмінність їх якості протягом гарантійного терміну. Естетичні вимоги до якості передбачають презентабельний вигляд самого засобу, оздоблення його упаковки. Специфічні вимоги до якості парфумерно-косметичних товарів пов'язані із особливостями їх складу і застосування.

Пропонуємо розглянути приклад втілення загальних вимог до стандартів якості на промисловому виробництві акціонерного товариства «ЕФЕКТ», м. Харків.

Для забезпечення високого рівня якості виробленої продукції в АТ «ЕФЕКТ» введені в дію аналітична та мікробіологічна лабораторії, які входять до складу відділу контролю якості (ВКЯ) досліджуваного підприємства. Лабораторії ВКЯ були неодноразово атестовані Харківським Державним центром стандартизації, метрології та сертифікації.

І. Контроль якості в аналітичній лабораторії АТ «ЕФЕКТ» здійснюється на 3-х етапах:

- на стадії відбору сировини. Незважаючи на те, що постачальниками сировини є всесвітньо відомі фірми, на вході сировини здійснюється ретельний контроль кожної партії.

- в процесі виготовлення продукції здійснюється контроль параметрів під час технологічного процесу та фасування.

- на виході готова продукція піддається ретельному лабораторному контролю (мікробіологічна чистота, зовнішній вигляд, колір, запах, фізико-хімічні показники, якість упаковки, маркування). На кожну партію видається Посвідчення якості. Зразки, відібрані від кожної партії, зберігаються в лабораторії протягом всього терміну придатності.

II. Мікробіологічна лабораторія АТ «ЕФЕКТ» призначена для контролю показників безпеки продукції (мікробіологічна чистота).

Мікробіологічна лабораторія обладнана сучасною системою вентиляції та кондиціонування, спеціальним устаткуванням та акредитована Національним агентством з акредитації України на технічну компетентність відповідно до вимог ДСТУ ISO/IEC 17025:2006. У 2015 році мікробіологічна лабораторія була модернізована та дооснащена додатковим обладнанням, що дозволяє досягти балансу між ефективністю, безпекою, якістю та вартістю продукції, що випускається. Таким чином, будь-яке українське підприємство, що випускає парфумерно-косметичну продукцію та воду питну, може проводити контроль своєї продукції в лабораторії досліджуваного підприємства на відповідність вимогам ДСТУ та ISO за мікробіологічними та фізико-хімічними показниками. Результати проведених випробувань, що оформлені в протоколах, мають юридичну силу в усіх відповідних державних інстанціях [10].

Отже, українські виробники косметичної продукції втілюють у життя очікування споживачів щодо принципів відповідної виробничої практики задля підвищення якості та безпеки своєї продукції.

Але на додаток до питання якості вважаємо за необхідне визначати наявність випадкових, а також систематичних причин невизначеності та її ризиків в економічних дослідженнях і практичній економічній діяльності підприємств. Для цього спеціально розробляється методика, що дозволяє визначати величину аналізованих показників, що формується за рахунок тих чи інших причин невизначеності та ризиків. Систематичні причини та ризики мають бути враховані та еліміновані шляхом ліквідації причин, що їх викликали. Не всі із застосованих на практиці методів дозволяють виконати це елімінування та усунення відповідних причин.

Одна з основних причин, що є в основі теорії прийняття рішень в умовах невизначеності – це необхідність обліку цих невизначеностей, необхідність оцінки та управління

ризиками (втратами). Для опису невизначеностей і ризиків на практиці застосовують різні методи. Найчастіше використовується ймовірісно-статистичний метод (враховуються параметри закону розподілу показника – математичне очікування та дисперсія).

Одним з найбільш вагомим і продуктивним, які розвиваються на практиці теорій прийняття рішень, є аналіз інтервальних даних, згідно з яким вихідні дані є не числа, а інтервали. Таким чином, невизначеність величин, використовуваних у процесі ухвалення рішення, моделюється шляхом заміни конкретних чисельних значень на інтервали, в яких містяться величини, що розглядаються. Інтервальні дані – це приватний випадок нечітких даних. Останнім часом теорія нечіткості все частіше використовується в економічних дослідженнях. Нечіткість, розпливчастість, нечіткість понять і величин – типова риса багатьох задач прийняття рішень. Теорія нечіткості в певному сенсі зводиться до теорії випадкових множин. Таким чином, теорія інтервальних рядів і нечітких множин зводиться до ймовірісно-статистичної теорії, основні методи розв'язання задач якої використовуються в методиці обліку систематичних і випадкових невизначеностей і ризиків.

Основними критеріями при обґрунтуванні прийнятих рішень в практичній діяльності підприємств є наступні критерії:

- правило максимін (критерій Вальда);
- правило максимакс;
- правило мінімакс (критерій Севіджа);
- правило Гурвіца.

Необхідно відзначити, що як і зазначені вище методи врахування невизначеності, так і наведені критерії, а також застосовані для зазначених цілей методи теорії корисності не дають можливості визначити, як змінюються основні показники, що характеризують діяльність підприємства, якщо при цьому буде враховуватися невизначеність і як, усунувши її наслідки, зміниться величина цих показників і наскільки.

Як і для прийняття рішень в умовах невизначеності, прийняття рішень з урахуванням ризиків (облік втрат прибутку чи доходу) здійснюється за допомогою певних ме-

тодів: методи соціально-економічного прогнозування, статистичні методи прогнозування, експертні методи прогнозування, комп'ютерні технології прогнозування, технології сценарних експертних прогнозів.

Підходи до врахування невизначеності щодо кількісної сторони ризиків базуються на використанні таких математичних засобів як імовірісно-статистичні методи; методи статистики нечислових даних, в тому числі інтервальної статистики та інтервальної математики, а також методи теорії нечіткості й методи теорії конфліктів. Критерії, які використовуються в практичній діяльності при прийнятті рішень в умовах ризиків, є наступними: правило Байєса (критерій математичного сподівання), критерій середнього значення та стандартного відхилення, критерій Бернуллі, критерій Лапласа, критерій Гурвіца (критерій песимізму-оптимізму).

Крім того, існує ще ряд критеріїв, що оцінюють певні ризики (у більшості якісного характеру):

- критерій оцінювання ступеня політичного ризику;
- критерій оцінювання ризиків, які виникають через невіршення проблеми забезпечення прав власності;
- критерії оцінювання ризиків, які виникають в процесі реалізації стратегій;
- критерії, які оцінюють ризики збуту продукції;
- критерії, які оцінюють ризики порушення планових строків;
- критерії оцінювання транспортних ризиків;
- критерії, які оцінюють ризики взаємодії з контрагентами;
- критерії, що оцінюють ризики непередбаченої конкуренції;
- критерії, що оцінюють ризики купівельної спроможності грошей;
- критерії, що оцінюють інвестиційні ризики;
- критерії, які оцінюють ризики забезпечення господарської діяльності необхідним фінансуванням;
- критерії, які оцінюють ризики непередбачуваності витрат і перевищення їх планового рівня;

– критерії, які оцінюють ризики підприємницької діяльності.

Як видно з аналізу наведених методів, їх кількість може бути нескінченною у зв'язку з тим, що нескінченна кількість ситуацій і завдань, що стоять перед дослідниками і практичними працівниками з обліку ризиків. Всі наведені тут критерії і методи повинні вирішувати конкретні економічні завдання, при цьому бажано визначати величину розглянутих показників з урахуванням і без урахування невизначеностей і ризиків (випадкових і систематичних). Слід також зазначити, що майже всі наведені вище критерії не вирішують цієї задачі. Наведені критерії та методи вирішують питання оптимізації рішень без урахування того, що всі причини й самі невизначеності та ризики поділяються на випадкові та систематичні.

У зв'язку з вищезазначеним розробляється методика урахування похибок при визначенні показників, яка базується на застосуванні синтезу класичних критеріїв вибору варіантів рішень, що використовуються в економіці, а також на застосуванні ймовірісно-статистичних методів, заснованих на наведеному вище поділі всіх причин невизначеностей, самих невизначеностей і супроводжуючих їх ризиків на випадкові та систематичні, а ризики - на якісну та кількісну сторони. Ця методика досить універсальна та може бути використана для рішення практично будь-якої задачі оцінювання невизначеностей і ризиків різної природи. Вона розробляється задля прийняття оптимальних рішень з урахуванням невизначеностей і ризиків, заснованих на статистичній невизначеності й враховується в цілому вплив випадкових причин (невизначеностей, ризиків, похибок). Методика базується на прямому застосуванні багатопараметричних економічних критеріїв на основі побудови квазі-функціональних залежностей, визначення параметрів законів розподілу функціональних ознак та їх лінеаризації. Для цих цілей розробляється спеціальна методика побудови зазначених багатofакторних залежностей, яка включає в себе рішення таких питань:

- 1) визначення репрезентативності вибірки та її збільшення на основі побудови ло-

гічних математичних залежностей та використання методу Монте-Карло; при цьому визначаються параметри законів розподілу аргументів на основі фактичних даних в ретроспективі за допомогою спеціально розробленого методу перетворюючих функцій, заснованого на принципі гомоскедастичності або на методі стабілізації дисперсії; аналогічний спосіб оптимізації рішень використовується й для випадку нестатистичної невизначеності;

2) визначення однорідності вихідного масиву спостережень (облік спостережень, що різко виділяються);

3) визначення мультиколінеарності ознак і зменшення кореляції між ними;

4) визначення оптимальної форми зв'язку між змінними та на основі методу перетворюючих функцій;

5) визначення надійності коефіцієнтів регресії та кореляції;

6) визначення зв'язку між змінними;

7) визначення показника апроксимації моделі та її адекватності початковому обсягу інформації;

8) визначення еластичності показників моделі.

При побудові моделей за допомогою зазначеної методики проводиться порівняння її ефективності з методом багатокрокового регресивного аналізу, методом Брандона та методом аналізу розмірностей змінних. Таким чином, пропонується акцентувати увагу на зазначених основних типах рішень, що формуються за допомогою економічних інструментів в умовах невизначеності та ризиків задля прийняття оптимальних рішень в практичній діяльності підприємств [11] та, зокрема, задля економічної оцінки ефективності інвестиційних проектів.

Сьогодні в Україні продовжується загострювання політичних та економічних проблем, констатується падіння виробництва в багатьох галузях народного господарства та, відповідно, зниження інвестиційної активності. Також незрілість правового поля й слабка ефективність наявних інвестиційних механізмів не сприяють активному веденню інвестиційної діяльності. Світова економічна криза, що наближається, загострення конкуренції, цифровізація та зміна виробничих

технологій, нові критерії оцінювання ефективності стартапів, бізнес-проектів вимагають акцентувати увагу на системі фінансового аналізу інвестиційних проектів та їх економічної ефективності.

Інвестиції – це витрати на відновлення зношеного основного капіталу та збільшення основного капіталу. Оскільки інвестиції є одним з основних компонентів ВВП, коливання інвестиційних потоків відображають закономірності циклічності розвитку економіки в країні. Визначення поняття «інвестиції» раніше не існувало, воно замінялося поняттям «капітальні вкладення». Науковці по-різному підійшли до набору критеріїв економічної ефективності інвестицій, але кожен із них обов'язково виділяє такі показники, як чистий дисконтований дохід, внутрішня норма доходності, індекс доходності та період окупності інвестицій. Всі ці критерії базуються на дисконтуванні грошових потоків і є визнаними у світовій практиці основними показниками, що акумулюють вигоди від впровадження інвестиційного проекту. Саме розрахунок вказаних показників, в першу чергу, вказує на економічну ефективність інвестиційного проекту. Аналіз розробки бізнес-планів і оцінки ефективності різних проектів показав, що, незважаючи на використання загальноприйнятих у світовій практиці критеріїв, розрахунок вітчизняними фахівцями найчастіше проводиться за різними алгоритмами з використанням різної структури грошових потоків і обмежується використанням традиційних методів приведення надходжень майбутніх періодів до теперішнього рівня (метод дисконтування), а також методів приведення теперішнього рівня до майбутнього (методом накопичення).

Вважаємо, що задля об'єктивного прийняття економічного рішення на підприємствах різних галузей та сегментів ринку необхідно на основі розглянутих принципів розробити (або доопрацювати існуючу) методику визначення ефективності заходів (рішень), в якій має враховуватися наступне:

1) показники, що входять у критерії абсолютної ефективності, повинні розраховуватися в цілому по досліджуваному підприємству або об'єкту;

2) не можна «вихоплювати» окремі об'єкти або заходи із загального підприємства і для них визначати витрати та результати, що змінюються в результаті цих заходів;

3) економічне рішення має прийматися на основі зіставлення розрахункового рівня критеріїв з їх «граничною» величиною, яка повинна бути визначена в процесі доопрацювання методики прийняття економічних рішень стосовно діяльності аналізованого підприємства (галузі, об'єкта).

Проблема вибору найкращого варіанту, що вирішується за допомогою критеріїв порівняльної ефективності, потребує врахування при аналізі наступних категорій: суб'єкт, який здійснює цілеспрямовану діяльність; мета діяльності цього суб'єкта; існуючі обмеження при досягненні мети суб'єктом, що розглядається; можливі варіанти дій суб'єкта для досягнення цієї мети; результати діяльності суб'єкта, що здійснює цілеспрямовану діяльність; витрати, що здійснюються суб'єктом для досягнення мети своєї діяльності; критерій порівняння варіантів діяльності суб'єкта для досягнення мети діяльності.

Розрахунки порівняльної економічної ефективності застосовуються при зіставленні варіантів у таких випадках:

- а) господарчі або технічні рішення;
- б) розміщення підприємств або їх комплексів і об'єктів;
- в) вибір взаємозамінної продукції;
- г) впровадження нових видів техніки;
- д) будівництво нових або реконструкція діючих підприємств і т. п.

Одже, критерієм порівняльної економічної ефективності є мінімум приведених витрат Z_i^{np} :

$$Z_i^{np} = C_i + E_n K_i \rightarrow \min, \quad (1)$$

де K_i – капітальні вкладення по i -тому варіанту;

C_i – поточні витрати (собівартість) по i -тому варіанту;

E_n – нормативний коефіцієнт ефективності капітальних вкладень.

$$\text{Якщо прийняти, що } E_n = \frac{1}{T_n} \text{ – (де } T_n$$

– нормативний строк окупності капітальних

вкладень), тоді формула (1) може бути переписана в наступному вигляді:

$$Z_i^{np} = C_i + \frac{K_i}{T_n} = \frac{T_n C_i + K_i}{T_n} \quad (2)$$

і критерій порівняльної економічної ефективності може бути розрахований за наступною формулою:

$$Z_{i,3}^{np} = K_i + T_n C_i \rightarrow \min \quad (3)$$

Величини E_n та T_n стосовно до умов розглянутих підприємств повинні бути визначені в процесі розробки принципів і значень критеріїв порівняльної ефективності з урахуванням перехідного періоду функціонування економіки України. Також треба враховувати, що сучасного інвестора цікавить весь строк експлуатації інвестованого об'єкту, тому для кожного конкретного випадку при визначенні величин E_n , T_n необхідно враховувати весь життєвий цикл інвестиційного проекту. Як відомо, будь-який інвестиційний проект проходить п'ять стадій життєвого циклу.

Перша стадія життєвого циклу інвестиційного проекту характеризується передпроектними дослідженнями, проектуванням і освоєнням інвестицій. Стадія характеризується великими витратами власних коштів, можливо залучених або запозичених. Проект на цій стадії піддається різного роду ризиків; прибуток – відсутній.

Друга стадія характеризується початком експлуатації проекту. На цій стадії інвестор відчуває великі потреби у банківських позиках або венчурному капіталі. Зазвичай він не сплачує дивідендів, а якщо і є прибуток, то прибуток реінвестується. Починають діяти ризики, пов'язані з конкуренцією на ринку.

Третя стадія супроводжується швидким зростанням. Підприємство починає диктувати власні ціни на продукцію, проте конкуренція зростає. Рівень продажу зростає і значно перевищує витрати виробництва, характеризується високим рівнем прибутку, але потрібні великі витрати на маркетинг. Як і раніше наявна велика потреба в інвестиціях. Компанія може здійснювати додаткову емісію акцій, але виплачує невеликі дивіденди. Банк, якщо і надає позику, то під високі відсотки.

Четверта стадія характеризується стабільним функціонуванням підприємства. На цій стадії компанія погашає свої борги. Високий рівень конкуренції не дозволяє диктувати ціни, але низькі витрати дозволяють отримувати середні по галузі прибутки. Це вже добре відома компанія з хорошою репутацією. Вона має великі можливості в отриманні позик та реалізації акцій. У неї добре диверсифікований великий інвестиційний портфель, сплачуються солідні дивіденди, проте немає потреби у великих інвестиціях. На цій стадії компанія повинна розробити стратегію запобігання занепаду. Цей процес, як правило, вимагає значного підвищення інвестиційної активності. Стратегія «другого народження» передбачає дуже різноманітні шляхи: розширення виробництва, можливо, з орієнтацією на інші країни; купівля інших компаній галузі (вертикальне та горизонтальне злиття), інвестування нових проектів.

П'ята стадія життєвого циклу передбачає, що на цій стадії продукція підприємства перестає користуватися попитом. Дуже висока конкуренція, банки не зацікавлені у співробітництві – якщо і дають кредит, то під високий відсоток. Акції компанії перестають користуватися попитом. Через поступове зниження доходів доводиться зменшувати дивіденди. Якщо на попередній стадії не була вироблена стратегія відродження та не здійснені солідні інвестиції, на компанію чекає занепад і банкрутство.

Таким чином, зазначені вище стадії життєвого циклу інвестиційних проектів повинні бути враховані інвестором для вибору найкращого варіанту інвестицій і визначення величини коефіцієнта ефективності капітальних вкладень, не погіршуючи при цьому показники якості виробленої продукції або послуг; при цьому інвестор буде визначати комерційну ефективність проекту (прямий ефект). Для того, щоб визначити не тільки прямий, але й непрямий (народногосподарська ефективність), необхідно провести додаткові наукові дослідження, пов'язані з об'єктивним визначенням величини [12].

Висновки. В умовах нестабільного на невизначеного середовища ефективному функціонуванню підприємств сприяє міжнародний та вітчизняний досвід забезпечення

якості продукції або послуг. Необхідно синхронізувати з ЄС, імплементувати відповідні вимоги щодо якості продукції та оформити їх на законодавчому рівні в Україні. Вважаємо за необхідне визначати наявність випадкових, а також систематичних причин невизначеності та її ризиків в економічних дослідженнях і практичній економічній діяльності підприємств. Для цього спеціально розробляється методика, що дозволяє визначати величину аналізованих показників, що формується за рахунок тих чи інших причин невизначеності та ризиків в сучасних економічних умовах.

Література

1. Лернер Ю. И. Выбор оптимальных решений в условиях неопределенности и кризисных ситуаций / Ю. И. Лернер, В. А. Мищенко, А. Н. Гавриш. – Харків : Типография Мадрид, 2013. – 248 с.
2. Лернер Ю. И. Управление рисками предприятия / Ю. И. Лернер // Вісник економічної науки України. – 2015. – № 2. – С. 158-174. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2015_2_33.
3. Пархоменко М. М. Міжнародний досвід забезпечення якості продукції / М. М. Пархоменко // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 344–350.
4. Сучасна економіка: актуальні проблеми та перспективи розвитку: колект. монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. В. В. Прохорової; Укр. інж.-пед. акад. – Харків : HTMT, 2014. – 295 с.
5. Prokhorova V., Mushnykova S., Bytiak O., Slastianykova K. Management of financial risks in the security system of enterprise development: economic and legal aspects. SHS Web of Conferences 67, 06043. 2019. URL: <https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2019/08/contents/contents.html>.
6. Prokhorova V., Korzh R., Mrykhina O., Koleshchuk O., Mirkunova T. Innovative technologies under digital economics conditions. URL: <http://sersc.org/journals/index.php/IJAST/article/view/14749/7515>.
7. Чобіток В. І. Розвиток концепції інтелектуалізації управління підприємством. / В. І. Чобіток // Вісник економіки транспорту і промисловості: зб. наук.-практ. ст. Укр. держ. акад. залізнич. трансп. – Харків : Вид-во Укр ДАЗТ. – № 68. – 2019. – С.160–165.
8. Дем'яненко Т. І. Управління прибутком і рентабельністю промислових підприємств та напрям його вдосконалення. / Т. І. Дем'яненко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». – Випуск 41. – 2020. – С. 32–39.
9. Кононенко Я. В. Управління якістю продукції продукції на прикладі практики кайдзен. / Зб. тез доп. ІІІ наук.-практ. конф. науково-педагогічних

працівників, науковців, аспірантів та співробітників Української інженерно-педагогічної академії, м. Харків, травень 2020 р. Харків, 2020. – Ч. 5. – С. 9.

10. Кононенко Я. В. Забезпечення стандартів якості української парфумерно-косметичної продукції. / Я. В. Кононенко // Безпека життєдіяльності. – 2019. – № 5. – С. 31–32.

11. Кононенко Я. В. Особливості прийняття рішень в практичній діяльності підприємств. / Інновації у будівництві. Зб. тез доповідей V Міжнародної науково-практичної інтернет конференції молодих учених та студентів, м. Луцьк, 14 травня 2020 р. – Луцьк : Луцький НТУ, 2020.

12. Кононенко Я. В. Визначення економічної ефективності інвестиційних проектів. / Зб. наук. статей за матеріалами VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки - 2020», 16-17 квітня 2020 р., м. Дніпро. С. 343–348. URL: <https://nmetau.edu.ua/ua/mdiv/i2015/p3514>.

References

1. Lerner, Yu.Y., Myshchenko, V.A., & Havrys A.N. (2013). Vybory optimalnykh resheniy v usloviyakh neopredelennosti i kryzysnykh situatsiy. Kharkiv: Typohrafiya Madryd.

2. Lerner, Yu.Y. (2015). Upravleniye riskamy predpriyatiya. Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy, (2), 158-174. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2015_2_33.

3. Parkhomenko, M.M. (2010). Mizhnarodnyi dosvid zabezpechennia yakosti produktsii. Forum prava, (3), 344-350.

4. Prokhorova, V.V. (Ed.). (2014). Suchasna ekonomika: aktualni problemy ta perspektyvy rozvytku. Ukr. inzh.-ped.akad. Kharkiv: NTMT.

5. Prokhorova, V., Mushnykova, S., Bytiak, O., & Slatsianykova, K. (2019). Management of financial risks in the security system of enterprise development: economic and legal aspects. Proceedings from: SHS Web

of Conferences 67, 06043. Retrieved from <https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2019/08/contents/contents.html>.

6. Prokhorova, V., Korzh, R., Mrykhina, O., Koleshchuk, O., & Mirkunova, T. Innovative technologies under digital economics conditions. Retrieved from <http://serc.org/journals/index.php/IJAST/article/view/14749/7515>.

7. Chobitok, V.I. (2019). Rozvytok kontseptsii intelektualizatsii upravlinnia pidpriemstvom. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, Ukr. derzh. akad. zaliznych. transp. Kharkiv: Vydavnytstvo Ukr DAZT (68), 160-165.

8. Demianenko, T.I. (2020). Upravlinnia prybutkom i rentabelnistiu promyslovykh pidpriemstv ta napriamy yoho vd oskonalennia. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, Ser. «Ekonomika i menedzhment», Issue 41, 32-39.

9. Kononenko, Ya.V. (2020). Upravlinnia yakistiu produktsii produktsii na prykladi praktyky kaidzen. Proceedings from MIIM '20: LIII nauk.-prakt. konf. nauko-vedachnykh pratsivnykiv, naukovtsiv, aspirantiv ta spivrobitnykiv Ukrainskoi inzhenerno-vedachnoyi akademii, Part 5. p. 9. Kharkiv.

10. Kononenko, Ya.V. (2019). Zabezpechennia standartiv yakosti ukrainiskoi parfumerno-kosmetichnoi produktsii. Bezpeka zhyttiedialnosti, (5), 31–32.

11. Kononenko, Ya.V. (2020). Osoblyvosti pryiniattia rishe v praktychnii diialnosti pidpriemstv. Innovatsii u budivnytstvi. Proceedings from MIIM '20: V Mizhnarodna nauko-vedachna internet konferentsiia molodykh uchenykh ta studentiv. Luts'k: Luts'kyi NTU.

12. Kononenko, Ya.V. (2020). Vyznachennia ekonomichnoi efektyvnosti investytsiinykh proektiv. Proceedings from MIIM '20: VI Vseukrainska nauko-vedachna konferentsiia «Aktualni problemy sotsialno-ekonomichnykh system v umovakh transformatsiinoi ekonomiky - 2020», pp. 343-348. Dnipro. Retrieved from <https://nmetau.edu.ua/ua/mdiv/i2015/p3514>.

ОПЫТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАНДАРТОВ КАЧЕСТВА В ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТАХ В УСЛОВИЯХ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ

Я. В. Кононенко, к. э. н., доцент, Украинская инженерно-педагогическая академия

Методология исследования. Методологической основой исследования стал компаративный анализ, с помощью которого было осуществлено сравнение мирового и отечественного опыта обеспечения качества продукции. Наряду с этим были использованы методы обобщения и систематизации, с помощью которых были выделены и обоснованы критерии оценки рисков, которые используются в практической деятельности предприятий при принятии решений в инвестиционной деятельности.

Результаты. Проведен анализ европейских и украинских нормативно-правовых документов, которые регулируют экономическую деятельность в сфере производства косметических средств. Охарактеризованы требования к качеству косметических товаров. Приведены примеры воплощения общих требований к стандартам качества на украинских производствах и тех, которые определяют параметры качества на основе применения японской практики кайдзен. Проанализированы основные критерии при обосновании принятия эффективных ре-

шений в деятельности предприятий, функционирование которых связано с риском и неопределенностью. Выделены пять стадий жизненного цикла инвестиционного проекта и продемонстрирована необходимость их учета инвестором при выборе наилучшего варианта осуществления инвестиций и определения коэффициента эффективности капитальных вложений.

Новизна. Акцентируется внимание на необходимости определения наличия случайных и систематических причин неопределенности и её рисков в практической экономической деятельности предприятий. Разработана методика, позволяющая определять величину анализируемых показателей, которые формируются за счёт тех или иных причин неопределенности и рисков. Выделены различные методы для описания неопределенности и рисков на практике.

Практическая значимость. Имплементация соответствующих требований к качеству продукции и их синхронизация с требованиями ЕС являются особенно важным этапом промышленного развития, что позволит повысить конкурентоспособность отечественных предприятий на европейском экономическом пространстве.

Ключевые слова: качество продукции, требования к качеству, неопределенность, риск, кайдзен, инвестиционный проект, эффективность.

EXPERIENCE OF PROVIDING QUALITY STANDARDS IN INVESTMENT PROJECTS UNDER UNCERTAINTY

Ya. V. Kononenko, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

Methods. The methodological basis of the study is comparative analysis – to compare global and domestic experience in ensuring product quality. Along with this, methods of generalization and systematization were used – to identify and justify the criteria for assessing risks that are used in the practical activities of enterprises when making decisions in investment activities.

Results. The European and Ukrainian regulatory documents that regulate economic activity in the field of production of cosmetics are analyzed. The requirements for the quality of cosmetic products are characterized. Examples of the implementation of general requirements for quality standards are given both in Ukrainian industries and those that determine quality parameters based on the use of Japanese kaizen practice. The main criteria are analyzed when substantiating the adoption of effective decisions in the activities of enterprises whose functioning is associated with risk and uncertainty. Five stages of the life cycle of the investment project are highlighted and the need for them to be taken into account by the investor when choosing the best investment option and determining the capital investment efficiency ratio is demonstrated.

Novelty. Attention is focused on the need to determine the presence of random and systematic causes of uncertainty and its risks in the practical economic activity of enterprises. A technique has been developed that allows one to determine the value of the analyzed indicators, which are formed due to various reasons of uncertainty and risks. Various methods have been identified for describing uncertainty and risks in practice.

Practical value. The implementation of the relevant requirements for product quality and their synchronization with EU requirements are a particularly important stage in industrial development, which will increase the competitiveness of domestic enterprises in the European economic space.

Keywords: product quality, quality requirements, uncertainty, risk, kaizen, investment project, efficiency.

Надійшла до редакції 01.02.20 р.

УПРАВЛІННЯ КОМАНДОЮ ПРОЄКТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

*Т. С. Обидєннова, к. е. н., доцент, Українська інженерно-педагогічна академія,
obyd_ts@ukr.net, orcid.org/ 0000-0002-5548-3906,*

*Ю. Е. Дуднева, к. е. н., доцент, Українська інженерно-педагогічна академія,
j_dudneva@ukr.net, orcid.org/ 0000-0002-4786-7213,*

*М. О. Васильєва, асистент, Українська інженерно-педагогічна академія,
maria.vyhristyuk.777@gmail.com, orcid.org/ 0000-0001-9119-2746*

Методологія дослідження. Узагальнення та системний аналіз надали можливість продемонструвати, що в умовах швидко змінюваного зовнішнього середовища актуальним питанням виступає пошук ефективних підходів до управління діяльністю підприємств. Одним з таких напрямів є поділ робіт підприємства на окремі проєкти. Як наслідок, існує життєва необхідність обрання підходів до управління командою проєкту. Для цього необхідно використовувати усі наявні обмежені ресурси підприємства в процесі реалізації загальних функцій менеджменту. Актуальним є застосування ресурсно-функціонального підходу до управління командою проєкта як функціональною одиницею підприємства.

Результати. У статті автором визначено, що формування команди проєкту в сучасних умовах можливе за декількома варіантами. Кожен з цих варіантів обирається менеджментом підприємства у залежності від чітко визначених умов його функціонування. Продemonстровано, що в сучасних умовах застосування якогось окремого підходу до управління командою проєкту не дасть очікуваних результатів, тому варто застосовувати такий підхід до управління, що максимізує використання наявних обмежених ресурсів підприємства в процесі реалізації загальних функцій управління, тобто раціонально використовувати ресурсно-функціональний підхід до управління командою проєкту.

Новизна. Доведено, що в умовах швидких змін в середовищі функціонування сучасних підприємств, усі обсяги роботи розподіляються у вигляді окремих проєктів, що мають чіткі обмеження у часі, ресурсах та результатах і здійснюються з метою досягнення унікальних цілей та виконання поставлених завдань. Застосування ресурсно-функціонального підходу до управління командою проєкту в сучасних умовах для багатьох підприємств є запорукою підвищення їх ефективності та конкурентоспроможності.

Практична значущість. Впровадження ресурсно-функціонального підходу до управління командою проєкту в реальну діяльність українських підприємств є особливо важливим і дозволить підвищити їхню конкурентоспроможність шляхом використання наявних ресурсів підприємства та дозволить реалізувати функції управління найбільш ефективно.

Ключові слова: команда проєкту, проєктна діяльність, ресурсно-функціональний підхід, ефективне управління, загальні функції менеджменту, ресурси підприємства.

Постановка проблеми. Економічна стійкість підприємств на вітчизняному та світовому ринках багато в чому залежить від швидкої адаптації до умов турбулентного зовнішнього середовища. Досягнення та закріплення позицій лідера в конкурентній боротьбі багато в чому залежить від ефективного використання методів управління під-

приємствами в умовах трансформаційної економіки. В останні роки більшість роботи на сучасних підприємствах розподіляється у вигляді окремих проєктів, що мають чіткі обмеження у часі, ресурсах та результатах та здійснюються з метою досягнення унікальних цілей та виконання поставлених завдань,

як правило, для сприяння позитивних змін в діяльності організації або створення доданої вартості. «Тимчасова природа проектів контрастує з бізнесовими процесами, які є повторюваною, постійною або частково постійною діяльністю з виробництва продуктів або послуг» [1]. Тому питання управління проектною діяльністю та командою проекту в сучасних умовах є особливо актуальним і вимагає постійних досліджень та удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку проблематики управління командами проектів присвятили свої наукові праці сучасні дослідники, а саме: Т. Шафранська [1], О. Дуднік [2], Ю. Каліман та О. Ралко [3], О. Шматко, Н. Стратієнко та Р. Манєва [4], І. Новаківський та А. Висоцький [5], І. Ганза [6] та інші. Проте, питання управління командою проекту в сучасних умовах є досить актуальним і вимагає подальших досліджень.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є формування рекомендацій щодо ефективного управління командою проекту в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні питання ефективного управління підприємствами виходить на перший план. Ефективне управління вимагає від сучасного менеджменту знайти та впровадити такі методи управління та підходи, які зможуть повернути витрачені інвестиції та принести бажану віддачу в найкоротші терміни.

Однією з головних проблем є визначенні такого підходу до управління підприємствами, який буде найбільш ефективним і дозволить максимально використовувати наявні ресурси підприємства.

На сучасному етапі розвитку економічних відносин гармонійний розвиток та ефективне функціонування підприємств залежать від управління. Існує ряд підходів до управління підприємством, кожен з яких зосереджений на певних факторах процесу управління, функціях підприємства або розглядає саме підприємство та систему управління з різних ракурсів.

Зміст підходів до управління підприємством які вже стали «класичними» та найчастіше використовуються в практичній діяльності управління приведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Підходи до управління та їх зміст

Підхід до управління	Зміст підходу до управління
процесний підхід	розглядає діяльність підприємства як мережу інтерактивних процесів, що протікають в межах організаційної структури підприємства та реалізують мету її існування;
системний підхід	розглядає діяльність підприємства як сукупність окремих елементів, пов'язаних один з одним;
ситуаційний підхід	розглядає процес управління підприємством на основі конкретних прийомів, які застосовує керівник залежно від ситуації;
об'єктний підхід	розглядає підхід до управління, в якому існуючий об'єкт управління вдосконалюється;
функціональний підхід	характеризує підприємство як сукупність функцій, які необхідно виконати для досягнення поставленої мети;
ресурсний підхід	ресурси розглядаються як фактори виробництва, які беруть участь у досягненні результату;
факторний підхід	розглядає підприємство як сукупність факторів виробництва.

Розроблено авторами

Сучасні умови роботи підприємств вимагають від керівництва вибору такого підходу, який міг би охопити всі аспекти про-

цесу управління з урахуванням несприятливих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства.

Сьогодні українські підприємства стикаються з проблемою ефективного використання обмежених ресурсів, які можна класифікувати на три групи: матеріальні, людські та організаційні ресурси.

Виходячи з того, що підприємства працюють в умовах критичного дефіциту ресурсів, застосування ресурсного підходу, на перший погляд, було б оптимальним. Але ефективне функціонування будь-якого підприємства можливе лише за умови правильного вибору та реалізації функцій управління, що робить життєво важливим застосуванням в управлінні функціональним підходом.

Таким чином, з одного боку, існує гостра проблема управління підприємством, що заснована на розгляді підприємством сукупності ресурсів як факторів виробництва, які беруть участь у досягненні поставленої мети. З іншого боку – як сукупність функцій, які необхідно реалізувати для досягнення бажаного результату [8].

Тому в цих умовах доцільно використовувати не тільки кожен із підходів до управління підприємством, але поєднувати ці два актуальні підходи. Тому керівництву необхідно застосовувати ресурсно-функціональний підхід до управління.

Застосування ресурсно-функціонального підходу до управління сучасним підприємством є особливо важливим і дозволить підвищити конкурентоспроможність підприємства шляхом використання наявних ресурсів підприємства та дозволить реалізувати функції управління підприємством найбільш ефективно.

У будь-яких умовах функціонування актуальним питанням виступає проектна діяльність. Проектна діяльність робить будь-які бізнес-процеси прозорими та легко керованими, а також дозволяє менеджменту підприємства контролювати та керувати змінами, що реалізуються як проекти, що у разі кризи дозволяє точно планувати ресурси для бізнес-процесів підприємства, та контролювати витрати з метою їх зменшення.

Виконання проектів здійснюється командами проектів. Команда проекту (або проектна група) – це «певна чисельність людей, які працюють разом для досягнення

спільної мети. Вони безпосередньо працюють над здійсненням проекту і підпорядковані керівникові (менеджеру) проекту. Команда проекту створюється на період реалізації проекту і після його завершення розпускається» [7, с.198]. Застосування ресурсно-функціонального підходу до управління командою проекту в сучасних умовах є життєво необхідною умовою для сталого розвитку українських підприємств.

У залежності від особливостей функціонування підприємства, мети проекту, завдань проекту та можливих ресурсів при формуванні команди проекту можливі такі варіанти:

Варіант 1. Усі члени проектної групи є працівниками одного підприємства в рамках якого створюється команда проекту.

Переваги: знання специфіки роботи підприємства, знання його внутрішнього середовища (сильних та слабких сторін); можливість швидкого отримання необхідної інформації для здійснення проекту шляхом формальних та неформальних зв'язків. Даний варіант формування команди проекту не вимагає витрачання додаткових коштів.

Недоліки: відсутність об'єктивізму з питань функціонування підприємства, що може призвести до неврахування окремих ризиків діяльності.

Варіант 2. Усі члени проектної групи є запрошеними фахівцями з інших підприємств та організацій.

Переваги: необхідні навички та знання специфіки роботи інших підприємств, що мають схожі сфери діяльності; об'єктивізм у виконанні завдань; аналіз отриманої інформації у відповідності до зазначених вимог; об'єктивний аналіз отриманих результатів на етапах виконання проекту.

Недоліки: відсутність знання внутрішнього середовища підприємства (сильних та слабких сторін); можливість швидкого отримання необхідної інформації для здійснення проекту шляхом неформальних зв'язків усередині підприємства; опір та недовіра до дій зі сторони працівників підприємства. Даний варіант формування команди проекту вимагає витрачання додаткових коштів та додаткового часу на пошук необхідних фахівців з інших підприємств та організацій.

Варіант 3. Частина фахівців є працівниками підприємства, а фахівці, знання та навички яких потребують сучасних підходів до виконання завдань проекту, є запрошеними з інших підприємств та організацій.

Переваги: знання працівників підприємств будуть доповнюватися новими провідними знаннями запрошених фахівців; аналіз отриманої інформації надасть можливість швидкого її отримання та максимально повноцінного аналізу; виконання завдань проекту буде максимально ефективним через врахування специфіки роботи підприємства та сильних сторін у внутрішньому середовищі. Даний варіант формування команди проекту вимагає витрачання додаткових коштів та додаткового часу на пошук необхідних фахівців з інших підприємств та організацій, проте залучення фахівців підприємств та запрошених професіоналів надасть можливість отримання результатів максимально швидко та ефективно. Крім того, в даному варіанті формування команди проекту є звичайно високим отримання додаткового синергетичного ефекту.

Склад кожної команди проекту не є типовим та стандартним – кожен проект вимагає тих або інших фахівців з особливими знаннями та навичками. Проте, кожною проектною командою керує проектний менеджер (або менеджер-проекту, керівник проекту). Проектний менеджер усередині проектної групи в повній мірі повинен реалізовувати усі функції менеджменту. Є важливим також при формуванні групи проекту залучати до відбору членів команди і проектного менеджера – таким чином до команди можуть увійти ті професіонали з якими менеджер проекту вже мав нагоду працювати разом, знає їх сильні та слабкі сторони.

Особливістю створення команди проекту є те, що фахівці, що увійдуть до складу проектної групи, раніше могли не працювати разом, а тому не мають уяви про особливості роботи один одного. Проте, злагоджена робота усієї команди проекту сприятиме ефективній роботі над проектом. Тому однією з особливостей роботи проектного менеджера є створення максимально зручних умов роботи команди у найшвидший термін. Урахування особливостей членів команди проекту

надасть можливість максимально ефективно використовувати їх знання та навички в процесі виконання завдань проекту.

Управління командами проектів здійснюється шляхом реалізації загальних функцій менеджменту.

Планування. Здійснення планування: складу команди проекту; задач та термінів їх розв'язання для кожного члена та усієї команди в цілому; графіка роботи; необхідних ресурсів тощо.

Організація. Здійснення організації: загальної структури команди проекту; закріплення повноважень та розподіл зон відповідальності; організація роботи над проектом тощо.

Контроль. Здійснення контролю на всіх етапах виконання проекту: обсяги виконаних робіт; додержання дедлайнів кожного етапу; витрат ресурсів тощо.

Мотивація. Здійснення мотивації усіх учасників команди проекту до: ефективного виконання роботи (плану); продукування раціоналізаторських ідей; нестандартних підходів вирішення поставлених завдань; усунення конфліктів тощо.

Регуляція. Здійснення регуляції на основі отриманої інформації та отриманих даних для аналізу, оперативне розв'язування проблем, які виникають.

Необхідно пам'ятати про те, що проектний менеджер повинен здійснювати комунікації як між членами команди проекту, працівниками підприємства, його керівництвом та, у разі необхідності, навколишнім середовищем підприємства.

Використання ресурсно-функціонального підходу в процесі управління командою проекту в сучасних умовах з наведено на рис.1.

Раціональне використання ресурсів підприємства при управлінні командою проекту із застосуванням загальних функцій менеджменту надасть можливість досягти очікуваних результатів функціонування усього підприємства та є підґрунтям отримання менеджментом підприємства максимального позитивного ефекту.

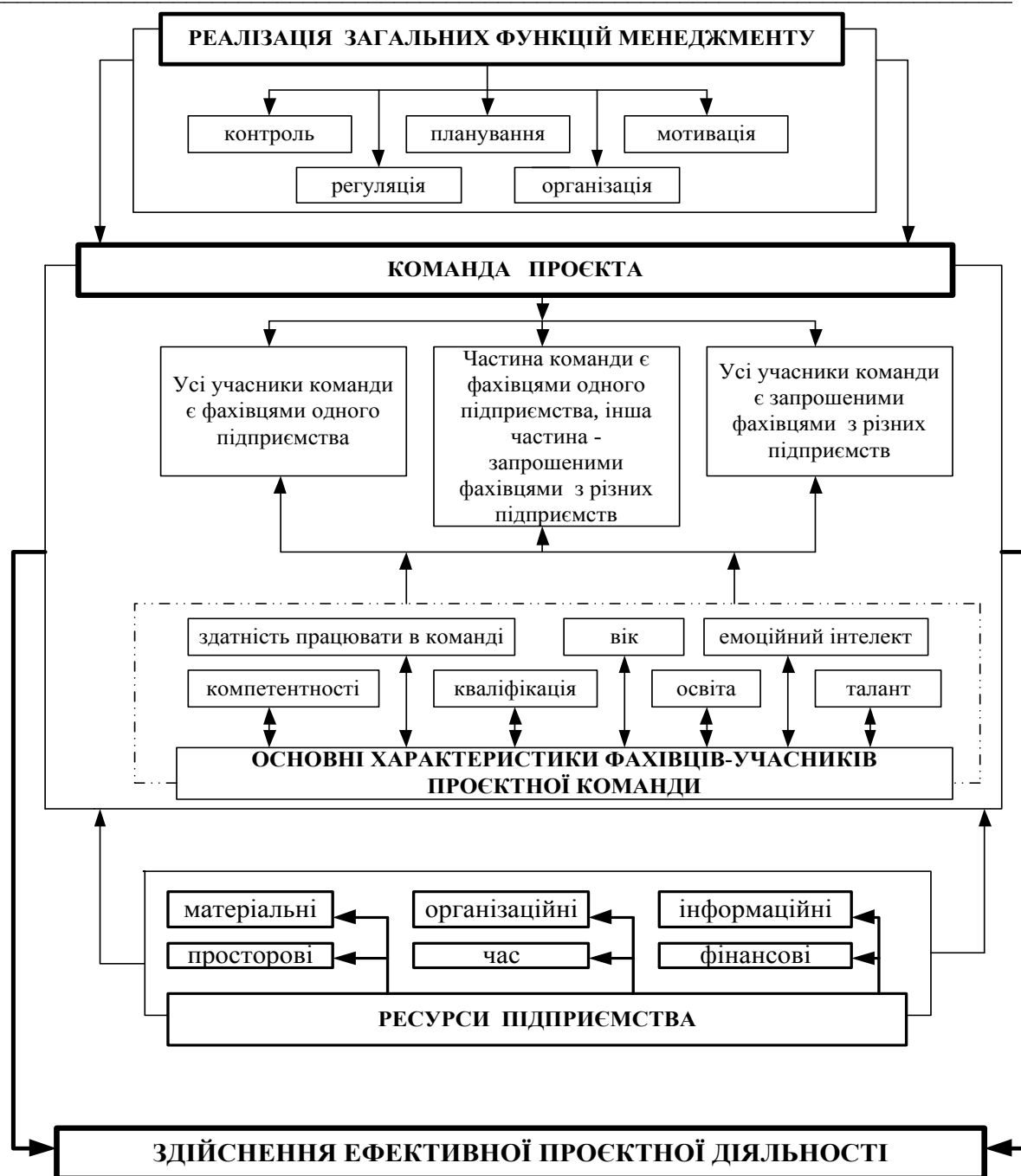

Рис. 1. Управління командою проекту в сучасних умовах

Розроблено авторами

Висновки. В умовах нестабільного середовища функціонування підприємств все більшої актуальності набирає розподіл завдань усередині підприємства у вигляді окремих проєктів. З метою ефективного залучення обмежених ресурсів та за умови реалізації загальних функцій менеджменту необхідним є пошук максимально результативного підходу до управління командою проєкту. Управління командою проєкту в сучасних економічних умовах для багатьох під-

приємств є запорукою підвищення їх ефективності та конкурентоспроможності, тому застосування ресурсно-функціонального підходу до управління є актуальним і необхідним.

Література

1. Шафранська Т. Ю. Проєктний менеджмент як специфічна галузь управління [Електронний ресурс] / Т. Ю. Шафранська – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_DN_2014/Economics/10_165298.doc.htm.

2. Дуднік О. Формула інноваційного потенціалу команди: як підвищити залученість талановитих співробітників і чому це – основне джерело успішного розвитку компанії [Електронний ресурс] / О. Дуднік – Режим доступу: <https://mind.ua/openmind/20208421-formula-innovacijnogo-potencialu-komandi-yak-pidvishchiti-zaluchenist-talanovitih-spivrobitnikiv>

3. Калііман Ю. О. Наукові підходи до формування та управління проєктною командою / Ю. О. Калііман, О. С. Ралко // Молодий вчений. – 2018. – № 5(2). – С. 704–708.

4. Шматко О. В. Формування проєктної команди для вертикально-інтегрованої організаційної структури / О. В. Шматко, Н. К. Стратієнко, Р. І. Манєва // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія : Стратегічне управління, управління портфелями, програмами та проєктами. – 2017. – № 3. – С. 65–70

5. Новаківський І. І. Формування проєктної команди з урахуванням типологічних характеристик менеджерів / І. І. Новаківський, А. Л. Висоцький // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – 2019. – Вип. 3. – С. 113–121.

6. Ганза І. В., Специфіка формування проєктної команди: управлінський аспект [Електронний ресурс] / І. В. Ганза // Ефективна економіка. – 2015. – № 7. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4212>

7. Батенко Л. П. Управління проєктами: навч. пос.. / Л. П. Батенко, О. А. Загородніх, В. В. Ліщинська. – К. : КНЕУ, 2003. – 231 с.

8. Обиденнова Т. С. Структурні перетворення машинобудівних підприємств: підходи до управління / Т. С. Обиденнова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – Вип. 45. – С. 104–110.

References

1. Shafranska, T.Yu. (2014) Proektnyi menedzhment yak spetsyfichna haluz upravlinnia . Retrieved from http://www.rusnauka.com/10_DN_2014/Economics/10_165298.doc.htm.

2. Dudnik, O. (2020). Formula innovatsiynoho potentsialu komandy: yak pidvyshchyty zaluchenist talanovytykh spivrobitnykiv i chomu tse – osnovne dzherelo uspishnogo rozvytku kompanii. Retrieved from <https://mind.ua/openmind/20208421-formula-innovacijnogo-potencialu-komandi-yak-pidvishchiti-zaluchenist-talanovitih-spivrobitnikiv>

3. Kaliiman, Yu.O., & Ralko, O.S. (2018). Naukovi pidkhody do formuvannia ta upravlinnia proektnoiu komandoiu. Molodyi vchenyi, 5(2), 704-708.

4. Shmatko, O.V., Stratiienko, N.K., & Manieva, R.I. (2017). Formuvannia proektnoi komandy dlia vertykalno-intehrovannoi orhanizatsiinoi struktury. Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI». Seriia: Stratehichne upravlinnia, upravlinnia portfeliamy, prohramamy ta proektamy, (3), 65-70.

5. Novakivskiy, I.I., & Vysotskiy, A.L. (2019). Formuvannia proektnoi komandy z urakhuvanniam ty polohichnykh kharakterystyk menedzheriv. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Problemy ekonomiky ta upravlinnia, (3), 113-121.

6. Hanza, I.V. (2015). Spetsyfika formuvannia proektnoi komandy: upravlinskyi aspekt. Efektyvna ekonomika – Efektyvna ekonomika, (7). Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4212>

7. Batenko, L.P., Zahorodnikh, O.A., & Lishchynska, V.V. (2003). Upravlinnia proektamy. Kyiv: KNEU.

8. Obydienнова, T.S. (2014). Strukturni peretvorennya mashynobudivnykh pidpriemstv: pidkhody do upravlinnia. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, (45), 104-110.

УПРАВЛЕНИЕ КОМАНДОЙ ПРОЕКТА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Т. С. Обыденнова, к. э. н., доцент, Ю. Э. Дуднева, к. э. н., доцент,

М. А. Васильева, ассистент, Украинская инженерно-педагогическая академия

Методология исследования. Обобщение и системный анализ предоставили возможность продемонстрировать, что в условиях быстро меняющейся внешней среды актуальным вопросом выступает поиск эффективных подходов к управлению деятельностью предприятий. Одним из таких направлений является разделение работ предприятия на отдельные проекты. Как следствие, существует жизненная необходимость избрания подходов к управлению командой проекта. Для этого необходимо использовать все имеющиеся ограниченные ресурсы предприятия в процессе реализации общих функций менеджмента. Актуальным является применение ресурсно-функционального подхода к управлению командой проекта как функциональной единицей предприятия.

Результаты. В статье автором определено, что формирование команды проекта в современных условиях возможно по нескольким вариантам. Каждый из этих вариантов выбирается менеджментом предприятия в зависимости от четко определенных условий функционирования предприятия. Кроме того, в современных условиях применение какого-то отдельного подхода к управлению командой проекта не даст ожидаемых результатов, поэтому целесообразно применять такой подход к управлению, который максимизирует использование имею-

щихся ограниченных ресурсов предприятия в процессе реализации общих функций управления, то есть рационально использовать ресурсно-функциональный подход к управлению командой проекта.

Новизна. Доказано, что в условиях быстрых изменений в среде функционирования современных предприятий, все объемы работ распределяются в виде отдельных проектов, имеющих четкие ограничения во времени, ресурсах и результатах и осуществляются с целью достижения уникальных целей и выполнения поставленных задач. Применение ресурсно-функционального подхода к управлению командой проекта в современных условиях для многих предприятий является залогом повышения их эффективности и конкурентоспособности.

Практическая значимость. Применение ресурсно-функционального подхода к управлению командой проекта в реальной деятельности украинских предприятий является особенно важным и позволит повысить их конкурентоспособность путем использования имеющихся ресурсов и позволит реализовать функции управления наиболее эффективно.

Ключевые слова: команда проекта, проектная деятельность, ресурсно-функциональный подход, эффективное управление, общие функции менеджмента, ресурсы предприятия.

PROJECT TEAM MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS

T. S. Obydiennova, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Yu. E. Dudnieva, Ph. D (Econ.), Associate Professor, M. O. Vasylieva, Assistant Lecturer, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

Methods. Generalization and systems analysis provided an opportunity to highlight that in a rapidly changing external environment, urgent issues are the search for effective approaches to enterprise management. One of these areas is the division of the enterprise into separate projects. As a result, there is a vital need for choosing approaches to managing the project team. For this, it is necessary to use all available limited resources of the enterprise in the process of implementing the general management functions. It is relevant to apply a resource-functional approach to managing a project team as a functional unit of an enterprise.

Results. The authors determined that the formation of the project team in modern conditions is possible in several options. Each of these options is chosen by the enterprise management depending on clearly defined conditions for the operation of the enterprise. In addition, in modern conditions, the application of a certain approach to the management of the project team will not give the expected results, therefore it is advisable to apply such an approach to management that maximizes the use of available limited resources of the enterprise in the implementation of common management functions, that is, it is rational to use the resource-functional approach to project team management.

Novelty. In the context of rapid changes in the functioning environment of modern enterprises, all volumes of work are distributed in the form of separate projects having clear limitations in time, resources and results, and are carried out in order to achieve unique goals and accomplish tasks. The use of a resource-functional approach to managing a project team in modern conditions for many enterprises is the key to increasing their effectiveness and competitiveness.

Practical value. The application of the resource-functional approach to managing the project team in the real activities of Ukrainian enterprises is especially important and will increase competitiveness by using the existing resources of the enterprise and will allow it to implement the management functions most effectively.

Keywords: project team, project activity, resource-functional approach, effective management, general management functions, enterprise resources.

Надійшла до редакції 03.01.20 р.

БІРЖОВІ ІНСТРУМЕНТИ В УПРАВЛІННІ РИЗИКАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

*О. М. Тягнирядно, аспірант, toleg.work@gmail.com, orcid.org/0000-0001-8374-3448,
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Методологія дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження стала концепція непередбачуваних подій НасімаТалебі. При виконанні дослідження були використані такі методи загальнонаукового пізнання, як: метод історичного і логічного – при здійсненні ретроспективного аналізу становлення й розвитку біржових інструментів, абстракції – при формуванні поняття ризиків, систематизації – при формуванні теоретичного підходу до управління ризиками шляхом використання ф'ючерсних контрактів.

Результати. У статті обґрунтовано теоретичні положення й методичні підходи до розробки альтернативних стратегій управління ризиками через біржові інструменти, а саме: через похідні фінансові інструменти – опціони. Обґрунтовано важливість формування теоретичних основ суті ризиків, з якими можуть зустрічатися вітчизняні товаровиробники сільськогосподарської продукції. Виокремлено та проаналізовано етапи становлення похідних біржових інструментів, більш ретельно розглянуто сучасний класичний підхід до управління ризиками через застосування похідних біржових інструментів – ф'ючерсів. Виділено основні переваги й недоліки використання ф'ючерсів з метою здійснення хеджування.

Новизна. Удосконалено теоретичний підхід до управління ризиками шляхом використання ф'ючерсних контрактів. Здійснено оцінку історичних етапів розвитку використання похідних біржових інструментів. Запропоновано новий підхід в управлінні ризиками шляхом використання опціонної стратегії Collar.

Практична значущість. Стратегія хеджування Collar може бути використана для захисту активів, що зазнають високої ризикованості.

Ключові слова: ризик, управління ризиками, ризик-менеджмент, хеджування, опціони, ф'ючерси, деривативи, похідні фінансові інструменти.

Постановка проблеми. Світовий досвід показує, що використання біржових інструментів, а особливо похідних фінансових інструментів сприяє розвитку фінансових організацій, товаровиробників. Також дані інструменти дозволяють зменшувати цінові ризики, наприклад за допомогою опціонів можливе проведення біржових угод з мінімальним ризиком. Світові сільськогосподарські виробники все частіше використовують деривативи (похідні фінансові інструменти) для того, щоб хеджувати свої ризики і обмежувати рівень невизначеності з приводу майбутніх цін на активи. Тому біржові інструменти вносять значний вклад в розвиток економіки і збільшують її ефективність за рахунок управління ризиками учасників ринку й

більш точного визначення ціни активу в ході біржових торгів. В цій статті буде наведена інформація про використання біржових інструментів, а саме ф'ючерсів та опціонів, яка стане у пригоді як сільсько-господарським виробникам так і дослідникам способів управління ризиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки використання біржових інструментів для управління ризиками практикується на заході, то методологічні й теоретичні основи управління ризиками біржовими інструментами відображені у наукових працях: Дж. М. Томсета, Дж. Халла, Н. Талебі [1–3]. Вагомий внесок у розв'язання проблем використання біржових інструментів для управління ризиками зробили також вітчизняні

вчені: О. Кірієнко, О. Лактіонов М. Солодкий, О. Сохацька та інші [4–7]. Проте, незважаючи на значні наукові досягнення у сфері управління ризиками та хеджування, однаково залишається велика кількість питань, які потребують постійного дослідження.

Формулювання мети статті. Метою статті є наукове обґрунтування методичних підходів та висвітлення практичних рекомендацій щодо використання класичних й альтернативних стратегій управління ризиками сільськогосподарських товаровиробників інструментами біржового ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українські сільськогосподарські товаровиробники дуже тісно інтегровані в світову торгівельну мережу. Даний факт має як позитивні сторони – розширення кола потенційних споживачів, так і негативні – зростання ризиків. Саме збільшення ризиків через зростання глобалізаційних процесів є однією з ключових загроз для вітчизняних товаровиробників в їхній діяльності. На нашу думку варто розкрити суть ризику, а саме невизначеності ринкових умов, для того, щоб якісно управляти ним, використовуючи найбільш ефективні інструменти. Ми це зробимо на основі досліджень знаменитого вченого, експерта з управління ризиками, філософа – НасімаТалебі [3].

Волатильність і невизначеність ростуть у всіх країнах, галузях і ринках, так само як і в більшості аспектів життя людства. З кожним роком цей процес продовжує прискорюватись. Причина в зростанні епістемічної невизначеності і емерджентності внаслідок техно-соці-ального ускладнення світу. Якщо спростити це твердження – в стрімко ускладнюючомуся і прискорюючомуся світі важливість прогнозів зростає, а точність – падає. Основним джерелом протиріч і плутанини навколо прогнозів цін на товари на світовому ринку є те, що вони є ймовірними. Практично це означає, що вони не пророкують факт підвищення або зниження, а повідомляють про ймовірність того чи іншого результату. Що ще більш ускладнює проблему, – ці прогнози повідомляються задовго до події в вигляді точкових оцінок (іноді з якої мається на увазі помилкою моделі).

Однак використовувані моделі зовсім не є копією реального світу. І що ще гірше, –

ніхто на світі не може визначити задовго до події, наскільки велика помилка моделювання. Суть тут в наступному- будь-які передбачення мають два типи невизначеності: алеаторну і епістемічну. Алеаторна невизначеність пов'язана з фундаментальними властивостями системи, а саме – з випадковим характером досліджуваних процесів (наприклад, імовірністю випадання шістки на гральній кістці). Епістемічна невизначеність пов'язана з невизначеністю системи – а саме, з відсутністю достатніх знань про процеси і заміни знань деякими неточними моделями. Іншими словами – алеаторного невизначеність відноситься до результатів гри. А епістемічна, або епістемологічна – невизначеність, яка відноситься і до того, в яку гру ми граємо, і яким буде її результат.

Торгівля сільськогосподарськими товарами має високу епістемічну невизначеність, коли потрібно вгадувати і гру, і її результат. Вгадати ж гру часто просто неможливо, – вона відбувається багато на фоні димової завіси помилкових або відволікаючих новин на товарних ринках. Але найгірше, що учасники ринкових відносин щосили намагаються зламати гру, якщо не підмінюючи правила, то, як мінімум, трактуючи їх у свою користь. З цією метою гравці ініціюють сторонні дії третіх осіб (які не є учасниками гри), здатні вплинути на хід гри. Наприклад, в прогнозах світових аналітиків просто був відсутній варіант, що США і Китай будуть залучені в торгову війну. І це викликало сплеск змін прогнозу, звичайно ж, вплинувши і на ціни більшості сільськогосподарських товарів. Залишається відповісти на питання – звідки походить епістемологічна невизначеність. Вона походить від такого явища як емерджентність [8].

Емерджентним називають якісний стрибок в ускладненні системи, коли раптом зовсім мимовільно у неї з'являються якості (властивості), які відсутні у її елементів, і виникають виключно завдяки об'єднанню цих елементів в єдину, цілісну систему. Елементами таких систем можуть бути що завгодно: від молекул речовини до автомобілів і живих особин. Одним з відомих дослідників цього явища є Джон Ремі. В одній з своїх праць він пояснює принцип емерджентності таким чином. «Ви можете провести ціле

життя, вивчаючи окрему молекулу води, але ніколи не зможете визначити властивості льоду. Спостерігайте за самотнім мурахою під мікроскопом стільки захочете, але ви не можете передбачити, що тисячі таких мурах можуть раптом спільно побудувати міст зі своїх тіл, щоб подолати прірву. Вивчіть птахів в зграях або косяки риб, але ви не знайдете там нікого, хто б керував дивно зладженими рухами всіх інших» [8]. Емерджентність присутня всюди: в біологічних, громадських, ринкових та інших типах систем.

Для вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників використання біржових інструментів, а особливо похідних біржових інструментів для управління ризиками вважається досить екзотичною й новою практикою. Зараз спробуємо розвіяти цей стереотип. Спершу роз'яснимо, що саме ми розуміємо під терміном – дериватив (похідний фінансовий інструмент).

Похідні інструменти – це інструменти, вартість яких є похідною від вартості і характеристик базового активу (цінних паперів,

товарних активів). Основними видами деривативів є форвардні, ф'ючерсні контракти, опціони і свопи. Головною функцією деривативів з моменту їх появи вважалося розподіл між учасниками угоди ризиків, пов'язаних зі зміною цін, курсів, процентних ставок. Бурхливе зростання обсягів строкових ринків, що почався в США в першій половині 1980х рр., а в Європі і Японії – в другій, супроводжувався появою нових типів похідних фінансових інструментів і, відповідно, новими їх функціями. Похідні фінансові інструменти мають специфічні і унікальними властивості. Вони вважаються одними з найбільш затребуваних інструментів торгівлі на біржовому і позабіржовому ринках за кордоном. В Україні ринок деривативів існує майже двадцять років і на сьогоднішній день дуже істотно поступається за обсягами зарубіжних ринків.

Цікавим фактом, який підвищує довіру використання похідних біржових інструментів – тривалість їхнього використання, що зображено в табл. 1.

Таблиця 1

Основні етапи розвитку похідних фінансових інструментів

Назва етапу	Період
У 48-ому законі Хаммурапі вперше згадується дериватив	1792 до 1750 р. до н.е.
Впровадження Клірингових палат в Месопотамії	1400 р. до н.е.
Використання деривативу(опціону) грецьким філософом Фалесом	з 625 до 550 р. до н.е
Рисова біржа в Додзімбі	17 ст.
Перші деривативи в США	1848 рік
Високотехнологічний розвиток і деривативи	з 1970-х років

Ще до нашої ери торгівці розуміли важливість управління ризиками й вже тоді намагались застосовувати інструменти, які б покращували їх положення. Для цього розглянемо етапи розвитку похідних фінансових інструментів. Хаммурапі був царем Вавилону, який за деякими джерелами царював приблизно з 1792 до 1750 до н.е. Він відомий як один із перших законотворців. Кодекс Хаммурапі вважається одним із найстаріших письмових законів, відомих сьогодні, і охоплює майже всі аспекти як цивільних, так і комерційних законів того часу. З точки зору деривативів, у цьому 48-му законі можна визнати, що такий договір, який перекладається

більш сучасною мовою, передбачав би наступне: фермер, який має іпотечний кредит на його майно, зобов'язаний виплачувати річні відсотки у вигляді зерна, проте, у випадку невдалого врожаю цей фермер має право не платити нічого, а кредитор не має іншого вибору, крім як пробачити належні відсотки. Експерти в галузі деривативів класифікують такий договір як опціон для продажу.

Близько 1400 р. до н.е. за часів Стародавнього Месопотамського періоду деривативи містили, в більшості випадків, опис сторін, опис перерахованого майна, ціну операції, дату доставки, а іноді і список, і навіть опис свідків. Торгівля проходила біля воріт міст, на пристанях у портових містах та в

центрах міста, точніше у храмах. Вони функціонували як торговельні сховища, були сторонами контрактів і пропонували складські приміщення.

Подальший слід деривативів в історії можна знайти в «Політиці» Аристотеля. Аристотель розповідає історію Фалеса, іншого філософа, а також математика, який жив приблизно з 625 до 550 р. до н.е. в Мілеті, який був одним з найбільших міст Стародавньої Греції. У зимовий час Фалес передбачив надзвичайно великий оливковий врожай. Він скористався можливістю вести переговори з власниками оливкових пресів, але не мав зобов'язання найняти олійні преси в регіоні наступної осені. Щоб забезпечити це право, Фалес зробив депозит готівкою, тобто створив біржовий інструмент – опціон Call.

У 1730 р. в Японії біржа «Додзімба Рис» була офіційно визнана біржовим обміном, де продавці рису використовували деривативи, необхідні для реєстрації та отримання ліцензії на річну плату. Правила, що регулюють торгівлю на цьому обміні, були подібні до поточних форвардів та ф'ючерсних бірж: наприклад, були фіксовані торгові періоди, учасники були учасниками біржі, стандартизовані контракти, що торгуються як ф'ючерси, а також якість рису, в останній день торгового періоду всі позиції мали бути погашені готівкою або фізичною доставкою через клірингову палату, кожен учасник мав мати кредитну лінію з кліринговою палатою [9]. У 1848 р. в Чикаго, Сполучені Штати, був створений перший обмін похідних інструментів. Це Чиказька торгова палата (CBOT), найстаріший організований ф'ючерсний ринок, який все ще працює у світі. Тим не менш, вона об'єдналася з Чиказькою товарною біржою в 2007 році, щоб стати групою CME.

З 1970-х років США стали колискою інновацій у похідних інструментах. Розвиток комп'ютерів та їхнє зростаюче використання в фінансових ресурсах, що дозволило швидко вирішувати складні моделі та обчислення, а також м'який регуляторний режим, є ключовими елементами для інновацій. Фінансові інновації були вперше запроваджені біржами. Наприклад, Чиказька товарна біржа відкрила ф'ючерсні контракти на фінансові інструменти у 1972 році та Чиказька торгова

палата представила перші ф'ючерсні контракти на процентні ставки в 1975 році [10].

Проаналізувавши етапи становлення похідних біржових інструментів, розглянемо сучасний класичний підхід до управління ризиками, застосовуючи похідні біржові інструменти – ф'ючерси. Нагадаємо, що ф'ючерс або ф'ючерсний контракт (Futures Contract) – це угода, відповідно до якої одна сторона набуває зобов'язання продати (купити) в день виконання, а інша сторона – купити (продати) стандартну кількість базового активу за заздалегідь визначеною ціною. Таким чином, хеджування ф'ючерсами дає можливість інвестору зафіксувати поточну ціну базисного активу для проведення угоди за цією ціною в майбутньому [11].

Ф'ючерсний контракт є біржовим інструментом, а значить, ф'ючерсний ринок більш ліквідний і вільний від кредитного ризику. Контрагентом всіх інвесторів на біржі виступає клірингова палата біржі. Завдяки системі маржинальної торгівлі учасник торгівлі може укласти і коротку, і довгу угоду з кліринговою палатою. Маржа – це грошовий завдаток, який вноситься учасником в угоду. Простіше кажучи, маржа дозволяє не оплачувати угоду повністю, а лише на 1/10 або 1/20 частину, при цьому учасник ринкових відносин несе всі ризики і прибутковість цільної угоди.

Розрізняють дві стратегії хеджування ф'ючерсними контрактом: його покупкою і його продажом. Хеджування купівлею («хедж покупця» або «довгий хедж») означає придбання ф'ючерсу з метою страхування від фінансових втрат у зв'язку з підвищенням цін в майбутньому. Хеджування продажом («хедж продавця» або «короткий хедж») – протилежна стратегія, яка використовується інвестором, який хоче в майбутньому продати товар, але за його прогнозами ціна на цей актив може впасти. Тому він продає ф'ючерс, щоб продати актив у майбутньому за контрактною ціною.

Основними перевагами використання ф'ючерсів в цілях хеджування вважаються: відсутність капіталовкладень; мінімальний розмір маржі; висока кореляція цінової чутливості з базисним активом (причому часто не тільки з базисним, в зв'язку з чим пошире-

ний метод перехресного хеджування); стандартизованість. Всі умови, окрім ціни, визначаються біржою. Також існує тільки 4 місяці можливої поставки: березень, червень, вересень, грудень. Завдяки цьому на великих біржах досягається практично необмежена ліквідність[12].

Однак стандартизованість ф'ючерсів пов'язують і з його недоліком, оскільки властивість не передбачає гнучкості умов укладення контракту і хеджування ф'ючерсами не буває ідеальним, тобто абсолютно задовольняє терміновості і обсягом базисного активу. Другий недолік ф'ючерсу – базисний ризик, який виникає при хеджуванні поточного портфеля. Наприклад, позицію з датою фізичної реалізації через 6 місяців раціонально хеджувати шестимісячним ф'ючерсом. Але після закінчення трьох місяців складеться наступна ситуація: тримісячна позиція до сих пір хеджується шестимісячним ф'ючерсом. Подібний хедж вже не вважається оптимальним, адже розрив в ціновій чутливості згодом збільшується.

Ф'ючерсний контракт зручний для використання в тому випадку, коли інвестор впевнений у своєму прогнозі руху ринку. Але й для невпевнених у своїх прогнозах, є відповідний інструмент. На відміну від ф'ючерсних контрактів, опціонні дають інвестору право виконувати або не виконувати умови угоди на дату закінчення опціону, завдяки чому даний інструмент здається більш привабливим[13].

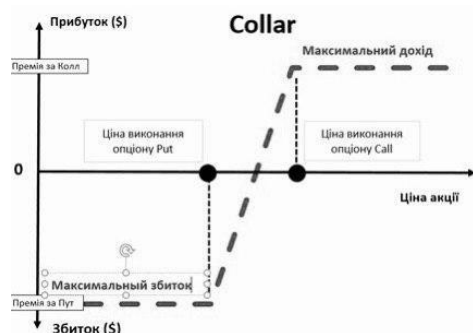

Рис. 1. Профіль ризик / доходність стратегії Collar

Опціон – угода, яка дає право його покупцеві купити (продати), а його продавцеві – зобов'язання продати (купити) базовий ак-

тив у майбутньому за заздалегідь обумовленою ціною. За це покупець права на покупку (продаж) активу сплачує премію (вартість) опціону. Наведемо приклад простої й ефективної стратегії хеджування використовуючи опціони – стратегії Collar (ошийник). Цю стратегію можна використовувати кількома способами і в різних ринкових умовах. Традиційно вона використовується для захисту активу[14].

Три компонента стандартного Collar – це купівля базового активу (наприклад ф'ючерс на товарний актив), продаж опціону колл поза грошей (ОТМ) та купівля пута поза грошей ОТМ Put. Профіль ризик/доходність стратегії Collar чітко визначає лінією захищеність активу. Ризик і дохід вказані наперед. Прибуток на верхньому рівні обмежений ціною виконання опціону callОТМ, а ризик – страйком пута ОТМ. Премія, отримана в результаті продажу опціону колл, повинна в більшості випадків оплачувати захисний пут з додатковою часовою прибутковістю.

Висновки. Проведене дослідження дозволило створити теоретичні положення й методичні підходи до розробки альтернативних стратегій управління ризиками через біржові інструменти, головним з яких визнано опціони. У процесі дослідження історичної ретроспективи становлення похідних біржових інструментів виокремлені такі етапи, як 1792 до 1750 р. до н.е.(перша згадка про дериватив), 625 до 550 р. до н. е. (впровадження Клірингових палат в Месопотамії), 625 до 550 р. до н.е. (використання деривативу(опціону) грецьким філософом Фалесом), 17 ст. (виникнення рисової біржі в Додзімбі), 1848 р. (поява перших деривативів в США), з 1970-х рр. (високотехнологічний розвиток і деривативи). Запропоновано новий підхід в управлінні ризиками шляхом використання опціонної стратегії Collar.

Література

1. Томсетт М. С. Торговля опціонами: спекулятивні стратегії, хеджування, управління ризиками / М. С. Томсетт. – М. : Альпіна, 2001. – 360 с.
2. Халл Дж. Опціони, ф'ючерси і інші похідні фінансові інструменти / Дж. К. Халл. – Москва; Санкт-Петербург; К: Вільямс, 2008. – 1024 с.
3. Таліб Н. Чорний лебідь. Під знаком непередсказуємості. / Н. Таліб. – М. : Колибри, Азбука-Аттикус, 2018. – 736.

4. Кірієнко О. Сутність і види ризиків у біржовій діяльності / О. Кірієнко // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 10. – С. 104–110.

5. Лактіонов О. В. Економічний механізм біржової торгівлі в управлінні цінним ризиком: Дис. канд. екон. н.: 08.07.05 / Харківський держ. технічний ун-т будівництва та архітектури (ХДТУБА). – Х., 2005. – 256 с.

6. Солодкий М. О. Біржовий ринок / М. О. Солодкий. – К.: Джерела М., 2004. – 336 с.

7. Сохацька О. М. Міжнародні ф'ючерсні ринки: теоретико-методологічні аспекти: Монографія. / О. М. Сохацька. – Тернопіль: Карт-бланш, 2003. – 454 с.

8. Ренні Дж. «Як складне ціле виникає з простих частин?» – [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <https://www.quantamagazine.org/emergence-how-complex-wholes-emerge-from-simple-parts-20181220>

9. Ернст Юн Вебер. Коротка Історія Деривативів (University of Western Australia, 2008). pp. 11–12.

10. Солодкий М. Розвиток світового біржового ринку деривативів / М. Солодкий, В. Гниляк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 8. – С. 3–8. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_8_3

11. Hull J. C. Options, futures and other derivatives / J. C. Hull. – 5-th ed. – New Jersey: University of Toronto, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 2003. – 780 p.

12. Примостка Л. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти / Л. Примостка. – К.: КНЕУ, 2001. – 263 с.

13. Мосс Д., Кінтген Є. Рисова біржа Додзімба й інші особливості ф'ючерсної торгівлі (Harvard Business School: Boston, 10 November 2010). pp. 34–78.

14. Елман А. Альтернативні способи використання стратегії Covered Calls, 2009.

2. Hall, Dzh. K. (2008). Optsiony, fiutchersy i drugie proizvodnye finansovyie instrumenty. Moskva; Sankt-Peterburg; Kiev: Vilams.

3. Taleb, N. (2018). Chernyy lebed. Pod znakov nepredskazuemosti. Moskva: Kolibri, Azbuka-Attikus.

4. Kirienko, O. (2005). Sutnist i vydy ryzykiv u birzhoviy diialnosti. Aktualni problemy ekonomiky. (10), 104–110.

5. Laktionov, O.V. (2005). Ekonomichnyy mekhanizm birzhovoi torhivli v upravlinni tsinovym ryzykom. Candidate's thesis. Kharkiv: Kharkivskyy derzhavnyy tekhnichnyy universytet budivnytstva ta arkhitektury (KhDTUBA).

6. Solodkyy, M.O. (2004). Birzhovyy rynek. Kyiv; Dzhherela M.

7. Sokhatska, O.M. (2003). Mizhnarodni fiuchersni rynky: teoretyko-metodolohichni aspekty. Ternopil: Kart-blansh.

8. Renni, Dzh. «Yak skladne tsile vynykaie z prostykh chastyn?» Retrieved from <https://www.quantamagazine.org/emergence-how-complex-wholes-emerge-from-simple-parts-20181220>

9. Veber, Ernst Yun. (2008). Korotka Istoriia Deryvatyviv. (University of Western Australia, 2008). pp. 11–12.

10. Solodkyy, M., & Hnyliak, V. (2012). Rozvytok svitovoho birzhovoho rynku deryvatyviv. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, (8), 3–8. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_8_3

11. Hull, J.C. (2003). Options, futures and other derivatives. (5th ed.). – New Jersey: University of Toronto, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 780 p.

12. Prymostka, L. (2001). Finansovi deryvatyvy: analitychni ta oblikovi aspekty. Kyiv: KNEU.

13. Moss, D., & Kinthen, Ye. Rysova birzha Dodzimba y inshi osoblyvosti fiutchersnoi torhivli. (Harvard Business School: Boston, 10 November, 2010) pp. 34–78.

14. Elman, A. (2009). Alternatyvni sposoby vykorystannia stratehii CoveredCalls.

References

1. Tomsett, M.S. (2001). Torgovlia optionami: spekulativnye strategii, khedzhirovanie, upravlenie riskami. Moskva: Alpina.

БИРЖЕВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ В УПРАВЛЕНИИ РИСКАМИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ

*О. М. Тягнырьдо, аспирант, Национальный университет биоресурсов и
природопользования Украины*

Методология исследования. Методологическим основанием исследования стала концепция непрогнозируемых событий НасимаТалебы. При выполнении исследования были использованы такие методы общенаучного познания, как: метод исторического и логического – при осуществлении ретроспективного анализа становления и развития биржевых инструментов, абстракции – при формировании понятия рисков, систематизации – при формировании теоретического подхода к управлению рисками путем использования фьючерсных контрактов.

Результаты. В статье обоснованы теоретические положения и методические подходы к разработке альтернативных стратегий управления рисками через биржевые инструменты, а именно: через производные финансовые инструменты – опционы. Обоснована важность формирования теоретических основ сущности рисков, с которыми могут встречаться отечественные товаропроизводители сельскохозяйственной продукции. Выделены и проанализированы

этапы становления производных биржевых инструментов, более тщательно рассмотрен современный классический подход к управлению рисками через применения производных биржевых инструментов – фьючерсов. Выделены основные преимущества и недостатки использования фьючерсов с целью осуществления хеджирования

Новизна. Усовершенствован теоретический подход к управлению рисками путем использования фьючерсных контрактов. Осуществлена оценка исторических этапов развития использования производных биржевых инструментов. Предложен новый подход в управлении рисками путем использования опционной стратегии Collar.

Практическая значимость. Стратегия хеджирования Collar может быть использована для защиты активов, подверженных высокому риску.

Ключевые слова: риск, управление рисками, риск-менеджмент, хеджирование, опционы, фьючерсы, деривативы, производные финансовые инструменты.

STOCK EXCHANGE INSTRUMENTS IN RISK MANAGEMENT OF AGRICULTURAL MANUFACTURERS

O. M. Tyaghyryadno, Post-graduate student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Research methodology. The methodological basis of the study was the concept of unpredictable events of Nasim Taleba. When carrying out the research, such methods of general scientific knowledge were used: the historical and logical method – in performing a retrospective analysis of the formation and development of exchange-traded instruments; abstraction – in forming the concept of risks; systematization – in forming a theoretical approach to risk management by using futures contracts.

Results. The author substantiates theoretical provisions and methodological approaches to the development of alternative risk management strategies through exchange instruments, namely: through derivative financial instruments – options. The importance of forming the theoretical foundations of the nature of the risks that domestic producers of agricultural products may encounter is substantiated. The stages of formation of derivatives of stock exchange instruments are identified and analyzed, the modern classical approach to risk management is considered more thoroughly through the use of derivatives of stock exchange instruments – futures. The main advantages and disadvantages of using futures for the purpose of hedging are highlighted.

Novelty. The theoretical approach to risk management through the use of futures contracts has been improved. The assessment of the historical stages of development of the use of derivatives of stock exchange instruments is carried out. A new approach to risk management is proposed by using the Collar option strategy.

Practical value. Collar hedging strategy can be used to protect high-risk assets.

Keywords: risk, risk management, hedging, options, futures, derivatives, derivative financial instruments.

Надійшла до редакції 04.02.20 р.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕЦІЇ НА ПРИКЛАДІ КОМПАНІЇ «КЕРНЕЛ»

Л. Л. Лазебник, д. е. н., професор, ll1808816@gmail.com, orcid.org/0000-0003-2234-4093,

В. М. Стефанюк, студентка, stefanuk97vika@gmail.com,

Університет державної фіскальної служби України

Методологія дослідження. Спираючись на дослідження наукової літератури авторами систематизовані різні підходи до управління прибутковістю і запропоновано схему управління прибутком підприємства. При підготовці статті були використані наступні методи наукового пізнання: аналіз і синтез – за допомогою цього методу було проведено всебічне теоретичне дослідження категорії «прибуток», виокремлено складові, що його формують та на нього впливають, узагальнено підходи до управління прибутком; використання дедуктивного методу дозволило здійснити перехід від дослідження фінансових результатів всіх підприємств сільськогосподарського сектору України до конкретного – групи «Кернел»; метод аналогії дозволив порівняти прибутковість підприємств у різних галузях економіки.

Результати. У ході дослідження визначено, що прибуток є не тільки результатом функціонування підприємства, а одночасно виступає і метою, і стимулом, і чинником діяльності підприємства. На підставі викладення положень нормативних документів показано, яка саме частина валового доходу і від яких саме видів діяльності відноситься до прибутку підприємства. Спираючись на те, що отримання прибутку залежить не тільки від отриманих доходів, але й від понесених витрат, в статті представлені різні види собівартості продукції, а також особливості її формування в деяких сферах економічної діяльності, зокрема, сільському господарстві та будівництві. Враховуючи потребу у постійному забезпеченні прибутковості, обґрунтована необхідність регулярного моніторингу невикористаних можливостей його збільшення.

Новизна. Розроблено напрямки пошуку резервів зростання прибутку і етапи розроблення заходів щодо її мобілізації. На основі статистичних даних проведено аналіз прибутковості українських підприємств за видами економічної діяльності за період 2016–2019 рр. в цілому, і компанії «Кернел», зокрема.

Практична значущість. Цінність даної наукової роботи полягає у поєднанні теоретичних знань про економічну категорію та практичним їх використанням у дослідженні діяльності агропромислового холдингу «Кернел».

Ключові слова: підприємство, прибуток, управління прибутком, собівартість продукції, обсяг виробництва, обсяг реалізації продукції, ціна продукції, якість продукції, рентабельність.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки прибуток відіграє ключову роль у діяльності будь-якого підприємства. На жаль, в сучасних умовах збільшення прибутку підприємствами України є складним питанням. За даними Державної служби статистики України у 2017–2018 рр. частка збиткових підприємств становила 27,6% і 26,1% відповідно, такий стан справ унеможливує їх розвиток.

Прибуток одночасно є і метою, і результатом, і стимулом, і чинником діяльності підприємства. Можливість отримання прибутку спонукає керівників шукати більш ефективні способи використання ресурсів, винаходити продукти, на які може виникнути попит, застосовувати організаційні і технічні нововведення, що обіцяють підвищити ефективність виробництва тощо. Працюючи прибутково, кожне підприємство вносить свій

внесок в економічний розвиток суспільства, сприяє створенню і збільшенню суспільного багатства і зростанню добробуту населення, тому дана тема є надзвичайно актуальною і потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Значну увагу питанням формування та використання прибутку підприємств приділено в працях І. О. Бланка [1], В. І. Блонської [3], М. Д. Білик [4], С. М. Баранцевої [5], М. І. Горбатюка [6], Ю. В. Гончарова [7], В. В. Іваніска [8], В. М. Івахненка [8], С. В. Мішиної [10], В. М. Опаріна [11], А. М. Поддєрьогіна [12] та інших вітчизняних вчених. Разом з тим питання пошуку та аналізу факторів, які забезпечують отримання прибутку підприємствами в конкурентних умовах не можуть вважатися до кінця розробленими, оскільки змінюються ринкові умови, нормативно-правова база, з'являються нові інноваційні продукти тощо.

Формулювання мети статті. Метою статті є вивчення чинників, що впливають на збільшення прибутку компанії «КЕРНЕЛ» та розробка відповідних пропозицій для підвищення ефективності господарської діяльності вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прибуток є одним з найважливіших показників результативності господарської діяльності. Наявність прибутку свідчить про ефективність виробництва, належний фінансовий стан підприємства. Це одне з основних джерел нагромаджень і джерело фінансових ресурсів підприємств. Прибуток - це різниця між ціною реалізації та собівартістю продукції, між отриманою виручкою та сумою витрат на виробництво і реалізацію продукції [14] або це частина валового доходу від всіх видів діяльності підприємства як на території України, так і за її межами включає:

- загальні доходи (виручку) від реалізації продукції, у тому числі допоміжних і обслуговуючих виробництв, а також від реалізації цінних паперів;
- дохід від здійснення банківських, страхових і інших операцій з надання фінансових послуг, від торгівлі валютними цінностями, цінними паперами, борговими зобов'язаннями і вимогами;

- доходи від товарообмінних (бартерних) операцій, від операцій з розрахунками в іноземній валюті;

- доходи від спільної діяльності, від здійснення операцій лізингу (оренда), а також у вигляді дивідендів, відсотків, роялті;

- доходи від позареалізаційних операцій (витрати на утримання переданого за договором оренди (лізингу) майна; витрати на організацію випуску власних цінних паперів; судові витрати та арбітражні збори; витрати на послуги банків; витрати на проведення зборів акціонерів; витрати за операціями з фінансовими інструментами термінових угод; інші обґрунтовані витрати) [4].

Собівартість – це частина вартості продукту праці, що включає такі витрати: вартість спожитих у процесі виробництва предметів праці (сировини, напівфабрикатів, палива, електроенергії); перенесена вартість засобів праці; витрати на оплату праці; витрати на реалізацію продукції.

Акумулюючи поточні витрати, собівартість продукції підприємства є одним з найважливіших показників ефективності виробництва. У процесі її зниження задіяні майже всі складові підвищення ефективності виробництва: зростання продуктивності праці, економія матеріально-сировинних і паливно-енергетичних ресурсів, поліпшення використання основних засобів.

Види собівартості залежно від обсягу витрат на промисловому підприємстві розрізняють цехову, виробничу і повну собівартість продукції. Цехова собівартість включає витрати, пов'язані з виготовленням продукції. Такий вид собівартості існує тільки в цехах, де виробляється продукція. Виробнича собівартість охоплює виробничі видатки підприємства в цілому, її нараховують, додаючи до цехової собівартості загальнозаводські та інші цільові видатки. Повна собівартість містить витрати підприємства на випуск і реалізацію продукції. Для її обчислення до виробничої собівартості додають позавиробничі видатки. Розрізняють також індивідуальну і середньогалузеву собівартість. Індивідуальна собівартість характеризує витрати на виробництво і збут продукції в умовах окремого підприємства. Середньогалузева собівартість показує витрати на виготовлення і збут продукції в середньому в галузі [3].

Формування собівартості у сільському господарстві має деякі особливості. Оскільки основними напрямками компанії «Кернел» є рослинництво та вирощування технічних культур, варто розглянути особливості формування собівартості саме цих напрямів. Так, у рослинництві, переважно об'єктами обчислення собівартості є сільськогосподарські роботи, виконані у поточному році під врожай майбутнього року, а також роботи, що спрямовані на поліпшення земель і виконуються за рахунок власних оборотних коштів підприємства, тобто, витрати, що плануються по статтях виробничих витрат, рахуються як витрати майбутніх періодів. Собівартість технічних культур, зокрема олійних, визначають у порядку, встановленому для зернових культур: витрати ділять на масу одержаної і оприбуткованої від врожаю продукції. В інших видах економічної діяльності також існують свої особливості у визначенні собівартості. Наприклад, у будівництві розрізняють такі її види: кошторисна, планова і фактична.

Кошторисну собівартість будівельно-монтажних робіт визначають за кошторисними нормами споживання виробничих ресурсів. Вона виражає витрати нормально працюючих будівельних організацій.

Планова собівартість будівельно-монтажних робіт - це витрати, які будівельні організації встановлюють на певний період їхньої діяльності, виходячи з конкретних реальних умов виробництва. Вона визначає граничний, верхній рівень витрат виробничих ресурсів на виконання будівельно-монтажних робіт.

Фактична собівартість будівельно-монтажних робіт показує фактичні витрати (продуктивні та непродуктивні) будівельних організацій. Вона фіксує усі відхилення від нормальних умов виробництва. Вони можуть бути пов'язані з порушеннями технології, з безгосподарністю, простоями техніки, псуванням матеріальних цінностей.

Визначення ролі та значення прибутку в розвитку підприємства визначає необхідність ефективного і безперервного управління ним [2]. Щоб постійно забезпечувати зростання прибутку, треба шукати невикористані можливості його збільшення, тобто ре-

зерви зростання. Резерв – це кількісна величина. Резерви виявляються на стадіях планування та безпосереднього виробництва продукції і її реалізації. Визначення резервів збільшення прибутку базується на науково обґрунтованій методиці розроблення заходів з їх мобілізації. У процесі виявлення резервів виділяють три етапи:

1) аналітичний – на цьому етапі виявляють і кількісно оцінюють резерви;

2) організаційний – тут розробляють комплекс інженерно-технічних, організаційних, економічних і соціальних заходів, які повинні забезпечити використання виявлених резервів;

3) функціональний – коли практично реалізують заходи і контролюють їх виконання.

Розвиток економіки в Україні пов'язаний з фінансовим станом суб'єктів господарювання, який в свою чергу залежить від ефективності їх діяльності. В табл. 1 наведені дані динаміки розміру прибутку українських підприємств за видами економічної діяльності.

Дані таблиці 1 показують, що найбільший обсяг прибутку у 2018 р. отримали підприємства таких секторів економіки як промисловість (39,97% від загального фінансового результату діяльності підприємств); оптова та роздрібна торгівля (16,95%) та сільське господарство (16,07%); отже підприємства цих трьох видів економічної діяльності отримали понад 72% від усього обсягу прибутку вітчизняних підприємств. За досліджуваній період доходи суб'єктів господарювання зросли на 47,28% у 2018 р. порівняно з 2016 р.

Найбільше зростання спостерігалось у таких секторах: промисловість (зростання у 2 рази); фінансова та страхова діяльність (зростання у 2,3 рази) та охорона здоров'я (зростання у 2,5 рази). Сільське господарство, сфера професійної діяльності та сфера надання інших видів послуг втратили 9,2%, 27,61% і 22,44% доходів відповідно. Причиною скорочення доходів сільського господарства, зокрема, у 2015 р., можна вважати, втрату частини посівних площ і агропромислових підприємств на сході України та Автономної республіки Крим.

Динаміка розміру прибутку українських підприємств за видами економічної діяльності, 2016–2019 рр., млн. грн.

	2016		2017		2018		2019*	
	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали прибуток	
	У % до загальної кількості	Фінансовий результат	У % до загальної кількості	Фінансовий результат	Фінансовий результат	Фінансовий результат	У % до загальної кількості	Фінансовий результат
Всього по економіці	73,0	396745355,6	72,4	515460600,5	73,9	584358002,5	76,7	349397,7
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	87,7	103459764,1	86,2	89411964,0	86,2	93935772,2	50,0	254,0
Промисловість	72,5	117202776,4	71,4	195352165,3	72,4	233568655,7	73,4	192131,1
Будівництво	70,4	7349683,7	71,0	8925890,1	72,4	13510489,8	78,9	4027,1
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт транспортних засобів і мотоциклів	75,4	62762850,7	74,9	75740600,6	76,9	99052532,8	83,6	65320,5
Фінансова та страхова діяльність	62,3	13325960,6	62,8	25361517,7	63,7	31841599,5	82,4	5480,5
Операції з нерухомим майном	59,6	11029610,5	61,2	17910711,0	63,2	21395653,1	81,8	26331,2
Професійна, наукова та технічна діяльність	67,9	39567703,7	67,9	48091701,3	69,6	28641992,9	71,3	15701,5
Освіта	66,4	217665,3	64,6	218748,8	69,2	326113,3	66,7	1,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	68,8	790217,8	64,2	909657,6	68,4	1980628,4	77,4	450,0
Надання інших видів послуг	71,9	298243,6	67,6	190005,2	71,1	231310,5	100,0	102,6

*Дані наведені для великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності за січень-вересень 2019 року

Джерело: [14]

Варто зазначити, що за досліджуваний період частка прибуткових підприємств у різних сферах економіки залишилась практично незмінною. Найбільша частка прибуткових підприємств у сфері сільського господарства – це 86,2%. Частка прибуткових підприємств у сфері торгівлі – 76,9%, але, при цьому, у 2018 р. доходи торговельних підприємств на 5,4% перевищили доходи підприємств агропромислового сектору. Доходи промислових підприємств значно перевищують доходи агропромислових та торговельних, але, у той же час частка прибуткових

підприємств значно нижча, лише 72,9%. Це свідчить про те, що в Україні сфера сільського господарства не приносить такого за обсягом прибутку, як у сфері промисловості, проте більша частина суб'єктів господарювання, які там задіяні, працюють з прибутком.

Компанія «КЕРНЕЛ» належить до групи великих підприємств, що функціонують в Україні, то ж далі пропонується здійснити аналіз прибутковості підприємств у розрізі розмірів суб'єктів господарювання.

Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні та малі підприємства за 2010–2018 рр.

	2015		2016		2017		2018	
	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали прибуток	
	У % до загальної кількості	Фінансовий результат, тис.грн	У % до загальної кількості	Фінансовий результат, тис.грн	У % до загальної кількості	Фінансовий результат, тис.грн	У % до загальної кількості	Фінансовий результат, тис.грн
Великі підприємства								
Всього по економіці	56,2	91019391,0	65,8	139544979,0	72,8	221383350,0	76,7	232465075,5
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	82,8	25571359,0	100,0	12084947,0	88,9	8233421,0	100,0	11217546,0
Промисловість	49,8	38807399,0	59,1	66284233,0	71,5	130968176,0	74,7	154628592,0
Будівництво	80,0	117190,0	к	к	75,0	59099,0	83,3	431316,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	58,3	10635387,0	67,2	12557231,0	73,4	17805591,0	80,7	27540074,5
Фінансова та страхова діяльність	к	к	к	к	-	-	к	К
Операції з нерухомим майном	к	к	к	к	к	к	к	К
Професійна, наукова та технічна діяльність	-	-	к	к	к	к	к	К
Освіта	-	-	-	-	-	-	-	-
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-	-	-	-	-	-	-	-
Надання інших видів послуг	-	-	-	-	-	-	-	-
Середні підприємства								
Всього по економіці	70,6	172570671,0	75,5	157901673,1	76,1	186142514,5	77,7	224234012,1
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	91,6	59350027,7	89,6	50023074,4	88,2	43485759,0	88,4	45223389,7
Промисловість	66,7	29470480,5	70,4	42277272,5	72,9	54482433,6	74,9	64912500,4
Будівництво	71,6	2008748,9	к	к	78,9	4424215,5	82,8	7065198,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	71,2	20337421,8	79,3	28302140,9	78,8	33341745,1	82,6	41164992,9
Фінансова та страхова діяльність	к	к	к	к	79,3	20449800,3	к	К
Операції з нерухомим майном	к	к	к	к	к	к	к	К
Професійна, наукова та технічна діяльність	66,4	5374740,9	к	к	к	к	к	К
Освіта	81,5	102362,1	80,8	82436,7	66,0	47552,6	77,8	60090,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	73,2	239650,0	83,1	452309,2	76,0	494049,4	70,1	1452385,5
Надання інших видів послуг	64,0	254656,3	84,1	92097,4	65,8	27934,2	68,4	43813,1

Малі підприємства								
Всього по економіці	73,5	89390371,4	72,8	99298703,5	72,3	107934736,0	73,7	127658914,9
Сільське, лісове та рибне господарство	88,2	43670936,1	87,6	41351742,7	86,1	37692784,0	86,1	37494836,5
Промисловість	73,5	7056463,2	72,9	8641270,9	71,1	9901555,7	72,1	14027563,3
Будівництво	70,7	2751413,2	70,1	3571354,9	70,8	4442575,6	72,0	6013974,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	75,9	17182186,8	75,3	21903478,8	74,8	24593264,5	76,7	30347465,4
Фінансова та страхова діяльність	62,2	3381244,1	61,3	4813739,7	61,7	4911717,4	62,5	5735099,6
Операції з нерухомим майном	60,3	5149911,0	59,6	6421019,6	61,2	9532886,0	63,2	13323322,3
Професійна, наукова та технічна діяльність	69,1	3455655,1	67,7	4298925,2	67,7	5506572,6	69,4	6369954,1
Освіта	70,4	100810,4	66,0	135228,6	64,6	171196,2	69,0	266022,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	68,6	237337,5	67,6	337908,6	63,3	415608,2	68,0	528242,9
Надання інших видів послуг	72,0	118288,8	71,7	206146,2	67,7	162071,0	71,2	187497,4

к – Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Джерело: [14]

За даними таблиці 2 можна зробити наступні висновки, зокрема: найбільша кількість прибуткових підприємств, незалежно від їх розмірів, функціонують в сфері сільського господарства; компанія «Кернел» належить до великих підприємств агропромислового класу, їх показники найкращі – 100% суб'єктів господарювання – прибуткові. Високі показники дохідних підприємств АПК

також спостерігаються серед малих і середніх – 86,1% і 88,4% відповідно. Серед великих будівельних і торговельних підприємств частка прибуткових 83,3% та 80,7% відповідно.

Обсяг чистого прибутку компанії «Кернел» наведений на рисунку 1.

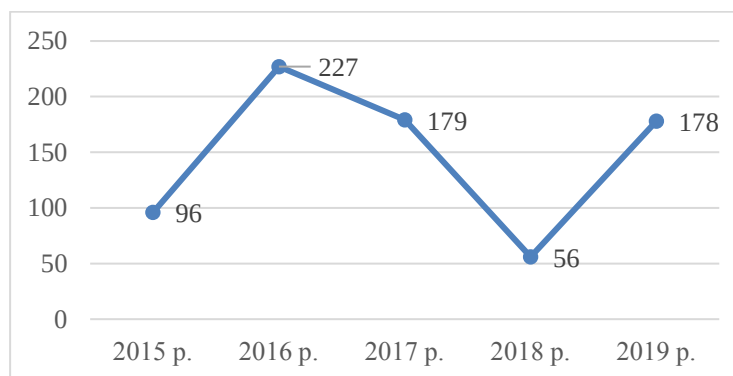

Рис. 1. Обсяг чистого прибутку компанії «Кернел» у 2015–2019 рр. (у млн. дол. США)

Отже, як зазначалося раніше, компанія «Кернел» належить до групи великих агропромислових підприємств. За досліджуваний

період підприємство мало досить значні прибутки, хоча й з негативною динамікою.

Враховуючи, що прибуток – це не тільки фінансовий результат діяльності під-

приємства, відображений у фінансовій звітності, а й критерій ефективності господарської діяльності підприємства, його розмір у грошовому вираженні є найпершим абсолютним вимірником ефективності діяльності підприємства. Крім того, використовують відносні показники прибутковості (рентабельності) капіталу, витрат та реалізованої продукції.

Прибуток від надзвичайних подій – розраховують як різницю між надзвичайними доходами (відшкодування збитків від

надзвичайних подій тощо) та надзвичайними витратами (витрати від стихійного лиха, пожеж, техногенних аварій, включаючи витрати на здійснення заходів, пов'язаних з попередженням та ліквідацією наслідків таких подій).

Прибуток від звичайної діяльності визначається як різниця між прибутком від звичайної діяльності до оподаткування та сумою податків з прибутку.

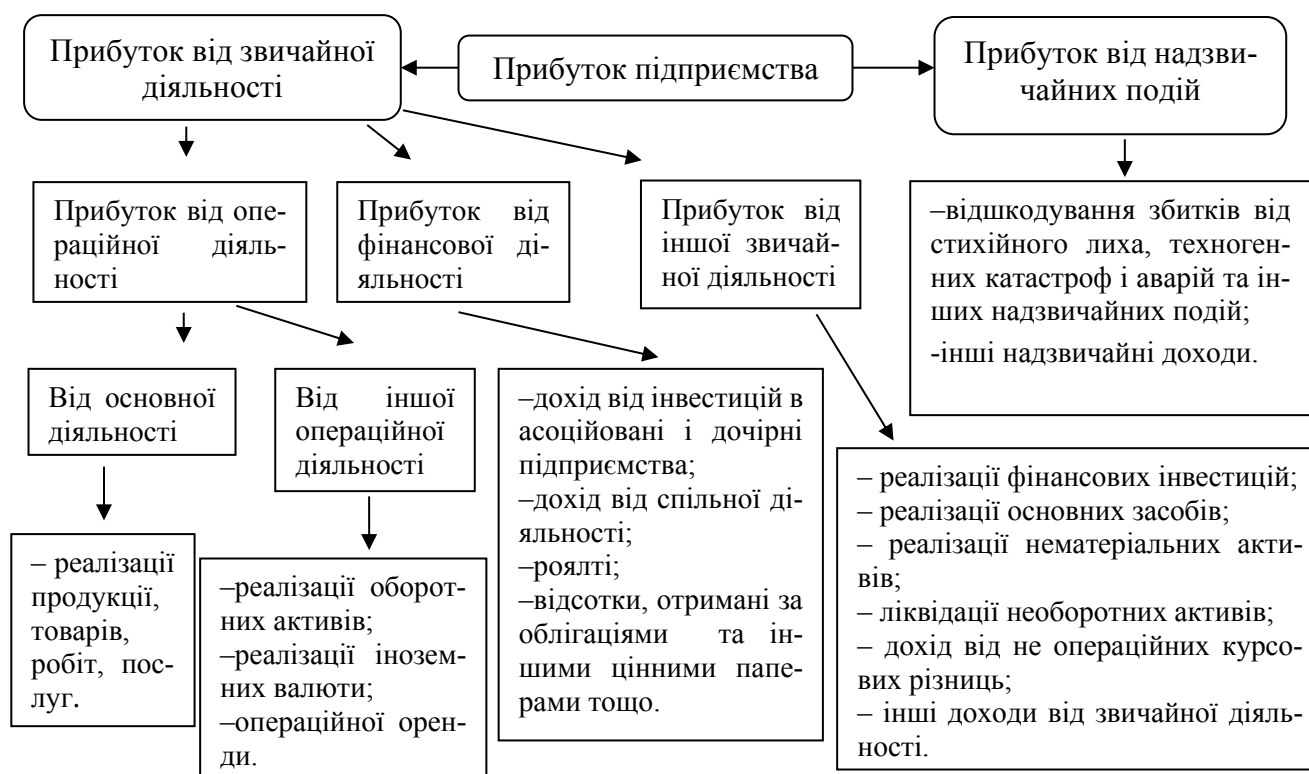

Рис. 2. Склад прибутку підприємства [13]

Необхідно зазначити, що принципи управління прибутком залежать від багатьох факторів, головними із яких є особливості приналежності до певного виду економічної діяльності, спеціалізація підприємства, його організаційна форма і форма власності, цілі стратегічного розвитку й етапи реалізації стратегії тощо. Це зумовлює поряд з використанням загальноприйнятих принципів управління прибутком необхідність розробки спеціальних принципів для кожного конкретного підприємства індивідуально, ґрунтуючись на системному підході і комплексному аналізі його діяльності. Дослідження

принципів управління дозволяє застосовувати обмірковані, аргументовані дії і рішення при розробці інструментів управління прибутком.

Основою прибутку компанії «Кернел» є звичайна діяльність. Так, у 2019 фінансовому році виручка від основної діяльності, а саме реалізації основного продукту – соняшникової олії становила 1,493 млрд. дол. США; інша операційна діяльність супроводжувалась продажем оборотних активів – зерна та наданням послуг у експортних терміналах, загалом цей вид активності забезпечив компанії 2,499 млрд. виручки. У 2019 фінансовому

році компанія доходів від фінансової діяльності не отримувала, проте інвестувала понад 241 млн. дол. США.

Аналіз теорії і практики економічного управління різними економічними об'єктами дозволив встановити необхідність застосування до управління прибутком наступних наукових підходів: системного, комплекс-

ного, інтеграційного, маркетингового, функціонального, динамічного, відтворювального, процесного, нормативного, кількісного (математичного), адміністративного, поведінкового. Кожний з перерахованих підходів відображує чи характеризує один з аспектів управління прибутком підприємства чи їх сукупність.

Таблиця 3

Основні підходи до управління прибутком

Види підходів:	Характеристика	Особливості
1. Системний підхід	Розглядається як сукупність взаємозалежних елементів, що має вихід (мету), вхід, зв'язок із зовнішнім середовищем, зворотний зв'язок.	При застосуванні комплексного підходу повинні враховуватися економічні, організаційні, соціальні, психологічні, а при необхідності й інші аспекти управління прибутком підприємства та їх взаємозв'язки.
2. Інтеграційний підхід	Націлений на дослідження і посилення взаємозв'язків: між елементами прибутку; між стадіями формування і розподілу прибутку; між рівнями управління прибутком по вертикалі; між суб'єктами управління прибутком підприємства по горизонталі.	
3. Маркетинговий підхід	Передбачає орієнтацію інструмента управління прибутком підприємства на споживача. Пріоритети вибору критеріїв маркетингу: 1) підвищення якості об'єкта у відповідності до потреб споживачів; 2) економія ресурсів у споживачів за рахунок підвищення якості; 3) економія ресурсів у виробництві за рахунок фактора масштабу виробництва, науково-технічного прогресу.	
4. Функціональний підхід	Полягає в тому, що процес управління прибутком розглядається як сукупність функцій, які необхідні.	Після встановлення функцій створюються кілька альтернативних об'єктів для виконання цих функцій і обирається той з них, що вимагає мінімум сукупних витрат за один цикл формування і розподілу прибутку. При альтернативному підході удосконалюється існуючий об'єкт, у нашому дослідженні – прибуток, що дозволяє докорінно поліпшити структуру об'єкта, напрямки формування і розподілу. При застосуванні динамічного підходу прибуток розглядається в діалектичному розвитку, розглядаються причинно-наслідкові зв'язки його формування, проводиться ретроспективний аналіз за 5–10 і більше минулих років і перспективний аналіз (прогноз).
5. Відтворювальний підхід	Підхід, орієнтований на постійне поновлення власного капіталу підприємства, причому, переважно розширене відтворення цього ресурсу.	
6. Процесний підхід	Процес управління є загальною сумою усіх функцій, серією безперервних взаємозалежних дій, спрямованих на управління прибутком підприємства.	
7. Кількісний підхід	Полягає в переході від якісних оцінок прибутку до кількісних за допомогою математичних, статистичних методів, розрахунків, експертних оцінок, системи балів.	
8. Адміністративний підхід	Полягає в регламентації функцій, прав, обов'язків, нормативів якості, витрат, тривалості, елементів у нормативних актах (накази, розпорядження, вказівки, стандарти, інструкції, положення і т. п.) у процесі управління прибутком.	

Джерело: складено авторами

Головною метою управління прибутком є визначення шляхів найбільш ефективного його формування та оптимального розподілу, що спрямовані на забезпечення розвитку діяльності підприємства та зростання його ринкової вартості. Основними задачами управління формуванням прибутку підприємства є такі: забезпечення максимізації роз-

міру прибутку, що формується, і який відповідає ресурсному потенціалу суб'єкта господарювання та ринковій кон'юктурі; забезпечення оптимальної пропорційності між рівнем прибутку, що формується, та допустимим рівнем ризику; забезпечення високої якості прибутку, що формується; забезпечення постійного збільшення ринкової вар-

тості підприємства; підтримка конкурентоспроможності у довгостроковому періоді; забезпечення ліквідності підприємства та його платоспроможності; підтримка інвестиційної привабливості.

Отже, кінцевою метою діяльності будь-якого підприємства є отримання прибутку. Тому дуже важливо під час стратегічного планування прибутку врахувати всі чинники і аспекти подальшого розвитку для повного і обґрунтованого визначення величини прибутку і забезпечення певного рівня прибутку. Одночасно при плануванні прибутку є ряд особливостей, специфічних аспектів, які необхідно врахувати для фінансового забезпечення постійного розвитку підприємства. В умовах нестабільної економіки важливим для будь-якого підприємства є формування найістотніших принципів і ефективної системи стратегічного планування та управління прибутком.

Висновки. На підставі проведених досліджень можна зробити висновок, що прибуток підприємства повною мірою піддається управлінським діям, оснований на певних принципах і наукових підходах. Це ще раз підкреслює, що для управління прибутком підприємства як економічним об'єктом, який має велике значення для підприємства і покликаний виконувати стимулюючу функцію в його діяльності, необхідно застосувати дієві інструменти управління. Оскільки, досліджувана компанія «Кернел» є прибутковою то можна констатувати, що управлінські інструменти у її діяльності використовуються ефективно. Значна роль прибутку в розвитку підприємства та забезпеченні інтересів його власників і працівників визначають необхідність ефективного і безперервного управління ним. Управління прибутком являє собою процес розробки та прийняття ефективних управлінських рішень за всіма основними аспектами його формування та розподілу і використання на підприємстві з метою максимізації добробуту власників підприємства в поточному та перспективному періодах [2].

Література

1. Бланк І. О. Управління фінансами підприємств : підручник / Г. В. Ситник, В. С. Андрієць. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – 2017. – 792 с.
2. Бланк І. А. Управління прибутком / І. А. Бланк. – К. : Ніка-Центр, 1998. – 544 с.
3. Блонська В. І. Вдосконалення формування та використання прибутку підприємства / В. І. Блонська, О. І. Вужинська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – № 18.1. – С. 122–128.
4. Білик М. Д. Фінансовий аналіз: навч. пос. / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Притуляк, Н. Ю. Невмержицька. – К.: КНЕУ, 2005. – 592 с.
5. Баранцева С. М. Стратегічне управління прибутком торговельного підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 / С. М. Баранцева. – Донецьк, 2007. – 22 с.
6. Горбатюк М. В. Основні теоретико-методологічні підходи до вивчення влади на місцевому рівні / М. В. Горбатюк // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2016. – Вип. 1. – С. 23-54. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzpiend_2016_1_4
7. Гончарова Ю. В. Виробничий менеджмент : підручник / [Ю. В. Гончаров, С. М. Бондаренко, Г. М. Гончарова, А. А. Коваль, Г. В. Костюк, Р. М. Федоряк та ін.] – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Кафедра, 2014. – 512 с.
8. Іванієнко В. В. Фінансовий аналіз: навч. пос. / Іванієнко В. В. // Харківський держ. економічний ун-т. – 2-е вид. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2003. – 168 с.
9. Івахненко В. М. Курс економічного аналізу: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / В. М. Івахненко, М. І. Горбатюк. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. К. : КНЕУ, 2005. – 302 с.
10. Мішина Н. В. Конституційне право зарубіжних країн: підр. / Н. В. Мішина, В. О. Міхальов, В. О. Куранін. Херсон: ОЛді-Плюс, 2019. – 644 с.
11. Опарін В. М. Бюджетна система України : тренінг-курс : навч. пос. / [С. Я. Кондрачук, Є. О. Малік та ін.]; за заг. ред. В. М. Опаріна ; Академія фінансового управління. – К. : ДННУ АФУ, 2012. – 392 с.
12. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств: підр. [Л. Д. Буряк, Г. Г. Нам, А. М. Павліковський, О. В. Павловська, В. З. Потій, А. П. Куліш, О. О. Терещенко, Н. П. Шульга, С. А. Булгакова] / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. 3-тє вид., перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2000. – 460 с.
13. Непочатенко О. О. Фінанси підприємств: підручник / О. О. Непочатенко, Н. Ю. Мельничук – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 504 с.
14. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
15. Экономическая энциклопедия / Науч.-ред. совет из-ва «Экономика»; Гл. ред. Л. И. Абалкин. – М. : Из-во «Экономика», 1999. – 1055 с.
16. Гетьман О. О. Економіка підприємства: навч. пос. –2-ге видання. / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – С. 313.
17. Отпущеннікова О. Н. Вибір методів управління прибутком / О. Н. Отпущеннікова // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. 36. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Вип. 9. – Луганськ : СХУ ім. В. Даля, 2002. – С. 37–43.

References

- Blank, I.O. (2017). *Upravlinnia finansamy pidpriemstv.* (2nd ed., rev.). Kyiv: Kyivskyy natsionalnyy torhivelnno-ekonomichnyy universytet.
- Blank, I.A. (1998). *Upravlinnia prybutkom.* Kyiv: Nika-Tsentr.
- Blonska, V.I., & Vuzhynska, O.I. (2008). Vdoskonalennia formuvannia ta vykorystannia prybutku pidpriemstva. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy*, (18.1.), 122-128.
- Bilyk, M.D., Pavlovska, O.V., Prytuliak, N.M., Nevmerzhytska, N.Yu. (2005). *Finansovyy analiz.* Kyiv: KNEU.
- Barantseva, S.M. (2007). *Stratehichne upravlinnia prybutkom torhovelnogo pidpriemstva.* Extended abstract of candidate's thesis. Donetsk.
- Horbatiuk, M.V. (2016). *Osnovni teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyvchennia vlady na mistsevomu rivni.* Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. Issue (1), 23-54. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2016_1_4
- Honcharova, Yu.V., Bondarenko, S.M., Honcharova, H.M., Koval, A.A., Kostiuk H.V., P. M. Fedoriak R.M. «et al.». (2014). *Vyrobnychyy menedzhment.* (2nd ed., rev.). Kyiv: Kafedra.
- Ivanienko, V.V. (2003). *Finansovyy analiz.* Kharkivskyy derzhavnyy ekonomichnyy universytet. (2nd ed.). Kharkiv: VD «INZheK».
- Ivakhnenko, V.M., & Horbatiuk, M.I. (2005). *Kyrs ekonomichnoho analizu.* (2nd ed., rev.). Kyiv: KNEU.
- Mishyna, N.V., Mikhaliiov, V.O., & Kuranin, V.O. (2019). *Konstytutsiynе pravo zarubizhnykh krain.* Kherson: OLi-di-Pluis.
- Oparin, V.M. (Ed.). (2012). *Biudzhethna systema Ukrainy.* Akademiya finanansovoho upravlinnia. Kyiv: DNNU AFU.
- Podderiohin, A.M. (Ed.). (2000). *Finansy pidpriemstv.* (3d ed., ev.). Kyiv: KNEU.
- Nepochatenko, O.O., & Melnychuk, N.Yu. (2013). *Finansy pidpriemstv.* Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.
- Derzhavna sluzhba statystyky nUkrainy України Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
- Abalkin L.I. (Ed.). (1999). *Ekonomicheskaya entsiklopediya.* – Moskva: Izdatelstvo «Ekonomika», 1999. – 1055 c
- Hetman, O.O., & Shapoval V.M. (2010). *Ekonomika pidpriemstva.* (2nd ed.). Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.
- Otpushchennikova, O.N. (2002). *Vybir metodiv upravlinnia prybutkom.* Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo. Zbirnyk naukovyky prats Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia. Issue 9. (pp. 37-43). Luhansk: SNU im. V. Dalia.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРИБЫЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ УСИЛЕНИЯ КОНКУРЕНЦИИ НА ПРИМЕРЕ КОМПАНИИ «КЕРНЕЛ»

*Л. Л. Лазебник, д. э. н., профессор, В. М. Стефанюк, студентка,
Университет государственной фискальной службы Украины*

Методология исследования. Опираясь на исследования научной литературы авторами систематизированы различные подходы к управлению доходностью и предложена схема управления прибылью предприятия. При подготовке статьи были использованы следующие методы научного познания: анализ и синтез – с помощью этого метода было проведено всестороннее теоретическое исследование категории «прибыль», выделены составляющие её формирования и влияния на неё, обобщены подходы к управлению прибылью; использование дедуктивного метода позволило осуществить переход от исследования финансовых результатов всех предприятий сельскохозяйственного сектора Украины к конкретному – группе «Кернел»; метод аналогии позволил сравнить доходность предприятий в различных отраслях экономики.

Результаты. В ходе исследования определено, что прибыль является не только результатом функционирования предприятия, она одновременно выступает и целью, и стимулом, и фактором деятельности предприятия. На основании изложения положений нормативных документов показано, какая именно часть валового дохода и от каких именно видов деятельности относится к прибыли предприятия. Опираясь на то, что получение прибыли зависит не только от полученных доходов, но и от понесенных затрат, в статье представлены различные виды себестоимости продукции, а также особенности формирования себестоимости в некоторых сферах экономической деятельности, в частности, в сельском хозяйстве и строительстве. Учитывая потребность в постоянном обеспечении прибыльности, обоснована необходимость регулярного мониторинга неиспользованных возможностей её увеличения.

Новизна. Разработаны направления поиска резервов роста прибыли и этапы разработки мероприятий по её мобилизации. На основе статистических данных проведен анализ прибыльности украинских предприятий по видам экономической деятельности за период 2016–2019 гг. в целом, и компании «Кернел», в частности.

Практическая значимость. Ценность данной научной работы заключается в сочетании теоретических знаний об экономической категории и практическим их использованием в исследовании деятельности агропромышленного холдинга «Кернел».

Ключевые слова: предприятие, прибыль, управление прибылью, себестоимость продукции, объем производства, объем реализации продукции, цена продукции, качество продукции, рентабельность.

ENSURING ENTREPRENEURSHIP PROFIT IN CONDITIONS OF INCREASING COMPETITION AT THE EXAMPLE OF «KERNEL» COMPANY

L. L. Lazebnik, D.E., Professor, V. M. Stefanyuk, student, University of State Fiscal Service of Ukraine

Methods. Based on the research of scientific literature, the authors systematized various approaches to managing profitability and proposed a scheme for managing enterprise profits. The following methods of scientific knowledge were used: analysis and synthesis – using this method, a comprehensive theoretical study of the «profit» category was carried out, the components of its formation and impact on it were identified, approaches to managing profit were generalized; the use of deductive method allowed us to make the transition from studying the financial results of all enterprises of the agricultural sector of Ukraine to a specific one – the Kernel group; the analogy method made it possible to compare the profitability of enterprises in various sectors of economy.

Results. In the course of study, it was determined that profit is not only the result of the functioning of the enterprise, it simultaneously acts as a goal, and an incentive, and a factor in the activity of the enterprise. Based on the provisions of regulatory documents, it is shown which part of the gross income relates to the profit of the enterprise from which particular types of activities. Relying on the fact that making a profit depends not only on the income received, but also on the costs incurred, the article presents various types of production costs, as well as features of the formation of costs in some areas of economic activity, in particular, agriculture and construction. Taking into account the need for constant profitability, the necessity of regular monitoring of the unused opportunities for its increase is substantiated.

Novelty. Directions of search for reserves of profit growth and stages of development of measures for its mobilization have been developed. Based on statistical data, the analysis of the profitability of Ukrainian enterprises by type of economic activity for the period 2016–2019 was carried out, in general, and on the example of «Kernel» company in particular.

Practical value. The value of this scientific work lies in the combination of theoretical knowledge about the economic category and their practical use in the study of the activities of the «Kernel» agricultural holding.

Keywords: enterprise, profit, profit management, production cost, production volume, product sales, product price, product quality, profitability.

Надійшла до редакції 25.01.20 р.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ

*Д. О. Зиз, аспірант, Національний авіаційний університет,
orcid.org/0000-0002-6784-5361*

Методологія дослідження. Результати отримані за рахунок застосування методів: аналізу, діалектичного пізнання, порівняння, синтезу, теоретичного узагальнення – для дослідження наявних тенденцій розвитку підприємств машинобудування; групування, системного аналізу, абстрактно-логічного аналізу – для формування висновків проведеного дослідження; економіко-статистичного, системного та порівняльного аналізу – для проведення аналізу результатів обсягу виробленої продукції підприємствами машинобудування, їх динаміки, складу та структури; графічного аналізу – для наглядного відображення отриманих результатів дослідження.

Результати. Проаналізовано сучасний стан машинобудівної галузі України. Досліджено стан та тенденції функціонування і передумови розвитку підприємств машинобудівного комплексу країни у 2014–2019 рр. Проведено аналіз обсягів реалізованої та виробленої продукції, фінансових результатів діяльності підприємств машинобудування. Визначено місце та роль машинобудування серед інших галузей економіки, виявлено основні проблеми та визначено перспективи розвитку галузі. Продемонстровано основні тенденції структурної перебудови галузі машинобудування.

Новизна. Надано характеристику основним проблемам галузі та створено класифікацію факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на підприємства машинобудування в сучасних умовах господарювання. Розглянуто позитивні та негативні чинники впливу держави та сучасних умов економічного стану на машинобудівну галузь України. Визначено тенденції розвитку машинобудування та виявлено проблеми, які уповільнюють розвиток машинобудівних підприємств. Окреслено перспективи розвитку машинобудування країни.

Практична значущість. Полягає у можливості застосування розроблених та наданих пропозицій щодо формування сучасних тенденцій розвитку машинобудівних підприємств з метою підвищення ефективності їх господарювання, зростання рівня прибутковості та забезпечення конкурентоспроможності виробленої продукції. Отримані висновки та результати дослідження, а також надані методичні рекомендації сприятимуть ефективному функціонуванню підприємств машинобудування на світових ринках

Ключові слова: галузь, машинобудування, підприємство, сучасні тенденції, передумови розвитку, фактори впливу на підприємства машинобудування, зовнішнє та внутрішнє середовище.

Постановка проблеми. Економіка України розвивається в складних економічних умовах, які зумовлені падінням обсягів експорту, зміною зовнішніх експортних ринків, трансформаційними процесами в економіці, низькими цінами на сировину на світових ринках. Саме тому, важливим питанням є перспективи розвитку високотехнологічної

промисловості як одного з важливих джерел доходів державного бюджету та запоруки економічної і соціальної стабільності. Розвиток машинобудування є однією з найважливіших ланок високотехнологічної промисловості, що має визначальну роль для інших галузей виробництва.

Машинобудування виробляє обладнання для роботи всіх інших галузей промисловості та має вплив на підвищення продуктивності праці, у результаті випуску нових приладів, обладнання та машин, які не поступаються за якістю світовим зразкам, а також впливає на технічне переобладнання виробництва, формує основу для найбільш економічного споживання матеріалів, енергії та сировини, що сприяє зниженню матеріалоємності та енергомісткості товарів, а також забезпечує підвищення конкурентоспроможності виробництва. Тому проблема формування ефективних тенденцій та передумов розвитку підприємств машинобудування є досить актуальною, від її вирішення залежить шлях України в напрямку розвитку високотехнологічної промисловості та побудову нової структури економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу проблем в машинобудуванні приділяється увага з боку таких вітчизняних науковців як: Великий Ю. В. [1], Захарова Д. С.[2], Ареф'єва О. В., Васьковська Я. В.[3], Нечепуренко Д. С.[4], Прохорова Ю. В.[5], Супрун В. О.[6], Тарасова Н. В.[7], Шандра В. М. [8], Чупир О. М.[9] та інших.

Ю. Великий аналізує причини кризового стану машинобудівної галузі, Д. Захарова аналізує проблеми машинобудівної галузі та пропонує шляхи підвищення конкуренто-

спроможності та поліпшення стану підприємств галузі машинобудування, Д. Нечепуренко сформулював концептуальні підходи до оптимізації систем управління підприємствами машинобудування в умовах зміни векторів розвитку економіки України, О. Чупир охарактеризував необхідні напрями дії щодо прискорення розвитку машинобудівного комплексу України. Проте недостатньо розкрито основні тенденції та передумови розвитку машинобудування в сучасних умовах господарювання.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є визначення основних тенденцій та передумов розвитку підприємств машинобудування, а також формування шляхів поліпшення стану галузі машинобудування в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Великий і малий бізнес в межах машинобудівного комплексу виконує важливу роль в економічному розвитку країни, її стабільності, оскільки він є не тільки важливим джерелом інвестицій та інновацій, але й виконує важливу функцію забезпечення зайнятості населення. Кількість підприємств машинобудування в Україні, як суб'єктів великого і малого бізнесу збільшувалася починаючи з 2017 р., статистичні дані представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Кількість підприємств машинобудування в Україні

Показники	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість підприємств	6479	6865	6602	6682	6969
з них					
– суб'єкти великого підприємництва	33	23	19	17	25
– суб'єкти середнього підприємництва	786	721	718	738	738
– суб'єкти малого підприємництва	5660	6121	5865	5927	6206

Як видно з таблиці, починаючи з 2016 р. відбувається скорочення кількості підприємств машинобудування, як малого, середнього так і великого підприємництва, і лише з 2017 р. поступово відбувається підвищення кількості підприємств.

На розвиток машинобудівного комплексу України протягом 2014–2018 рр. впливала певна сукупність чинників, яка

найчастіше стримували його, і які продовжують здійснювати свій негативний вплив і на сьогодні. Основними факторами негативного впливу були: економічні кризи, падіння інвестиційних вкладень у виробництво, як промислових підприємств, так і машинобудування, відкриття внутрішнього ринку для зарубіжних підприємств, спад виробництва металургійних підприємств, розрив в функ-

ціонуванні єдиного машинобудівного комплексу. В останні роки продукцію українського машинобудування як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках істотно потіснили великі зарубіжні корпорації, особливо в наукомісткому секторі. Європейський союз є найбільшим світовим центром машинобудування за загальним валовим випуском продукції, виробництво продукції вітчизняного машинобудування не конкурентоспроможна в порівнянні з зарубіжними лідерами. Також спостерігається значна втрата технологічного та кадрового потенці-

алу, питома вага продукції машинобудування в промисловому виробництві скоротилася більш ніж в два рази, відзначається підвищення собівартості продукції, зниження активності в інноваційно-інвестиційній діяльності та інше.

У 2014–2018 рр. середні темпи приросту обсягів виробленої продукції машинобудування становили 16,5%, при зростанні середнього обсягу промислового виробництва за цей же період на 7,35%. Отже, машинобудування розвивалося більш вищими темпами, ніж промисловість (рис.1.)

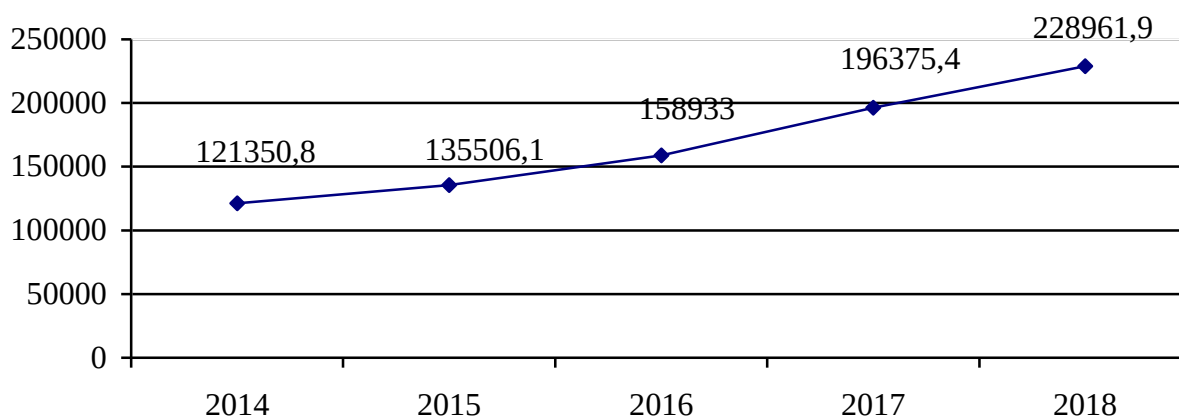

Рис. 1 Обсяг виробленої продукції підприємствами машинобудування у 2014-2018 рр., млн. грн.

У 2014–2019 рр. обсяг реалізації машинобудівної продукції поступово зростає, проте на обсяг реалізації промислової продукції машинобудування негативно впливають, насамперед, приховані інфляційні процеси і не завжди виправдане підвищення

цін, особливо враховуючи малу трудомісткість продукції та значну матеріало- та енергомісткість останньої [10, с.29], що негативно впливає економічний потенціал машинобудівної галузі та уповільнює їх інноваційну активність. (рис.2)

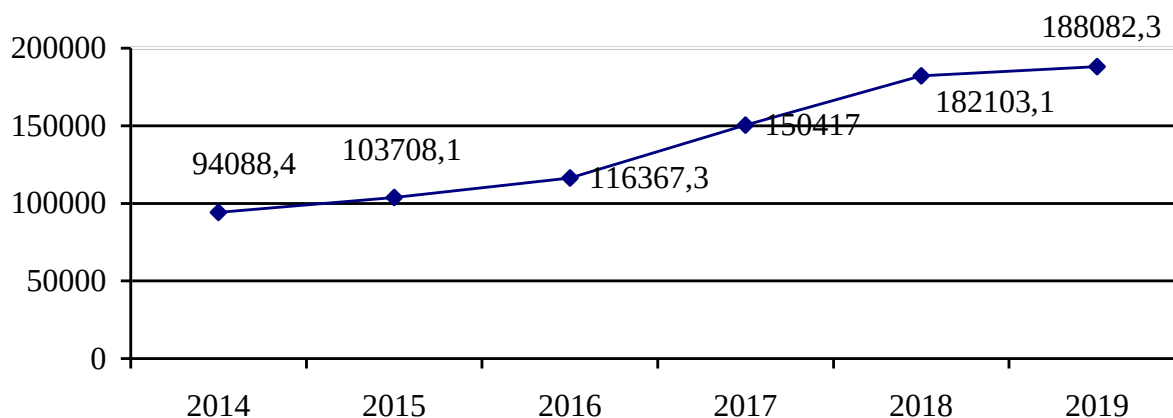

Рис. 2. Обсяг реалізації промислової продукції машинобудівної галузі у 2014-2019 рр., млн. грн.

Обсяги виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції в загальній структурі машинобудування в Україні незначні і становлять 6–8%. Завдяки виробництву обладнання зв'язку, інструментів і обладнання для вимірювання, дослідження та навігації в 2015–2016 рр. у підгрупі спостерігалось пожвавлення. Значна за обсягами група – виробництво електричного устаткування показує зростання як у вартісних так і в відносних даних, її частка зросла на 77,53% від рівня 2014 р. Збільшення в групі виробництв машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань відбулось, в основному, завдяки виробництву машин і устаткування загального та спеціального призначення, а також для харчової промисловості сільського і господарства.

Важливою тенденцією у підгрупі автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів є її стабільне зростання з темпами в 6,2% річних, основне зростання спостерігається у виробництві вузлів, деталей і приладдя для ремонту та обслуговування автотранспортних засобів. Однак, у виробництві повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування та, особливо, виробництві військових транспортних засобів випуск значно збільшився за рахунок внутрішнього попиту. В машинобудівній галузі України поряд зі зростанням обсягу виробництва основних видів продукції спостерігається збільшення фінансових результатів до оподаткування (табл. 2)

Таблиця 2

Фінансові результати підприємств машинобудування до оподаткування за групами виробництва у 2014–2018 рр., млн. грн.

Рік	Машинобудування, млн. грн	виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	виробництво електричного устаткування	виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	виробництво автотранспортних засобів, причепів та інших транспортних засобів
2014	-20501,5	-1615,1	-4413,1	-3890,9	-10582,4
2015	-12651,7	783,4	-4133,4	-2802,5	-6499,1
2016	1696,2	1701,6	-136,5	1519,1	-1387,8
2017	9770,0	1817,3	1072,8	1711,9	5168,1
2018	11411,2	2567,0	4790,9	2022,3	2030,8

Найбільш вагомим негативним фактором впливу на фінансові результати підприємств машинобудування є падіння світових цін на сировинні товари та метал, що привело до скорочення інвестиційних програм металургійних, хімічних та гірничих підприємств, які є основними споживачами продукції важкого машинобудування. Погіршення умов кредитування негативно вплинуло на підприємства машинобудівної галузі, шляхом зменшення доступності коштів для інвестицій в технологічне обладнання підприємств, а також інвестиційні можливості споживачів машинобудівної продукції, що призвело до зменшення попиту на продукцію. Конфлікт з Російською Федерацією, розрив технологічних ланцюгів з підприємствами Криму та Донбасу негативно вплинуло на виробництво продукції підприємств машинобудування. Але це сприяло пожвавленню деяких сегментів внутрішньо-

го ринку, у тому числі у виробництві товарів оборонного призначення.

Так, у 2014 р. збитки підприємств досягли 12651,7 млн грн, а кількість прибуткових підприємств зменшилась до 25,9 %. Такі результати позначились і на фінансових результатах, збиток становив 28602,2 млн. грн. Однак, починаючи з 2016 р спостерігається поліпшення фінансових результатів й отримання фінансового результату (1696,2 млн грн у 2016, 9770,0 млн – 2017 та 11411,2 млн грн у 2018 рр.), збільшивши частку прибуткових підприємств із 77,2 % до 77,0 % (табл.3). 2016 р. завершили зі збитком 22,8% машинобудівних підприємств України. Як видно із наведених даних, найбільш успішною діяльністю підприємств машинобудівного комплексу була у 2018 р., коли загальний фінансовий результат до оподаткування склав 11411,2 млрд грн.

Фінансові результати підприємств машинобудування до оподаткування в Україні у
2014–2018 рр., млн. грн.

Рік	фінансовий результат (сальдо) до оподаткування, тис. грн	підприємства, які одержали прибуток		підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис. грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис. грн
2014	-20501470,4	64,7	9841581,5	35,3	30343051,9
2015	-12651659,5	74,1	15950588,7	25,9	28602248,2
2016	1696216,1	77,2	14522377,3	22,8	12826161,2
2017	9770037,8	77,7	18965622,5	22,3	9195584,7
2018	11411150,4	77,0	22885576,2	23,0	11474425,8

Рівень рентабельності підприємства є одним із найбільш вагових показників під час оцінювання ефективності функціонування підприємств, незалежно від сфери їх діяльності. З метою оцінки рівня прибутко-

вості підприємств машинобудівної промисловості на рис.3 наведено динаміку показника рівня рентабельності операційної діяльності підприємств машинобудівної галузі.

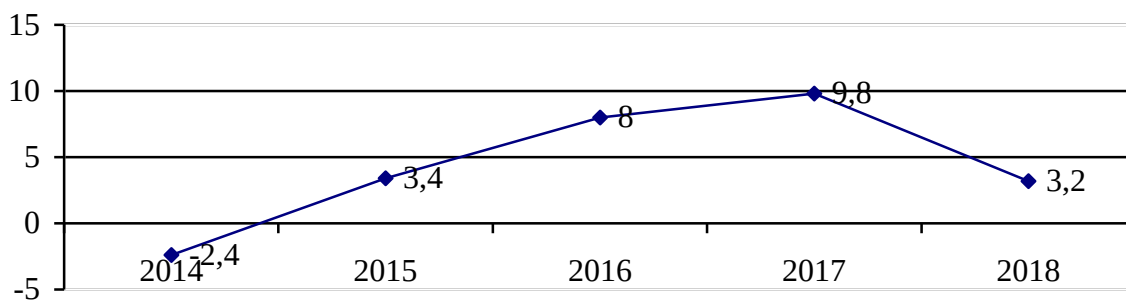

Рис. 3 Динаміка показника рівня рентабельності операційної діяльності машинобудівних підприємств, %[11]

Аналізуючи рис.3, можна відмітити, що протягом 2015–2017 рр. рентабельність машинобудівних підприємств стабільно зростала. Проте у 2018 р. відбувся різкий спад цього показника до 3,3 %. Найвищий рівень рентабельності машинобудівних підприємств в аналізованому періоді був на рівні 9,8 % у 2017 р.

Таким чином, аналіз стану та тенденцій розвитку внутрішнього ринку продукції машинобудування дає змогу окреслити внутрішні та зовнішні чинники, що впливатимуть на розвиток галузі у довгостроковій перспективі.

Серед основних чинників, які гальмують розвиток машинобудування, слід виділити неповну завантаженість виробничих потужностей, зношеність основних засобів,

значне зниження інноваційної активності підприємств, низький попит на продукцію українського машинобудування на зовнішньому ринку. Перед вітчизняними підприємствами машинобудівної галузі постали проблеми, які потребують найшвидшого розв'язання, а саме:

- залучення інвестицій та підвищення рівня конкурентоспроможності і збуту продукції;
- впровадження нових технологій та інновацій;
- формування й реалізація мотивів здійснення інноваційної діяльності як на основі ринкових механізмів саморозвитку, так і під впливом держави;
- налагодження інтересів та об'єднан-

ня зусиль щодо створення й залучення інноваційного потенціалу органів влади, суб'єктів підприємництва, елементів інфраструктури;

– координація діяльності суб'єктів інноваційної діяльності і виявлення на цій основі можливостей розв'язання структурних проблем [12, с.12].

Автором класифіковано фактори впливу на підприємства машинобудування, які поділено на фактори появи конкурентоспроможності продукції, фактори збереження набутого рівня конкурентоспроможності та фактори впливу на якісні характеристики продукції машинобудування, які зображено на рис. 4.

Рис.4. Фактори забезпечення конкурентоспроможності продукції машинобудування в умовах розширення внутрішніх і зовнішніх ринків

Вплив держави в галузі машинобудування має бути системно побудованим і науково обґрунтованим, а також включати в себе:

- аналіз стану кожної підгалузі машинобудування;
- забезпечення доступу до кредитування за прийнятними відсотковими ставками для оновлення основних фондів;
- поліпшення інноваційної діяльності підприємств шляхом створення дослідно-конструкторських установ;
- підтримку інновацій через мережу венчурних підприємств;
- підтримку поліпшення маркетингової та рекламної діяльності підприємств;

– допомогу при виході на нові ринки збуту з боку торговельних представництв України за кордоном та ін.

Тільки за умов вираженої та системної промислової політики та реалізації вищезначених дій стане можливим підвищення конкурентоспроможності продукції машинобудування на світових ринках, підвищення якості та зменшення її собівартості, залучення іноземних інвестицій, вихід виробників продукції машинобудування на нові зовнішні ринки, створення нових робочих місць і, як наслідок, підвищення рівня життя населення. Подальшим напрямом досліджень, на думку автора, є розробка прикладів індикативних планів розвитку підгалузей машинобудування, які мають включати аналіз стану

підгалузі, шляхи поліпшення продуктивності праці, перспективні напрямки інноваційної діяльності, способи здешевлення продукції, методи удосконалення організації виробництва та збуту.

В умовах швидкого розвитку економіки знань, поширення соціальної орієнтації нових технологій, посилення технологічної й організаційної конкуренції на внутрішніх і зовнішніх ринках, досягнення цілей структурного оновлення, розв'язання проблем щодо структурних характеристик національної економічної системи може бути ефективним за умови якомога повнішого використання інновацій в галузі машинобудування. При цьому важливим моментом, який повинен враховуватись при формуванні методологічних засад структурних перетворень, є те, що проблема обмеженості пропозиції капіталу і праці може бути вирішена через спрямування інвестицій в інновації в машинобудуванні, і насамперед ті, що стосуються розвитку знань й технологій. Слід брати до уваги, що в умовах, коли у світі чітко проступає ядро нового технологічного укладу (нано-, біо- й інфотехнології, виробництво яких зростає у світі з темпами 35 % у рік), технологічна політика багатьох провідних країн полягає в тому, щоб залучити фінансові засоби саме у розвиток нового технологічного укладу [13].

Одним із головних науково-технологічних факторів, що обумовлюють виживання машинобудівних підприємств як на внутрішньому, так і на світових конкурентних ринках стає впровадження інновацій як у виробництво, так і у сферу управління підприємством й організації господарської діяльності та формують відповідний напрям реструктуризації.

Висновки. Аналіз ринку машинобудування України дозволив виявити основні тенденції розвитку галузі. До сприятливих тенденцій можна віднести: приріст обсягів реалізованої продукції електричного, електронного та оптичного устаткування; збільшення кількості малих промислових підприємств та питомої ваги реалізованої ними продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції; збільшення обсягів експорту продукції машинобудування у загальній структурі експорту товарів. Проте,

поряд із сприятливими тенденціями, існують негативні, серед яких: зменшення кількості машинобудівних підприємств; погіршення фінансових результатів їхньої діяльності; зниження питомої ваги інноваційно-активних підприємств машинобудування. Негативні тенденції розвитку машинобудування України обумовлені впливом загальної економічної кризи та певних диспропорцій у розвитку цієї галузі в Україні, з одного боку, та низкою внутрішніх проблем, що характерні для більшості машинобудівних підприємств, саме тому формування передумов розвитку підприємств машинобудування є досить актуальним і важливим напрямом їхнього сучасного перетворення у поєднанні з ефективними формами державної підтримки по відношенню до вітчизняних підприємств галузі.

Література

1. Великий Ю. В. Сучасне машинобудування: криза і її причини / Ю. В. Великий // Вісник Донецького національного університету імені М. Т. Барановського. – 2010. – № 4 (48). – С. 6–11.
2. Захарова Д. С. Конкурентоспроможність вітчизняних підприємств галузі машинобудування на світовому ринку. URL: <http://www.confcontact.com/2016-ekonomika-imenedzhment/zaharova.htm>.
3. Ареф'єва О. В. Тенденції розвитку машинобудування України. Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів. Колективна монографія. / О. В. Ареф'єва, Я. В. Васюковська. – Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2012. – С. 131–136.
4. Нечепуренко Д. С. Концептуальні підходи до оптимізації систем управління підприємствами машинобудування в умовах зміни векторів розвитку економіки України / Д. С. Нечепуренко // Економічний форум. – 2016. – № 1. – С. 185–189.
5. Ареф'єва О. В. Діагностика ймовірності банкрутства за допомогою ідентифікації підприємств машинобудівної галузі в залежності від видів фінансової кризи / О. В. Ареф'єва, Ю. В. Прохорова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2008. – № 21. – С. 76–81.
6. Супрун В. О. Економічний стан і проблеми розвитку підприємств галузі машинобудування в Україні / В. О. Супрун // Вісник університету банківської справи. – 2015. – № 1 (22). – С. 49–53.
7. Тарасова Н. В. Проблеми розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування / Н. В. Тарасова, В. М. Довбня // Обладнання та техніка для села: ринок, пропозиція, практика використання. – 2007. – №6. – С. 21–28.
8. Шандра В. М. Стратегічні напрями розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу / В. М. Шандра // Техніка АПК. – 2006. – №5. – С. 6–7.

9. Чупир О. М. Тенденції розвитку машинобудівного комплексу України: сучасний стан і перспективи. / О. М. Чупир // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 43. – С. 99–103.

10. Остапюк Б. Я. Особливості розвитку промисловості України в сучасних умовах / Б. Я. Остапюк, І. С. Груник, М. І. Легенький, Ю. І. Легенький // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2018. – № 62. – С. 45–52.

11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

12. Васіна А. Ю. Інноваційний механізм структурних перетворень національної економіки. Економічний аналіз / А. Ю. Васіна // 36. наук. праць Тернопільського національного економічного університету. – 2016. – Том 26. – № 1. – С. 9–18.

13. Федюлова, Л. И. Особенности сценария прорывной технологической политики в Украине. URL: <http://oaji.net/articles/2014/245-394370350.pdf>

References

1. Velykyy, Yu.V. (2010). Suchasne mashynobuduvannya: kryza i yiyi prychny. Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni M.T. Baranovskoho, 4(48), 6-11.

2. Zakharova, D.S. (2016). Konkurentospromozhnist vitchyznianskykh pidpriemstv haluzi mashynobuduvannya na svitovomu rynku. Retrieved from <http://www.confcontact.com/2016-ekonomika-imenedzhment/zaharova.htm>.

3. Arefieva, O.V., & Vaskovska, Ya.V. (2012). Tendentsii rozvytku mashynobuduvannya Ukrainy. Suchasni problemy sortsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv. Dnipropetrovsk: IMA-pres.

4. Nechepurenko, D.S. (2016). Kontseptualni pidkhody do optymizatsii system upravlinnia pidpriemstvamy mashynobuduvannya v umovakh zminy vektoriv rozvytku ekonomiky Ukrainy. Ekonomichnyy forum, (1), 185-189.

5. Arefieva, O.V., & Prokhorova, Yu.V. (2008). Diahnostyka ymovirnosti bankryststva za dopomohoiu identyfikatsii pidpriemstv mashynobudivnoi haluzi v zalezhnosti vid vydiv finansovoi kryzy. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, (21), 76-81.

6. Suprun, V.O. (2015). Ekonomichnyy stan i problemy rozvytku pidpriemstv haluzi mashynobuduvannya v Ukraini. Visnyk universytetu bankivskoi spravy, 1(22), 49-53.

7. Tarasova, N.V., & Dovbnia, V.M. (2007). Problemy rozvytku vitchyznianoho silskohospodarskoho mashynobuduvannya. Obladnannya ta tekhnika dlia selarynok, propozyitsia, praktyka, vykorystannya, (6), 21-28

8. Shandra, B.M. (2006). Stratehichni napriamy rozvytku vitchyznianoho mashynobuduvannya dlia ahropromyslovoho kompleksu. Tekhnika APK, (5), 6-7.

9. Chupyr, O.M. (2013). Tendensii rozvytku mashynobudivnoho kompleksu Ukrainy: suchasnyy stan i perspektyvy. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, (43), 99-103.

10. Ostapiuk, B.Ya., Hrunyk, I.S., Lehenkyy, M.I., & Lehenkyy, Yu.I. (2018). Osoblyvosti rozvytku promyslovosti Ukrainy v suchasnykh umovakh. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, (62), 45–52.

11. Ofitsiyny sayt derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>

12. Vasina, A.Yu. (2016). Innovatsiyny mekhanizm strukturnykh peretvoren natsionalnoi ekonomiky. Ekonomichnyy analiz. Zbirnyk naukovykh prats Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu, T.26, (1), 9-18

13. Fedulova, L.I. (2014). Osobennosti stseniariya proryvnoy tekhnologicheskoy politiki v Ukraine. Retrieved from <http://oaji.net/articles/2014/245-394370350.pdf>

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ МАШИНОСТРОЕНИЯ

Д. О. Зиз, аспирант, Национальный авиационный университет

Методология исследования. Результаты получены за счет применения методов: анализа, диалектического познания, сравнения, синтеза, теоретического обобщения – для исследования существующих тенденций развития предприятий машиностроения; группировки, системного анализа, абстрактно-логического анализа – для формирования выводов проведенного исследования; экономико-статистического, системного и сравнительного анализа – для проведения анализа результатов объема произведенной продукции предприятиями машиностроения, их динамики, состава и структуры; графического анализа – для наглядного отображения полученных результатов исследования.

Результаты. Проанализировано современное состояние машиностроительной отрасли Украины. Исследовано состояние и тенденции развития предприятий машиностроительного комплекса страны в 2014-2019 гг. Проведен анализ объемов реализованной и произведенной продукции, финансовых результатов деятельности предприятий машиностроения. Определены место и роль машиностроения среди других отраслей экономики, выявлены ос-

новные проблемы и перспективы развития отрасли. Продемонстрированы основные тенденции структурной перестройки отрасли машиностроения.

Новизна. Охарактеризованы основные проблемы отрасли и создана классификация факторов влияния внешней и внутренней среды на предприятия машиностроения. Рассмотрены положительные и отрицательные факторы влияния государства и современных условий экономического состояния на машиностроительную отрасль Украины. Определены тенденции развития машиностроения и выявлены проблемы, которые замедляют развитие машиностроительных предприятий. Очерчены перспективы развития машиностроения страны.

Практическая значимость. Заключается в возможности применения разработанных и предоставленных предложений по формированию современных тенденций развития машиностроительных предприятий с целью повышения эффективности их хозяйствования, роста уровня доходности и обеспечения конкурентоспособности производимой продукции. Полученные выводы и результаты исследования, а также предложенные методические рекомендации будут способствовать эффективному функционированию предприятий машиностроения на мировых рынках.

Ключевые слова: отрасль, машиностроение, предприятие, современные тенденции, предпосылки развития, факторы влияния на предприятия машиностроения, внешняя и внутренняя среда.

MAIN TRENDS AND PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF MACHINE BUILDING ENTERPRISES

D. O. Ziz, Post-graduate student, National Aviation University

Methods. The results are obtained through the use of methods: analysis, dialectical cognition, comparison, synthesis, theoretical generalization – to study the theoretical trends in the development of mechanical engineering enterprises; grouping, systems analysis, abstract-logical analysis – to form the conclusions of the study; economic-statistical, systems and comparative analysis – to analyze the results of the volume of products produced by machine-building enterprises, their dynamics, composition and structure; graphical analysis – to visualize the results of the study.

Results. The current state of the machine-building industry of Ukraine is analyzed. The state and tendencies of development of the enterprises of the machine-building complex of the country in 2014–2019 are investigated. The analysis of the volume of sold products, volumes of produced products, financial results of machine - building enterprises is carried out. The place and role of mechanical engineering among other branches of economy are defined, the basic problems are revealed and prospects of development of branch are defined. The main tendencies of structural restructuring of the mechanical engineering branch are formulated.

Novelty. The characteristics of the main problems of the industry are given and the classification of factors of influence of external and internal environment on machine-building enterprises is carried out. Positive and negative factors of influence of the state and modern conditions of economic condition on the machine-building branch of Ukraine are considered. Trends in the development of mechanical engineering are identified and the problems faced by machine-building enterprises that slow down their development are identified, and possible prospects for the development of mechanical engineering in the country are outlined.

Practical value. It is possible to apply the developed and presented suggestions for the formation of modern trends in machine-building enterprises, in order to increase the efficiency of their management, increase profitability and ensure the competitiveness of products. The obtained conclusions and results of the research, the given methodical recommendations will promote effective functioning of the machine-building enterprises in the world markets.

Keywords: branch, machine building, enterprise, modern tendencies, preconditions of development, factors of influence on machine-building enterprises, external and internal environment.

Надійшла до редакції 10.02.20 р.

ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВО-МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ В КОНТЕКСТІ ЇХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

*А. В. Дудник, доцент, НТУ «Дніпровська Політехніка», alvikd@ukr.net,
orcid.org/0000-0001-7921-2548*

Методологія дослідження. Результати отримані за рахунок застосування методів: системного підходу при вдосконаленні перспективної блок-схеми системи еколого-економічного моніторингу, групового урахування елементів при визначенні найбільш небезпечних видів забруднення навколишнього середовища міста, багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу при побудові математичної моделі

Результати. Сформульовано науково-методологічні підходи для раціонального розподілу природоохоронних інвестицій для забезпечення екологічної безпеки промислово-міських агломерацій в контексті їх сталого розвитку. Особливу увагу приділено модифікованій системі АВС-аналізу, яка визначає найбільш небезпечні види забруднювачів навколишнього середовища на підставі результатів аналізу групового урахування елементів.

Новизна. Удосконалено теоретичні підходи до механізму розподілу інвестицій у природоохоронну діяльність, що розглядають діяльність з еколого-економічного управління розвитком міських поселень з позицій державно-приватного партнерства. На підставі описання моделі оцінювання еколого-економічної привабливості урбанізованої системи та наукових основ розподілу природоохоронних інвестицій для реалізації заходів екологічної безпеки обґрунтовано доцільність зосередження зусиль громад на створенні здорових умов за рахунок інвестування у реалізацію превентивних заходів для комплексного розв'язання проблем довкілля на території міських агломерацій.

Практична значущість. Використання пропонованого науково-методологічного підходу дозволяє в управлінських рішеннях врахувати індикатори поточного стану довкілля та прогнозованих змін, позитивну та негативну практики управління на інших господарських об'єктах промислово-міської агломерації, зменшити інерційність системи еколого-економічного моніторингу та підвищити ефективність реалізації управлінських рішень.

Ключові слова: урбанізована система, сталий розвиток, міська агломерація, екологічна безпека, економіка природокористування, природоохоронні інвестиції.

Постановка проблеми. Промислово-міські агломерації залишаються місцем концентрації як виробничих потужностей, так і джерел екологічних небезпек. Ще більш складним це питання стає в контексті урбанізації, коли концентрація населення у міських урбосистемах та прилеглих поселеннях зростає і це супроводжується погіршенням якості життя населення цих територій. Очевидно, що міста генерують також значні грошові потоки, а отже – володіють потенційною здатністю до концентрації інвестицій, зокрема й

на природоохоронні проекти. Питання полягає у тому, як саме використовувати ці ресурси задля максимальної нейтралізації негативних зовнішніх ефектів діяльності промислових об'єктів і місць зберігання відходів. Оскільки перед власником/розпорядником інвестиційних ресурсів завжди наявні конкуруючі потреби, то важливою умовою забезпечення максимальної віддачі є вибір пріоритетів вкладень капіталу та економічна оцінка

ступеню впливу кожного з потенційних джерел забруднення на екологічну безпеку довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням екологічної безпеки територій та підприємств присвячена низка праць, зокрема Каменева та інших [1], де пропонується застосовувати геоінформаційні технології для збирання інформації про стан підсистем міста та окремих технологічних об'єктів, Калугіна В. Д., де приділяється увага незадовільному стану обміну інформацією про результати еколого-економічного моніторингу між регіональним та місцевим рівнями [2], в дисертаційній праці Крихівського, де проаналізовано статистичний зв'язок між концентраціями мікроелементів у ґрунті та хворобами мешканців міст (на прикладі Івано-Франківська). Водночас, в усіх розглянутих випадках існує проблема комплексного оцінювання стану міської системи на підставі даних еколого-економічного моніторингу та прийняття управлінських рішень стосовно найкращого способу розподілу обмежених інвестиційних ресурсів на забезпечення природоохоронних заходів.

Формулювання мети статті. Метою статті є визначення методологічних засад забезпечення екологічної безпеки промислово-міських агломерацій для забезпечення їх сталого розвитку

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоча сьогодні не існує «ідеальних» з точки зору охорони довкілля країн, оскільки в кожній є власні більш або менш серйозні проблеми з техногенним та антропогенним забрудненням територій та гідрологічної мережі, тим не менше можна розглядати країни Європейського Союзу як своєрідний «еталон» для нашої країни, що пояснюється і участю України в політиці «сусідства» і асоційованому партнерстві з цією організацією з декларованою перспективою набуття членства. Згідно з даними за 2018 рік, країнами-членами ЄС було витрачено на захист довкілля 106 млрд євро, що склало 1,7% їхніх загальних державних видатків та дорівнювало 0,8% ВВП Союзу [4], у той час як в Україні аналогічні витрати становили 4,2 млрд грн. (близько 145 млн євро), що приблизно відповідає відносним витратам ВВП, проте неспівставно менше в абсолютних цифрах.

Ситуація ускладнюється ще й низьким рівнем публічного адміністрування виділених на природоохоронну діяльність коштів, що пояснюється такими причинами [5]:

- державні органи влади часом до переліку заходів додають ті, які насправді не є природоохоронними;

- проблематичним є забезпечення прозорості та публічності розподілу коштів на природоохоронні потреби, а також надання інформації про результати такого розподілу;

- відсутність послідовності у реалізації стратегічного підходу до розв'язання екологічних проблем на рівні держави і місцевих органів влади;

- ситуаційний підхід з боку органів державної влади та місцевого самоврядування до фінансування довгострокових природоохоронних заходів;

- застосування застарілих методологій для реалізації природоохоронних заходів (наприклад, хлорування прісної води), що не відповідають сучасним вимогам до збереження довкілля;

- неритмічність виділення коштів та недосконалість бюджетного законодавства унеможливають реалізацію заходів внаслідок часових обмежень;

- наявність корупційної культури при проведенні тендерів та обранні природоохоронних заходів.

Така ситуація пов'язана значною мірою спричинена недоліками існуючого еколого-економічного механізму розподілу інвестицій в поліпшення стану екосистем, що добре ілюструється особливостями процедури інвестування природоохоронних заходів на рівні підприємства-забруднювача довкілля.

Важливою складовою частиною системи еколого-економічного моніторингу стану природної, техногенної, економічної та соціальної підсистем промислово-міської агломерації на різних рівнях управління є інформаційна база, джерелами формування якої може бути внутрішня та зовнішня стосовно до суб'єкту управління інформація. Для більшості чинних на сьогодні систем домінантною є орієнтація на виявлення наслідків негативного впливу антропогенної діяльності на довкілля за допомогою моніторингу так званих «індикаторів», якими можуть

бути середньорічні концентрації забруднюючих речовин, тривалість життя людей, хронічні захворювання або стан екосистем. Водночас нагальною стає потреба розвитку проактивних систем еколого-економічного моніторингу, які б дозволяли упереджувати негативні зміни та тенденції, запобігаючи виникненню соціальних та економічних збитків або істотно мінімізуючи їхні наслідки. Такого роду підходи можуть бути втілені за допомогою адаптації систем управління до стандартів ISO26000 [6], які мають на меті реалізацію Цілей сталого розвитку ООН, а також завдяки запозиченню найкращих практик управління сталим розвитком міст та громад на основі таких стандартів [6]:

- ISO/TR 37150:2014
- ISO/TR 37151:2015
- ISO/TR 37152:2016
- ISO 37153:2017

Перелічені вище стандарти мають на меті сприяти місцевій владі, підприємцям та мешканцям в усвідомленні потенціалу інформаційних технологій та ухваленні раціональних рішень щодо використання цих технологій для поліпшення соціального та виробничого розвитку власних громад та регіонів. Рамкові стандарти описують повний цикл діяльності смарт-інфраструктури місцевих громад, починаючи з етапів планування, розвитку, операційного удосконалення, підтримання роботи систем, що забезпечують постачання енергії, води, утилізацію відходів, а також транспортне сполучення. Особливістю систем управління урбосистемою є її інерційність, внаслідок чого результати управлінських рішень неможливо оцінити одразу, що не дозволяє своєчасно виявляти чинники, які можуть в подальшому негативно впливати на результат.

Виходячи з пріоритетів сталого розвитку, ми можемо розглядати сукупність екологічних, економічних та соціальних умов антропогенного середовища урбосистеми як неперервну функцію факторів, яку можна апроксимувати поліномами. В ролі залежної змінної нами було обрано середню тривалість життя людини як один з артефактів екологічної безпеки території проживання. На законодавчому рівні у статті 16 Конституції України [7] безпосереднім обов'язком держави визнається забезпечення

екологічної безпеки та екологічної рівноваги на території України, з конкретизацією у статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», де екологічна безпека визначається як «такий стан навколишнього середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» [8]. В контексті проблем, які є предметом цього дослідження, варто відзначити статтю 11 Закону, згідно з якою «місцеві ради, органи державної влади у галузі охорони навколишнього середовища і використання природних ресурсів зобов'язані подавати всебічну допомогу громадянам...» [8]. Тому у даному випадку ми обираємо в якості незалежних змінних ті, які тією або іншою мірою характеризують вплив антропогенної діяльності на стан навколишнього середовища, на його безпечність, а отже – в кінцевому рахунку – на стан здоров'я та тривалість життя людини. При цьому припускається, що окремі складники моделі впливають на зміну функції настільки незначним чином, що їхні значення наближаються до нуля і ними можна знехтувати [9]. Внаслідок цього селекція факторів і відкидання членів рівняння, близьких до нуля, не впливає в негативний спосіб на прогностичні властивості моделі, зберігаючи її адекватність. Для дослідження взаємозалежності між розглянутими вище показниками пропонується застосувати метод групового урахування елементів [9], аби підтвердити гіпотезу про наявність залежності між середньою тривалістю життя людини та станом забруднення довкілля, а також – у разі підтвердження гіпотези – визначити та показники, що впливають на аргумент функції в найбільший спосіб. Визначення ступеню поліноміального рівняння, яким описується функція залежної змінної $y(x)$ відбувається шляхом оцінювання коефіцієнтів лінійної моделі, на наступних етапах відбувається перевірка узгоджень моделі функції $y(x)$ із результатами спостережень: у разі неадекватності моделі ступінь поліному збільшується, а дані опрацьовуються у новій ітерації.

Наведений у Табл. 1 набір x_i (стовбці 4–7) можна умовно поділити на дві групи: перша з них використовує усю вибірку наведених даних, інша ж базується на розбитті

Вихідні дані для аналізу залежності середньої тривалості життя мешканця міста від умов навколишнього середовища

№	Назва міста	Середня тривалість життя, роки	Комплексний індекс забруднення атмосфери	Забрудненість ґрунту важкими металами, мкг/кг	Частка питної води, що не відповідає стандарту, частки одиниці	Річна доза радіонового опромінення, мЗв
1	2	3	4	5	6	7
1	Київ	69,9	9,1	8	0,15	2,2
2	Дніпро	69,9	16,4	12	0,19	3,1
3	Харків	71,15	3,3	3	0,03	3,4
4	Одеса	70,4	13,6	10	0,25	4,8
5	Маріуполь	70,3	14,8	11	0,28	10
6	Кам'янське	69,9	12,4	14	0,19	3,1
7	Кривий Ріг	69,9	11,8	12	0,19	4
8	Львів	73,3	6,4	7	0,07	3,4
9	Кропивницький	70,3	4,2	10	0,03	10
10	Миколаїв	70,3	13,0	3	0,14	2,2

групи на частини, що пояснюється особливістю впливу окремих факторів забруднення середовища на залежну змінну y .

У підсумку нами було отримано модель загального вигляду (1):

$$y = \sum_{q=1}^s a_q \times \prod_{j=1}^m x_j^a, \quad (1)$$

де y – результуюча функція залежної змінної; q – номер критерію в моделі, $q=1,2,\dots,m$; s – число членів у моделі; a_q – коефіцієнт при q -му члені; x_j – j -й критерій, $j=1,2,\dots,m$; m – число критеріїв; a – показник ступеню, в якому j -й критерій входить до q -го члену. При обчисленні більшості критеріїв було використано формулу визначення залишкової суми квадратів (2):

$$y = \sum_{q=1}^s a_q \times \prod_{j=1}^m x_j^a, \quad (2)$$

де s – це число параметрів моделі, що підлягають оцінюванню; p – кількість спостережень.

Натомість для обчислення другої групи критеріїв застосовується зовнішній критерій регулярності (3), описаний у праці [9]:

$$RSS(s) = \sqrt{\sum_n \left[y(x) - f(x, \bar{\theta}(s)) \right]^2}, \quad (3)$$

Використовуючи критерії RSS і AR з Табл. 1 отримуємо відповідно прогностичні моделі такого виду (4) і (5):

$$y = 7,39x_1 + 0,24x_2x_3, \quad (4)$$

$$y = 12,76x_2x_3 - 0,97x_1x_4, \quad (5)$$

При цьому для рівняння (4) похибка становить $E=9,1\%$, а для рівняння (5) значення похибки є вищими: $E=11,01\%$. У випадку рівняння (4), розрахованого за критерієм RSS , найбільшою мірою на тривалість життя населення впливає чистота повітря, що характеризується комплексним індексом забруднення атмосфери, меншою мірою – неякісна питна вода та забрудненість ґрунту важкими металами, а рівень радіонового опромінення взагалі не потрапив до числа факторів, які впливають на результуючу змінну. При розрахунку аналогічних даних за критерієм AR тривалість життя населення значною мірою залежить від забрудненості ґрунту важкими металами та частки води, що не відповідає санітарно-гігієнічним стандартам, у той час як вплив радіонового опромінювання і чистоти атмосфери має меншу значимість: утім, для даної залежності рівень достовірності є суттєво меншим.

Виконаний нами аналіз показує, що існуюча система екологічних платежів та штрафів зазвичай не стимулює підприємства

до реалізації інвестиційних проєктів, спрямованих на запровадження високоефективних систем очищення викидів, обираючи більш дешеві альтернативні заходи з «озеленення» територій за рахунок коштів екологічних фондів.

Одна із причин цього полягає у відсутності взаємодії підприємств-забруднювачів з екологічними фондами та бюджетотримуючими органами. Тепер витрати, пов'язані з очищенням різних видів викидів, покладаються на підприємства, а екологічні фонди, державні адміністрації та органи місцевого самоврядування з належними бюджетами є фактично сторонніми спостерігачами, які деколи виконують контролюючі функції. В той же час аналіз показує, що при врахуванні суспільних втрат, обумовлених викидами шкідливих речовин в довкілля, інвестування у високоефективні системи очищення викидів стає доцільним, що указує на важливість врахування всіх складових при оцінці доцільності інвестицій та виборі напряму та розмірів інвестицій в природоохоронні заходи.

Очевидно, що в такому випадку інвестування в високоефективні системи очищення викидів потребує консолідованого залучення як коштів підприємств так екологічних фондів. Тому для розв'язання нагальних екологічних проблем в агломераційних урбосистемах варто переходити від розрізнених дій окремих інвесторів до впровадження державно-приватного екологічного партнерства. Такого роду партнерство, в першу чергу, повинне розглядатися як взаємодія організацій корпоративного сектору, органів місцевого самоврядування, а також органів державної влади з метою спільного вибору пріоритетних заходів, обґрунтування обсягів та напрямів інвестування в поліпшення стану довкілля та контролю за їх практичною реалізацією. Реалізація цього потребує розроблення необхідних нормативно-правових актів, що регулюють процес створення та взаємодії учасників – екологічних партнерів, з відповідним вдосконаленням наявної системи управління екологічною безпекою. На сьогодні Закон України «Про державно-приватне партнерство» [10] серед сфер його застосування визначає такі, що мають стосунок до розвитку засад сталого функціонування міських урбосистем, зокрема це збір, очищення

та розподілення води, забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем (останнє стає актуальним по мірі зміни клімату та розширення площі міст), поводження з відходами (в сенсі їх утилізації), виробництво та впровадження енергозберігаючих технологій та побудова «розумних» енергосистем, які б забезпечували стійке функціонування систем енергозабезпечення поселень, але проблемою зазвичай залишається як передача майнових прав партнерами, так і неспроможність держави забезпечити виконання визначених законом обов'язків учасників державно-приватного партнерства у разі виникнення суперечностей між ними, а також відсутність поширеної в Україні практики страхування ризиків сторін.

Виходячи із завдань нашого дослідження, під індикаторами поточного стану агломераційної урбосистеми в нашому контексті варто розуміти дані поточного контролю забруднення атмосферного повітря, води, ґрунту, а також ті чинники, що характеризують соціальну та економічну ситуацію у мегаполісі, зокрема такі як:

- гострі захворювання населення, зокрема працівників – за реєстрами медичних закладів та даними фонду соціального страхування

- показники, що характеризують приріст чи зменшення населення мегаполісів – за даними служб реєстрації населення;

- показники, що характеризують динаміку зміни попиту та цін на житло, об'єкти для торгівлі, соціального призначення – за даними цін та динаміки попиту на житлову нерухомість;

- показники, що характеризують динаміку зміни транспортних перевезень – за даними місцевих органів статистики.

- показники, що характеризують поточний стан використання промислових потужностей в регіоні, що впливають на стан довкілля – за даними статистичних звітів.

Друга зазначена група показників або індикатори прогнозованих змін має включати:

- дані метеорологічних служб: метеорологічні умови, напрям вітру, прогнозні гідрометеорологічні показники,

- результати моделювання перенесення забруднюючих речовин від основних джерел,
- прогноз змін клімату,
- прогноз демографічних змін: статеві та вікової структури населення, сальдо природного приросту і міграції,
- прогноз попиту на послуги та продукцію та обсягів виробництва продукції,
- прогноз стану будівель та споруд, а також змін місцевого ландшафту.

Зважаючи на викладене, нами запропонована вдосконалена перспективна блок-

схема системи еколого-економічного моніторингу, яка на відміну від існуючих дозволяє при виробленні управляючих рішень врахувати індикатори поточного стану довкілля та прогнозованих змін, врахувати досвід позитивної та негативної практики управління на інших об'єктах управління, зменшити інерційність системи еколого-економічного моніторингу та підвищити ефективність реалізації управлінських рішень, так як це представлено на рис. 1.

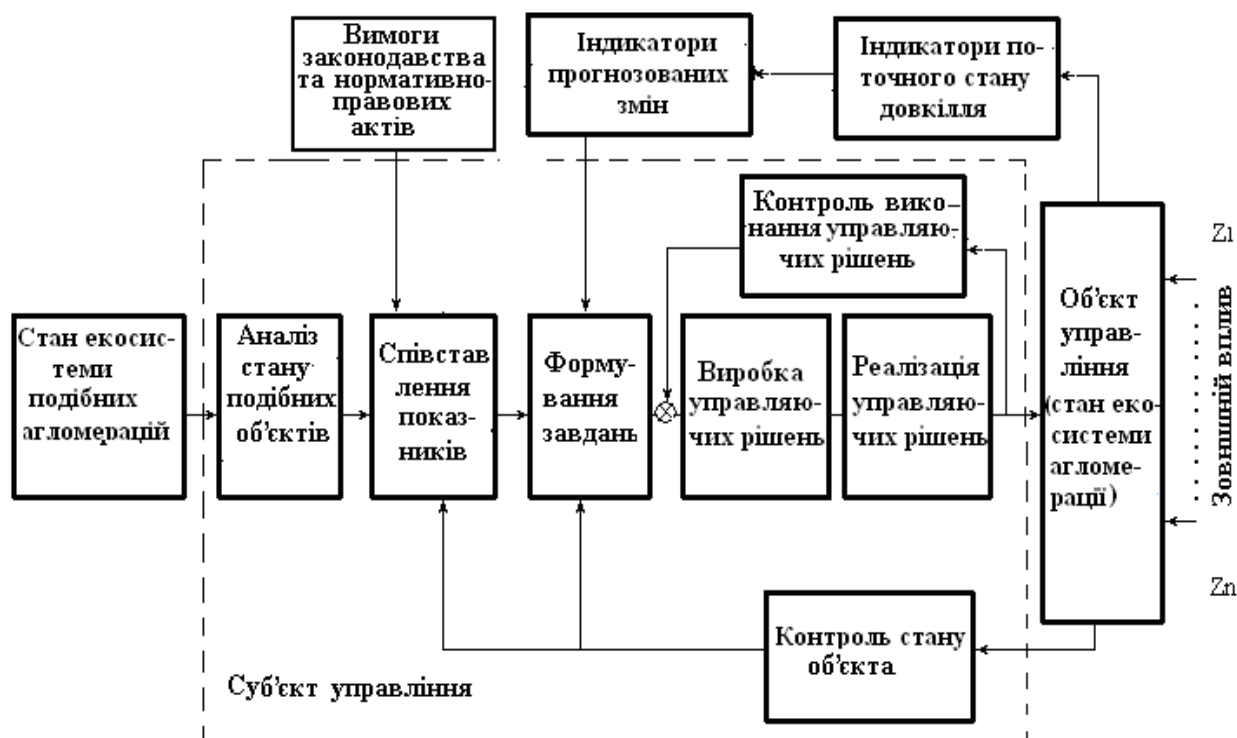

Рис. 1 - Перспективна блок-схема системи еколого-економічного моніторингу

Виходячи з викладеного вище, варто брати до уваги, що більшість соціально-економічних показників промислово-міської агломерації формується під впливом не одного, а багатьох факторів. Нами пропонується застосувати багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз для побудови моделі, що математично пов'язує показник смертності та захворюваності у промисловому регіоні ($Y_{c,z}$) з капітальними інвестиціями за напрямками природоохоронної діяльності на підставі даних таблиці (6):

$$Y_{c,z} = IA * \alpha + IB * \beta + IG * \mu + IP * \kappa + IB * \lambda + \varepsilon, \quad (6)$$

де $\alpha, \beta, \mu, \kappa, \lambda, \varepsilon$ – параметри рівняння множинної регресії, в цьому випадку результативна ознака ($Y_{c,z}$) пов'язується з допомогою рівняння множинної регресії з двома або більше факторними ознаками ($X_1, X_2, X_3, \dots, X_m$).

Тіснота взаємозв'язку між двома ознаками, що включені у модель, визначають парні коефіцієнти кореляції ($r_{yx_1}, r_{yx_2}, r_{x_1x_2}$). Тісноту зв'язку між результативною ознакою (Y) та факторною (при спільному впливі всіх факторів) характеризують часткові коефіцієнти кореляції (R_{yx_1}, R_{yx_2}).

Капітальні інвестиції в охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів (2006–2019 роки, у фактичних цінах, тис. грн)*

Роки	ІА	ІВ	ІГ	ІР	ІБ	С	З
2006	117,682	42,25	6,89	3,142	0,89	21,24	267,23
2007	124,260	43,56	6,94	3,187	0,85	21,11	235,78
2008	128,820	41,87	7,23	3,199	0,78	21,56	275,15
2009	129,960	43,65	7,11	3,201	0,98	22,11	311,28
2010	131,100	44,12	6,85	3,228	1,02	22,02	342,63
2011	131,100	46,21	7,63	3,226	1,03	23,32	365,65
2012	123,120	46,01	7,44	3,268	0,98	23,44	381,78
2013	135,660	44,75	7,98	3,257	0,87	23,86	373,47
2014	149,340	43,56	8,74	3,298	0,94	24,21	391,66
2015	163,020	47,96	8,25	3,287	1,05	24,44	395,32
2016	169,860	47,65	8,64	3,341	1,01	24,87	381,29
2017	184,680	41,87	7,99	3,398	0,96	25,14	424,99
2018	188,100	45,63	8,11	3,445	0,99	25,45	402,78
2019	188,400	45,77	8,36	3,555	0,99	25,65	403,11

*ІА (X_1) – капітальні інвестиції на охорону атмосферного середовища, тис. грн.

ІВ (X_2) – капітальні інвестиції на охорону водного середовища, тис. грн.

ІГ (X_3) – капітальні інвестиції на охорону ґрунтів, тис. грн.

ІР (X_4) – капітальні інвестиції на охорону від радіаційного забруднення, тис. грн.

ІБ (X_5) – капітальні інвестиції на охорону біорізноманіття у промисловому регіоні, тис. грн.

С (Y_c) – показник смертності на 1000 осіб.

З (Y_z) – показник захворюваності на 1000 осіб.

Оцінивши параметри рівняння найменших квадратів, можна записати наступне рівняння (7):

$$Y_c = 0,008 \cdot x_1 + 0,0041 \cdot x_2 + 1,099 \cdot x_3 + 5,663 \cdot x_4 + 3,323 \cdot x_5 - 8,04 \quad (7)$$

Регресійна статистика (Y_c)	
Множинний R	0,909644
R-квадрат	0,90021
Нормований R-квадрат	0,897503
Стандартна помилка	0,488392
Кількість спостережень	13

В першу чергу звертаємо увагу на *R-квадрат* і коефіцієнти. *R-квадрат* – коефіцієнт детермінації. У нашому прикладі – 0,90021, або 90,02%. Розрахункові параметри моделі на 90,02% пояснюють залежність між досліджуваними параметрами.

Аналогічно побудуємо модель, що математично пов'язує показник захворюваності у промисловому регіоні (Y_z) з капітальними інвестиціями за напрямками природоохоронної діяльності та оцінимо параметри рівняння множинної регресії (8):

$$Y_z = -0,6136 \cdot x_1 - 8,486 \cdot x_2 + 52,59 \cdot x_3 + 219,887 \cdot x_4 + 421,8394 \cdot x_5 - 706,5 \quad (8)$$

Регресійна статистика (Y_3)	
Множинний R	0,849624
R-квадрат	0,86021
Нормований R-квадрат	0,847503
Стандартна помилка	2,45789
Кількість спостережень	13

У нашому прикладі – 0,86021, або 86,021%. Розрахункові параметри моделі на 86,02% пояснюють залежність між досліджуваними параметрами.

Завданням пошуку найбільш оптимального розподілу капітальних інвестицій на

охорону атмосферного середовища, водного середовища, охорону ґрунтів, охорону від радіаційного забруднення та охорону біорізноманіття у промисловому регіоні буде визначення таких (X_1, X_2, X_3, X_4, X_5), що задовольняє системі рівнянь (9):

$$\begin{cases} Y_c = 0,008 * x_1 + 0,0041 * x_2 + 1,099 * x_3 + 5,663 * x_4 + 3,323 * x_5 - 8,04 \rightarrow \min \\ Y_3 = -0,6136 * x_1 - 8,486 * x_2 + 52,59 * x_3 + 219,887 * x_4 + 421,8394 * x_5 - 706,5 \rightarrow \min \end{cases} \quad (9)$$

Вимоги екологічної безпеки територій, на яких функціонують промислові підприємства, деталізуються у вигляді конкретних пропозицій з розроблення екологічних стратегій розвитку підприємства. Такі пропозиції вносять фахівці з відповідною технічною освітою, але адресуються вони адміністрації підприємства або його власникам, які можуть мати доволі загальне уявлення про ступінь небезпечного впливу виробничої діяльності підприємства на довкілля, а до того ж схильні розглядати природоохоронні заходи як марнотратні. За таких умов доцільним є застосування методики, яка базується на чіткому структуруванні інформації про вплив підприємства на довкілля шляхом багатоетапного виявлення основних елементів-забруднювачів навколишнього середовища та визначення їх міри небезпечності.

Виявляється доцільним застосувати для цього такі способи оцінки небезпечності викидів, які базуються на модифікованому методі ABC-аналізу. Сильною стороною застосування саме цього методу є його простота, а також добра обізнаність із ним усіх без виключення керівників з управлінською освітою. Якщо у своєму «первинному» вигляді даний спосіб дозволяє визначити найбільш важливі з точки зору керівництва групи продуктів (послуг), контроль над якими забезпечує основний комерційний результат діяльності організації, то у випадку із застосуванням ABC-аналізу для потреб екологічного менеджменту підприємства ситуація буде дещо іншою. Це пояснюється тим,

що викиди підприємством небезпечних речовин є наслідком відповідної виробничої діяльності, а повна відмова від забруднення підприємством навколишнього середовища є неможливою іноді навіть тоді, коли підприємство припиняє функціонування.

З позиції корисності, ті шкідливі речовини, що викидаються підприємством у навколишнє середовище, не можуть розглядатися нами як ресурси, але можуть виступати у якості «ресурсів зі знаком мінус», тобто таких, що збільшують витрати підприємства та зменшують його прибутковість. Фактично, кожне промислове підприємство є частиною навколишнього середовища, а відходи його виробничої діяльності змінюють стан природних екосистем, як правило, на гірше. Отже, модифікована система екологічного ABC-аналізу передбачає класифікацію шкідливих речовин за обсягами викидів (від менших до більших, без обов'язкової прив'язки до традиційної системи 80/15/5). Застосування даного способу дозволить надати менеджменту підприємства уявлення про обсяги викидів, їхню структуру та про основні речовини-забруднювачі.

В результаті такого аналізу фахівцями підприємства можуть бути виділені 3–5 основних груп забруднювачів, які становлять найбільшу небезпеку та яким має приділятися постійна увага з боку менеджменту підприємства. Критеріями оцінки небезпечності викидів мають стати гранично допустимі концентрації аналізованих речовин та обсяги

їхньої емісії підприємством. В результаті будуть отримані такі групи [11]:

А – викиди найбільш небезпечних для довкілля речовин, які можуть бути спричинені внаслідок надзвичайних техногенних подій (аварій та катастроф), але не відбуваються в результаті нормальної роботи підприємства (речовини 1 класу небезпеки);

В – викиди небезпечних речовин, які становлять небезпеку для довкілля та пов'язані з особливостями технологічного процесу (речовини 2-3 класу небезпеки);

С – решта небезпечних викидів, які пов'язані з особливостями технологічного процесу підприємства, які наведені на рис.2 (речовини 4 класу небезпеки).

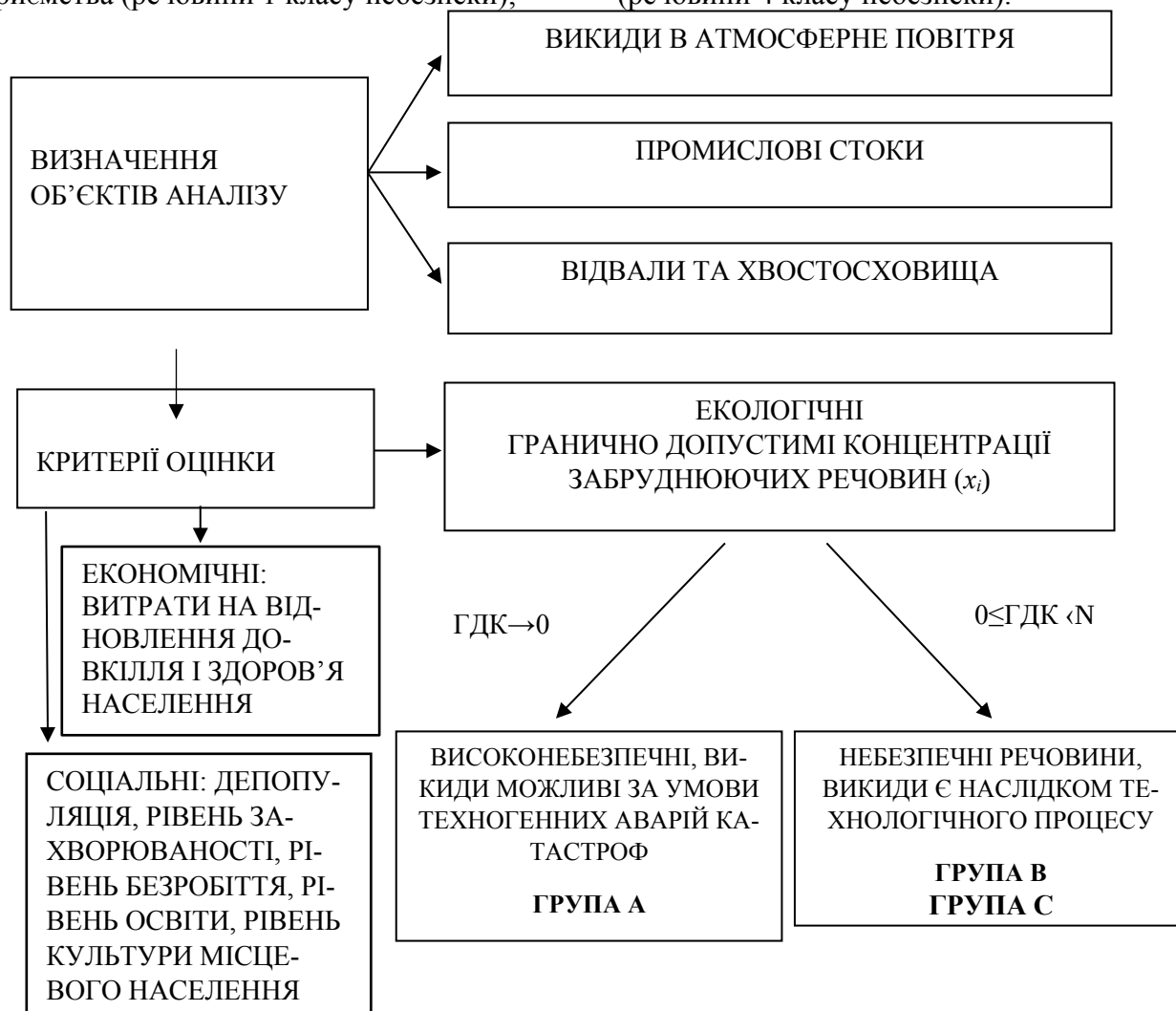

Рис. 2. Схема проведення аналізу екологічної безпеки промислових підприємств [11]

Наступним етапом у розробці функціональних еколого-економічних стратегій промислового підприємства має стати визначення зв'язку між обсягами викидів шкідливих речовин та витратами підприємства, спричиненими емісією небезпечних речовин.

Якщо на першому етапі керівництво підприємства визначає найбільш важливі для аналізувати види шкідливих речовин, то завданням другого етапу є встановлення функціонального зв'язку між шкідливими речовинами та результирующим показником, у ролі

якого можуть виступати платежі підприємства за забруднення навколишнього природного середовища, стан здоров'я населення прилеглих до підприємства територій тощо. Оскільки негативний вплив на навколишнє середовище визначається величезною кількістю різних забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферу промисловими підприємствами, то екологічний ефект від діяльності підприємств буде мати синергетичний характер і може описуватися в окремих ви-

падках нелінійними залежностями. Це пояснюється тим, що вплив забруднюючих речовин на стан навколишнього середовища неоднаковий. Логічно припустити, що серед цієї множини можна виявити не більше двох - трьох, які і обумовлюють критичний рівень забруднення, а разом з цим і вимагають найбільших виплат від підприємства. В свою чергу, наявність високо небезпечних для довкілля речовин на промисловому підприємстві є достатньою причиною для виключення прилеглої території з числа селітебних зон та створення там санітарно-захисних зон.

Екологічний ефект діяльності підприємства безпосередньо пов'язаний з витратами суб'єктів господарювання на природоохоронну діяльність та з визначенням їхньої ефективності. Ці витрати не мають прямого зв'язку з фінансовими результатами діяльності підприємства – вони є спрямовані, переважно, на реалізацію середньо- та довготривалих заходів. Саме з цих причин неможливим є оцінювання фактичної ефективності таких витрат, оскільки це може мати наслідком збільшення суми витрат на компенсування збитків, що завдані природному середовищу міського поселення, через інерційність реакції природокористувачів на зміну умов діяльності, а до того ж самі результати природоохоронної діяльності не завжди можуть бути формалізовані у вартісних показниках.

У загальному випадку, комплекс заходів з природоохоронної діяльності промислового підприємства спрямований на досягнення наступних цілей сталого розвитку:

- дотримання нормативних вимог щодо якості довкілля, які відповідають інтересам територіальної громад міста, на яку впливає діяльність підприємства; одержання максимального економічного ефекту для міського поселення завдяки поліпшенню стану довкілля та більш раціонального використання природних ресурсів.

Висновки. Еколого-економічна паспортизація урбосистем має виконувати подвійну роль: забезпечувати постійний моніторинг природно-ресурсного потенціалу території міста (агломерації) та виступати базою даних для управлінського оцінювання ситуації з екологічними, економічними та со-

ціальними факторами середовища, дозволяючи ухвалювати раціональні управлінські рішення та розподіляти фінансові ресурси бюджетів відповідного рівня згідно з визначеними пріоритетними напрямками розвитку територіальної громади.

В загальному випадку система еколого-економічного моніторингу, як різновид систем управління чи складова систем управління більш високого ієрархічного рівня являє собою сукупність об'єкта та суб'єкта управління, що взаємодіють між собою з метою створення сприятливих умов для життя і діяльності людини, збереження її здоров'я та безпеки повсякденних умовах та за надзвичайних ситуацій.

Таким чином, за рахунок проведених нами досліджень удосконалено теоретичні підходи до еколого-економічного механізму розподілу інвестицій у високоефективні системи очищення викидів, що на відміну від існуючих розглядають діяльність з еколого-економічного управління розвитком міських поселень з позицій державно-приватного партнерства, а на підставі описання концептуальної моделі оцінювання еколого-економічної привабливості агломераційної урбанізованої системи та обґрунтування наукових основ розподілу природоохоронних інвестицій для реалізації заходів екологічної безпеки на рівні агломераційної урбосистеми обґрунтовано доцільність зосередження зусиль громад на створенні здорових умов за рахунок інвестування у реалізацію превентивних заходів (принцип «початку труби») для комплексного розв'язання проблем довкілля на території міських агломерацій. Результатами такої діяльності стане позитивна динаміка зміни регіонального валового продукту, значна частина якого формується саме на рівні міських поселень.

Література

1. Каменева І. П. Комплексний аналіз екологічної безпеки міста на основі сучасних ГІС-технологій / І. П. Каменева, А. В. Яцишин, Д. О. Полішко, О. О. Попов // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності. – 2008. – № 5. – С. 41–46.
2. Калугін В. Д. Розробка науково-технічних основ для створення системи моніторингу, попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру та забезпечення екологічної безпеки / В. Д. Калугін, В. В. Тютюник, Л. Ф.

Чорногор, Р. І. Шевченко // Системи обробки інформації. – 2013. – Випуск 9 (116). – С. 204–216.

3. Крихівський М. В. Прогнозування показників екологічної безпеки міст за результатами моніторингу навколишнього середовища (на прикладі Івано-Франківська) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 21.06.01 "Екологічна безпека" / М. В. Крихівський; Івано-Франків. нац. техн. ун-т нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2014. – 20 с. : іл., рис., табл. – 16-17.

4. У Нідерландах найвища в ЄС частка витрат на охорону довкілля – Євростат / Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/02/27/7106870/>

5. Правозахисна організація «Природа. Довкілля. Людина.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epl.org.ua>

6. Contributing To The Un Sustainable Development Goals With Iso Standards. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.iso.org/publication/PUB100429.html>

7. Конституція України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

8. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» // Відомості ВР України. – 1991. – №41. – ст. 546.

9. Бардась А. В. Параметри ентропійної природи вугільних шахт щодо впливу на довкілля та виробничі витрати / А. В. Бардась, Д. В. Бабець // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2009. – №3. – С. 88–96.

10. Закон України «Про державно-приватне партнерство» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 40. – ст. 52.

11. Бардась А. В. До питання забезпечення екологічної безпеки промислових підприємств в контексті сталого розвитку урбосистем / А. В. Бардась А. В. Дудник // Сучасні тенденції функціонування та розвитку підприємства: загрози та виклики: колективна наукова монографія / під заг. ред. С. Б. Довбні. – Д. : ЛІРА, 2016. – 456 с. (276–289).

Reference

1. Kameneva, I.P., Yatsyshyn, A.V., Polishko, D.O., & Popov, O.O. (2008). Kompleksnyi analiz

ekolohichnoi bezpeky mista na osnovi suchasnykh HIS-tekhnologii. Ekolohiia dovkillia ta bezpeka zhyttiedialnosti, 5), 41-46.

2. Kaluhin, V.D., Tiutiunyk, V.V., Chornohor, L.F., & Shevchenko, R.I. (2013). Rozrobka naukovotekhnichnykh osnov dlia stvorennia systemy monitorynhu, poperedzhennia ta likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii pryrodnoho ta tekhnohennoho kharakteru ta zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky. Systemy obrobky informatsii, Issue 9(116), 204-216.

3. Krykhivskiy, M.V. (2014). Prohnozuvannia pokaznykiv ekolohichnoi bezpeky mist za rezultaty monitorynhu navkolyshnoho seredovyscha (na prykladi Ivano-Frankivska). Extended abstract of Doctor's thesis. Ivano-Frankivsk, Ivano-Frankivskyy natsionalnyy tekhnichnyy universytet nafty i hazu.

4. U Niderlandakh naivyscha v YeS chastka vytrat na okhoronu dovkillia – Yevrostat. Ukrainska pravda. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/02/27/7106870/>

5. Pravozakhysna orhanizatsiia «Pryroda. Dovkillia. Liudyna.» Retrieved from <http://epl.org.ua>

6. Contributing To The Un Sustainable Development Goals With Iso Standards. Retrieved from <https://www.iso.org/publication/PUB100429.html>

7. Konstytutsiia Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

8. Zakon Ukrainy «Prookhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha» (1991). Vidomosti VR Ukrainy, (41), st. 546.

9. Bardas, A.V., & Babets, D.V. (2009). Parametry entropiinoi pryrody vuhilnykh shakht shchodo vplyvu na dovkillia ta vyrobnychi vytraty. Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu, (3), 88-96.

10. Zakon Ukrainy «Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo». (2010). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). (40), st. 52.

11. Bardas, A.V., & Dudnyk, A.V. (2016). Do pytannia zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky promyslovykh pidpriemstv v konteksti staloho rozvytku urbosystem. Suchasni tendentsii funktsionuvannia ta rozvytku pidpriemstva: zahrozy ta vyklyky: kolektyvna naukova monohrafiia. S.B. Dovbniia (Ed). (pp. 276-289). Dnipropetrovsk: LIRA.

ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРОМЫШЛЕННО-ГОРОДСКИХ АГЛОМЕРАЦИЙ В КОНТЕКСТЕ ИХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

А. В. Дудник, доцент, НТУ «Днепропетровская Политехника»

Методология исследования. Результаты получены за счет применения методов: системного подхода при усовершенствовании перспективной блок-схемы системы эколого-экономического мониторинга, группового учета элементов при определении наиболее опасных видов загрязнения окружающей среды города, многофакторного корреляционно-регрессионного анализа при построении математической модели.

Результати. Сформулированы научно-методологические подходы рационального распределения природоохранных инвестиций для обеспечения

экологической безопасности промышленно-городских агломераций в контексте их устойчивого развития. Особое внимание уделено модифицированной системе ABC-анализа, которая определяет наиболее опасные виды загрязнителей окружающей среды на основании результатов анализа группового учета элементов.

Новизна. Усовершенствованы теоретические подходы к механизму распределения инвестиций в природоохранную деятельность, которые рассматривают деятельность эколого-экономического управления развитием городских поселений с позиций государственно-частного партнерства. На основании описания модели оценки эколого-экономической привлекательности урбанизированной системы и научных основ распределения природоохранных инвестиций в реализацию превентивных мероприятий для комплексного решения проблем окружающей среды на территории городских агломераций.

Практическая значимость. Использование предлагаемого научно-методологического подхода позволяет в управленческих решениях учесть индикаторы текущего состояния окружающей среды и прогнозируемых изменений, положительную и отрицательную практики управления на других объектах промышленно-городских агломераций, уменьшить инерционность системы эколого-экономического мониторинга и повысить эффективность реализации управленческих решений.

Ключевые слова: урбанистическая система, устойчивое развитие, городская агломерация, экономика природопользования, природоохранные инвестиции.

PRINCIPLES OF ENSURING ENVIRONMENTAL SAFETY OF INDUSTRIAL AND URBAN AGGLOMERATIONS IN THE CONTEXT OF THEIR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

A. V. Dudnyk, Associate Professor, Dnipro University of Technology

Methods. The results are obtained through the use of the methods such as: systems approach – while improving the long-term block diagram of the system of the ecological and economic monitoring; grouping of elements – in the reference to the most dangerous types of urban pollution; multifactor correlation-regression analysis – while creating the mathematical model.

Results. The scientific and methodological approaches were formulated in order to rationally distribute the environmental investments to ensure the ecological safety of industrial and urban agglomerations in the context of their sustainable development. The special emphasis was laid on the modified ABC analysis system that identifies the most dangerous types of environmental pollution based on the results of the analysis of the grouping of elements.

Novelty. There was an improvement of the theoretical approaches to the mechanism of distribution the investments in environmental activities, these approaches consider the activities of the environmental and economic management of the local communities from the point of public-private partnership. There was also an explanation of the practicability of focusing the community efforts on creating healthy conditions by investing in the preventive measures for the comprehensive approach to the environmental problems in the local agglomerations. It is based on the description of the concept model of assessing the ecological and economic advantages of the urban system and the scientific basis for the distribution of the environmental investments in the actualization of environmental safety measures.

Practical value. The use of the suggested scientific and methodological approach in managerial decisions allows to take into account such factors as the indicators of the current state of the environment and expected changes, the positive and negative management practices at other economic objects of the industrial and urban agglomeration; it also helps to reduce the rigidity of the environmental and economic monitoring and to improve management decisions.

Keywords: urban system, sustainable development, local agglomeration, ecological safety, economics of nature management, nature protection investments.

Надійшла до редакції 10.02.20 р.